

1981

KOROŠKI KOLEDAR

Sedaj v svoji novi hiši vam nudi
IZVEDBO VSEH DENARNIH POSLOV

ZVEZA SLOVENSКИH ZADRUG V CELOVCU

A-9020 CELOVEC, PAVLIČEVA 5-7

Telefon (0 42 22) 70 565, 70 566, 70 567 — Telex 04/2162

Hranilne vloge ● Žiro računi ● Mezdni
konti ● Premijsko varčevanje ● Stano-
vanjsko varčevanje ● Krediti ● Ekspresno
prenakazovanje in plačevanje v tuzemstvu
in v inozemstvu

MENJALNICA po najugodnejših tečajih

Safeji
Depot knjižic in vrednot
Poštni predali
Nočni trezor
Povezava z bankami v državi
in preko nje

059 (436.6 = 863)

Koroški koledar
1981

Koroški koledar

1981

Izdala in založila:
Slovenska prosvetna zveza v Celovcu

Tisk:
Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava
Celovec - Borovlje

Leto 1981

je navadno leto in ima 365 dni oziroma
52 tednov in 1 dan.
Letni vladar je Mars.

Začetki letnih časov	Pomlad se začne	20. marca	ob 18.03 uri
	Poletje se začne	21. junija	ob 12.45 uri
	Jesen se začne	23. septembra	ob 04.05 uri
	Zima se začne	21. decembra	ob 23.51 uri

Mrki v letu 1981 V letu 1981 bo sonce mrknilo dvakrat,
luna enkrat.
Sončna in lunin mrk pri nas ne bodo vidni.

Spominski dnevi koroških Slovencev Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja.
Obletnica nasilne izselitve slovenskih koroških družin 14. in 15. aprila.
Obletnica obglavljenja 13 selskih žrtev na Dunaju 29. aprila.

Cerkveni in državni prazniki	Novo leto	1. januarja
	Sveti trije kralji	6. januarja
	Velikonočni ponedeljek	20. aprila
	Praznik dela	1. maja
	Vnebohod	28. maja
	Binkoštni ponedeljek	8. junija
	Rešnje telo	18. junija
	Velika gospojnica	15. avgusta
	Državni praznik	26. oktobra
	Vsi sveti	1. novembra
	Brezmadežno spočetje	8. decembra
	Božič	25. in 26. decembra

D 93.814/
1981

Kakšno bo vreme

Še danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje

vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

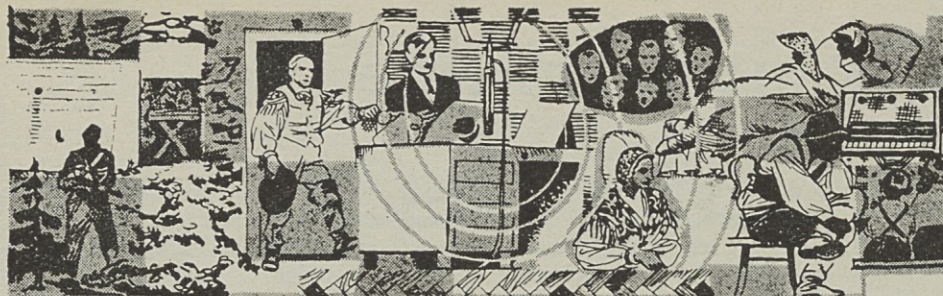
Kratko si zapomnimo lahko ta ključ take:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa, če se spre-

ni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

JANUAR

1. ČETRTEK	NOVO LETO
2. PETEK	MAKARIJ
3. SOBOTA	GENOVEVA
4. NEDELJA	ANGELA
5. PONEDELJEK	EMIL
6. TOREK	SVETI TRIJE KRALJI
7. SREDA	VALENTIN
8. ČETRTEK	SEVERIN
9. PETEK	JULIJANA
10. SOBOTA	PAVEL
11. NEDELJA	HIGIN
12. PONEDELJEK	ERNEST
13. TOREK	HILARIJ
14. SREDA	FELIKS
15. ČETRTEK	PAVEL
16. PETEK	MARCEL
17. SOBOTA	ANTON
18. NEDELJA	PRISKA
19. PONEDELJEK	MARIJ IN TOV.
20. TOREK	FABIJAN IN SEBASTIJAN
21. SREDA	NEŽA
22. ČETRTEK	VINCENCIJ
23. PETEK	ZAROKA MAR. DEV.
24. SOBOTA	FRANČIŠEK SALEŠKI
25. NEDELJA	SPREOBURNJENJE PAVLA
26. PONEDELJEK	TIMOTEJ
27. TOREK	JANEZ
28. SREDA	PETER
29. ČETRTEK	VALERIJ
30. PETEK	MARTINA
31. SOBOTA	JANEZ BOSCO

6. ob 08.24 uri
13. ob 11.10 uri
20. ob 08.39 uri
28. ob 05.19 uri

PREGOVORI

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi. — Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen. — Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.

SPOMINSKI DNEVI

- 6. 1. 1946 začetek slovenskih oddaj po celovškem radiu
- 7. 1. 1893 umrl na Dunaju slovenski fizik in znanstvenik Josip Štefan
- 15. 1. 1914 umrl na Breznici pri Št. Jakobu ljudski pesnik Janez Kajžnik - Mlinarčev Hanjža
- 16. 1. 1888 umrl v Celovcu Andrej Einspieler
- 19. 1. 1911 umrl v Celovcu zgodovinar Josip Apih
- 23. 1. 1878 rojen pesnik Oton Župančič
- 23. 1. 1909 umrl v Globasnici Franc Leder-Lesičjak, ljudski pesnik in pevec
- 25. 1. 1890 rojen v Maloščah Ciril Kandut, publicist
- 25. 1. 1348 velik potres v slovenskih krajih

Oton Župančič

Fr. Leder-Lesičjak

341237

FEBRUAR

1. NEDELJA	IGNACIJ
2. PONEDELJEK	SVEČNICA
3. TOREK	BLAŽ
4. SREDA	ANDREJ
5. ČETRTEK	AGATA
6. PETEK	DOROTEJA
7. SOBOTA	RIHARD
8. NEDELJA	HIERONIM
9. PONEDELJEK	APOLONIJA
10. TOREK	SHOLASTIKA
11. SREDA	LURŠKA MATI BOŽJA
12. ČETRTEK	REGINALD
13. PETEK	GREGORIJ
14. SOBOTA	CIRIL IN METOD
15. NEDELJA	JORDAN
16. PONEDELJEK	JULIJANA
17. TOREK	FRANČISEK KAL.
18. SREDA	SIMEON
19. ČETRTEK	KONRAD
20. PETEK	SADOT
21. SOBOTA	GERMAN
22. NEDELJA	PETER
23. PONEDELJEK	OTON
24. TOREK	MATIJA
25. SREDA	VALBURGA
26. ČETRTEK	ALEKSANDER
27. PETEK	GABRIJEL
28. SOBOTA	ROMAN

4. ob 23.14 uri
 11. ob 18.49 uri
 18. ob 23.58 uri
 27. ob 02.14 uri

PREGOVORI

Če na Svečnico prej kapne od strehe kakor od sveče, bo dobro leto. — Sv. Matija led razbija, če ga ni, pa ga naredi.

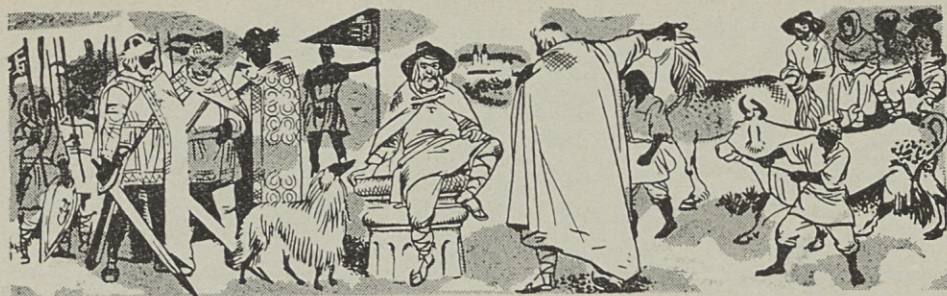
SPOMINSKI DNEVI

2. 1944 padel pri Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž
2. 1809 rojen v Goričah v Ziljski dolini Matija Majar Ziljski
2. 1849 umrl pesnik France Prešeren
2. 1959 umrl v Celovcu Josef Friedrich Perkonig
2. 1867 rojen pri Sv. Neži gospodarski organizator koroških Slovencev Valentin Podgorc
2. 1950 umrl Lovro Kuhar — Prežihov Voranc
2. 1929 umrl v Rožeku akademski slikar Peter Markovič
2. 1921 ustanovitev Zveze slovenskih zadrug v Celovcu

M. Majar Ziljski

M. Verdnik-Tomaž

MAREC

1. NEDELJA	ALBIN
2. PONEDELJEK	KAREL
3. TOREK	PUST
4. SREDA	PEPELNIC
5. ČETRTEK	GERDA
6. PETEK	FRIDERIK
7. SOBOTA	PERPETUA IN FELICITA
8. NEDELJA	JANEZ OD BOGA
9. PONEDELJEK	FRANČIŠEK R.
10. TOREK	40 MUČENCEV
11. SREDA	TEREZIJA
12. ČETRTEK	MAKSIMILIJAN
13. PETEK	TEODORA
14. SOBOTA	MATILDA
15. NEDELJA	KLEMEN M.
16. PONEDELJEK	HILARIJ IN TAC.
17. TOREK	JEDERT
18. SREDA	CIRIL JER.
19. ČETRTEK	JOŽEF
20. PETEK	FELIKS
21. SOBOTA	ALEKSANDRA
22. NEDELJA	LEA
23. PONEDELJEK	OTON
24. TOREK	KATARINA
25. SREDA	MARIJINO OZNAJENJE
26. ČETRTEK	EMANUEL
27. PETEK	RUPERT
28. SOBOTA	JANEZ
29. NEDELJA	BERTOLD
30. PONEDELJEK	JANEZ KL.
31. TOREK	MODEST

- ☉ 6. ob 11.31 uri
 ☽ 13. ob 02.50 uri
 ☿ 20. ob 16.22 uri
 ♀ 28. ob 20.34 uri

PREGOVORI

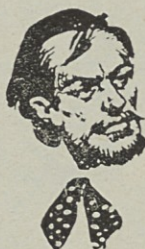
Če na 40 mučencev dan ni lep, tudi štirideset dni potem ne bo. — Sv. Gabriela (24.) če zmrzuje, potlej slana nič več ne škoduje. — Če v sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno lepo suši.

SPOMINSKI DNEVI

3. 3. 1885 rojen v Stari vasi pri Št. Lipšu koroški slovenski politik, zdravnik dr. Franc Petek
 4. 3. 1844 rojen na Muljavi pisatelj Josip Jurčič
 12. 3. 1912 rojen v Lobniku narodni heroj France Pasternak - Lenart
 16. 3. 1980 umrl prvoborec Karel Prušnik-Gašper
 17. 3. 1854 rojen na Cestah pri Rogatcu slovničar Josip Lendovšek
 18. 3. 1414 zadnje ustoličenje koroških vojvod na Gosposvet-skem polju v slovenskem jeziku
 24. 3. 1835 rojen v Št. Petru pri Celovcu fizik in znanstvenik Josip Štefan
 29. 3. 1918 umrl v Celovcu kipar Alojzij Progar
 30. 3. 1871 umrl v Celovcu slikar Marko Pernhart (Pernat)

Josip Štefan

Josip Jurčič

APRIL

1. SREDA	HUGO
2. ČETRTEK	FRANČIŠEK P.
3. PETEK	RIHARD
4. SOBOTA	IZIDOR
5. NEDELJA	VINCENCIJ
6. PONEDELJEK	SIKST P.
7. TOREK	JANEZ B.
8. SREDA	ALBERT
9. ČETRTEK	HUGO
10. PETEK	METILDA
11. SOBOTA	STANISLAV
12. NEDELJA	CVETNA NEDELJA
13. PONEDELJEK	IDA
14. TOREK	JUSTIN
15. SREDA	ANASTAZIJ
16. ČETRTEK	VELIKI ČETRTEK
17. PETEK	VELIKI PETEK
18. SOBOTA	VELIKA SOBOTA
19. NEDELJA	VELIKA NOČ
20. PONEDELJEK	VELIKONOČ. PONED.
21. TOREK	ANZELM
22. SREDA	SOTER IN GAJ
23. ČETRTEK	VOJTEH
24. PETEK	JURIJ
25. SOBOTA	MARKO
26. NEDELJA	KLET IN MARCEL
27. PONEDELJEK	CITA
28. TOREK	PAVEL OD KRIŽA
29. SREDA	PETER
30. ČETRTEK	ROZAMUNDA

- ☉ 4. ob 21.19 uri
 ☾ 11. ob 12.11 uri
 ☼ 19. ob 08.59 uri
 ☽ 27. ob 11.14 uri

PREGOVORI

Če je april deževen, kmet ne bo reven. — Malaga travna če grmi, slane se več bati ni. — Sv. Jurija moča in sv. Petra suša, to da kruha.

SPOMINSKI DNEVI

4. 4. 1943 ustanovljen prvi koroški partizanski bataljon
 4. 4. 1943 padel pri Mežici narodni heroj France Psterk - Lenart
 5. 4. 1894 rojen v Dolah (občina Brdo) narodopisec in politik Vinco Möderndorfer
 11. 4. 1912 umrl v Celovcu pisec Miklovec Zale, dr. Jakob Sket
 14. in 15. 4. 1942 nasilna selitev slovenskih družin s Koroške v rajh
 24. 4. 1961 umrl v Prevaljah publicist dr. Josip Šašel
 27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda
 29. 4. 1943 obglavljenih 13 na smrt obsojenih koroških Slovencev, žrtev fašističnega terorja

F. Psterk-Lenart

Županc Johan

MAJ

1. PETEK	DELAJSKI PRAZNIK
2. SOBOTA	ATANAZIJ
3. NEDELJA	FILIP IN JAKOB
4. PONEDELJEK	FLORIJAN
5. TOREK	IRENIJ
6. SREDA	JANEZ
7. ČETRTEK	STANISLAV
8. PETEK	MIHAEL
9. SOBOTA	GREGOR IN NAG.
10. NEDELJA	ANTON
11. PONEDELJEK	VALBERT
12. TOREK	PANKRACIJ
13. SREDA	SERVACIJ
14. ČETRTEK	MATIJA AP.
15. PETEK	ZOFIJA
16. SOBOTA	JANEZ NEPOMUK
17. NEDELJA	BRUNO
18. PONEDELJEK	ERIK
19. TOREK	PETER CEL.
20. SREDA	BERNARDIN
21. ČETRTEK	TEOBALD
22. PETEK	EMIL
23. SOBOTA	JANEZ ROS.
24. NEDELJA	JOHANA
25. PONEDELJEK	GREGOR
26. TOREK	FILIP NERI
27. SREDA	AVGUŠTIN
28. ČETRTEK	VNEBOHOD
29. PETEK	MARIJA MAGDALENA
30. SOBOTA	IVANA
31. NEDELJA	ANGELA

☉ 4. ob 05.19 uri
 ☾ 10. ob 23.22 uri
 ☼ 19. ob 01.04 uri
 ☾ 26. ob 22.00 uri

PREGOVORI

Če je majnika lepo, je dobro za kruh in meso. — Če sušec suši, april deži in majnik hladi, kaže, omare in sode polni. — Velikega travna če pogostoma grmi, kmet se dobre letine veseli.

SPOMINSKI DNEVI

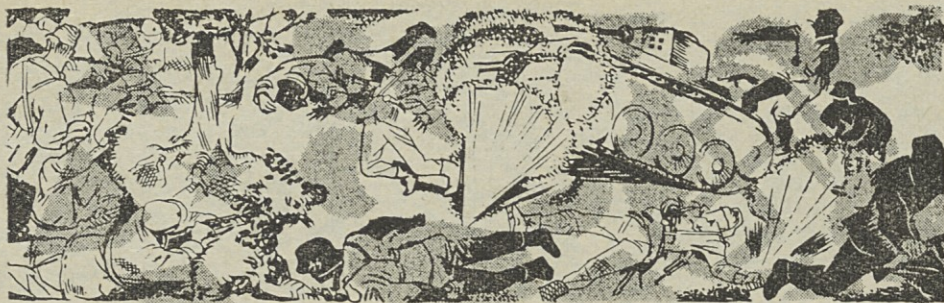
5. mednarodni praznik dela
5. 1827 umrl v Celovcu pesnik Franc Grundtner
5. 1852 rojen v Mestinju pisatelj povesti „Miklova Zala“ dr. Jakob Sket
5. 1945 kapitulacija Hitlerjeve Nemčije
5. 1876 rojen na Vrhniki pisatelj Ivan Cankar
5. 1784 rojen na Potoce v Ziljski dolini pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik
5. 1955 podpisana na Dunaju avstrijska državna pogodba
5. 1821 umrl na Bistrici pri Št. Jakobu v Rožu ljudski pesnik in tkalec Miha Andreas

Ivan Cankar

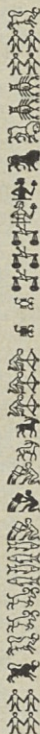

dr. Jakob Sket

JUNIJ

1. PONEDELJEK	JUSTIN
2. TOREK	PETER
3. SREDA	KLOTILDA
4. ČETRTEK	FRANČISEK CER.
5. PETEK	BONIFACIJ
6. SOBOTA	NORBERT
7. NEDELJA	BINKOŠTI
8. PONEDELJEK	BINKOŠNI PONEDELJEK
9. TOREK	PRIMUS IN FEL.
10. SREDA	MARGARETA
11. ČETRTEK	BARNABA
12. PETEK	JANEZ
13. SOBOTA	ANTON
14. NEDELJA	SVETA TROJICA
15. PONEDELJEK	VID
16. TOREK	BENO
17. SREDA	GREGOR
18. ČETRTEK	REŠNJE TELO
19. PETEK	JULIJANA
20. SOBOTA	SILVERIJ
21. NEDELJA	ALOJZIJ
22. PONEDELJEK	AHACIJ
23. TOREK	AGRIPIN
24. SREDA	JANEZ KRSTNIK
25. ČETRTEK	VILJEM
26. PETEK	SRCE JEZUSOVO
27. SOBOTA	HEMA
28. NEDELJA	IRENIJ
29. PONEDELJEK	PETER IN PAVEL
30. TOREK	EMILIJAN

- ☉ 2. ob 12.32 uri
 ☾ 9. ob 12.33 uri
 ☼ 17. ob 16.04 uri
 ☿ 25. ob 05.25 uri

PREGOVORI

Če na sv. Medarda dan (8.) de-
 žuje, štirideset dni dež še nale-
 tuje. — Če sta Peter in Pavel
 jasna, bo letina krasna. — Ur-
 banovo sonce in Vidov dež,
 prav dobrega leta upati smeš.

SPOMINSKI DNEVI

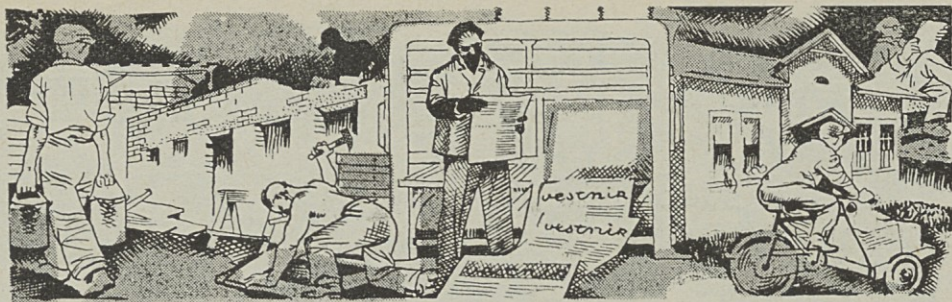
8. 6. 1503 rojen Primož Trubar
 11. 6. 1844 umrl v Blatogradu
 pesnik in jezikoslovec Urban Jar-
 nik
 11. 6. 1926 rojena v Lobniku
 Oraže Amalija - Tatjana
 19. 6. 1949 umrl v Ljubljani pes-
 nik Oton Župančič
 21. 6. 1891 rojen v Ljubljani
 glasbenik in harmonizator ko-
 roških narodnih pesmi France
 Marolt
 23. 6. 1859 rojen v Šmihelu na
 Dolenjskem organizator planin-
 stva na Koroškem Alojzij Knafelc
 28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir
 30. 6. 1858 umrl v Celovcu šol-
 ski pedagoški pisatelj Simon
 Rudmaš

Primož Trubar

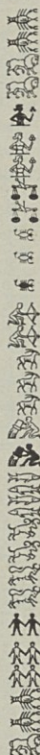

France Marolt

JULIJ

1. SREDA	☉	TEOBALD
2. ČETRTEK		OBISK DEVICE MARIJE
3. PETEK		TOMAŽ
4. SOBOTA		URH
5. NEDELJA		ANTON
6. PONEDELJEK		IZAIJA
7. TOREK		VILJEM
8. SREDA		EVGEN
9. ČETRTEK	☾	VERONIKA
10. PETEK		AMALIJA
11. SOBOTA		OLGA
12. NEDELJA		JANEZ
13. PONEDELJEK		KUNIGUNDA
14. TOREK		KAMIL
15. SREDA		BONAVENTURA
16. ČETRTEK		DEVICA MAR. K.
17. PETEK	☉	ALEŠ
18. SOBOTA		MIROSLAV
19. NEDELJA		VINCENCIJ
20. PONEDELJEK		MARJETA
21. TOREK		LAVRENCIJ
22. SREDA		MARIJA MAGDALENA
23. ČETRTEK		APOLONIJA
24. PETEK	☾	KRISTINA, BORIS
25. SOBOTA		JAKOB
26. NEDELJA		ANA MATI M. D.
27. PONEDELJEK		RUDOLF
28. TOREK		VIKTOR
29. SREDA		MARTA
30. ČETRTEK		ABDON IN SENEN
31. PETEK	☉	IGNACIJ

☉	1. ob 20.03 uri
☾	9. ob 03.39 uri
☉	17. ob 05.39 uri
☾	24. ob 10.40 uri
☉	31. ob 04.52 uri

PREGOVORI

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno. — Kakor se kaže vreme ta dan (20.), tako bosta mali in veliki srpan. — Jakobova ajda in Ožboltova repa je malokdaj lepa.

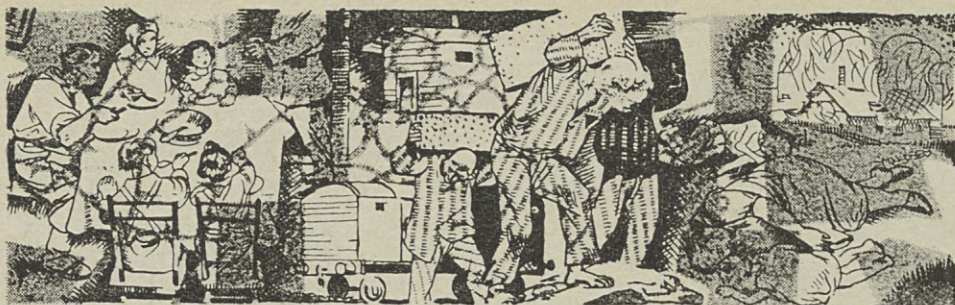
SPOMINSKI DNEVI

2. 7. 1866 rojen v Rožeku Peter Markovič, akademski slikar
6. 7. 1824 rojen v Zgornjih Medgorjah slikar Marko Pernhart (Pernat)
10. 7. 1942 vojni zločinec Maier Kaibitsch napovedal v Celovcu iztrebljenje koroških Slovencev
22. 7. 1941 nacisti likvidirali slovenske zadruge na Koroškem ter razpustili Zvezo slovenskih združenj v Celovcu
25. 7. 1914 začetek prve svetovne vojne
31. 7. 1891 umrl v Pragi narodni buditelj in jezikoslovec Matija Majar Ziljski

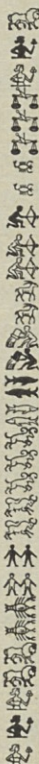
Peter Markovič

Vinko Poljanec

AVGUST

1. SOBOTA	VEZI SV. PETRA
2. NEDELJA	PORCIJUNKULA
3. PONEDELJEK	LIDIJA
4. TOREK	DOMINIK
5. SREDA	MARIJA SNEŽNA
6. ČETRTEK	GOSPODOVO SPR.
7. PETEK	KAJETAN
8. SOBOTA	CIRIJAK
9. NEDELJA	ROMAN
10. PONEDELJEK	LAVRENCIJ
11. TOREK	SUZANA
12. SREDA	KLARA
13. ČETRTEK	HIPOLIT IN KAS.
14. PETEK	EVZEBIJ
15. SOBOTA	VNEBOVZETJE M. B.
16. NEDELJA	ROK
17. PONEDELJEK	HIACINT
18. TOREK	HELENA
19. SREDA	LUDOVIK
20. ČETRTEK	BERNARD
21. PETEK	IVAN
22. SOBOTA	BREZM. SRCE MARIJINO
23. NEDELJA	FILIP, BENECIJ
24. PONEDELJEK	JERNEJ
25. TOREK	LUDOVIK K.
26. SREDA	MARJETA
27. ČETRTEK	JOŽEF KAL.
28. PETEK	AVGUŠTIN
29. SOBOTA	OBGL. JANEZA KRST.
30. NEDELJA	ROZA LIM.
31. PONEDELJEK	RAJMUND

- ☾ 7. ob 20.26 uri
 ☼ 15. ob 17.37 uri
 ☾ 22. ob 15.16 uri
 ☼ 29. ob 15.43 uri

PREGOVORI

Če se avgusta po gorah kadi, kupi kozuh za zimske noči. — Po vremenu sv. Jerneja (24.) rada vsa jesen se nareja. — Srpana če veter zvedri, vreme dolgo še trpi.

SPOMINSKI DNEVI

4. 8. 1727 rojen v Grabštanju filolog Ožbald Gutsman
 5. 8. 1890 rojen v Borovljah pesnik in pisatelj sporazumevanja Josef Friedrich Perkonig
 9. 8. 1946 ustreljena v Železni Kapli od angleškega vojaka Oraže Amalija - Tatjana
 9. 8. 1965 umrl v Celovcu koroški slovenski politik, zdravnik dr. Franc Petek
 10. 8. 1873 rojen na Zilji pri Beljaku pesnik in prozaist dr. Fran Eller
 10. 8. 1893 rojen v Kotljah Lovro Kuhar — Prežihov Voranc
 22. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla
 25. 8. 1938 umrl v Škocijanu Vinco Poljanec, narodni buditelj in deželni poslanec

Lovro Kuhar

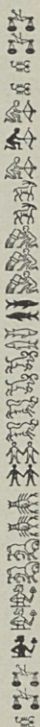

Josef F. Perkonig

SEPTEMBER

1. TOREK	EGIDIJ
2. SREDA	ŠTEFAN
3. ČETRTEK	DOROTEJA
4. PETEK	ROZALIJA
5. SOBOTA	LAVRENCIJ
6. NEDELJA	CAHARIJA
7. PONEDELJEK	MARKO
8. TOREK	ROJSTVO MARIJE DEV.
9. SREDA	PETER KLAVER
10. ČETRTEK	NIKOLAJ TOL.
11. PETEK	HIACINT
12. SOBOTA	IME MARIJINO
13. NEDELJA	NOTBURGA
14. PONEDELJEK ☺	POVIŠANJE SV. KRIŽA
15. TOREK	MARIJA 7 ŽALOSTI
16. SREDA	LJUDMILA
17. ČETRTEK	LAMBERT
18. PETEK	JOŽEF
19. SOBOTA	JANUARIJ
20. NEDELJA ☺	EYSTAHIJ
21. PONEDELJEK	MATEJ
22. TOREK	TOMAŽ VIL.
23. SREDA	HELENA
24. ČETRTEK	RUPERT
25. PETEK	NIKOLAJ
26. SOBOTA	KOZMA IN DAMIJAN
27. NEDELJA	VINCENC
28. PONEDELJEK ☺	VENČESLAV
29. TOREK	MIHAEL
30. SREDA	HIERONIM

☾ 6. ob 14.26 uri
☼ 14. ob 04.09 uri
☾ 20. ob 20.47 uri
☼ 28. ob 05.07 uri

PREGOVORI

Če je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen. — Kdor po Mali maši kosi, ta za pečjo suši.

SPOMINSKI DNEVI

5. 9. 1872 ustanovljena „Posojilnica Št. Jakobska v Rožu“
11. 9. 1957 otvoritev Državne realne gimnazije in gimnazije za Slovence v Celovcu
16. 9. 1916 rojen na Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž
16. 9. 1936 umorjen kot žrtev napada šovinistov pevec in prosvetni delavec Miha Habih z Ruča pri Hodišah
18. 9. 1869 umrl v Celovcu slovníčar in književni organizator Anton Janežič
18. 9. 1870 veliki tabor v Žopračah pri Vrbi
28. 9. 1762 rojen na Bistrici pri Št. Jakobu v Rožu ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

M. Oraže-Tatjana

Alojzija Grafenauer

OKTOBER

1. ČETRTEK	REMIGIJ
2. PETEK	ANGELI VARUHI
3. SOBOTA	TEREZIJA
4. NEDELJA	FRANČIŠEK ASIŠKI
5. PONEDELJEK	PLACID
6. TOREK	BRUNO
7. SREDA	KRALJ R. V.
8. ČETRTEK	BRIGITA
9. PETEK	JANEZ
10. SOBOTA	FRANČIŠEK B.
11. NEDELJA	MATER. MARIJE DEVICE
12. PONEDELJEK	SERAFIN
13. TOREK	EDVARD
14. SREDA	KALIST
15. ČETRTEK	TEREZIJA
16. PETEK	GAL
17. SOBOTA	MARJETA AL.
18. NEDELJA	LUKA
19. PONEDELJEK	PETER A.
20. TOREK	JANEZ K.
21. SREDA	URŠULA
22. ČETRTEK	KORDULA
23. PETEK	SEVERIN
24. SOBOTA	ANTON
25. NEDELJA	KRISPIN
26. PONEDELJEK	DRŽAVNI PRAZNIK
27. TOREK	FRUMENCIJ
28. SREDA	SIMON IN JUDA
29. ČETRTEK	NARCIS
30. PETEK	DOROTEJA
31. SOBOTA	VOLBENK

☾ 6. ob 08.45 uri
 ☼ 13. ob 13.49 uri
 ☾ 20. ob 04.40 uri
 ☼ 27. ob 21.13 uri

PREGOVORI

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ovaduh. — Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba lahko nastil dobo. — Sv. Luka repo cuka.

SPOMINSKI DNEVI

10. 1943 Prvo zasedanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju
10. 1920 glasovanje v coni A na južnem Koroškem
10. 1944 zverinsko mučenje in usmrčitev koroških partizanov na Komeljsku pri Pliberku
10. 1908 otvorjen slovenski delavski dom v Podljubelju
10. 1907 ustanovitev Slovenske prosvetne zveze v Celovcu
10. 1896 otvoritev Ciril in Metodove šole v Št. Rupertu pri Velikovcu
10. 1955 zasedbene sile zapustile Avstrijo
10. 1851 rojen v Borovljah narodopisec in slovstveni zgodovinar Janez Šajnšek

Simon Gregorčič

Aleš Einspieler

NOVEMBER

1. NEDELJA	VSI SVETI
2. PONEDELJEK	VERNE DUŠE
3. TOREK	HUBERT, IDA
4. SREDA	KAREL, BOR
5. ČETRTEK	CAHARIJA IN E.
6. PETEK	LENART
7. SOBOTA	ENGELBERT
8. NEDELJA	BOGOMIR
9. PONEDELJEK	TEODOR
10. TOREK	ANDREJ
11. SREDA	MARTIN
12. ČETRTEK	KUNIBERT
13. PETEK	STANISLAV
14. SOBOTA	SERAFIN
15. NEDELJA	LEOPOLD
16. PONEDELJEK	ALBERT
17. TOREK	GREGORIJ ČUD.
18. SREDA	ODON
19. ČETRTEK	ELIZABETA
20. PETEK	FELIKS VAL.
21. SOBOTA	DAROVANJE D. M.
22. NEDELJA	CECILIJA
23. PONEDELJEK	KLEMEN
24. TOREK	JANEZ OD KRIŽA
25. SREDA	KATARINA
26. ČETRTEK	KONRAD
27. PETEK	VIRGILIJ
28. SOBOTA	GREGORIJ
29. NEDELJA	SATURNIN
30. PONEDELJEK	ANDREJ

- ☾ 5. ob 02.09 uri
 ☼ 11. ob 23.26 uri
 ☾ 18. ob 15.54 uri
 ☼ 26. ob 15.38 uri

PREGOVORI

Če Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi. — Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi. — Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.

SPOMINSKI DNEVI

2. 11. 1881 rojen na Dobravi pri Borovljah narodni buditelj in potpisec Franc Mišic
 11. 10. 1955 koroški Slovenci vložili pri avstrijski vladi in predstavnikih štirih velesil Spomenico glede izvedbe člena 7 državne pogodbe
 13. 11. 1813 rojen v Svečah politik in publicist Andrej Einspieler
 20. 11. 1882 rojen v Dobrih pri Ravnah narodopisec in književni zgodovinar dr. France Kotnik
 29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v bosanskem mestu Jajce
 29. 11. 1945 proglašitev FLR Jugoslavije

Andrej Einspieler

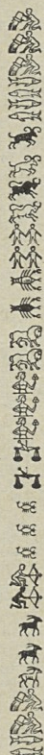

dr. Franc Kotnik

DECEMBER

1. TOREK	MARJAN
2. SREDA	BIBIJAN
3. ČETRTEK	FRANČIŠEK
4. PETEK	BARBARA
5. SOBOTA	SABA
6. NEDELJA	MIKLAVŽ
7. PONEDELJEK	AMBROZIJ
8. TOREK	BREZM. SP. MARIJE DEV.
9. SREDA	VALERIJ
10. ČETRTEK	HERBERT
11. PETEK	DAMAZ
12. SOBOTA	MAKSCENCIJ
13. NEDELJA	LUCIJA
14. PONEDELJEK	BERTOLD
15. TOREK	KRISTIJAN, KRISTIJANA
16. SREDA	EVZEBIJ
17. ČETRTEK	LAZAR
18. PETEK	GRACIJAN
19. SOBOTA	URBAN
20. NEDELJA	EVGEN
21. PONEDELJEK	TOMAŽ
22. TOREK	JUTA
23. SREDA	VIKTORIJA
24. ČETRTEK	ADAM IN EVA
25. PETEK	BOŽIČ
26. SOBOTA	ŠTEFAN
27. NEDELJA	JANEZ EV.
28. PONEDELJEK	NEDOLŽNI OTROČIČI
29. TOREK	TOMAŽ, TAMARA
30. SREDA	DAVID
31. ČETRTEK	SILVESTER

- ☾ 4. ob 17.22 uri
 ☼ 11. ob 09.41 uri
 ☾ 18. ob 06.47 uri
 ☼ 26. ob 11.10 uri

PREGOVORI

Grudna mraz in sneg žita dosti pred in prek. — Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča, taki bodo meseci v prihodnjem letu. — Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen v Mostah politik, poslanec France Grafenauer
 2. 12. 1868 rojen na Planini na Notranjskem harmonizator koroških narodnih pesmi Oskar Dev
 3. 12. 1800 rojen na Vrbi pesnik France Prešeren
 3. 12. 1833 rojen v Globasnici ljudski pesnik in pevec Franc Leder - Lesičjak
 11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar v Ljubljani
 15. 12. 1935 umrl v Mostah politik in poslanec France Grafenauer
 19. 12. 1828 rojen v Lešah slovnica in knjižni organizator Anton Janežič

France Grafenauer

Anton Janežič

Ob štiridesetletnici vstaje slovenskega naroda

„Zgodilo se je, kar je predvidel Ivan Cankar: Ljudstvo si je napisalo sodbo samo, ni mu je pisal ne frak ne talar.“

Nasproti tako imenovani „nacionalni politiki“ starih političnih vrhov slovenske reakcije, ki je živela od hlapčevanja tujim zatiralcem, je nastopila nova nacionalna politika, ki je smatrala, da je osvoboditev slovenskega naroda mogoče doseči samo v tesni povezanosti z družbeno najnaprednejšimi silami doma in v svetu.

Taka politika je smatrala, da je resnično in končno nacionalno osvoboditev slovenskega naroda mogoče doseči samo z vseljudsko revolucionarno borbo in z delavskim razredom na čelu.“

V teh besedah velikega slovenskega revolucionarja, državnika in misleca Edvarda Kardelja je izpovedana vsebina najpomembnejše prelomnice v slovenski zgodovini — vstaje slovenskega naroda, ki se je 22. julija 1941 skupaj z ostalimi jugoslovanskimi narodi uprl fašističnim okupatorjem ter začel boj za osvoboditev. S to odločitvijo pred štiridesetimi leti je slovenski narod dejansko prelomil s preteklostjo, suvereno je vzel svojo usodo v lastne roke ter se enak med enakimi z junaškim poletom bojeval za osvoboditev svoje domovine, obenem pa z revolucionarno usmeritvijo začel graditi svojo državnost.

Zato dan vstaje pred štiridesetimi leti brez dvoma pomeni začetek novega obdobja v zgodovini slovenskega naroda, ki je že v letih oboroženega narodnoosvobodilnega boja polagal tudi temelje svoje lastne države. Najvažnejši mejniki na tej poti so 27. april 1941 — ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je združevala vse zdrave narodne sile v boju proti tujim okupatorjem; 1.—3. oktober 1943 — zasedanje zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, ki kot prvi izvoljeni slovenski parlament med drugim izvoli iz svoje srede odbor, ki predstavlja politično vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, kot Slovenski narodnoosvobodilni odbor pa tudi vrhovno oblast slovenskega naroda; 19.—20. februar 1944 — prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Kočevju, kjer sprejmejo osnovne zakone za izgraditev slovenske narodne oblasti; le nekaj dni zatem je predsedstvo SNOS razpisalo volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore in okrožne skupščine, 12. marca pa ustanovilo Denarni zavod Slovenije; 5. maj 1945 — na seji predsedstva SNOS v Ajdovščini sprejet zakon o narodni vladi Slovenije, ki 10. maja prispe v osvobojeno Ljubljano, kjer jo manifestativno sprejmejo kot najvišje predstavništvo slovenskega naroda.

Na tej poti od zaslužjenega in na smrt obsojenega ljudstva do zmagovitega suverenega in državotvornega naroda smo bili z narodovo celoto vseskozi živo povezani tudi koroški Slovenci. Z brati v osrednji Sloveniji

in na Primorskem smo skupaj bojevali boj proti nacifašizmu in skupaj z njimi izšli iz tega boja kot zmagovalci; tudi to se je zgodilo prvič v zgodovini slovenskega naroda. Kot živ del narodne skupnosti spremljamo in sodoživljamo povojni nesluteni razmah svobodne domovine; z njeno podporo pa na koroških tleh nadaljujemo boj za uresničitev vseh tistih pravic, ki v današnjem svetu veljajo za neodsvojljivo pridobitev vsakega naroda, vsakega človeka.

Dan vstaje slovenskega naroda je zato tudi praznik nas koroških Slovencev. Vendar to ni le praznik preteklosti — obujanja spominov na prestano trpljenje in doprinesene žrtve; je to še posebej praznik bodočnosti — zavesti o dostojanstvu človeka in naroda, o zmagi resnice in ustvarjalne svobode. To je praznik neomajne vere v nepremagljivo moč ljudi in narodov, ki si iskreno prizadevajo za pravičen mir, za vsestransko enakopravnost velikih in malih narodov, za splošni napredek človeštva. Je pa obenem prav tako tudi praznik trdnega zaupanja v lastne sile, tistega zaupanja, s katerim se je slovenski narod pred štiridesetimi leti uprl svojim kronikom ter se iz teme smrti dvignil v svetlobo življenja.

rj.

SLOVENSKI PROBOJ POROČEVALEC

Leto II.

Informacijski vestnik Osvobodilne fronte

8. novembra 1941.

Štev. 24.

Smrt dveh partizanov - junakov.
Po zaslugi podlega izdajalca so gestapovci prišli na sled partizanoma Majcnu Milanu, kavarnarju in gostilničarju v Šiški ter Majcnu Janku, in ju obkolili v neki koči pri St. Janzu. V junjski borbi do poslednjega naboja in do zadnjega diha sta hrabra partizana ubila 3 in ranila 19 fašistov. Deset od teh je bilo težko ranjenih in sta dva še pozneje umrla.
Slava padlim članom slovenske narodne vojske!

TEMELJNE TOČKE OSVOBODILNE FRONTE SLOVENSKEGA NARODA,
sprejete na II. plenarni seji SNOO VIII. plenarni seji Vrhovnega plenuma OF.

1. Proti okupatorjem je treba vžeti neizprosno oboroženo akcijo.
2. Ta akcija predstavlja izhodišče za osvoboditev in združitev vseh Slovencev.
3. Stojčej na stališču naravne in usodne skupnosti jugoslovanskih narodov ne priznava Osvobodilna fronta razkosanja Jugoslavije in deluje z vsemi silami za slogo in enotnost narodov Jugoslavije. Hkrati stremi k povezanosti slovenskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda na temelju pravice slehernega naroda do samoodločbe.
4. Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva.
5. Vse skupine, ki sodelujejo v OF, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih.
6. Po narodni osvoboditvi prevladne na slovenskem ozemlju oblast osvobodilna fronta slovenskega naroda v celoti.
7. Po narodni osvoboditvi uvede Osvobodilna fronta dosledno ljudsko demokracijo. Vsa vprašanja, ki presegajo okvar narodne osvoboditve, se bodo reševala na dosleden ljudski demokratični način.

Na mrtvi straži

Bili smo četa,
prednja straža čet,
odredov, bataljonov in brigad,
postavljena na severozahod
zemlje, kjer zadnje žile
našega rodu
že tisočletje
nemo krvave.

Bili smo četa, ki naj zlepi prst,
kjer stapljata se ljudstvi dve
različnih govoric.

Bili smo četa, ki naj tu
odplavi mračno, tisočletno sled
krivic, ki jih trpe ljudje

obojnega rodu —

ljudje, ki kruh jim daje plug
in delo rok:

ljudje, čeprav različnih govoric,
vsi sloj, poklican, da ustvari svet,
opran nasilja in krivic,
svet bratstva in miru.

Bili smo četa —
prednja straža
za tak svet.

Bili smo četa,
ki je zdaj več ni
in ki od nje ostalo je
le pet ljudi,

vsi drugi mrtvi so
na mrtvi straži
za čas, ki bo.

Miha Klinar

Tito - velikan naše dobe

Leto 1980 bo prišlo v zgodovino kot tisto leto, v katerem so narodi in narodnosti Jugoslavije, njen delavski razred in vsi delovni ljudje izgubili svojega preizkušenega in najbolj daljnovidnega voditelja, kar jih pozna zgodovina našega časa. Pa ne samo ljudstvo Jugoslavije, dejansko je ves svet s Titovo smrtjo izgubil enega najvidnejših državnikov, ki so pustili za seboj neizbrisno sled v več kot polstoletnem razvoju mednarodnih odnosov. Nepozabne pogrebne slovesnosti v glavnem mestu Jugoslavije 8. maja 1980 so bile viden izraz vsega, kar je Tito pomenil za jugoslovansko ljudstvo, bile pa so hkrati najbolj prepričljiv dokaz svetovne veličine in visokega ugleda jugoslovanskega predsednika. Na njegovem pogrebu so se zbrali predstavniki takorekoč vsega sveta, voditelji velike večine velikih in še posebej vseh malih držav z vseh celin, mnogoteri ugledni in vplivni državniki, politiki, voditelji številnih političnih strank in gibanj vseh svetovnih nazorov so izkazali zadnjo čast Titu in s tem izrekli priznanje njegovemu neprecenljivemu državniškemu delu. Prvič se je zgodilo v zgodovini, da je ves svet na tako prepričljiv način izrazil priznanje veličine svetovnega merila voditelju neke male države.

Veliko in trajno vredno je delo, ki ga je Tito opravil v svojem večdesetletnem delovanju za svoje ljudstvo in prav tako za vse narode sveta. Ob najbolj usodnem razpotju v zgodovini človeštva, ko se je nad svetom razgrnila nevarnost fašistične nadvlade nad narodi in ljudmi, je bil Tito tisti voditelj, ki je na vodstvu številno sicer majhne toda prekaljene in z revolucionarnim žarom prežete partije, ki si je znala pridobiti trdno zaupanje najširših ljudskih množic, začel, vodil in zmagovito izpeljal enega najtežjih bojev v zgodovini jugoslovanskih narodov, boj za narodno in socialno osvoboditev. To je bil edini primer osvobodilnega boja znotraj Hitlerjeve „evropske trdnjave“, daleč od

zavezniških bojišč in dolgo časa brez sleherne zunanje pomoči. Tito je bil tisti voditelj narodnoosvobodilnega boja, ki je z zgledom dokazal resnico, ki jo je za njim zgodovina še in še potrjevala, da je narod, ki je odločen braniti svojo svobodo in neodvisnost ter pripravljen za tak cilj dati najhujše žrtve, nepremagljiv. Titov zgled organiziranja vseljudske vstaje, ustvarjanja — v najtežjih razmerah — ljudske vojske in prav tako ljudske oblasti po izvirnih poteh družbene preobrazbe, bo za vedno ostal spodbuda in navdih, dokler bodo na svetu tlačeni in za svobodo, pravico in neodvisnost opeharjeni narodi.

Veličina Titovega duha se kaže v tem, da je bil eden izmed redkih državnikov, ki je do najglobljega bistva doumel bistvene procese časa, v katerem je živel in deloval. Tito je spoznal, da protifašistični boj številnih narodov sveta ne pomeni samo zmage nad silami fašizma, pač pa oznanja novo dobo v razvoju sveta in mednarodnih odnosov, obdobje, v katerem stopajo na svetovno prizorišče kot neodvisni subjekti številni, dotlej neznani in nepriznani ter stoletja brezpravni narodi. Tito je — gradeč povojno Jugoslavijo kot skupnost enakopravnih narodov in narodnosti z novo družbeno vsebino — doumel zgodovinski pomen velikanskih sprememb, ki so dajale pečat vsemu dogajanju po zmagi nad fašizmom — sprememb, ki jih je prinesla velika protiimperialistična revolucija narodov v obliki protikolonialnega boja tlačanih narodov Azije in Afrike ter drugih celin. Nastopilo je obdobje, v katerem so nastale spremembe v razmerju sil omogočale vsem malim narodom, da vstopajo v mednarodno življenje kot neodvisni in da dobe svoje mesto in besedo pri urejanju vseh mednarodnih zadev.

Tito je iz lastnih izkušenj vedel, da svoboda narodov ne pride sama od sebe, da je zanjo potreben boj. Prav tako so ga življenjske izkušnje prepri-

čale, da malim narodom enkrat izbojevana svoboda in neodvisnost nista za vse čase tudi zagotovljeni, da se je treba za njuno zagotovitev nenehno boriti.

Zato ni bil nič manj kot protifašistični boj jugoslovanskih narodov pod Titovim vodstvom odločilen in daljnosežen boj proti poskusom Stalina, da bi si podredil novo Jugoslavijo in ji določal smeri njenega notranjega razvoja kot njenega mednarodnega delovanja. Tito je bil prvi voditelj neke socialistične države, ki je razumel procese družbenega preobražanja sveta; ti so nakazovali obdobje, ko socializem prerašča v svetovni proces. Tito je vedel, da je temu procesu škodljivo vsako vsiljevanje enega samega vzorca socializma in razglašanje tega vzorca za edino pravičnega. Vedel je, da sama stvarnost sveta in različnost razmer na njem terja bogastvo oblik, v katerem se socializem lahko neovirano širi in uveljavlja. Tito je z dolgotrajnim bojem s stalinizmom izbojeval svoji deželi pravico do izbire lastne poti v socializem in to izbiro tudi uresničil v obliki socialističnega samoupravljanja kot edine poti, primerne razmeram njegove dežele. Vrh tega je spoznal, da pojav vrste novih socialističnih držav terja tudi razrešitev vprašanja, kakšni odnosi naj

vladajo med socialističnimi državami. Nasproti težnjam po podrejenosti vodilni sili socializma, se je Tito odločno zavzemal in tudi za svojo deželo uresničil pravico do enakopravnih odnosov med socialističnimi državami, brez vmešavanja od zunaj in brez podrejanja tuji sili. Tito je vedno izhajal iz spoznanja, da je družbena preobrazba stvar vsakega naroda posebej in da zato nosi vsaka partija za svoje delo odgovornost edinole pred lastnim ljudstvom in lastnim delavskim razredom. Neodvisnost in enakopravnost narodov je po Titovem pojmovanju bistvena sestavina vsake dejanske demokratične socialistične družbe.

Neizbrisne bodo ostale zapisane v zgodovini vsega povojnega razvoja sveta Titove zasluge za nastanek in razvoj neuvrčenega gibanja, ki je prav po njegovi zaslugi v dveh desetletjih preraslo v najbolj pomembno mednarodno politično silo, ki združuje dve tretjini človeštva. V času, ko je po drugi svetovni vojni zaradi družbenih in meddržavnih nasprotij med nekdanjimi protihitlerjevskimi zavezniki nastajala nova nevarna delitev sveta na vojaško politične zveze v obliki dveh blokov, ki sta ju vodili obe poglavitni velesili, Združene države Amerike in Sovjetska zveza, in ko je prav ta delitev na oba blo-

Predsednik
Tito
je večkrat
sprejel tudi
predstavnike
koroških
Slovencev

ka začela ogrožati svobodo in neodvisnost vseh komaj osvobojenih narodov po svetu, je Tito spoznal vso usodnost in nevarnost takega razvoja za mir in svobodo narodov. Hkrati s tem, ko je odločno branil neodvisnost svoje dežele, se je lotil tudi izpolnjevanja svoje najpomembnejše zgodovinske naloge — zbiranja neodvisnih narodov v skupnost, ki je vstopila v mednarodno življenje kot neuvrščeno gibanje. Velikansko je bilo Titovo delo, ki ga je opravil za uresničitev tega cilja. O tem najbolj zgovorno pričajo njegova številna potovanja miru po vseh celinah. Na teh potovanjih se je Tito seznanil z vsemi voditelji novih držav in spoznal, da jih družijo skupna težnja po ohranitvi neodvisnosti in po taki mednarodni dejavnosti, ki bi zagotavljala vsem malim in gospodarsko zaostalim narodom njihovo mesto pod soncem.

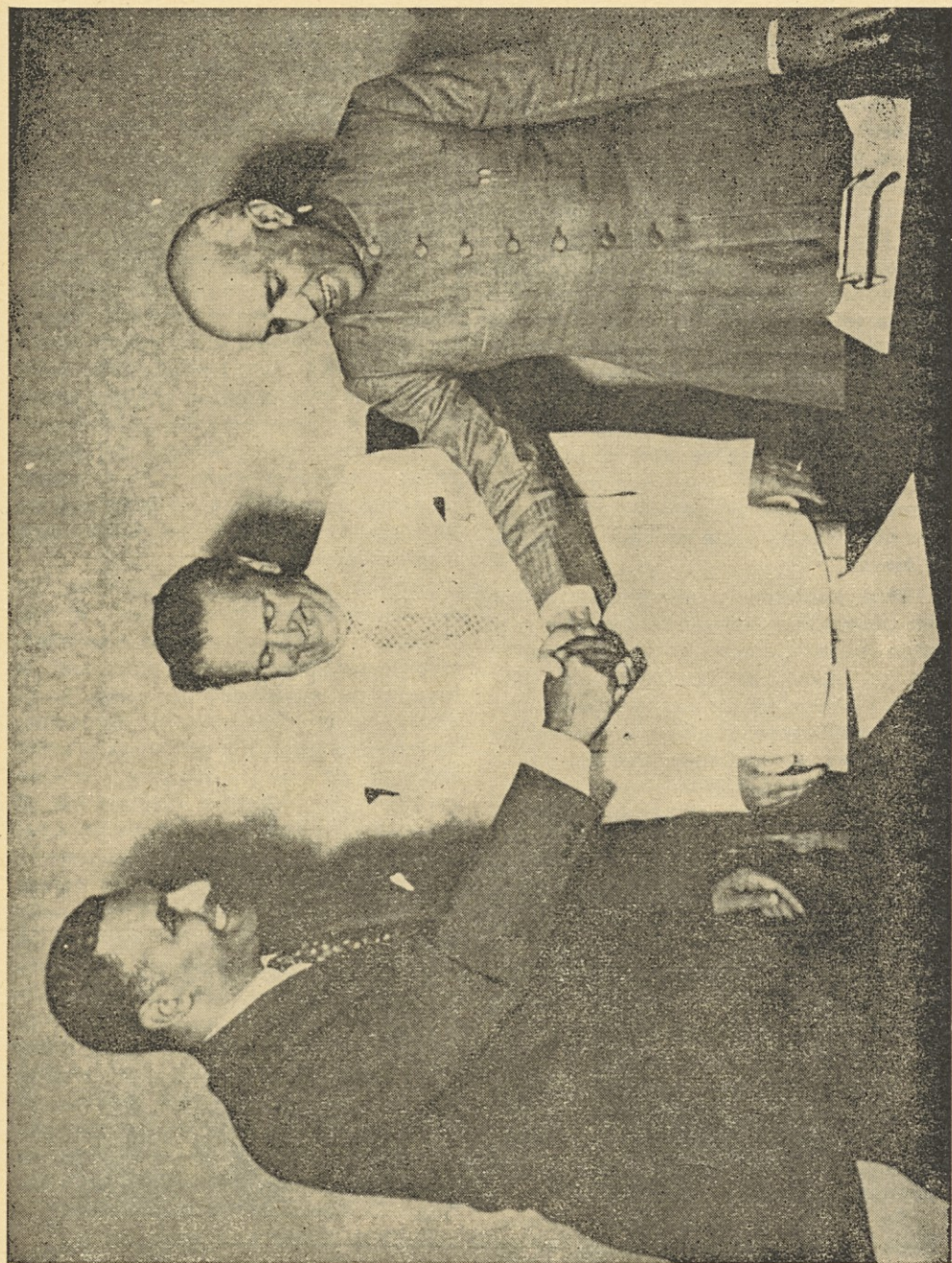
„Smo proti temu,“ je govoril Tito že leta 1951 na kongresu invalidov, „da bi o usodi sveta in milijonov ljudi odločalo samo nekaj velikih sil. Smo proti temu, in nikdar se s tem ne bomo strinjali. Smo za to, da obstaja enakopravnost med narodi, da se majhne in velike države pogovarjajo na temelju enakopravnosti in da enakopravno sprejemajo sklepe v prid človeštva.“

Da bi neuvrščene države kot predstavnice vseh narodov po svetu, ki teže k svobodi, neodvisnosti in enakopravnosti, lahko opravljale svoje zgodovinsko poslanstvo, so si morale izdelati jasna načela, po katerih naj bi naravnale svojo celotno mednarodno dejavnost in ki bi zato bila temeljni kamen gibanja neuvrščenosti. Prav pri tem delu gre Titu zgodovinsko pomembna zasluga kot najbolj daljnovidnemu in hkrati najbolj doslednemu in tudi hrabremu državniku.

Neodvisnost narodov in njihova enakopravnost je bila in ostala izhodišče na misel vsega Titovega dejanja in nehanja. Da bi to lahko uresničili, morajo neuvrščeni spremeniti svet v celoti

in doseči prevlado novih načel v vsem mednarodnem življenju. Odtod Titova zahteva, da se iz mednarodnih odnosov izloči stara politika sile, s katero veliki in močni skušajo obdržati manjše in šibkeje narode v podrejenosti in si sami lastiti pravico odločanja o vseh svetovnih zadevah. Ker politika sile pomeni vodilno izhodišče delovanja blokov, je Tito vselej in povsod zavračal politiko blokov in blokovsko delitev sveta na vplivna območja. Hkrati je spoznal, kam pelje politika sile in neprestana tekma med bloki za nadvlado na svetu. Oporišče vsake politike sile je v oboroženi moči, odtod pojav v vsem povojnem času nenehne oboroževalne tekme, ki je dosegla že zastrašujoče razsežnosti, ko ves svet živi v znamenju ravnotežja strahu, ki obstaja med atomskimi velesilami. Odtod odločno Titovo zavzemanje, da se vojna povsem izloči iz mednarodnih odnosov kot sredstvo za urejanje spornih zadev. Nešteto krat je svaril, kako stoji ves svet zaradi take politike blokov pred usodno izbiro, ali se lotiti politike aktivnega miroljubnega sožitja, ki zavrača vsako obliko sile, ali pa bo nebrzdana oboroževalna tekma spet pripeljala do neizogibne katastrofe.

Politika sožitja, ki pa je možna edino le na temelju priznanja načel o neodvisnosti in enakopravnosti vseh narodov, majhnih in velikih, je misel, ki je bila vedno v ospredju vsega Titovega prizadevanja. Celotno njegovo prizadevanje je bilo prepleteno z vztrajnim bojem za mir. Sam je ob neki priložnosti dejal: „Obstajata dve vrsti miru: mir močnejšega, oziroma mir agresorja, mir za vsako ceno, tako imenovani Münchenski mir, na račun zaslužnjevanja enega ali več narodov in drugi mir, bolj ali manj pravičen za vse narode... Trajen in pravičen mir je lahko samo tisti, za katerega se bojujejo enako majhni in veliki narodi, za katerega so veliki pripravljeni odpovedati se svojih pretenzij na račun malih narodov.“

Tito — ustanovitelj neuvrščenega gibanja, ki povezuje dve tretjini človeštva v boju za enakopravne odnose med narodi in državami.

Prvi mir pomeni katastrofo sveta, drugi mir pa vodi narode k medsebojnemu sodelovanju in blaginji narodov.“

Prepad med razvitimi državami in deželami v razvoju je bilo tisto vprašanje, ki ga je Tito pri vsem svojem mednarodnem delovanju vedno in povsod postavil v ospredje in dokazoval, kako sta mir na svetu in napredek vseh narodov usodno odvisna od rešitve tega osrednjega vprašanja našega časa. Velik je bil njegov delež pri oblikovanju metod boja neuvrščenih držav za spremembo obstoječega sistema mednarodnih ekonomskih odnosov in za vzpostavitev nove pravičnejše mednarodne gospodarske ureditve. Dokaz temu so sklepi in programi vseh konferenc neuvrščenih držav, od prve beograjske pa do nedavne že šeste po vrsti, ki je bila v Havani.

Prav konference neuvrščenih držav so pomenile zgodovinske mejnike razvoja neuvrščenega gibanja. Dejstvo, da so neuvrščeni voditelji leta 1961 izbrali glavno mesto Jugoslavije za kraj prve, ustanovne konference neuvrščenih držav, je pomenilo zunanji dokaz priznanja vloge Tita in Jugoslavije pri organiziranju neuvrščenega gibanja. Na vseh drugih konferencah, v Kairu leta 1964, v Lusaki leta 1970, v Alžiru 1973, v Colombu 1976 in v Havani 1979, je Tito pomenil osrednjo politično osebnost. Neuvrščeno gibanje je imelo vrsto vidnih voditeljev od Nehruja in Naserja do Kaunde in mnogih drugih. Vendar je prav zadnja, havanska konferenca, ki se je je še udeležil Tito, bila dokaz, kako so neuvrščene države visoko cenile njegovo vlogo in zasluge za neuvrščene, ko so ga s posebnim priznanjem razglasili za očeta neuvrščenega gibanja.

To gibanje, ki kljub plimam in osekam ter mnogoterim težavam, ki ga

spremljajo, pomeni danes in bo pomenilo tudi v prihodnje najpomembnejšo politično silo povojnega časa, je — skupaj z novo Jugoslavijo — najbolj prepričljiv dokaz veličine zgodovinskega Titovega dela.

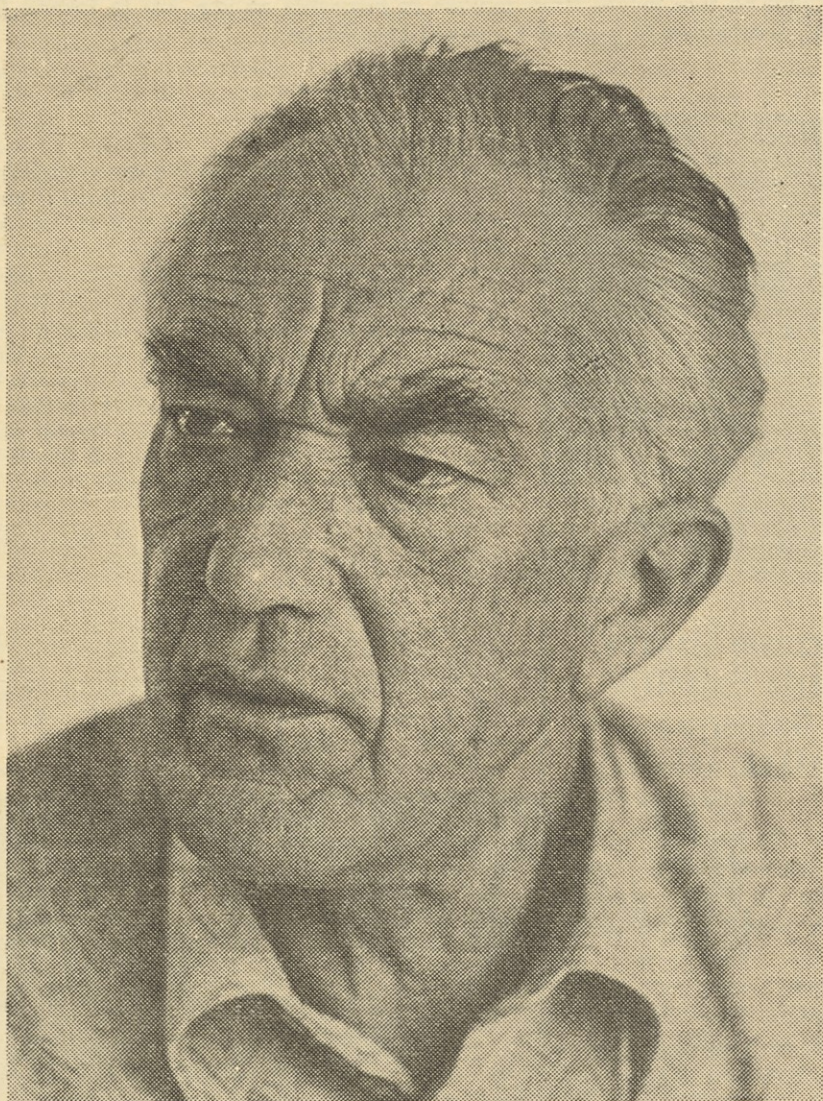
Za Tita ni bilo velikih in majhnih mednarodnih vprašanj. Ob vseh svetovnih problemih je z enako doslednostjo in jasno načelnostjo gradil odnose Jugoslavije s sosedi na temeljih miroljubnega sožitja in enakopravnosti. Vedno pa je v tem sklopu imelo važno mesto tudi vprašanje narodnih manjšin, katerih pravice je Tito vedno enačil s pravicami celotnih narodov do neodvisnosti in enakopravnega življenja. Naj izmed mnogih njegovih sodb v tem smislu omenimo samo eno, ki jo je izrekel na desetem kongresu Zveze komunistov Jugoslavije:

„Vedno smo izhajali iz stališča, da so narodne manjšine mostovi, ki naj zblížujejo narode, prispevajo k prijateljstvu in sodelovanju med državami, h katerim po narodnosti pripadajo, in tistimi, ki so zdaj njihova domovina. Vedno smo izhajali iz priznanja pravice vsakega naroda do njegove narodne identitete in uveljavitve njegove biti. S tem, ko smo zagotavljali popolno enakopravnost in svoboden vsestranski razvoj ter medsebojno bogatitev narodnih kultur, smo krepili enotnost naše dežele in bratstvo naših narodov, s tem pa smo tudi prispevali k našemu sodelovanju s sosednjimi državami. Zato je nemogoče, da se ne bi zanimali za življenje in položaj tudi tistih delov jugoslovanskih narodov, ki kot narodne manjšine žive v sosednjih državah, in da si ne prizadevamo, da tudi oni uživajo vse pravice, ki jim pripadajo na temelju ustanovne listine Združenih narodov in mednarodnih sporazumov.“

Drago Košmrlj

Izgorel je v delu in boju

za pravice zatiranih in zapostavljenih

V letu 1980 smo koroški Slovenci utrpeli veliko izgubo s smrtjo Karla Prusnika-Gasperja, prvoborca in voditelja protifašističnega boja, revolucionarja in narodnopolitičnega delavca, predanega in neumornega aktivista, ki je v svojem delu in boju za pravice zatiranih in zapostavljenih posvečenem življenju oral globoke brazde na njivi našega narodnega, kulturnega, gospodarskega in družbenega dogajanja. Častno mesto, ki si ga je s svojim mnogostranskim delovanjem

zaslužil v zgodovini našega ljudstva, je bilo izčrpno orisano v mnogih člankih in govorih ob njegovi smrti in ob odkritju njegovega nagrobnega spomenika. Morali bi se ponavljali, če bi tukaj še enkrat slikali svetli lik tega izrednega človeka. Pa bi ga vendar težko ujeli v takšni popolnosti, kakor je to uspel doseči njegov najboljši prijatelj in soborec Pavle Žaucer-Matjaž. Njegove besede slovesa naj bodo tudi na tem mestu izraz zahvale in priznanja za vse, kar je tovariš Gašper snoval, uredničeval in zapustil v našo skupno korist.

Seznam člankov Karla Prušnika- Gašperja v Koroškem koledarju

S smrtjo tovariša Karla Prušnika-Gašperja smo koroški Slovenci zgubili enega najbolj plodnih publicistov, ki je s svojimi prispevki sodeloval pri najrazličnejših časopisih, revijah in drugih publikacijah. Posebno bogata je bila ta njegova dejavnost pri zbiranju in zapisovanju gradiva iz polpretekle dobe našega naroda; zlasti pa je opravil neprecenljivo delo za pravilno ovrednotenje vloge in prispevka

Dragi naš Gašper!

V življenju sva se veliko pogovarjala, izmenjavala sva misli in mnenja, medsebojno sva si povedala, kar nama je srce lepega narekovalo ali kar nama je dušo težilo. Sedaj pa v nemi žalosti veljajo zadnje, srčne besede slovesa tebi, najzvestejšemu soborcu in sodelavcu, najboljšemu tovarišu in prijatelju.

Srce mi je utrpnilo, zastal mi je dih v trenutku, ko so mi sporočili usodno vest, da je nehalo biti tvoje plemenito srce. V komaj zaznavnem hipu sem v duhu preletel najino dolgo življenjsko pot. Koliko lepega in dobrega sva užila na tej najini skupni poti, doživela in pretrpela pa sva tudi dosti bridkega in trpkega. Tvoja smrt pa mi je prizadejala najbolj pekočo in neozdravljivo srčno bolečino.

Najino tovarištvo, prijateljstvo in medsebojna zvestoba so se začeli razraščati tiste prve, zimske decembrske noči leta 1942 na Lužah, ko sva se srečala v objemu mogočne in v legendo ovite Pece, v času tvoje življenjske stiske na smrt preganjanega človeka, v noči, ko si postal koroški partizan, v času, ko je usodna Apokalipsa v škornjih fašističnih in nacističnih okupatorjev teptala slovenskega človeka in skrunila slovensko zemljo.

To je bila doba, „ko sta stisnila sončno ravnino, Podjuno pod Peco, mrak in mora in je pes smel po svoje lajati, Slovenec pa ne po svoje žebrati, tedaj so se te Kapelške planine v solzah in krvi razbolele,“ kot je zapisal veliki kulturnik koroške krajine dr. Franc Sušnik.

Koliko vrednih misli in besed sva izmenjavala tisto prvo partizansko zimo v brežinah nad sončno, ljubeznivo Toplo, v družbi prvih koroških partizanov, po obiskih našim zvestim ljudem po domačijah kapelških bregov in okrog Pece in Uršle gore.

Tisto zimo smo sejali na Koroškem seme upora in smo prižgali planenico oborožene vstaje, ki se je pozneje tako mogočno razgorela v boj za narodno in socialno osvoboditev slovenskega človeka pa tudi avstrijskega človeka nemške materinščine. Ta oborožen, antifašistični boj na koroških tleh, v takratni Ostmarki, na tleh takozvanega tisočletnega Hitlerjevega rajha, pomeni nov vzgon žive slovenske zavesti in odločnosti, pomeni prerod narodne biti koroških Slovencev; pomenil pa je tudi luč vodnico in

svetel up za vsakega Avstrijca demokratičnega duha v rojstvo nove, demokratične Avstrije.

Plod tega boja v skupni fronti z velikimi zavezniki je avstrijska državna pogodba v vsej njeni razsežnosti demokratične obnove druge republike in posebej še njen 7. člen. Pravice, ki so zagotovljene v tem členu, so danes poroštvo in temelj vaše žilave borbe za narodnostni obstoj in razvoj. Izpolnjevanje teh pravic, ki so mednarodno in meddržavno zagotovljene, je preizkus demokratičnosti in iskrenosti sprejemanja načel listine Združenih narodov. Zane-marjanje uresničevanja 7. člena pa je odraz tako neizpolnjevanja avstrijskih ustavnih obvez, kakor tudi nezadostnega premagovanja nacionalistične nestrpnosti in šovinizma. Le dosledna uresničitev pravic iz 7. člena avstrijske državne pogodbe je temelj za trajno in zdravo sožitje med večinskim narodom in slovensko narodno skupnostjo na Koroškem. Tega dejstva se v polni meri zavedate vi, ki se danes na tradicijah antifašističnega boja borite za svoje pravice in to imamo vedno pred očmi pripadniki slovenskega matičnega naroda in jugoslovanskih narodov in narodnosti, še prav posebej seveda koroški partizani, ne glede na to, keje danes živimo.

Tovariš Gašper se je vse življenje dosledno boril in razdal za stvar svojega slovenskega ljudstva na Koroškem. Bil je zakoreninjen v dedovino svojih prednikov, bil je borec za demokracijo in mir, organizator in pobudnik antifašističnega boja obeh narodov na Koroškem. Vse življenje je z dejanji in z delom dokazoval zvestobo slovenskemu človeku na Koroškem, razvijanju sožitja med obema narodoma in prijateljskemu sodelovanju dveh sosednih držav. Sožitje med večinskim narodom in slovensko manjšino na Koroškem je vrednotil kot stvar osnovnih

koroških Slovencev v boju proti nemškemu nacionalizmu in nacifašizmu.

Tudi v Koroškem kole-darju se je tovariš Gašper redno oglašal. Napisal in objavil je dolgo vrsto član-kov, kjer je nanizal zani-mive podatke iz življenja našega človeka ter otel pozabi dragocena pričevanja o boju in trpljenju slovenskega ljudstva na Koroškem. Upravičeno ga prištevamo med najbolj zveste sodelavce najprej „Koledarja slovenske Koroške“ in potem „Koroškega koledarja“, kjer so izšli naslednji njegovi prispevki, ki jih navajamo v časovnem zaporedju.

1949: Uprli smo se — in zmagali; prikaz deleža koroških Slovencev v protifašističnem narodnoosvobodilnem boju.

Spomladi 1945; iz spominov Karla Prušnika-Gašperja.

V častni straži so se predstavniki naših organizacij poklonili prvoborcu za pravice koroških Slovencev

1951: **Srednji vek posega v 20. stoletje**; spomini na leta nacističnega nasilja in protifašističnega boja.

1952: **Imamo dušo, srce in vest**; spomini na partizanska leta.

1956: **Pri Kahu v Remšeniku**; družinska kronika.

1958: **Čez dvajset let je od tega**; spominski zapis o hodiškem prosvetašu Mihiju Habichu, ki je postal žrtev domačih skrajnežev.

1959: **Doprinos „Zarje“ v Železni Kapli za naš narodni obstoj**; kratek pregled zgodovine Slovenskega prosvetnega društva „Zarja“ v Železni Kapli.

1960: **Mučeniška pot koroške matere**; doživetja Drage Blajs iz Lepene v nacistični dobi.

Pri Črnokruhu; zapis o eni izmed številnih družin v kapelški okolici, ki so doprinesle velike žrtve v boju proti fašizmu.

1961: **Tri naše obletnice**; spomini na čase fašističnega nasilja in protifašističnega boja.

1962: **Pred dvajsetimi leti**; zapiski o začetku narodnoosvobodilnega boja na Koroškem.

V tretji partizanski zimi; spomini na partizanska leta.

1965: **Pri Šejnu v Beli**; kronika družine, ki je veliko žrtvovala v boju proti nacističnemu nasilju.

medčloveških odnosov, kot zadevo splošne in srčne kulture ter humanizma.

Germanizacija je bila za Gašperja oblika družbene prisile večine nad manjšino in jo je z narodnim odpadništvom občutil in štel za greh zoper človekovo čast in dostojanstvo, kot greh zoper materinščino in narodna izročila, kot kršitev naravnega in elementarnega družbenega reda. Pri tem je Gašper tenkočutno razlikoval osebno stisko in ocenjeval nagibe posameznikov v koroškem dvojezičnem okolju in stvarnosti od navedenih družbenih in socioloških pojavov.

Vsak, tudi najmanjši izraz ali gesta dobre volje s strani večinskega naroda do koroških Slovencev sta Gašperju navdihovala zadovoljstvo in sta mu utrjevala vero in zaupanje v zmago pravice in resnice. Kako prepričevalno nam je Gašper predočeval vse večjo pomoč in podporo avstrijskih demokratov v pravičnem narodnostnem boju koroških Slovencev in kako pozorno je sledil vsakemu primeru pomoči v mednarodni javnosti. Z največjim zaupanjem se je seveda zanašal na trajno in izdatno pomoč matičnega naroda in jugoslovanske družbene skupnosti.

Menim, da tu ob njegovi krsti, ob krsti mojega starega soborca, upravičeno naglašam ta njegova vodila, ki so mu bila sveta in za katere se je boril do svojega zadnjega diha.

Ne bom našteval, kaj je Gašper velikega in pomembnega napravil v življenju, niti ne bom omenjal njegovih številnih funkcij in dejavnosti, ki jih je opravljal v političnem, vojaškem, družbenem, kulturnem, ljudsko-prosvetnem, publicističnem, gospodarskem življenju, skratka, v tolikih življenjskih celicah družbenega tkiva koroških Slovencev pred in med vojno ter v povojnem obdobju. Njegova dejavnost je bila bogata in vsestranska, taka, da ga uvršča v zgodovino enega najpomembnejših obdobj koroških Slovencev in slovenskega naroda sploh.

Te dni po Gašperjevi nepričakovani in nenadni smrti in tu ob njegovi krsti presunjeni s skelečo bolestjo le čustveno dojemamo izgubo našega ljubljene Gašperja; ob izpolnjevanju njegove delovne in duhovne zapuščine pa bomo šele razumeli in ugotovili, kaj smo z Gašperjem izgubili, vsi mi, predvsem pa koroški Slovenci.

Zgodovina bo o Gašperju in o njegovem delu pisala. Mi pa bomo razumno in preudarno presojali in vrednotili izgubo, ko bomo odkrivali, za koliko njegovega znanja, vednosti o zgodovinskih dejstvih in podatkih iz polpretekle dobe koroških Slovencev, posebno o koroškem partizanstvu, nas je prikrajšala Gašperjeva smrt.

Nekaj besed naj velja še Gašperju kot osebnosti izrednega formata, kot človeku, ki je vreden te besede v njenem najbolj plemenitem pomenu.

Poleg polnega dela in ustvarjalnosti je Gašper na-

šel čas tudi za mnoge oblike razvedrila in za zadovoljevanje prijetnih osebnih in družinskih potreb. Gašper je bil dober mož, oče in dedek, ki se je s svojstveno ljubeznijo in zglednostjo posvečal in razdal svojim otrokom in vnukom. Skrbno je negoval familijarne vezi številnih družin in jih trdno povezoval v narodno skupnost. Ljubil in veroval je v mladino, v njen polet in zagon, zato ga vsa zavedna slovenska mladina na Koroškem ceni in spoštuje in je postal njen izkušeni vzornik. Gašper je bil preudaren in odločen narodni voditelj, hraber borec, zdrav, klen in trden mož, skromnega, vendar ponosnega značaja, srčno dober in kulturni človek, poštenjak in zgleden tovariš. Imel je prefinjen občutek za odnose s soborci, s sodelavci, imel je posluh za tegobe in težave soljudi, za presojo, kaj je prav in kaj je narobe, bil je goreč borec za pravico in resnico.

Gašper je nad vse ljubil svojo rodno zemljo, svojo materinščino, ljubil je naravo, živali in rastline, rad je prisluhnil žgolenju ptičev, šepetanju gozdov in brenčanju čebel. Bil je vzoren lovec in umen čebelar. S prefinjenim okusom je sprejemal vse, kar je lepega in dobrega.

Delo mu je bilo v življenju osnovno vodilo. Zadnje čase je včasih potožil, da ne more več vsega postoriti, kar si je zasnoval in zamislil. To ga je težilo v zavesti, da je še poln delovnih načrtov, idej in ustvarjalnih zasnov, pa jih ne more uresničiti. O teh načrtih se je z mano najraje pogovarjal; želel je preveriti vrednost svojih zamisli. Z njegovo smrtjo smo izgubili veliko nedokončanih zasnov, morda še za eno polno življenje.

1967: **O Blajsovih borcih za svobodo**; zapiski o slovenski koroški družini, ki so jo pobili nacisti.

1970: **Upor koroških Slovencev**; spominski članek o deležu koroških Slovencev v boju proti fašizmu.

Klub prijateljev lova; zapis o lovstvu med koroškimi Slovenci.

1971: **Kot žrtve ste padli v borbi za nas...**; opis partizanskih grobišč na Koroškem.

1972: **Ivan Županc-Johan**; spomin na pionirja partizanskega gibanja na vzhod. predelu Koroške.

1973: **Spomeniki**; zapis o partizanskih spomenikih na Koroškem.

1974: **Ob 10. obletnici obstoja „Kluba prijateljev lova“**; prispevek za slovensko radijsko oddajo „Po lovčevih stezah“.

Nagrobni spomenik Karla Prušnika-Gašperja v Kotlari vasi

1975: 30 let svobode in boja; ob 30-letnici zmage nad fašizmom.

1976: Teh kratkih (dolgih) štirideset let; spomini revolucionarja.

1977: Asimilacija — janičarstvo; misli o človekovem dostojanstvu in narodni zavesti.

1978: Zgodovina in razvoj protifašističnega boja na Koroškem; spominski zapis.

1979: Živi spomeniki; zapiski o Špornovi družini v Remšeniku in njenem prispevku v narodnoosvobodilnem boju.

1980: Petintridesetletnica osvoboditve; misli ob obletnici zmage nad fašizmom.

Brez boja ni zmage...; besede spomina na Karla Pörtscha, zaslužnega mladinskega funkcionarja in prosvetaša.

(Sestavil R. J.)

OB SMRTI TOVARIŠA GAŠPERJA

Ce bi nas videl,
bi Gašper vsakemu dejal:
„Čemu taka žalost
na tvojem obrazu!
Poglej stopinje
gamsov na plazu,
tod gre moja pot,
tam sem večkrat postal!“

In se človek zamisli:
stopinje so sveže...
Pogum in odločnost —
to je bil partizan,
ki je ljubil svoj narod —
je srce, ki ni bilo zaman.
Odločno stopimo za njim,
da nam bolečina odleže!

Andrej Kokot

Kakor se nama je obema vtisnilo v živ spomin najino prvo srečanje v Peci, tako me bodo do smrti spremljale reminiscence najinih zadnjih srečanj ob njegovi 70-letnici, ob podeljevanju spominskega znaka koroškega partizanstva v Ljubljani in z obiskov pri njem v bolnišnici.

Vsaj enega teh spominov naj tukaj obudim.

Prvo minuto letošnjega leta mi je Gašper po telefonu najintimnejše izrazil novoletna voščila, ko mi je na violino zaigral staro kapelško vižo — „dočakali smo novo leto“. V tiho noč je zvenela njegova pesem kot dih njegove bogate mladosti, kot prelepa melodija najinega prijateljstva, kot brezkončna pesem zvestobe in tovarištva, kot zven, ki ne bo nikdar zamrl in utihnil.

Gašper, tvoja nesmrtna silhueta kipi v nebo kakor veličasten naraven kip, kakor kljubovalen globoko zakoreninjen in usidran upornik — viharnek iznad žilavega in skrivenčenega cvetja, ki se ne da več ne zmaličiti in ne uničiti. Nad prepadnimi strminami s snežnimi plazovi in z bobnečim gruščem je domovina tvojega gamsovega tropa, ki ni preslišal svarilnega materinega in tvojega očetovega žvižga. Ta gamsov rod se drži in se bo obdržal vkljub plazovom in viharjem, ker mladi, razposajeni gamsi sledijo svojim vzornikom in vodnikom.

Vere in zaupanja v lepši človekov jutrišnji dan smrt ne more izničiti. To nam ostane kot tolažba, ko se poslavljamo od tebe, dragi naš Gašper.

Poslavljam se od tebe v imenu vseh tvojih najbližjih, vseh, ki smo te neizmerno cenili in spoštovali ter te imeli srčno radi; ko se poslavljam v imenu koroških partizanov, tvojih soborcev in ko izrekam ob tvoji krsti zahvalo in priznanje tvojemu življenjskemu delu v imenu zveznega in republiškega odbora Zveze združenj borcev NOV in v imenu republiške konference SZDL Slovenije, ti s partizansko zvestobo obljubljam in zagotavljam, da bomo po tvojem zgledu in vzoru ohranjali in razvijali svetle tradicije partizanstva, da se bomo zavzeli za uresničitev vseh tvojih zamisli in idej, da bomo dograjevali in dopolnjevali vse tisto, kar si ti delal in snoval do svojega zadnjega srčnega utripa. Poslavljamo se od tebe, dragi Gašper, ki si bil in boš ostal svetel, posebej simbol koroškega antifašističnega boja, simbol koroškega partizanstva.

S partizanskim pozdravom, s toplo mislijo ter z občutki ljubezni in hvaležnosti naj ti velja v zadnje slovo — ohranili te bomo v naših srcih, našem najlepšem spominu.

Slava ti, tovariš Gašper, legendarni junak koroškega partizanstva!

Pavle Žaucer-Matjaž

Spoštovana družina Prušnik!

Oh Gašperjani smrti vam jaz in moja
družina izrekamo najgloblje sožalje.

Presevetila mi močno me je prizadela vest
o vaši nenadni smrti, ki je ni nihče
pričakoval. Saj je bil do poslednjega diha
delaven, poln volje do življenja in vere v
budućnost.

Bil je kot viharnik nad nevarnost. Bil je
in ljubil vohajen, strelam in plavati.
Ostal je kot upokojenec, s krevinami,
globoko zaščit v vodo zemlje. Zatemnjen
je veliko upanje, da le vi dora in boja
vzklje prava.

Zato bo ostal večno živ na mrti straži
domovine.

Jaš

Tone Svetina

Izkušnje iz preteklosti

morajo oplajati naše delo danes in v bodoče

Kadar govorimo o gospodarsko bolj ali manj razvitih regijah, občinah ali celih pokrajinah, moramo poznati vsaj najbolj pomembne parametre, s pomočjo katerih lahko ugotavljamo, ali je določeno področje bolj ali manj gospodarsko razvito. Med te pokazatelje ali parametre sodijo predvsem:

- gibanje števila prebivalstva (demo-
grafski tokovi),
- osnovna infrastruktura in oskrba pre-
bivalstva,
- prometna povezanost krajev,
- medicinska oskrba,
- šolstvo in možnost šolanja nasploh,
- struktura gospodarstva (kmetijstvo in
gozdarstvo, obrt in industrija, gradbe-
ništvo, gostinstvo in turizem),
- stopnja brezposelnosti, tudi sezonska
brezposelnost,
- razpoložljiva delovna mesta v doma-
čem kraju,
- migracijski tokovi
- in drugo.

Na tem mestu se bom dotaknil le demografskih tokov, ki so potekali v

zadnjih desetletjih na dvojezičnem ozemlju Južne Koroške. Saj le-ti naj-
bolj nazorno kažejo, kakšen je gospo-
darski položaj v določenem prostoru.

Gibanje števila prebivalstva na na- rodno-mešanem ozemlju Koroške

Na uspešnost narodnih manjšin v
boju za svoje narodne pravice vpliva
nešteto dejavnikov in stvari, ki jih na
tem mestu ne bi skušal naštevati. Brez
dvoma pa sodi v današnjih razmerah
gospodarska osnova narodnih manjšin
med najbolj pomembne faktorje v boju
proti raznarodovanju. Še posebno to
velja za številčno slabe narodne manj-
šine in sem sodimo tudi koroški Slo-
venci.

Splošno je znano, da se je iz na-
rodnomešanega ozemlja na Koroškem,
na katerem avtohtono živi in biva slo-
venska narodna skupnost v Avstriji, iz-
selilo v zadnjih sto letih veliko število
prebivalstva.

Iz razpredelnice je razvidno gibanje
števila prebivalstva v obdobju od leta
1860 do leta 1971, pri čemer so nave-
deni podatki tudi za nekdanje stare ob-
čine.

Občine koroškega dvojezičnega ozemlja, kjer je število prebivalstva nazadovalo

Občina	Število prebivalstva		Nazadovanje	
	1860	1971	absolutno	v %
Okraj Šmohor:				
Brdo	1.517	1.277	240	15,8
Blače	635	480	155	24,4
Goriče	655	550	105	16,0
Šteben na Z.	2.045	1.509	536	26,2
Okraj Beljak:				
Bistrica na Z.	720	688	32	4,4
Čajna	2.234	2.184	50	2,2
Straja vas	1.344	910	434	32,2
Okraj Celovec:				
Medgorje	1.091	839	252	23,1
Otmanje	978	712	266	27,2
Radiše	641	454	187	29,2

Občina	število prebivalstva		Nazadovanje	
	1860	1971	absolutno	v %
Sele	991	845	146	14,7
Slovenji Plajberk	894	458	436	48,7
Šmarjeta v Rožu	1.174	1.126	48	4,1
Svetna vas	897	804	93	10,4
Trdna vas	2.487	2.208	279	11,2
Okraj Velikovec:				
Djekše	1.683	1.131	552	32,8
Galicija	1.683	1.643	40	2,4
Ruda	2.091	1.636	455	21,7
Suha	1.633	1.330	303	16,6
Važenberk	3.092	2.648	444	14,4
Vovbre	1.529	1.527	2	0,1
Žel. Kapla-Bela	4.296	3.761	535	12,5
22 občin skupno	34.310	28.720	5.590	16,3

Vidimo, da se je kar v 22 starih občinah zmanjšalo število domačega prebivalstva. Odstotki odseljevanja segajo od 48,7 odstotka v stari občini Slovenji Plajberk do 2,2 v Čajni. Povprečno pa se je prebivalstvo v teh 22 občinah zmanjšalo za 16,3 odstotka.

Stopnja odseljevanja je najbolj prepričljiv pokazatelj, iz katerega se da sklepati, kakšni so življenjski pogoji v

posameznih občinah. Čim slabši so življenjski pogoji, tem večja je stopnja odseljevanja in obratno.

Za obdobje od leta 1860 do leta 1971 govorijo številke jasno govorico, vendar je pogosto slišati, da po drugi svetovni vojni odseljevanje ni bilo več veliko. Pa naj tudi tukaj spregovorijo številke.

Stopnja odseljevanja od leta 1961 do leta 1971

(nataliteta v tabeli ni zapopadana)

(nataliteta v tabeli ni zapodadena)			Celovec-dežela			
Politični okraj	Prebivalcev	Stopnja odseljevanja v % (Wanderungsbilanz)				
Velikovec	Pliberk	6053	— 6,6	Žrelec	4574	+ 33,5
	Djekše	1262	— 23,4	Bistrica v Rožu	2501	— 7,4
	Dobrla vas	5278	+ 0,6	Borovlje	7680	+ 0,3
	Železna Kapla	3712	— 13,4	Grabštanj	2684	— 1,1
	Galicija	1643	— 2,4	Hodiše	1512	+ 5,4
	Globasnica	1613	— 11,7	Kotmara vas	2359	+ 6,6
	Grebinj	3803	— 6,4	Bilčovs	1476	— 0,8
	Suha	1330	— 9,8	Žihpolje	1137	+ 7,5
	Ruda	1628	— 7,4	Otok	1069	+ 12,5
	Škocijan	3604	+ 7,8	Šmarjeta v Rožu	1126	— 9,6
	Žitara vas	2208	— 3,1	Škofiče	1858	+ 1,3
	Velikovec	10.519	— 4,7	Sele	845	— 21,6
			Beljak-dežela			
			Podklošter	6740	— 1,5	
			Bekštanj	7180	+ 2,8	
			Rožek	1514	— 0,7	
			Šentjakob v Rožu	4351	— 2,9	
			Vrba	7527	+ 3,6	

Najbolj pade v oči odseljevanje v vzhodnem delu Juž. Koroške ob državni meji s Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Odseljevanje zasledimo v občinah Suha, Pliberk, Žel. Kapla, Sele, Bistrica v Rožu, Globasnica in Podklošter. V stari občini Slovenji Plajberk je stopnja odseljevanja celo nadpovprečno visoka. Zgoraj omenjene občine mejijo na državno mejo s SFRJ in brez dvoma delujeta negativno obrobna lega in gospodarsko „mrtva meja“. (Oba pojava sta lahko naravna ali pa umetna bariera).

V občinah, v katerih je odstotek kmečkega prebivalstva zelo visok, in to predvsem v hribovitih predelih, je odseljevanje pravitako zelo močno. Glavni vzrok je v tem, da se prebivalstvo ne more zaposliti v drugih panogah gospodarstva, ker teh sploh ni.

Sem spadajo občine: Djekše, Ruda, Grebinj, Suha, Železna Kapla, Šmarjeta v Rožu, Sele, Bilčovs in Rožek. Nadaljnja komponenta odseljevanja je oddaljenost krajev, kjer se je možno zaposliti in ki imajo boljšo infrastrukturo. Stopnja odseljevanja narašča od zapadnega dela proti vzhodnemu delu Koroške.

Občine, ki ležijo blizu gospodarskih centrov (koroškega centralnega prostora), beležijo doseljevanje iz manj razvitih občin. Sem sodijo občine Žrelec, Žihpolje, Kotmara vas, Hodiše, Otok in Bekštanj.

Tudi občine, v katerih je turizem močno razvit, beležijo doseljevanje. Sem sodijo Vrba, Bekštanj, Škocijan, Hodiše, Otok in Škofiče.

V tistih občinah, kjer delujejo dve ali celo tri negativne komponente, pa celo nadpovprečna stopnja natalitete ni mogla kompenzirati nadpovprečno visokega odseljevanja. Tam je število prebivalstva zelo nazadovalo. Kot na primer: Djekše, Železna Kapla, Globasnica, Suha, Ruda, Bistrica v Rožu, Šmarjeta in Sele.

V letih od 1971 do 1976 se je odseljevanje iz gospodarsko manj razvitih

občin Južne Koroške rahlo zmanjšalo. Vendar gospodarski strokovnjaki napovedujejo, da se bo odseljevanje v času manjše rasti gospodarstva spet povečalo.

Narodno odtujevanje in asimilacija kot posledica socialne odvisnosti

Demografskim in razslojevalnim procesom na Južnem Koroškem sem posvetil več pozornosti in jih dokumentiral s številkami predvsem zaradi tega, da bi na eni strani opozoril na dejstvo, da so le-ti v snovanju naše narodno-politične strategije premalo prisotni in da bi na drugi strani poudaril nujnost, da moramo v prihodnjem desetletju na vseh področjih našega delovanja voditi račun o socioekonomski stvarnosti naših krajev in naših ljudi.

Kot smo videli, se je prav iz občin in krajev, v katerih je slovensko prebivalstvo najbolj prisotno (Sele, Železna Kapla, Slovenji Plajberk, Globasnica, Djekše, Suha, Šmarjeta in drugi) v zadnjih desetletjih moralo odseliti procentualno največ ljudi. Večina teh ljudi se je morala, ko so šli s trebuhom za kruhom, odtujiti od slovenske narodne skupnosti. Za boljši in večji kos kruha, torej za boljši socialni položaj, so morali ljudje žrtvovati in se odpovedati narodni identiteti.

Res je, da je stopnja odseljevanja prav tako visoka v Lesachtalu, Fresachu, Metnitzu, Gurku in drugod in da so ti kraji tudi gospodarsko manj razviti. Zato mora tudi prebivalstvo teh krajev s trebuhom za kruhom v druge kraje. Razlika, in sicer velikanska, pa je v tem, da slovenskogovoreči Korošci s tem, da se izselijo iz domačega kraja, izgubijo prej ali slej tudi svojo narodnost, medtem ko se to pri nemškogovorečih ne zgodi. Proces odseljevanja in razslojevanja južnokoroškega podeželja, v katerem je najbolj prizadet slovenski človek, je permanentno spremljal tudi proces raznarodovalnega političnega pritiska predvsem s strani

nemškonacionalnih organizacij, ki so kot znano vedno neovirano delovale.

Tudi povojni napori slovenskega koroškega združenega gospodarstva, ki se je trudilo predvsem za obnovo Posojilnic in Zadrug in za povračilo povzročene vojne škode, manj pa, da bi iskalo nove združne oblike in druge oblike gospodarjenja, usmerjene v prihodnost, procesa razslojevanja in odseljevanja nikakor niso mogli omiliti.

V to obdobje sodi tudi proces integracije našega kmečkega in predvsem delavskega elementa v najmočnejši koroški politični stranki, predvsem v SPÖ in deloma tudi v ÖVP, medtem ko je politika KPÖ v letih 1948 do 1950 povzročila, da je mnogo naših ljudi izstopilo iz te stranke.

Brez dvoma je imela SPÖ za potrebe slovenske narodne skupnosti več razumevanja kot ÖVP. Vendar je staro načelo socialdemokratov, da internacionalizem tolmačijo tako, da je narodno vprašanje, kadar gre za narodne manjšine, manj pomembno, povzročilo ogromno narodno škodo za Slovence na Koroškem. Slovenske osrednje organizacije tudi niso uspele, da bi integracija v koroške politične stranke potekala na podlagi enakopravnosti in

da bi naš človek v tem procesu bil subjekt; vendar tukaj brez dvoma beleži Zveza slovenskih organizacij več pozitivnih momentov kot pa Narodni svet koroških Slovencev.

Politični in gospodarski procesi, ki so vplivali v predvojnem, posebno pa še v povojnem obdobju na slovenski narod na Koroškem, so privedli do tega, da je narodno in socialno vprašanje tako prepleteno in povezano, da je vsak poskus ti dve komponenti ločevati izredno kratkoviden in škodljiv.

Zavedati se moramo, da so prav zgoraj omenjeni povojni procesi privedli do tega, da je pomemben del slovenskega naroda na Koroškem narodno pasiven in da se ne vključuje v borbo za svoje lastne narodne in pogosto tudi socialne pravice. In prav to dejstvo služi določenim političnim strukturam na Koroškem kot izhodišče za permanentno razdvajanje slovenske narodne skupnosti kot nadaljevanje izvajanja pritiska in stalno oživiljanje vindišarske teorije — čeprav je treba na tem mestu tudi poudariti, da je v zadnjih letih vedno več ljudi, ki se angažirano zavzemajo za svoje pravice in to na različnih področjih.

Ob 35-letnici zmage nad fašizmom in 25-letnici državne pogodbe smo ponovno opozorili na neizpolnjeni člen 7

Torej temelj narodno-političnega delovanja Zveze slovenskih organizacij je in mora biti izhodišče, da je nacionalno in socialno vprašanje neločljivo povezano in da je vsaka nestrpnost do narodno manj zavednih delov slovenskega naroda na Koroškem nepopravljiva škoda.

Leto 1968, ki bo šlo v evropsko zgodovino kot začetek revolta mladih, predvsem študentov, je brez dvoma pustilo svoj pečat tudi koroškim Slovencem. Prav iz tega časa izhaja vse večja politizacija naše mlade generacije, ki pa je deloma kar močno segla tudi med naše in nemškogovoreče ljudi na podežellju. Poleg tradicionalnih političnih usmeritev med Slovenci — SPÖ, ÖVP, KPÖ in slovenska nacionalna stranka — so se pojavile tudi nove, predvsem mladinske organizacije z novimi političnimi programi. Ves ta razvoj vpliva seveda tudi na narodno politiko.

Torej poleg že tradicionalno močnega razslojevanja in odseljavanja in s tem gospodarske odvisnosti od pogosto Slovincem nenaklonjenih delodajalcev (pogosto tudi nacionalno nestrpnih) je druga značilnost zadnjih desetih let povečana politizacija predvsem slovenske, pa tudi nemškogovoreče mladine na Koroškem. Sem sodita brez dvoma dva pomembna mejnika in sicer SOLIDARNOSTNO GIBANJE ZA PRAVICE KOROŠKIH SLOVENCEV in OKTOBRSKI TABOR.

Izhajajoč iz zgoraj navedenih dejstev se za Zvezo slovenskih organizacij in vedno bolj tudi za celotno narodno politiko stavlja kot edina oblika narodno-političnega delovanja in organiziranja slovenske narodne skupnosti FRONTOVSTVO (ki je v zgodovini slovenskega naroda svojo uspešnost že dokazalo), to je združevanje ljudi različnih idejnopolitičnih pogledov, bolj ali manj narodno angažiranih, na podlagi skupno dogovorjene platforme. Zapiranje v ozke nacionalne okvire lahko samo

škodni in je brezperspektivno, ker prej ali slej vodi v slepo ulico in geto-položaj.

Važna izhodišča za uspešno narodno-politično delo

Vsa vprašanja, ki izhajajo iz člena 7 avstrijske državne pogodbe — to so narodne pravice koroških Slovencev, morata osrednji slovenski organizaciji, Zveza slovenskih organizacij in Narodni svet koroških Slovencev, skupaj z drugimi politično zainteresiranimi uskladiti in se dogovoriti za skupno zastopanje na mestih, ki so pristojna za izpolnitev člena 7. V tej zvezi pripada izredno pomembno mesto koordinacijskim telesom, ki jih je slovenska narodna skupnost na Koroškem formirala v teku borbe za narodno in socialno enakopravnost, in to od OF naprej do danes.

Pri prizadevanjih na gospodarskem področju moramo izhajati iz tega, da moramo centralističnim gospodarskim načrtom koroške deželne vlade postaviti nasproti policentrični model gospodarskega razvoja južne in celotne Koroške, ki najbolj odgovarja potrebam prebivalstva in ki ga le-to tudi sprejema. V sklopu policentričnega modela mora imeti jasno opredeljeno mesto tudi gospodarsko sodelovanje (predvsem višje oblike gospodarskega povezovanja) s sosedno Jugoslavijo in Italijo, oziroma Slovenijo in Furlanijo-Julijsko krajino, kajti le tako se bomo lahko izognili posledicam „mrtve meje“. Nadalje moramo izhajati iz tega, da so tudi nemškogovoreči sodeželani, predvsem prizadeti, živo zainteresirani na tem, da se tudi manj razviti predeli Koroške gospodarsko bolj razvijejo.

Povezovanje z nemškogovorečimi demokrati mora postati za nas ključno vprašanje naše narodne politike. Samo če bomo uspeli širše kroge nemškogovorečih Korošcev in Avstrijcev pridobiti za skupno borbo za več demokra-

cije in za enakopravnost obeh narodov, bomo prišli tudi do narodnih in ostalih demokratičnih pravic. Pospešeno moramo navezovati stike (in to na vseh področjih našega delovanja) s političnimi in drugimi organizacijami večinskega naroda in skupaj iskati rešitev za probleme, ki se tičejo nas vseh. Pospešena kulturna izmenjava na vseh področjih kulturnega ustvarjanja z nemškimi koroškimi in avstrijskimi društvi mora postati sestavni del kulturnih programov naših organizacij. Tu moramo biti kot manjšina bolj aktivni kot večina.

Enakopravnost slovenskega jezika na vseh področjih javnega življenja mora biti cilj nas vseh. Ta osnovna narodno-politična orientacija se mora uveljaviti v vseh organizacijah in društvih in postati osnovno vodilo vseh narodno zavednih Slovencev na Koroškem.

Prizadevanja za dobrososedske odnose med Socialistično federativno re-

publiko Jugoslavijo in republiko Avstrijo morajo biti sestavni del naše narodno-politične usmeritve. Kajti prepričan sem, da dobrososedski odnosi koristijo manjšini; zapleteni in zaostreni odnosi ob meji pa koristijo samo tistim, ki pač ne želijo dobrega sosedskega sodelovanja, to so na Koroškem nemškonacionalistične organizacije, ki se pravzaprav zavzemajo za to, da sodelovanje s sosednjo Slovenijo in Jugoslavijo ne bi pozitivno vplivalo na vsa ostala področja.

Vsestransko sodelovanje z matičnim narodom in državo matičnega naroda mora tudi v bodoče biti ena izmed stalnic naše politične orientacije. Kajti samo na ta način se bosta naša kultura in naš jezik lahko stalno oplajala; le-ta proces bo tudi v bodoče omogočil, da se bomo razvijali kot del celotnega slovenskega naroda.

Dipl. inž. Feliks Wieser, tajnik ZSO

Tudi na gospodarski prireditvi „Vesele jesen“ v Mariboru smo predstavili našo deželo.

„Slovenski vestnik“

že 35 let izpolnjuje svojo odgovorno nalogo

Letos 14. junija bo minilo 35 let, odkar neprekinjeno izhaja „Slovenski vestnik“, ki je torej „najstarejši“ list v zgodovini koroških Slovencev sploh. To je brez dvoma priložnost, da si nekoliko ogledamo zgodovino slovenskega periodičnega tiska na Koroškem in seveda „Slovenskega vestnika“ kot glasila Zveze slovenskih organizacij na Koroškem še posebej.

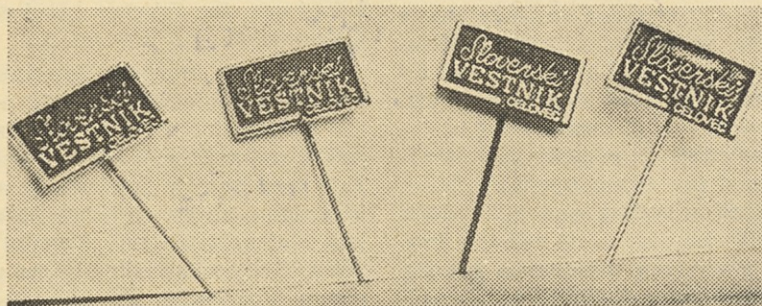
Kadar je govora o slovenskem tisku na Koroškem, je treba imeti pred očmi dejstvo, da tovrstna dejavnost koroških Slovencev v nobenem obdobju njihove zgodovine ni naletela na ugodne razvojne možnosti. To velja že zlasti za slovensko politično publicistiko, ki se je morala že od svojih prvih začetkov naprej bojevati z in proti družbenim dejavnikom, ki so nasprotno pri večinskem narodu ne le omogočali, marveč tudi pospeševali razvojno pot političnega tiska. Razvojne možnosti slovenskega tiska na Koroškem moramo videti v okviru socialne strukture slovenskega prebivalstva na eni strani, medtem ko na drugi strani ne smemo prezreti enkrat bolj in drugič manj prikritih, vendar nenehno prisotnih teženj nemškega elementa po uveljavljanju gospodovalne vloge, ki se je le prečestokrat manifestirala v zapostavljanju,

zatiranju in raznarodovanju avtohtonega slovenskega življa v deželi.

Če upoštevamo vse to, šele moremo približno ovrednotiti velikansko delo, ki so ga opravili koroški Slovenci na področju publicistike — kajti v teh pogojih pomeni vsaka slovenska tiskana beseda tudi kulturno-politično dejanje, ki se je moralo izbojevati s političnimi prijemi.

Toliko bolj zasluži občudovanje delo, ki so ga opravili predvsem Urban Jarnik, Matija Majar, Anton Janežič in Andrej Einspieler, ki so v prejšnjem stoletju orali prve brazde s svojim publicističnim in časnikarskim peresom. Pomèn in vloga njihove publicistične dejavnosti sta daleč presegla lokalni okvir in je bil Celovec v tedanjem času tudi prvo središče vseslovenske ustaljene literarno kulturne publicistike, strnjeno zajete v zaporedju časopisnega periodičnega tiska.

Toda že tedaj, ko sta Janežič s „Slovensko bčelo“ in z „Glasnikom slovenskega slovstva“ ter Einspieler s „Šolskim prijateljem“ oziroma „Slovenskim prijateljem“ in s „Slovincem“ priborila Celovcu vsaj za nekaj časa vlogo žarišča slovenske publicistike, so na Koroškem uveljavljale svojo moč tudi tiste sile, ki niso hotele enakopravnega so-

žitja in medsebojnega razumevanja. Čeprav sta Janežič s slovarji, slovnica-
mi in poukom slovenščine za Nemce, Einspieler pa s tiskano besedo v nem-
ščini (Stimmen aus Innerösterreich, Draupost itd.) gradila most do naroda-
sosed, je bila njuna želja po sožitju
zavržena z nestrpnostjo tistih pred-
stavnikov koroškega političnega življe-
nja, ki slovenskemu prebivalstvu niso
hoteli priznati pravice do enakopravne-
ga vključevanja v družbeno dogajanje,
niti mu niso prisojali zmožnosti kultur-
nega ustvarjanja. Einspielerjev nemški
list je propadel vsled pritiska oblasti in
intrigantstva njegovih nasprotnikov na
strani večinskega prebivalstva; pa tudi
„Slovenec“ je moral umolkneti, ker ga
nahujskani nemški tiskar ni hotel več
tiskati.

Tako se je torej že prvi slovenski po-
litični časnik na Koroškem, ki je odkri-
tosrčno odkrival in presojal tedanje po-
jave, srečal z usodo, kakršno je pozne-
je doživel še marsikateri slovenski list,
ki si je zadal nalogo, da prispeva k
prebujanju in krepitvi narodne zavesti
med Slovenci na Koroškem. Celovski
„Mir“ je dočakal izgnanstvo sicer šele
kratko pred koncem svojega razmero-
ma dolgega življenja (1882–1920) ter
se je v napetem ozračju poveljnih let
moral umakniti na Prevalje, v Ljubljano
in Maribor. Zato pa sta morala po ple-
biscitu „Glas pravice“ in „Koroški Slo-
venec“ sploh zagledati luč sveta izven
Koroške — na Dunaju, kakor se je po
drugi svetovni vojni zgodilo tudi „Slo-
venskemu vestniku“.

Rojstvo „Slovenskega vestnika“ sega
pravzaprav še v dobo protifašistične
narodnoosvobodilne borbe, v kateri so
tudi koroški Slovenci doprinesli ogo-
rmen krvni davek. Z nepopisnim trplje-
njem, z zglednim junaštvom in s števil-
nimi žrtvami (na 40 pokopališčih širom
južne Koroške počiva nad 500 padlih
partizanskih borcev) so si priborili pro-
stor pod svobodnim soncem in pravico
do enakopravnega življenja na domači

zemlji, kar jim je mednarodnopravno
zagotovljeno v členu 7 avstrijske držav-
ne pogodbe.

Pomembno vlogo je v času narodno-
osvobodilne borbe odigral zlasti tudi
tisk. Ko je moral leta 1941 utihniti edini
slovenski list na Koroškem — „Koroš-
ki Slovenec“ — so ostali koroški Slo-
venci brez lastnega glasila. Toda ne za
dolgo. Kot edini na ozemlju nemškega
rajha so v organiziranih partizanskih
edinicah začeli oboroženo borbo proti
nasilju. Ta čudovita manifestacija nji-
hove življenjske sile pa je imela svoj
odsev tudi v bogatem narodnoosvobo-
dilnem tisku, ki je služil napredni usme-
ritvi ljudi ter bil sredi takratnega brez-
pravnega položaja odsev novega druž-
benega razvoja.

Na Koroškem je v času oborožene
protifašistične borbe delovalo več skri-
tih tehnik, ki so pošiljale med ustraho-
vano, vendar uporno slovensko prebi-
valstvo širok izbor ilegalnega tiska. Na-
loga partizanske literature je bila ob-
veščanje terena o položaju na bojiščih,
širjenje osvobodilne misli in pozivanje
na protifašistično borbo; posebej v ko-
roških razmerah pa je imel partizanski
tisk še posebno nalogo: tudi med ve-
činskim, nemško govorečim prebival-
stvom zanetiti misel odpora in širiti po-
trebo boja proti nacizmu, s tem pa po-
lagati temelje enotnosti in sožitja med
obema narodoma. Tozadevno je bil
značilen poziv nemško govorečim so-
deželanom, kjer je bilo rečeno: „Laßt
den Freiheitsbund uns schmieden, /
Österreicher, einigt euch. / Hitlers Sturz
bringt uns den Frieden / und ein freies
Österreich!“

Iz skrivnih ognjišč slovenske parti-
zanske publicistične besede so kurirji
ob velikem tveganju in z žrtvami pre-
našali najrazličnejši ilegalni tisk ter ga
širili med borci v gozdovih in med pre-
bivalstvom po vaseh južne Koroške. Že
leta 1942 se je pojavil „Koroški poroče-
valec“ kot prvi znanilec borbe proti na-
cizmu. Vzporedno sta opravljala svojo

DRUŠTVO NOVINARJEV SLOVENIJE

PODELJUJE

TOMŠIČEVO NAGRADO

*Uredništva
Slovenskega vestnika*

TO NAGRADO, USTANOVLJENO V SPOMIN NA ORGANIZATORJA
PARTIJSKEGA TISKA TONETA TOMŠIČA,
PODELJUJE DRUŠTVO NOVINARJEV SLOVENIJE
VSAKO LETO ZA POMEMBNE PRISPEVKE K NAPREDOVANJU
SLOVENSKEGA NOVINARSTVA

V Ljubljani, dne *19. maja 1972*

Predsednik komisije za podelitev
nagrad Toneta Tomšiča

Predsednik
Društva novinarjev Slovenije

Nete 2

nalogo „Informacijski list“ in nemško pisani „Informationsblatt“. K protifašističnemu boju sta pozivala lista „Enotnost“ in „Die Einheit“. V tehniki „Obir“ v Podjuni je leta 1944 poleg drugega

tiska začel izhajati tudi „Vestnik“; „Pokrajinska tehnika“, ki je od leta 1943 delovala nad Mačami v Rožu, pa je prvotno izdajala „Radijski vestnik“, ki se je pozneje preimenoval v „Celov-

ški vestnik“ in po zlomu nacifašizma v Celovcu izhajal kot „Slovenski vestnik“. Medtem ko so prvi listi izhajali razmnoženi na ciklostilu, je „Slovenski vestnik“ po vojni izhajal že tiskan. Izšlo je vsega skupaj 23 števil, zadnja 14. junija 1945.

Tedaj je moral namreč umolkneti, kajti ne provizorična deželna vlada ne britanska zasedbena oblast (PWB) nista dovolili takratni Osvobodilni fronti izdajanje lastnega glasila. Vsa dolgotrajna prizadevanja in neštete prošnje so bile zaman. Iz očitnega nasprotovanja do narodnoosvobodilne borbe koroških Slovencev le-tim niso dopustili niti političnega orožja, ki so si ga bili skovali v boju proti nacizmu — tiskano besedo. Hoteli so jih obsoditi na molk in kulturno mrtvilo. Iz istega vzroka so prepovedali tudi tiskanje „Koledarja slovenske Koroške“ za leto 1946, ki ga je nameravala izdati Slovenska prosvetna zveza v Celovcu.

V teh razmerah so se morali koroški Slovenci ponovno zateči k tisku, razmnoženem na ciklostilu. Kot nadomestilo za „Slovenski vestnik“ je začel izhajati „Vestnik“ kot informacijski organ za funkcionarje in aktiviste OF; za širšo javnost pa je izhajal nemško pisani „Pressedienst“, ki je avstrijsko in mednarodno javnost obveščal o narodnostnem položaju na Koroškem ter o žrtvah in doprinosu koroških Slovencev v boju proti fašizmu.

Zaradi odklonilnega stališča provizorične deželne vlade in britanske zasedbene oblasti so bili koroški Slovenci torej prisiljeni, da enako kakor med vojno tudi še po juniju 1945 izdajajo takorekoč napol illegalen, na ciklostilu razmnožen tisk. Ker pa so se zavedali važnega pomena tiska za vsako politično in kulturno-prosvetno delo, so ponovno intervenirali pri oblasteh v Celovcu; obrnili pa so se tudi na Medzavezniško komisijo na Dunaju ter jo s sklicevanjem na njen odlok o svobodi tiska prosili za dovoljenje za izdajanje

lastnega lista, ki bi temeljil na tradicijah narodnoosvobodilne borbe proti nacizmu. Zahteve po lastnem glasilu so odločno podprli ljudje širom južne Koroške — zahtevali so list, ki „bo verno glasilo naše borbe, našega dela, naših teženj“ ter poudarjali, da „so najosnovnejša zahteva in najodličnejše pravice demokracije svoboda vesti, besede in tiska“.

Toda vsi tozadevni naporji so bili zaman. Enako kakor že večkrat v zgodovini slovenskega tiska na Koroškem, so se morali koroški Slovenci tudi leta 1946 zateči na Dunaj in kakor nekdaj je moral tudi tokrat nastopiti zasebnik kot izdajatelj, lastnik in založnik.

Točno eno leto je trajal prisični molk, ko je 14. junija 1946 na Dunaju spet izšla prva številka „Slovenskega vestnika“. Njegov prvi izdajatelj — koroški rojak, ki si je zaradi zastrupljenega ozračja na Koroškem moral kot večina slovenskih izobražencev najti zaposlitev izven ožje domovine in je živel na Dunaju — je petnajst let pozneje v jubilejni tisoči številki med drugim zapisal: „Pred petnajstimi leti se je rodil ‚Slovenski vestnik‘. Bil je potreben, ker tedanji slovenski list na Koroškem (‚Koroška kronika‘, ki jo je izdajala britanska zasedbena oblast — op. pis.) v bistvu ni zastopal interese in želje koroških Slovencev, ker ni bil usmerjen za potrebe in želje našega naroda z ozirom na za novi čas potrebnega, doslednega in bolj konstruktivnega socialnega delovanja. Poleg tega pa je igral tedaj precej odločilno vlogo vpliv angleške zasedbe, ki je bil vse prej kakor v zaščito že stoletja tlačenega in načrtni germanizaciji izpostavljenega naroda. Nužno potrebno je bilo torej, da se v pravem interesu našega slovenskega življa na Koroškem oglasimo v naprednem smislu, naslonjeni na matični slovenski narod.“

Zvest tej duhovni zasnovi in trdno zasidran v tradicijah protifašistične narodnoosvobodilne borbe, je „Slovenski

vestnik“ od vsega začetka stopil na pot doslednega in zavestnega borca za visoke ideale človeštva — za svobodo in mir, za resnico in pravico, za demokracijo in napredek. Ta svoj „program“ je izpovedal v prvi številki, kjer je bilo v uvodniku poudarjeno: „Veliko krivic se je nakopičilo v starem svetu — in ta svet jih je odločen braniti z vsemi silami. Naše zaupanje pa ne more veljati branilcem starih krivic, ker nam odrekajo pravico do življenja. Zato velja naša vera ustvarjalcem novega sveta, ki bo spoštoval načela pravičnosti do šibkih in upošteval pravice doslej preganjanih in zatiranih, kajti verujemo v zmago pravice.“

Ta izpoved je ostala „Slovenskemu vestniku“ programatično načelo skozi vsa leta. Zato je neustrašeno opozarjal na krivice in je odločno povedal besedo kritike. Dostikrat je s tem izzval razburjenje in bil izpostavljen številnim napadom — največkrat samo zato, ker je njegova kritika zadela v živo, ker je resnica zbolela. O tem dovolj zgovorno priča njegova „odisejada“, ki jo je moral prehoditi v prvih letih izhajanja. Svojo življenjsko pot je nastopil na Dunaju, kjer so ga od 14. 6. 1946 do 20. 2. 1948 tiskali v tiskarni „Globus“; dne 27. 2. 1948 je prvič izšel v Celovcu, tiskan pri „Kärntner Volksverlag“, vendar samo do 2. 7. 1949, ko se

je zaradi informbirojevskega „prekletstva“ čez noč znašel na cesti; spet se je moral umakniti na Dunaj, kjer je našel zatočišče pod streho zasebne tiskarne in je tam izhajal od 29. 7. 1949 do 29. 11. 1950; po ponovni preselitvi na Koroško ga je od 2. 12. 1950 do 14. 8. 1953 tiskala celovška tiskarna „Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft“; od 21. 8. 1953 pa izhaja „Slovenski vestnik“ končno v lastni slovenski tiskarni „Drava“ v Podljubelju.

Da izhajanje in pisanje časopisa, kakršen je „Slovenski vestnik“, gotovim silam na Koroškem ne gre v račun, kažejo napadi, ki jim je izpostavljen v vseh desetletjih. Potem ko si je po enoletnem vsiljenem molku končno izbojeval pravico do izhajanja vsaj na Dunaju, mu je celovška mestna občina še 12. maja 1947 zavrnila prošnjo za dodelitev lokala v Celovcu. Bil je star komaj tri leta, ko ga je 1949 doletela anatema z leve in desne: Že omenjenemu informbirojevskemu „prekletstvu“ je le nekaj tednov pozneje sledilo še cerkveno „izobčenje“. Krški ordinariat je zloglasni dekret Svetega oficija o ekskomunikaciji komunističnih gibanj in komunističnega tiska iz prozornih narodno- in strankarsko-političnih vidikov samovoljno razširil tudi na tedanjo Demokratično fronto delovnega ljudstva in na „Slovenski vestnik“, tako da

Obisk pri
„Slovenskem
vestniku“

so bili napredno usmerjeni koroški Slovenci ter sodelavci in bralci „Slovenskega vestnika“ proglašeni za izobčence, ki ne smejo prejemati sv. zakramentov. Še posebej pa je „Slovenski vestnik“ določenim krogom trn v peti zaradi svojega doslednega razkrinkavanja in obsojanja vsakršnih pojavov nacizma in šovinizma ter je vsekakor značilno, da krog tistih, ki so ga skušali prisiliti na molk celo s pomočjo sodišča, sega od obremenjenih bivših nacistov preko *Kleine Zeitung* tja do koroškega *Heimatsdiensta*.

Toda „Slovenski vestnik“ je kljub napadom in težavam, ki jih je moral vedno spet premostiti, ostal zvest svojemu poslanstvu. Kot napredno glasilo koroških Slovencev, rojeno v težkem in hkrati junaškem času protifašistične narodnoosvobodilne borbe, je vodil in še vodi odločen boj proti preostankom fašizma in obnavljanju njegove ideologije; boj proti velikonemški miselnosti in narodnemu šovinizmu. Kot dosleden borec proti nasilju in krivici je zagovornik pravice in resnice; zato si prizadeva predvsem za popolno in vsestransko enakopravnost slovenskega ljudstva ter za mirno in prijateljsko sožitje obeh narodnosti na Koroškem, hkrati pa tudi za utrjevanje in poglobitev dobrih odnosov med sosednima narodoma in državama.

Tako je zbirka dosedanjih letnikov „Slovenskega vestnika“ — kot je v slavnostni številki ob tridesetletnici izhajanja zapisal predsednik Zveze koroških partizanov Karel Prušnik-Gašper — „bogata zakladnica, je neizčrpen vir podatkov o življenju in boju koroških Slovencev za svoj obstoj“. In je še poudaril, naj bi zlasti zgodovinarji s pridom listali v tej kroniki, „ki je hkrati tudi najzanesljivejši fundament, na katerem bodo koroški Slovenci gradili svojo bodočnost“.

Ljubezen, s katero ga je ob rojstvu sprejelo slovensko ljudstvo in zvestoba,

ki mu jo je obdržalo v vseh dosedanjih letih izhajanja, sta najboljše potrdilo, da je „Slovenski vestnik“ pri izpolnjevanju svoje pomembne in odgovorne naloge na pravi poti. Pravilnost te usmeritve je v jubilejni 1000. številki enako poudaril takratni deželni glavar Ferdinand Wedenig, kakor sta jo v slavnostni številki ob dvajsetletnici „Slovenskega vestnika“ ponovno potrdila koroški deželni glavar Hans Sima in predsednik izvršnega sveta SR Slovenije Janko Smole. Častno priznanje za delo, ki ga opravlja, pa je tudi Tomšičeva nagrada, ki jo je uredništvo „Slovenskega vestnika“ prejelo leta 1972 — nagrada, ki jo podeljuje Društvo novinarjev Slovenije za pomembne prispevke k napredovanju slovenskega novinarstva.

Torej vzroka dovolj, da „Slovenski vestnik“ tudi v bodoče nadaljuje svojo dosedanja pot brezkompromisnega narodnega in resnično naprednega lista — pot resnice in pravice, kakor jo je začrtal veliki umetnik slovenske besede Ivan Cankar: „Ponos je v mojem srcu: kljub vsem naukom, opominom, očitkom, kljub zasmehu, zmerjanju in naltolcevanju je vse moje življenje in nehanje služilo najvišji ideji, resnici! Kar sem videl z očmi in z razumom, nisem zatajil; in ne bi zatajil za same zlate nebeške zvezde. Resnica pa je posoda vsega drugega: lepote, svobode, večnega življenja. Dokler sem zvest resnici, sem zvest sebi; dokler delam v njenem imenu, bo moje delo rodovitno, ne bo ovenelo od pomladi do jeseni.“

V tem smislu in zvest svetlim tradicijam protifašističnega narodnoosvobodilnega boja, v katerem je bil rojen, bo „Slovenski vestnik“ tudi v bodoče nadaljeval svoje delo. Pri tem pa je odvisno od nas vseh, da mu skupno pomagamo izpolnjevati njegovo nalogo in s tem tudi zagotovimo, da bo to list nas vseh.

Rado Janežič

Pomen koroške preteklosti

od srednjega veka do prve svetovne vojne

Med sodobnimi narodnostnimi vprašanji v Evropi ima koroško vprašanje neko posebnost. Med njegovimi vidiki je ves čas predmet boja tudi zgodovinsko dogajanje iz časov zgodnjega in visokega srednjega veka. Dokazi o srednjeveški preteklosti Koroške so ves čas bojno sredstvo tako slovenskih osvobodilnih prizadevanj kot ponemčevalnega nasilja. Odkar se je na Koroškem sredi 19. stoletja utrdila politika ponemčevanja (germanizacije), spremljajo to politiko svojevrstna prizadevanja avstrijsko-nemškega zgodovinopisja. Dokazati hoče, da Koroška pravzaprav nima svoje slovanske preteklosti, da nima svojega slovanskega državnopolitičnega in družbenega zgodovinskega temelja in da je potemtakem njena zgolj „nemška“ sedanjost tudi glede na preteklost edino upravičena.

Še prav pred kratkim, v letu 1976, smo doživeli, da so v Celovcu bučno proslavljali „tisočletnico“ koroške dežele, medtem ko ta zgodovina šteje vsaj tisoč štiristo let. Pomeni, da po mnenju proslavljalcev štiristo karantanskih let (še pred letom 976) za sodobno Koroško ne obstaja ali pa da nima veljave. Z drugimi besedami, „zgodovina“ Koroške — s tem pa tudi njena današnjost — je po prepričanju celovških proslavljalcev lahko le nemška. To seveda ni kako znanstveno prepričanje. To je politično stališče, ki hoče zabrisati neko nemškemu nacionalizmu nevšečno dejstvo. In to dejstvo je, da slovenskega prebivalstva na Koroškem ni treba šele iskati in ugotavljati kot nekaj dozdej neznanega in tujega. To je dejstvo, da so bili med vsemi ljudstvi, ki so se od pradavnine drugo za drugim ali drugo poleg drugega naseljevala na teh tleh, ravno alpski Slovani — po besedah zgodovinarja Boga Grafenauerja — „prvo ljudstvo, katerega jezik se je tukaj ohranil od naselitve v 6. stoletju do današnjega dne“. Jeziki poprejšnjih ljudstev so izginili, nemški jezik je zavladal v deželi pozneje, a slovenskega ni izrinil do današnjega dne. To zgodovinsko dejstvo pomeni, da so Slovenci značilni in pomembni za preteklost in sedanjost Koroške, da morajo v njej imeti svoje človeka dostojno, enakovrsto in zagotovljeno mesto!

Ne gre pa samo za zgodovino Koroške! Ne smemo pozabiti, da je zgodovina slovanske Karantanije del širše zgodovine Slovencev in da je bila zelo pomemben

Na Gosposvet-
skem polju
so naši predniki
svobodno volili
svoje kneze

element za njihovo samospoznanje kot naroda, za oblikovanje njihove narodne zavesti. Ravno na preučevanju karantanskega obdobja je leta 1791 slovenski zgodovinar Anton Tomaž Linhart — bolj znan kot dramatik — prvi znanstveno utemeljil, da so Slovenci posebna narodna enota v primerjavi z drugimi slovanskimi narodnostmi; utemeljil je tudi narodnostno pojmovanje slovenske zgodovine v primerjavi s tedaj veljavno zgodovino fevdalnih dežel. Tako je znanstveno izoblikoval poglavitno in prvo spoznanje, na katerem sloni slovenska narodna zavest: Slovenci so narodnostna enota že iz časov Karantanije, so narod v vrsti slovanskih narodov; gre za njihovo zgodovino kot Slovencev, ki je ne more nadomestiti zgodovina Kranjske, Štajerske, Koroške ali drugih zgodovinskih dežel in enot.

Ta karantanski temelj je poprijel in v evropski jezikoslovni znanosti (ki je tedaj bila tudi vodilna družboslovna znanost, pomembna zlasti za preučevanje novih, „nezgodovinskih“ narodov) uveljavljal učenjak Jernej Kopitar. To „čudo znanosti“, kot so ga spoštljivo imenovali njegovi sodobniki, je celo hotel doseči, da bi Slovenci kot svoje narodno in s tem tudi politično ime kar oživili ime Karantanci, pod katerim je njihove prednike poznala Evropa v visokem srednjem veku.

Zanimivo in pomembno je pri tej priložnosti ugotoviti, da sta Kopitarjevo poimenovanje Slovencev prevzela Karl Marx in Friedrich Engels. Tako si lahko razložimo, zakaj imenujeta v člankih o revoluciji in kontrarevoluciji v Nemčiji („New York Daily Tribune“ 1851–1852) z imenom „Korošci“ (Carinthians, Kärntner) vse Slovence sploh, ne le tiste, ki so tedaj živeli na Koroškem in bili „Korošci“ v našem današnjem smislu. Ravnila sta gotovo premišljeno, kajti tudi onadva sta že poprej poznala staro nemško ime za Slovence, tj. „Windische“. Poznala pa sta tudi slovensko obliko njihovega narodnostnega imena, tj. „Slovenen“, ki si je v nemškem jeziku pridobilo politično veljavo z marčno revolucijo leta 1848 (npr. v članku „Demokratični panslavizem“ z dne 15. februarja 1849 ali v Engelsovi „Nemški kmečki vojni“ leta 1850.). To pomeni, da sta se (posredno ali neposredno, tega še ne vemo) seznanila z zgodovinskimi in kulturnopolitičnimi dogajanja in pojmovanji slovenskih razsvetljenskih učenjakov A. T. Linharta in J. Kopitarja in da sta slovanski značaj Karantanije in ime Karantanci kot narodnostno oznako za Slovence sprejemala kot nesporno zgodovinsko dejstvo.*

Pomen slovanske Karantanije za narodnostno oblikovanje Slovencev je nadaljnje raziskovanje zgodovine le še potrdilo, četudi politični razvoj ni poprijel Kopitarjevega predloga o narodnem imenu Karantancev, temveč se je slovenski narod pri sebi in pri drugih uveljavil z imenom Slovenci. O najnovejših zgodovinskih raziskovanjih na tem področju je zapisal leta 1969 Edvard Kardelj (Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, III. izdaja): „Te ugotovitve predvsem prepričljivo dokazujejo, da je državna tvorba Karantanije odigrala mnogo pomembnejšo vlogo v zgodovini Slovencev, kot je bilo to znano prej.“

Zanikanje ali omalovaževanje slovanske Karantanije in njene originalnosti (izvirnosti) v etničnem (narodnostnem), družbenem in kulturnem smislu, je bilo več kot stoletje orožje v rokah nemškega nacionalizma proti slovenskemu narodnemu gibanju v celoti, ne samo proti Slovincem na Koroškem. Do zadnjih sklepov je

* K. Marx in F. Engels sta v letu 1848/49 utemeljevala revolucionarni program zedinjene Nemčije, ki bi obsegala tudi dežele, kjer žive Slovenci. Vendar pri tem nikakor nista zanikovala slovanskega značaja Koroške in sploh večjega dela Avstrije v preteklosti. Tako sta zapisala v „Neue Rheinische Zeitung“ 13. januarja 1849, št. 194: „Avstrija južno od Sudetov in Karpatov, gornja dolina Labe in srednje Podonavje so v zgodnejšem srednjem veku področje, ki ga poseljujejo izključno Slovani.“

Knežji kamen in Vojvodski prestol — spomenika koroške zgodovine

to zanikanje pripeljal nacizem, ki je potvarjanje srednjeveške zgodovine neposredno in neprikrito povezal s poskusom, da bi slovenski narod na teh tleh uničili in izbrisali v sodobnosti. Tega orožja se na Koroškem in v Avstriji še po porazu nacizma niso odrekli. Tudi dandanašnji ni to orožje naperjeno samo proti priznanju slovenskega ali vsaj dvojezičnega značaja južnega dela dežele, Roža, Podjune, Zilje. Tudi danes se obrača njegova ost — samo bolj pritajeno kot v času nacizma in prej — proti slovenskemu narodu v celoti. Je pa vendar neka pomembna razlika med nekoč in danes. Danes je zanikovanje ali omalovaževanje slovanske Karantanije tudi sestavni del ideološkega boja proti vplivom slovenske in jugoslovanske revolucije, ki je zdaj neločljivo zraščena s temelji obstoja slovenskega naroda. Ta razlika daje boju koroških Slovencev še novo zgodovinsko upravičenost. Na koroškem, ali bolje, na karantanskem primeru je mogoče videti, kako more biti družbeno napredni boj v sedanosti povezan z bojem za uveljavljanje zgodovinske resnice o nekem dogajanju v daljnem srednjem veku, ki nima z današnjimi problemi navidez nobenega opravka.

Že z vidika zgodovine kot družbene znanosti bi bilo nedopustno zatajiti slovansko naselitev Gosposvetskega polja že pred letom 580 ali pa ne ugotoviti slovansko kolonizacijo vse tja do Donave, Nizkih in Visokih Tur, povirja Drave in Zilje. Ni mogoče preskočiti kar štirih stoletij, ko se je na tem ozemlju dogodil razvoj od plemenske družbe v fevdalno, seveda pod vplivi staroselcev in zahodnoevropskega, frankovskega pa tudi italškega fevdalizma, a vendar v svojevrstnih, lastnih razmerah in politično samostojno. Ni mogoče odrezati od zgodovine poznejše, v nemško rimsko cesarstvo vključene vojvodine Koroške, tistih dogajanj, v katerih so alpski Slovani — predniki Slovencev in tudi dobršnega dela današnjih Avstrijcev — prvi med slovanskimi ljudstvi dosegli tisto visoko stopnjo družbenega in civilizacijskega razvoja, ki se kaže v izoblikovanju karantanske državnosti in v

dejstvu, da so se v evropsko zgodovino krepko vključili s političnim imenom Karantanci. Mnogi sledovi tega zgodovinskega dosežka so se ohranili ne samo v starih zapisih, temveč tudi v življenju Koroške do moderne dobe. Ustoličevanje koroških vojvod je pač najbolj znana koroška posebnost, a nikakor edina in osamljena priča stare razvojne samoniklosti. Popolnoma nesprejemljivo pa je zanikanje teh zgodovinskih dejstev z namenom, uveljavljati politično trditev o izključno nemškem značaju Koroške, z namenom, zanikati pravice slovenskega prebivalstva. Dejstvo je, da so takšna zanikujoča prizadevanja šele stvar ideologije nemškega nacionalizma novejših dobe, od druge polovice 19. stoletja naprej. Zavest slovanske preteklosti in narodnostne dvojnosti Koroške je v preteklih stoletjih na Koroškem bila živa in nesporna, doba razsvetljenstva in romantike pa je v njej videla posebno mikavnost in kulturno bogastvo. V Prešernovih časih so na Koroškem izhajali kulturnozgodovinski časopisi, v katerih so nemški in slovenski avtorji to bogastvo skupno odkrivali in obravnavali. Povsem pozabljeno dejstvo je, da je avtor današnje koroške deželne himne (katere bojna, protislovenska kitica je bila dodana šele po prvi svetovni vojni) Johann Taurer — Gallenstein napisal vzporedno k Prešernovemu „Krstu pri Savici“ dramsko pesnitev, ki s ponosom oživlja spomin na slovanske Karantance in njihov boj proti Bavarcem.

Razume se, srednjeveški zgodovinski razvoj je šel svojo pot, fevdalna vrhnja plast je pod politično oblastjo nemške države dobila nemški značaj, nastala je državna vojvodina Koroška, deželo so bolj na gosto poselili tlačani iz nemških dežel, nastala so mesta. Izvedla se je srednjeveška germanizacija. Do konca 15. stoletja se je ustalila nova nemško-slovenska jezikovna meja, počez od vzhoda proti zahodu čez koroško deželo. Kdor je poslej šel iz Roža ali Podjune na sever, v zgornjo Dravsko dolino ali k Št. Vidu, je šel „v Niemce“, Korošci z nemškega severa pa so hodili mimo Beljaka in Celovca „ins Windische“. Stvar je bila naravna, nihče je ni tajil, nikomur ni prišlo na misel, da bi mogla ali celo morala biti drugačna.

Južno od jezikovne meje je bil nemški jezik stvar vladajočih družbenih plasti, živel je po gradovih, mestih, trgih in fužinah. Vendar so ljudje v mestih in trgih, posebno služeči, govorili tudi ali celo samo slovenski. V samem Celovcu je števena komisija leta 1846 ocenila delež slovenskega jezika na dve tretjini. Seveda ne v upravi in ne v zapisanih mestnih pravicah. To je bilo nemško. A še v šestdesetih letih se je celovško ljudstvo za pusta zabavalo po mestnih ulicah in trgih v slovenskem jeziku. Še leta 1899 so neorganizirani celovski delavci demonstrirali v slovenskem jeziku. — Med slovenskim podeželskim prebivalstvom so dvojezični bili posamezniki. Vidnejša izjema je bila spodnja Ziljska dolina, kjer so moški po večini znali tudi nemški, saj so se ukvarjali s tovorništvom in konjsko trgovino tja do Salzburga in še kam. Bolj splošno dvojezično, že k nemškemu jeziku prehajajoče, je bilo prebivalstvo vasi severno od Celovca. Urban Jarnik, ki je v začetku 19. stoletja opazoval koroške jezikovne razmere, je opisal navado kmetov z obeh strani jezikovne meje, da so pošiljali svoje otroke za nekaj let služiti k znancem na nemški oz. slovenski strani in se priučiti drugega jezika. To življenje ob Nemcih in med njimi je potiskalo mejo proti jugu. Jarnik je menil, da vsakih sto let za uro hoda.

Tako je bilo tik pred začetkom moderne germanizacije, ki jo je prinesla meščanska družba, zaostрил pa nastop nemškega imperializma. Po drugi strani je doba kapitalistične družbene delitve dela prinesla tudi odpor Slovencev proti germanizaciji, saj je njihov hitrejši gospodarski, kulturni in družbeni napredek

terjal razvoj na lastnih osnovah, aktivizacijo temeljnih ljudskih plasti, njihovo družbeno giblivosť in možnost. Skratka, tudi Slovenci so postali narod.

Začetki nastajanja slovenskega naroda v modernem smislu segajo seveda daleč nazaj v 15. in 16. stoletje. Dejstvo je, da je šel utrip slovenskega dela Koroške že od teh začetkov v korak z razvojem v širši slovenski celoti. Najvidnejša dejstva so udeležba slovenskih kmetov na Koroškem v veliki „slovenski kmečki vojni“ v letu 1515 in udeležba koroških Slovencev v reformacijski dejavnosti in njeni knjižni akciji, s katero je slovenski jezik postal tudi knjižni jezik, sredstvo družbene delitve dela v nastajajoči novi družbi, ki odstranjuje fevdalno. Koroška posebnost so kmečki bukovniki (ljudski pisatelji in pesniki), ki pišejo v 18. in še v 19. stoletju dela v domačem koroškem, tj. slovenskem jeziku, ki niso samo široko priljubljena med ljudmi tistega časa, ampak so literarna vrednota, ki jo šele današnji čas na novo odkriva in ceni. Sodelovanje koroških kulturnih delavcev v slovenskem razsvetljenstvu in romantiki je bilo že omenjeno. Posebno žive odmeve je imel ilirizem ravno na Koroškem.

Tako se je, podobno kot drugod pri Slovencih, tudi pri koroških v prvi polovici 19. stoletja že močno razvila narodna zavest kot poglobljena značilnost nove dobe. Vendar je to narodno prebujanje še vedno imelo na zunaj zgolj kulturni značaj zanimanja za ljudski jezik in ustvarjalnost v njem, za minulo in za sodobno. Pravi politični značaj, tj. značaj gibanja s političnimi cilji narodnostne osamosvojitve in uveljavitve enakopravno z drugimi narodi, je to prebujanje dobilo šele v času evropske meščansko demokratične revolucije, v tako imenovani „pomladi narodov“, ki je leta 1848 odpihnila zastareli fevdalni režim cesarskega absolutizma (izključnega vladanja) tudi v habsburški monarhiji.

Nosilci tega gibanja so bili na Koroškem posamezni meščansko liberalno usmerjeni duhovniki — kulturni delavci in študentje, prav tako posamezni meščani in pa nekaj premožnejših kmečkih gospodarjev. Celovec je bil tedaj pomembno središče slovenskih prizadevanj, poleg Dunaja, Gradca in Ljubljane. Ravno v Celovcu je Matija Majar prvi med vsemi sestavil program političnega zedinjenja vsega slovenskega narodnostnega ozemlja in s tem odprave starih fevdalnih deželnih meja. Pri njem je že izražena misel, da bi slovenska politična enota stopila v tesnejšo zvezo s Hrvatsko. Slovensko narodnopolitično gibanje pa je

Ob svoji
25-letnici je
ZSO prvič
podelila
priznanja
zaslužnim
narodnim
delavcem

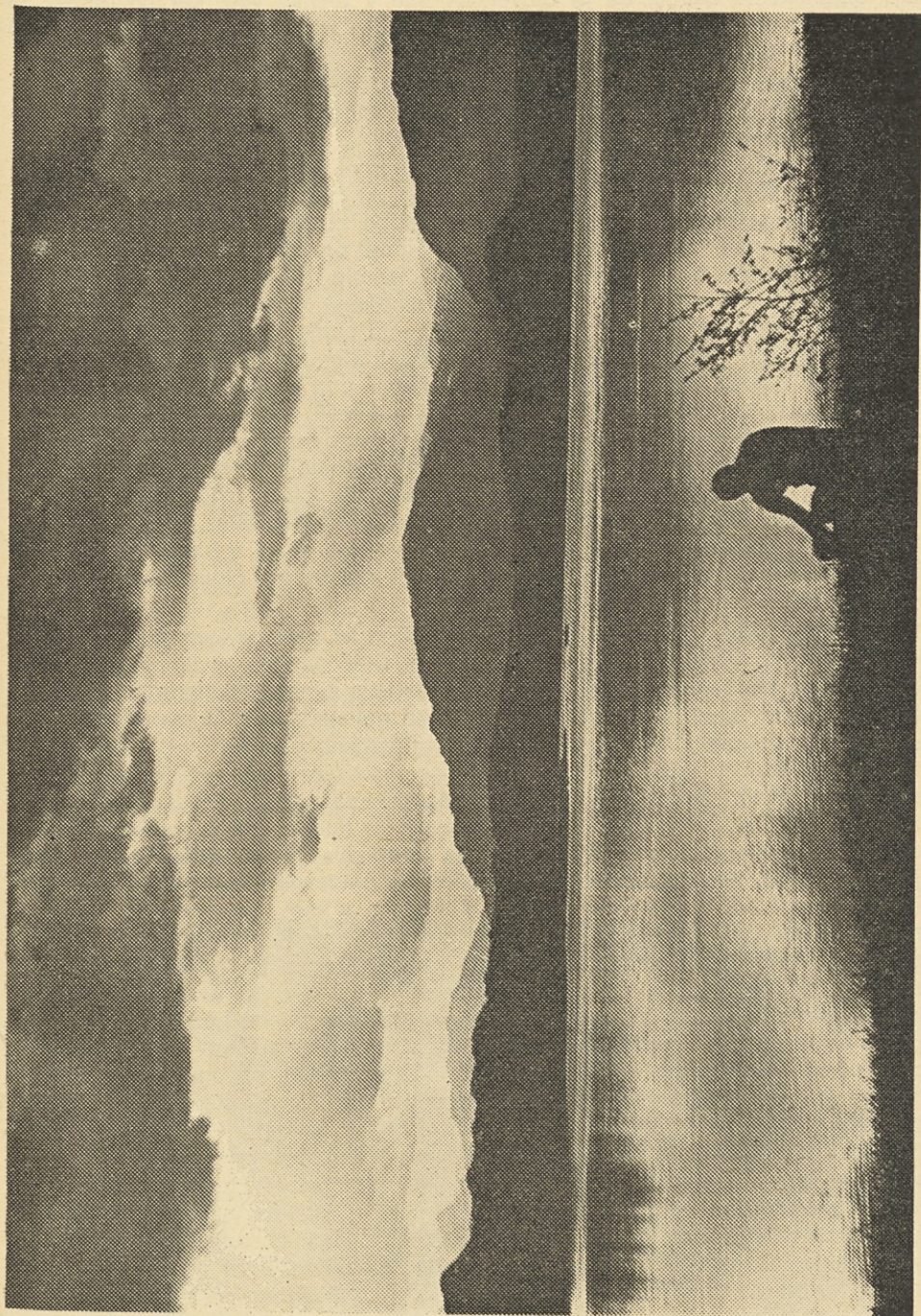

imelo isto pomanjkljivost kot sploh vsa meščanska gibanja tistega leta: ni namreč iskalo stika s širokim protifevdalnim gibanjem kmetov, ki je na Koroškem bilo posebno močno ravno v slovenskem delu dežele. Na strani kmetov so tedaj uporniško nastopili le fužinarji v Podrožici. Tako je razveljavljanje starih fevdalnih dajatev in obveznosti, ki so bremenile kmečko zemljo (zemljiška odveza), politično izkoristil sam cesar, ko je odvezo podelil kot svoje vladarsko darilo. Kmetje so se pomirili in niso odločneje podpirali meščansko demokratičnih prizadevanj in se tudi za slovenski program niso zavzeli.

Program Zedinjene Slovenije je vendarle sam po sebi imel revolucionarni značaj, saj ni bil uresničljiv brez odstranitve starega družbenega in političnega reda. Med narodnimi programi tiste dobe v habsburški državi je imel tudi to odliko, da se edini ni skliceval na kake stare, zgodovinske, tj. fevdalne pravice, temveč je v celoti temeljil samo na etničnih lastnostih slovenskega prebivalstva, kar je pomenilo zahtevo po uveljavljanju pravic človeka.

Temu nasproti se je nemško meščanstvo, čeprav liberalno (a malo demokratično), opiralo na staro zgodovinsko pripadnost slovenskega ozemlja nemški državi in se upiralo vsakršnemu odstranjevanju deželnih meja in politični osamosvojitvi slovenskega dela Koroške. To je seveda bilo tudi neomajno stališče cesarja in državnih ter cerkvenih oblasti. To nemško koroško meščanstvo ni podprlo odločilne „oktobrske vstaje“ še istega leta 1848 na Dunaju in je na ta način podprlo reakcijo. Treba pa je opozoriti, da je tedaj obstajala na nemški liberalni strani na Koroškem tudi manjšina, skupina radikalnih demokratov, ki se je zavzela za pomoč oktobrski vstaji na Dunaju. In kar je posebno pomembno, ti koroški radikalni demokrati so tedaj pritrdili tudi ustavnemu predlogu tako imenovanega „nemškega levega centra“, ki je predvideval spremembo Avstrije v federacijo narodnih enot, med njimi tudi slovenske enote, in ki je s tem namenom predvidel tudi narodnostno delitev Koroške, podobno kot drugih večnarodnih dežel. Po zmagi reakcije v letu 1849 je radikalna demokratična levica iz vrst nemškega meščanstva na Koroškem za vselej izginila. Koroški nemški liberalizem se je poslej v celoti usmeril k pobijanju slovenskih narodnostnih prizadevanj, potlačil je vsak spomin na kulturno nemško-slovensko sodelovanje in s tem priznavanje narodnostno dvojnega značaja dežele v začetku stoletja, ni se hotel spominjati stališč radikalnih demokratov v narodnem vprašanju na Koroškem.

V desetletju obnovljenega absolutizma se je položaj nemškega meščanstva utrdil v gospodarskem, a tudi v političnem smislu. Z novo razdelitvijo upravnih enot, ki se ni ozirala na narodnostno mejo, se je utrdila organizacija politične oblasti, ki je pomenila načelno in trajno zapostavljanje Slovencev kot drugega naroda v deželi. Večidel so bili podrejeni upravnim enotam z nemškimi večinami. Na podoben način so bili razkosani in zapostavljeni tudi pri ureditvi volilnih okrajev po obnovi ustavnega življenja. Takrat so poleg državnih organov oblasti začele delovati tudi avtonomne, voljene oblasti. Na Koroškem, kjer so vsi organi bili v rokah nemških nacionalistov, se je vse bolj dosledno izvajala politika germanizacije. Poleg političnega sistema je tej politiki dajal široko podlago nemški kapital, ki je obvladoval tudi slovensko področje in izvajal „pravico gospodarja“ odločati o jeziku občevarja z delavci. Ljudska štetja, ki so ugotavljala „občevarni jezik“ (ne materinskega jezika ali narodnosti), so kazala močno upadanje deleža slovenskega jezika tako v okviru cele dežele kot tudi v njenem slovenskem oz. dvojezičnem delu. Sredi 19. stoletja je na Koroškem živel okrog 120.000 Slovencev, štetje leta 1880 je ugotovilo 102.000 oseb s slovenskim občevarnim jezikom, štetje leta 1910 pa le še 82.000. Čeprav ni dvoma o tem, da te številke ne ustre-

Hanzi Reichmann: Počitek ob jezeru

zajo dejanskemu stanju, da je Slovencev bilo v resnici več, ker so oblasti in nemške stranke številne rezultate krojile po svoje, pa so te številke vendarle kazale na politične uspehe germanizacijskega pritiska.

Že v tistem času je nemška nacionalistična publikacija trdila, da gre za naraven proces „prostovoljnega“ ponemčevanja Slovencev, ki nastaja pod vplivom višje nemške civilizacije in kulture, zaradi učinkov sprememb v življenju ljudi, ki jih prinašajo industrializacija, nove prometne zveze, tujski promet, naraščanje mestnega življa, krčenja prebivalstva, ki živi od kmetijstva itn. Res je v vseh teh gospodarskih in družbenih spremembah, ki jih je povzročil razvoj (nemškega) kapitalizma, mogoče iskati in najti vzrode, prek katerih je deloval pritisk nemškega kapitala in je napredovalo ponemčevanje. Ni pa res, da bi slovenski človek sam bil nezmožen gospodarskega, družbenega in kulturnega napredka, da bi tega bil nezmožen na podlagi lastne družbe in njene samostojne delitve dela. Ni res, da je bila gospodarska, politična in moralna podreditev nemški meščanski družbi in njenemu „kulturonosnemu“ poslanstvu pot k napredku. Že tedaj so Slovenci sploh in tudi na Koroškem posebej dokazali, da je njihov narodni obstoj ne samo možen, marveč da je ta obstoj nepogrešljiv dejavnik prav tega napredka. Dejansko so Slovenci na Koroškem prednjačili pred svojimi nemškimi sosedi na pomembnih področjih, kot so ljudska kulturna in izobraževalna dejavnost, založništvo knjig za široke potrebe, združno hranilništvo in posojilništvo. To opiranje na lastne, ljudske moči je kazalo v tisto smer, v kateri je v resnici bila možnost pravega napredka, napredka svobodnega človeka in njegove ustvarjalnosti.

Germanizacija na Koroškem je bila politična in njen prvi vzrok je bil političen; bilo je to vprašanje oblasti in nadvlade. Njen nosilec je bilo nemško meščanstvo. To meščanstvo je menilo, da je pobijanje slovenskih narodnih prizadevanj poglavitna vsebina njegove „zgodovinske naloge“ prebijati dohod Nemčije do Jadrana. Njegove stranke in tisk, predvsem nemškonacionalna „Ljudska stranka“, so obvladovali javno mnenje in organe avtonomne oblasti. Odločali so o vseh javnopravnih oblikah zadoščanja potrebam prebivalstva in sicer vselej tako, da je to služilo germanizaciji. Tu gre predvsem za takšna važna področja interesov, kot so osnovno šolstvo, modernizacija kmetijstva, javne službe, javne gradnje, promet itn. Najbolj učinkovito sredstvo ponemčevalne politike je vsekakor bila osnovna šola, ki mladega rodu na Koroškem v vsej moderni dobi nikoli ni vzgajala v duhu enakopravnosti in enakovrednosti narodov, jezikov, kultur, marveč je bil njen izključni namen vcepiti slovenskim otrokom pojmovanje nemškega jezika in civilizacije kot edine poti napredovanja in to v okvirih vladajoče družbe. Nemško nacionalni stranki se je posrečilo postaviti v službo germanizacije celo takšno pomembno demokratično reformo političnega sistema, kot je bila uzakonitev splošne in enake volilne pravice leta 1907 za volitve v dunajski parlament. Dosegla je uzakonitev ponemčevalne razmejitev volilnih okrajev na Koroškem, ki je slovensko področje razsekalo v drobne kosce in vsakega posebej priključilo ozemljem z nemškim prebivalstvom. Le v enem volilnem okraju (izmed desetih koroških) so Slovenci še mogli računati na volilni uspeh, ta pa je obsegal le skrajni jugovzhodni kot slovenskega dela dežele, tj. občine južno od Drave, od Borovelj na zahodu, do Mežiške doline na vzhodu. Nemškonacionalna politika je v vsem svojem delovanju izhajala od teze, da ni na Koroškem nobenega strnjenege slovenskega ozemlja, da je zato vsa dežela v političnem smislu nemška.

Ponemčevalni politiki so šle po drugi strani na roko tudi politične razmere med Slovenci samimi. Gre predvsem za to, da je bilo vodstvo slovenskega

narodnega gibanja na Koroškem — pač zaradi specifičnih razmer nerazvitosti — ves čas v rokah politično konservativnih sil, predvsem duhovščine, ki so se v socialnem smislu opirale skorajda samo na kmečke gospodarje. Treba pa je tudi vedeti, da so ti slovenski fajmoštri, ki so narodno gibanje vodili, ravnali proti nameram višjega cerkvenega vodstva, proti nameram celovških škofov in ponovno tudi ljubljanskega; bili so privrženi svojemu narodu in bili tudi zaslužni za poudarjanje njegovih pravic in ohranjanje slovenskega jezika. Vendar so slovenski narod in njegove koristi pojmovali zelo ozko, pač primerno svojemu stanu in poklicu. Obrambo slovenstva so enačili z obrambo pred meščanskim liberalizmom, ne samo pred ponemčenjem. V marsičem je deloval preudarek starega škofa Slomška, da je slovenski jezik „varh prave vere“. Slovensko meščanstvo na Koroškem se ni samostojno uveljavilo in tako se je moglo širiti geslo ponemčevalcev, da je slovenstvo „črno“ in nazadnjaško, „napredek“ pa le v nemškem taboru. Če je takšno slovensko narodno vodstvo bilo nestrpno že do meščanskih liberalcev, četudi bi bili slovenski, je bilo toliko bolj nezmožno drugačnega razmerja do delavske stranke, ko se je ta pojavila, čeprav je ta stranka poudarjala mednarodnost in v tem smislu ni bila nemška. S tem pa je slovensko vodstvo nehote lajšalo širjenje tistega vpliva nemškega nacionalizma na koroško socialno demokracijo, ki se je kazal predvsem v trditvi, da se socialdemokratu ne spodobi biti aktiven Slovenec.

V dobi taborov (1868–1873) je vse to bilo še nekoliko drugače. Pod vplivom nekaterih „mladoslovencev“ se je slovensko gibanje na Koroškem, čeprav v njem ni prišlo do strankarske ločitve, močno uveljavilo in je zahtevalo Zedinjeno Slovenijo na množičnih taborih, katerim nemška stran ni mogla postaviti nasproti ničesar podobnega. Po letu 1875 pa so ti vplivi ponehali in koroško slovensko vodstvo je celo opustilo samostojno politično stranko. Združili so se z nemškimi konservativci v skupno nemško-slovensko „Katoliško stranko“. To je trajalo do leta 1890. V tem desetletju in pol so slovenski koroški duhovniki doživeli hudo razočaranje nad svojimi nemškimi vrstniki. Baje je njihova prva glava, Andrej Einspieler, pred smrtjo (1888) izjavil: „Nemec je Nemec, naj bo žandar ali far.“

Domači in
mednarodni
javnosti smo
tolmačili
manjšinsko
problematiko
v Avstriji

V letu 1890 je bila slovenska stranka obnovljena z značilnim imenom „Kato-liško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem“. Postopoma se je v njej uveljavil moderni klerikalizem krščansko-socialnega tipa. Še je ohran-jala zvezo z maloštevilnimi bolj liberalno usmerjenimi, a duhovniško vodstvo priznavajočimi slovenskimi izobraženci in meščani. Po drugi strani pa je skušala razširiti svojo socialno bazo tudi na novo proletarizirano prebivalstvo. Ustanavljali so slovenska „katoliška delavska društva“ kot nasprotje socialno demokratski stranki, a tudi zato, da bi zaščitili slovenske delavce pred narodnostnim pritiskom nemških podjetnikov. Prav tukaj pa ni bilo uspeha, ker bi nemški kapital bilo mo-goče pritisniti samo s pravim razrednim bojem, ne pa z intervencijami in posre-dovanjem. Najvidnejši primer nesposobnosti slovenske krščansko socialne akcije je bila stavka delavcev v železarni v Bistrici v Rožu leta 1909, ko so vsi sledili tej akciji, a so v stavki bili poraženi zaradi kapitulantstva slovenskega političnega vodstva.

Koroška slovenska stranka se je prav tisto leto pridružila „Vseslovenski ljud-ski stranki“, ki je združila slovenske klerikalne organizacije na Kranjskem, Go-riškem in Štajerskem. S tem so koroški Slovenci sprejeli tudi jugoslovanski pro-gram te stranke, namreč zahtevo po reformi habsburške države v tem smislu, da bi se vse njene južnoslovanske dežele združile v eno državno enoto, ki bi imela enake avtonomne pravice kot Ogrska, nemška Avstrija in morebitne nadaljnje državne enote (Češkoslovaška, Poljska itn.). Čeprav torej ni šlo za kako naspro-tovanje habsburški državi ali celo ne za njeno razbitje, temveč le za njeno notra-njo federalizacijo, so nemški nacionalisti na Koroškem trdili, da gre za veleizdaj-stvo. Za ohranjevanje svoje nadvlade so se oklepali obstoječe ustavne dualistične ureditve Avstro-Ogrske in se začeli pripravljati na obračun s slovenskim političnim gibanjem. Vse pomembnejše je postalo vprašanje, kakšno stališče bo v narod-nem vprašanju zavzela koroška delavska stranka, socialdemokratska stranka.

Koroška posebnost je, da je delavska stranka imela tam že zgodaj razmeroma močan vpliv, čeprav dežela ni štela med industrijsko razvite. In kar je posebno pomembno za Slovence, njen vpliv ni bil omejen samo na mesta in industrijske kraje, temveč je segal občutno tudi na podeželje. Vzroki so različni.

Na prvem mestu je treba omeniti, da je Koroška na prelomu stoletij sicer zaostajala v razvoju moderne industrije, da pa je tam že iz starejših časov obsta-jala močna industrijsko-obrtna dejavnost na temelju stare tehnike, ki pa je mo-rala najprej propasti, preden so zrasla nova, moderna podjetja. Gre zlasti za žele-zarsko industrijo (fužinarstvo), ki je še sredi 19. stoletja zaposlovala skupaj z rudarstvom, podjetji za predelavo kovin ter prek oglarstva in prevoznništva kar četrtno koroškega prebivalstva. Vsa ta dejavnost je bila zelo raztresena po vsej deželi, tudi v slovenskem delu. Zato je slovensko prebivalstvo že ob začetku na-rodnega gibanja imelo pomemben delež delavstva. V 70. letih je vso to gospodar-sko dejavnost zajela huda kriza, le nekaj stare železarske industrije se je rešilo, bodisi s hitro modernizacijo (Guštanj-Ravne), bodisi zaradi tesnejše povezave s specializirano obrtjo (Borovlje, puškarstvo), ali pa tudi zaradi navezanosti na te-daj razvijajočo se železarno na Jesenicah (Bistrica v Rožu). Vse drugo je podleglo procesu koncentracije kapitala in centralizacije proizvodnje, ki pa je imel težišče zunaj Koroške, na Zgornjem Štajerskem. Ker ni bilo istočasnega nastajanja novih industrijskih podjetij, ne na podeželju, ne v mestih, je zastala rast mest (pritok slovenskih proletariziranih življev vanje je bil tenak), znatno število kovinarskih delavcev, zlasti najbolj kvalificiranih, se je moral izseliti. Precejšen del je sicer ostal v domačem kraju, a iskal je življenjske možnosti spet v kmetijstvu. Množil

pa je vrste vaškega proletariata, ne kmečkih gospodarjev, in ohranjal miselnost, ki je nedvomno lajšala vplive delavske stranke v tej sredini.

Šele v začetku 20. stoletja je industrijsko prebivalstvo začelo na Koroškem zopet naraščati, po številu in po deležu. Zdaj pa novi razvoj ni bil enakomeren: rast v nemškem delu dežele in v obeh mestnih središčih na njegovem robu (Beljak, Celovec) je bila precej hitrejša kot v slovenskem delu, kjer sta kriza prestrukturiranja in gospodarski zastoj trajala naprej. Število delavstva je vzlic temu bilo precej veliko. Ti delavci so govorili slovenski, precej je bilo dvojezičnih, nekaj je bilo tudi nemških. Sorazmerno malo pa je bilo med njimi takšnih novih delavcev, ki bi bili iz slovenske agrarne sredine že prinesli slovensko politično zavest. Delavstvo na slovenskem Koroškem je večidel ostajalo na stališču tako imenovanega „naivnega delavskega kozmopolitizma“, tj. prepričanju o svetovnem bratstvu in solidarnosti delavcev mimo narodov, ne pa na temelju mednarodnosti (internacionalizma).

Drugi vzrok močnega vpliva delavske stranke na koroškem podeželju lahko najdemo v posebnostih razdelitve zemljiške posesti. Več kot v drugih deželah je bilo na Koroškem srednjih kmečkih gospodarstev, ki so do svetovne vojne in še po njej zaposlovala mnogoštevilne hlapce in dekletke, poleg njih pa tudi dosti takšnih kmečkih sinov in hčera, ki so ostajali na kmetiji kot delovna moč, brez upanja, da postanejo samostojni gospodarji. Že pri štetju leta 1880 se je to pokazalo: medtem ko je državno poprečje bilo 1,75 hlapca in 2,5 člana družine na enega samostojnega kmečkega gospodarja, je na Koroškem na enega kmeta prišlo 4,02 hlapca in 3,07 člana družine; največ med vsemi avstrijskimi deželami. Važno je bilo tudi, da se je koroška socialna demokracija že zgodaj zavedala teh posebnosti in se začela sama bolj zanimati za kmetijske delavce in jih organizacijsko zajemati.

Tako je razumljivo in pomembno, da je precejšen del koroških Slovencev, tisti, ki je izviral iz izkoriščanih, a rastočih družbenih plasti (razredov), že od za-

Novi predsednik slovenske vlade Janez Zemljarič je sprejel predstavnike koroških Slovencev

četka pripadal delavski stranki, ne pa slovenski. Pritok Slovencev k socialni demokraciji so pospeševala še politična dejstva, izvirajoča iz narodne diskriminacije. Tam, kjer zaradi omenjene razdelitve volilnih okrajev Slovenci niso imeli ali pa so izgubljali možnost, da bi dosegli večino na volitvah, so se mnogi odločili podpreti delavsko stranko in po tej poti omejevati moč nemških nacionalcev. Najvidnejši med številnimi primeri je izrazito agrarni, neindustrijski, a hkrati skoraj docela slovenski sodni okraj Rožek. Tega so za volitve priključili nemškima sodnima okrajema Feldkirchen in Millstatt. Ob volitvah leta 1907 je slovensko vodstvo ubralo preživelo taktiko glasovanja za kandidata nemške klerikalne stranke in ta je v slovenskem rožeškem okraju dobil 58 %, socialdemokratska stranka pa manj kot 7 % glasov. Na volitvah 1911 slovenska stranka ni kandidirala in je tudi opustila jalovo zvezo z nemškimi klerikalci; podprla je socialdemokrate. Tokrat je nemški klerikalni kandidat v rožeškem okraju dobil manj od enega odstotka glasov, socialdemokratska stranka pa je dosegla 59 % glasov, kar je bil sploh njen najvišji volilni odstotek na vsem Koroškem. Slovenci so zanj glasovali enodušno, ne oziraje se na socialne razlike, iz narodnostnih razlogov.

Koroška deželna organizacija socialdemokratov je v celoti pripadala nemško-avstrijski socialdemokratski stranki (že od leta 1897 naprej je delavstvo v avstrijskih deželah bilo organizirano ločeno po narodni pripadnosti v nemško-avstrijsko, češko, poljsko, jugoslovansko, ukrajinsko in italijansko socialdemokratsko stranko). Slovenski delavci na Koroškem so torej bili včlanjeni v nemško-avstrijsko socialdemokratsko stranko (podobno kot v Mariboru in širši okolici). Jugoslovanska (slovenska) socialdemokratska stranka na Koroškem ni imela organizacij. Politično je dvakrat nastopila s svojim kandidatom pri parlamentarnih volitvah (1907 in 1911), in sicer v omenjenem edinem slovenskem volilnem okraju (Borovlje, Dobrla vas, Železna Kapla, Pliberk), seveda v sporazumu s koroško socialdemokratsko stranko (ta v svojih vrstah ni imela človeka, ki bi lahko nastopil kot slovenski socialist!). Koroška socialna demokracija je trdila, da je internacionalna in je resnično priznavala slovenski značaj vsaj tega slovenskega volilnega okraja (po vojni je to področje bilo jedro plebiscitne cone A). Glede narodnega vprašanja na Koroškem pa je stala na stališču, da je to prepir dveh meščanstev in ni spoznavała splošnega demokratičnega pomena gibanja zatiranega naroda. Delavstvu je dosledno priporočala, naj se narodnemu boju izogiba, se vanj ne vmešava, kajti zanj je pomemben le razredni boj, ta pa je mednaroden, kot je kapitalistično izkoriščanje mednarodno. Takšno stališče je dejansko pomenilo ohranjanje obstoječega stanja, ohranjanje nemškega gospodovanja v deželi. Po drugi plati — in tega ne smemo prezreti — je takšno stališče omejevalo politični vpliv nemškonacionalne stranke na velik del množic v slovenskem delu dežele. Nemško meščanstvo samo zase politično še vedno ni bilo kos slovenski stranki v slovenskem delu Koroške. Že tedaj je bilo mogoče videti, da bo za izid narodnega boja na slovenskem Koroškem v prihodnosti odločilno stališče koroške socialne demokracije. Zaradi svojega delavskega značaja je koroška socialdemokratska stranka bila še vse kaj več kot zgolj jeziček na tehtnici glasov, v dogajanju ob koncu svetovne vojne in po njej je boj odločila številčno in še bolj politično.

V času po izbruhu svetovne vojne so koroški Slovenci občutili, da jih nemški nacionalisti v deželi niso več pripravljeni trpeti kot politično moč. Splošne razmere vojaškega absolutizma, ki je zavladal v vsej Avstriji, so na Koroškem vladajoče nemške sile izkoristile za izvršitev že dolgo pripravljenega obračuna s političnim slovenstvom. Aretacije, hišne preiskave, lažne prijave, žandarsko nadlegovanje, vse to se je ob sodelovanju vojaških, državnih civilnih in avtonomnih oblasti vsulo

Hanzi Reichmann: Igra oblakov

na vse vidnejše slovenske politične delavce, laike in duhovnike, brez razlike. Zaprli so načelnika slovenske stranke, zaprli in obsodili edinega slovenskega poslanca v parlamentu, zaprli in obsodili na smrt slovenskega župana v Kotmari vasi pri Celovcu (bil je potem pomiloščen), zaprli in obsodili še vrsto narodno aktivnih ljudi. Po obnovi parlamentarnega življenja so jugoslovanski poslanci to dogajanje označil z besedami: „Ni bilo nobene slovenske organizacije, nobenega slovenskega društva, nobenega slovenskega zavoda, nobenega slovenskega duhovnika ali posvetnega človeka, ki bi jih med to gonjo ne bili potisnili v blato obrekovanja, da jih spravijo v sodnijsko preiskavo in ob dobro ime... Šlo je za dalekosežno, obširno akcijo, ki naj bi zadela vse, ki vodijo slovensko ljudstvo in z njim čutijo... Velika množica je naenkrat brez brambe in pomoči izročena neodgovorni, samovoljni sili, ki izrablja zoper njo vso strogost izjemnih postav, vso težo neomejene oblasti, svoje orožnike, bajonete, svojo časopisno cenzuro, svoje vojake, častnike, komisarje in avditorje in vse to pod krinko patriotizma! Tu ni bilo pričakovati nobenega usmiljenja, nobene dobrohotnosti, nobenih ozirov, nobene strpnosti!“

V pričakovanju zmage Nemčije in Avstro-Ogrske so nemške stranke na Koroškem še pred obnovo parlamentarnega življenja sprejele in objavile program, ki bi Koroško potrdil v velikonemškem duhu kot nemško deželo. Ko so jugoslovanski poslanci v parlamentu izjavili, da zahtevajo združitev vseh s Slovenci, Hrvatini in Srbi naseljenih dežel monarhije v samostojno državo pod habsburškim žezlom (majniška deklaracija 1917), so združene nemške meščanske stranke na Koroškem to strastno zavrile. Tudi na Koroškem se je konec 1917 in na pomlad 1918 razvilo tako imenovano „deklaracijsko“ gibanje za posebno jugoslovansko državnost. Oblasti in nemške stranke so ga na vse načine zavirale in preprečevale in mu očitale veleizdajalstvo. Toda gibanje je naraščalo, ker ni izražalo samo težnje po narodni osvoboditvi, temveč se je vanj vključilo ljudsko razpoloženje proti osovraženi nemški vojni, pričakovanja, da bo nova država pomenila tudi rešitev socialnih vprašanj. Ravno iz dokumentov tega gibanja na Koroškem je zelo jasno videti ljudske zahteve: nova država bo demokratična in socialno pravična, zato ji tudi nemški delavci ne bodo nasprotovali, obračunala bo z birokracijo, fevdalnim veleposestvom in močjo nemškega kapitala.

Deklaracijsko gibanje je koroške nemške oblastnike potisnilo prvič v zgodovini v politično defenzivo. Šele maja 1918 so zmogli politično protiakcijo, ko so se lahko oprli na protijugoslovanski nastop dunajske vlade in cesarja. Na Koroškem so neposredno odmevali slovenski vojaški upori, zlasti oba v neposredni sosesčini, v Murauu in Judenburgu. Nemška meščanska politika je na Koroškem bila negotova tudi zato, ker se koroška socialdemokratska stranka takrat še ni pridružila nemškemu narodnemu svetu, četudi ni skrivala, da nasprotuje jugoslovanskemu gibanju. Položaj je bil še nerešen in izjava slovenskega narodnega sveta za Koroško dne 17. oktobra 1918, da pripada slovensko ozemlje Koroške državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, je imelo podlago v političnem razmerju sil. Koroška socialna demokracija ni k temu zavzela stališča, je pa 26. oktobra 1918 vstopila v provizorični deželni zbor in dala razumeti, da v tem kritičnem času ne namerava vztrajati na samostojni razredni politiki. To je pomenilo, da se hoče pridružiti nemški strani.

Janko Pleterski

Drobec iz zgodovine narodnostne strukture na Koroškem

Leto 1981 prinaša Slovencem na Koroškem spet redno in uradno ljudsko štetje. Doslej se je v zadnjih sto letih približno na vsakih deset let to popisovanje izvajalo tudi z namenom, da se ugotovi narodnostno stanje, večinoma s pomočjo povpraševanja po občevalnem jeziku. V času habsburške monarhije so bila štiri ljudska štetja, ko so popisovali občevalni jezik (prvo je bilo leta 1880), dve ljudski štetji je izvedla prva avstrijska republika, leta 1939 je preštevala koroško prebivalstvo nacional-socialistična oblast, tri štetja pa so se doslej zvrstila v drugi avstrijski republiki.

Mnogokrat je bilo že zapisano, da ljudska štetja na Koroškem niso ugotovila pravilne in objektivne narodnostne podobe, ker je na nastanek rezultatov vplivala vrsta dejstev, povezanih z narodno neenakopravnostjo. Niti enega štetja od vseh desetih ne moremo izvesti, kakor so pokazale nadrobne analize. Ljudska štetja so prišla takorekoč že na svojem začetku v vrtnice narodnostnega boja in pravzaprav se je tudi državni aparat, ki je bil vseskozi v rokah vladajočega naroda, odrekel namenu, objektivno ugotoviti sestavo prebivalstva po narodnosti, ter postavil štetja v službo in za sredstvo germanizacije.

Vse preveč je bila habsburška monarhija od začetka druge polovice 19. stoletja naprej na splošno prizorišče narodnostnih bojov; Slovenci na Koroškem pa smo bili tudi potem, ko smo se po letu 1920 kot manjšina znašli v republiki Avstriji, podvrženi pritiskom in zatiranju. V teh pogojih diskriminacije, ki

jo je metoda ljudskih štetij le še ojačila in bila njen sestavni del, ni bilo mogoče ugotoviti realne narodnostne podobe dežele. Nekaka skupna značilnost rezultatov ljudskih štetij, kolikor se našajo na narodnostni sestav prebivalstva, je, da se številke opotekajo v vrtnicu raznovrstnih pritiskov na Slovence. Poleg stalne tendenčnosti v korist Nemcev imamo opraviti tudi s takim razvojem števila posameznih narodnosti, ki kaže poleg posledic opravljene germanizacije — torej dejansko izvršenih etničnih sprememb, večinoma s pomočjo neenakopravnosti na različnih

OKTOBERARENA OKTOBRSKITABOR

zwei dvo
sprachig jezično
in die v osmo
80er jahre desetletje

gegen den zoper proti-
minderheiten- manjšinski
feindlichen pakt
dreiparteienpakt treh strank
für einen za nov
neuen oktober oktober

Oktoberfest — pot k skupni Koroški
dveh enakopravnih narodov

področjih družbenega življenja — tudi na vsakokratno moč pritiska na manjšino ali na nekatere njene dele, najbolj tiste, ki so pod najmočnejšim raznarodovalnim pritiskom.

Redki so ohranjeni statistični viri, ki so ujeli v številke narodnostno podobo izpred več kot sto let. Edina uradna anketa, ki je upoštevala narodnostno oz. jezikovno pripadnost prebivalstva, je bila izvedena že 34 let pred tistim ljudskim štetjem, ki je imelo kot prvo tudi rubriko o občevalnem jeziku. Izvedle so jo avstrijske oblasti leta 1846 pod vodstvom barona Karla Czörniga, vodje c. k. direkcije administrativne statistike, predhodnice današnjega avstrijskega centralnega statističnega urada. V znanstveni literaturi anketa po Czörnigu in njenem namenu nosi ime Czörnigova etnografska statistika.

Danes velja, da so shranjene le sumarične številke za dežele, podrobni rezultati, razčlenjeni do krajevné ravni, pa veljajo večinoma za izgubljene. Zaradi srečnega naključja se je ohranil za Koroško del gradiva. Slovenski pravnik Peter Kozler, ki pa je v slovenski politični in kulturni zgodovini dobil vidno mesto predvsem kot avtor prvega zemljevida slovenskega ozemlja z orisano narodnostno mejo, si je namreč preskrbel kot delovno podlago za izdelavo tega zemljevida tudi prepis navedenih podatkov za velik del Koroške, med njimi za celotni slovenski del dežele.

Znani slovenski zgodovinar Bogo Grafenauer je zanesljivo dokazal, da je prepis, ohranjen v Kozlerjevi zapuščini, avtentičen. Na podlagi tega vira je B. Grafenauer pripravil tudi študijo o Czörnigovi etnografski statistiki in njeni metodi, ki je bila objavljena v Razpravah SAZU leta 1950, v kateri je podal natančno sliko narodnostne strukture na Koroškem sredi prejšnjega stoletja.

Velik pomen Czörnigove statistike, kot je poudaril Bogo Grafenauer, je zlasti v tem, da je nastala pred letom 1848,

torej še v času, ko narodnostni boj še ni močno vplival na rezultate. Drobce gradiva za Czörnigovo etnografsko statistiko pa se je ohranil tudi na Koroškem. Hranijo ga v šentpavelskem samostanu v okviru tistega arhivskega gradiva, ki izvira iz Dobrle vasi. Ohranjeni drobce je prepis iz leta 1847, vsebuje pa podatke za območje dobrolskega gospostva, za 23 naselij in delov vasi, ki danes ležijo v občinah Dobrila vas in Škocijan. (Glej tabelo)

TABELA (Izvilleček drobca Czörnigove etnografske statistike)

Naselje	število prisotnega prebivalstva	Vladajoči jezik
Dobrila vas	397	mešano*
Podhom	40	slovenski
Goselna vas (del)	21	enako
Lovanke	220	enako
Žitara vas	203	enako
Breg	70	enako
Malčape	81	enako
Kokje	146	enako
Šteben (del)	1	enako
Belovče	56	enako
Dobrova pri Kokjah (del)	25	enako
Bukovje	102	enako
Podgrad	48	enako
Mokrije (del)	39	enako
Pudab	28	enako
Dvor	45	enako
Proboj	190	enako
Dobrova pri Žitari vasi	11	enako
Šmarkež	64	enako
Šentlorenc	58	enako
Dule	20	enako
Peračija	76	enako
Žirovnica	55	enako

1.996

* prečrtana je oznaka „deutsch und windisch“, v posebni rubriki pa je zapisana pripomba: „Über 2/3 der Bevölkerung spricht nebst der wind. auch die deutsche Sprache“.

Razlika med gradivom, ki ga je objavil B. Grafenauer, in tem, ki sem ga odkril v Šentpavlu, je v tem, da moj vir ne vsebuje podatkov o številu hiš po vaseh, razlikuje pa med drugim med domačim in tujim prebivalstvom in prebivalstvo razčleni tudi po spolu. Danes to gradivo prav gotovo ni zanimivo le za prebivalce teh krajev, lahko bi bil to dragocen vir za vse tiste, ki bi se hoteli ukvarjati s krajevno zgodovino tega dela Podjune ali pa z družbeno gospodarskim položajem vasi pred več kot sto leti, tik pred obnovo fevdalnega družbenega reda.

Najdeni drobec potrjuje Grafenauerjeve ugotovitve, deloma pa jih celo dopolnjuje v tem smislu, da je tedaj še manj narodnostno mešanih otokov v slovenskem delu Koroške, kot jih je na podlagi pretresa statističnih podatkov ugotovil Grafenauer (glej zemljevid).

Na novo odkrito gradivo pa pomaga tudi pri razčiščanju glavnega problema pri obrazložitvi podatkov Czörnigove etnografske statistike. Interpretacija rezultatov ankete je namreč otežkočena posebej zategadelj, ker niso ohranjena ne navodila ne formularji zanjo. Anketo iz leta 1846 le težko moremo

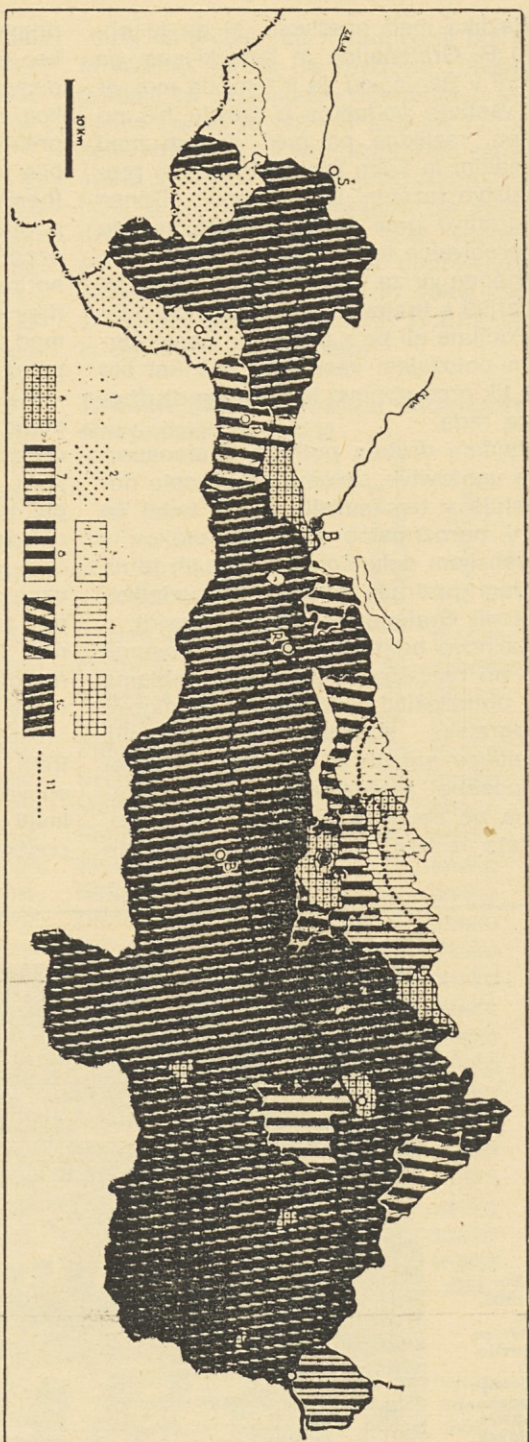
primerjati z današnjimi ljudskimi štetji, ker so podatke večinoma pripravili v pisarnah gospostev in brez kakršne koli neposredne udeležbe popisane prebivalstva. Tudi vpis v rubriki, ki je bila namenjena „vladajočemu jeziku“ (herrschende Sprache), je nastal v teh podrejenih organih. Tako je jezikovna označba bolj splošnega značaja in ravno zaradi teh verjetno neenotnih kriterijev pri vpisu samem je prišlo pozneje med znanstveniki tudi do raznih ostrih polemik.

Na Koroškem v rubriki za jezik najdemo različne vpise; poleg naselij, očitno enojezičnih, kjer so kot vladajoči jezik navedli nemškega ali slovenskega, najdemo vpise, kjer sta navedena oba jezika, zdaj eden zdaj drugi na prvem mestu, poleg tega se pojavlja še oznaka „mešano“, izjemoma pa naletimo tudi na kombinacije s „kranjščino“. Prav na primerih, kjer je navedeno, da se govori več jezikov, se je razvnela diskusija.

Kljub temu pridržku pa je mogoče trditi, da je k nesoglasjem deloma prispevalo dejstvo, da tisti uradniki, ki so imeli nalogo, da posplošijo podatke posameznih naselij na večje upravne

„Kolikor jezikov znaš, toliko veljaš“ se je glasilo geslo akademije slovenske gimnazije v Celovcu

Narodnostno stanje na Slovenskem Koroškem 1846:

enote, niso upoštevali v zadostni meri tisto rubriko statističnih pol, kjer so uradniki podrejenih uradov beležili posebne pojasnjevalne pripombe.

Na primeru Dobrle vasi se to lepo da prikazati. V poli je namreč v rubriki za vladajoči jezik bilo najprej zapisano „deutsch und windisch“ (v Kozlerjevem prepisu beremo „windisch & deutsch“). To oznako pa so prečrtali in jo nadomestili z „gemischt“. Kaj naj ta oznaka pomeni, so pripisali v posebni rubriki, kjer piše: „Über 2/3 der Bevölkerung spricht nebst der windischen auch die deutsche Sprache“. Seveda je možno, da dobrolsko gospodstvo te važne razlagalne opombe ni posredovalo nadrejenim uradom, vendar primer kaže, kako previdni moramo biti, ko interpretiramo splošne navedbe.

Ne more biti dvoma, da je treba to pripombo tolmačiti tako, da je uradnik v Dobrli vasi upošteval znanje jezikov in hotel poudariti, da velik del prebivalcev Dobrle vasi obvlada tudi nemščino, da pa se kraj narodnostno nikakor ne razlikuje od okoliških vasi, kjer je kot vladajoči jezik navedena le slovenščina.

Zanimiv je primer Dobrle vasi še zato, ker je to staro upravno, kulturno in cerkveno središče dela Podjune. Za take centralne kraje je po mnenju koroške nemškonacionalne zgodovinske pisne šole veljalo, da so se razlikovali od zaledja vsaj deloma tudi po narodnosti. Oklepali so se namreč pravila, da so se takoimenovani višji družbeni sloji, ki so tvorili del prebivalstva takih naselij, razlikovali od socialno nižjih slojev tudi po jeziku. Izgleda, da v Dobrli vasi ni bilo tako. Verjetno pa je dovoljen in upravičen sklep, da tudi v drugih centralnih naseljih slovenskega dela Koroške ni bilo drugače.

Na več primerih je Bogo Grafenauer

dokazal, da so podatki o jeziku, ki ga je govorilo koroško prebivalstvo leta 1846, večkrat slovenščino zapostavljali. Dobrolski primer kaže, da je tem že znanim primerom treba dodati še nove, tako da je skupno število Slovencev na Koroškem v tem obdobju še višje od tistega, ki ga je ugotovil Grafenauer.

Pa še nekaj je treba omeniti: V propagandi nemškonacionalnih krogov se pogosto pojavi trditev, da na Koroškem ni in nikoli ni bilo strnjeno slovensko poseljenega ozemlja ali da je bilo ozemlje, kjer danes slovenska manjšina na Koroškem živi, od nekdaj dvojezično in narodnostno mešano. Torej trdijo, da na Koroškem ni bilo slovenskega dela dežele.

Na Koroškem je leta 1846 živelo 318.577 prebivalcev, od tega je bilo Slovencev nekaj manj kot 120.000, če vzamemo stare deželne meje, nekaj nad 103.000 Slovencev pa, če vzamemo deželne meje, kakršne imamo po letu 1920. To pomeni, da je bil več kot vsak tretji koroški prebivalec Slovenec.

Danes uradne deželne ocene govorijo o 17.000 Slovencih, kar bi pomenilo, da ob skupnem številu okoli 535.000 prebivalcev na sto Korošcev pridejo približno trije Slovenci.

Pravice, ki so človeku prirojene, kot kaže praksa manjšinske zakonodaje v Avstriji, oblastniki vežejo na številke in odstotke. Nikakor ne bi imelo pomena, da bi, kakor vztrajno odklanjamo številčno moč naše skupnosti kot podlago za naše pravice, z isto vnemo kazali na številke, ki govorijo o etnični podobi koroške preteklosti. Jasno pa je, da tudi številke govorijo jasen jezik o krivicah, zatiranju, pritiskih na slovensko narodnostno skupnost na Koroškem, včasih pa morda tudi o lastnih zamudah in napakah.

Teodor Domej

Koroško vprašanje med obema vojnama

v luči letnih skupščin „Družbe sv. Cirila in Metoda“

Narodnoobrambna šolska Družba sv. Cirila in Metoda (CMD) je med prvo svetovno vojno preživljala hude čase. Čez noč je bilo prekinjeno njeno delo, ki je prav v času pred prvo svetovno vojno doživljalo velik vzpon. Vojna je ogrozila delovanje njenih šolskih zavodov, nekatere med njimi, na primer v Gorici, je tudi fizično uničila. Razpredena mreža podružnic se je zaradi vpoklicev in stisk vojnega časa marsikje pretrgala; v prvem vojnem obdobju, ko je kraljeval nemški protislovenski šovinizem, so bile podružnice CMD politično sumljive in so jih ponekod tudi prepovedali.

Posledica tega stanja je bil tudi hud padec Družbinih dohodkov. Ti so leta 1913 znašali 163.000 kron, leta 1915 samo 92.000 kron, leta 1917 pa so spet narasli na 171.000 kron. Družba je bila prisiljena seči po svoji glavnici, da je lahko krila stroške delovanja.

Kljub drugačnim pričakovanjem pa se stanje po koncu prve svetovne vojne ni popravilo. Nova država SHS, ki je z večine slovenskega ozemlja odstranila pretečo nevarnost germanizacije in italijanizacije, je člane CMD uspavala v veri, da Družba v novih razmerah ni več potrebna, še zlasti, ker so ustanovili „Jugoslovansko Matico“. Miniti je moralo nekaj let, da je CMD spet našla sebe. Svojo dejavnost je usmerila k mejnim področjem na Štajerskem, v Prekmurju, na Koroškem, k slovenskim izseljencem v Evropi in Ameriki, pa tudi k Slovencem na Ko-

roškem in Primorskem, ki so jih krivične meje odrezale od matične domovine.¹ Uredilo se je tudi razmerje z Jugoslovansko Matico, pri čemer so primerjali delovanje le-te s predvojno nemško Südmarko, delovanje CMD pa s Schulvereinom.² Zanimanje za CMD je začelo naraščati in Družba, ki je morala takoj po vojni začeti prodajati svoja posestva, med njimi ono v Vodičji vasi na Koroškem,³ je mogla nekoliko vedreje gledati v prihodnost.

Omenili smo že, da si je za eno od svojih nalog vzela skrb za koroške in primorske rojake onstran meja. Posledica tega je bila velika skrb, s katero so pri CMD spremljali dogajanja v obeh teh pokrajinah. Javno je do izraza prihajala predvsem na letnih skupščinah CMD v govoru predsednikov, tajnikov in včasih celo blagajnikov Družbe. Člani Kluba koroških Slovencev kot tudi predstavniki Zveze emigrantskih organizacij iz Julijske krajine so bili redni gostje na teh skupščinah.

O Koroški so poročali na zadnji skupščini CMD za časa Avstro-Ogrske, ki je bila 11. avgusta 1918 v Ljubljani. Tajnik CMD dr. Janko Šlebinger je ugotavljal, da so se vsi šolski načrti CMD „do zdaj izjavili ob zlobi in neizprosni sovraštvi narodnih nasprotnikov.“⁴

Naslednjega leta je iz poročil vodstva CMD razbrati optimistične ugotovitve, „da bo Družba povsem razbremenjena na Štajerskem, Koroškem in Kranj-

skem“, medtem ko govorijo le o Primorcih kot o tistih, ki bodo ostali zunaj nove jugoslovanske države. Ugotavljali so že, kot vemo na žalost prehitro, da Družbo na Koroškem „čaka ogromno delo probuje k zavesti“. Kako so bili prepričani, da bo plebiscit izpadel v korist Jugoslavije, priča tudi to, da govorijo ob Primorski tudi o Ziljski dolini kot o bolečini, ki koprne po utehi.⁵

Bliznji koroški plebiscit je odmeval tudi na skupščini CMD 19. 9. 1920 v Ljubljani. Tajnik inž. Janko Mačkovšek, ki je naglasil, da njegove besede o Koroški ne sodijo k tajniškemu poročilu, se je obrnil na „Cirilmetodarje (ki) so bili vedno nositelji zdravega narodnega idealizma in tudi taki ostanejo“. Pozval jih je, naj pomagajo Koroški, kajti njihov boj je življenjsko važen ne samo za njih, ampak tudi za Slovenijo in vso državo. Opozarjal je, da v tej borbi ne bodo odločali samo gospodarski interesi, ampak tudi čustva in moralni odpor. Omenil je grebinjski, velikovski in bistriški shod, naglasil moralno silo koroških Slovencev, „njihove žareče oči, ki razodevajo sigurnost: zmaga mora biti naša“. Opozoril pa je, da bo plebiscit bitka, ki jo bo izgubil tisti, ki jo bo najprej izgubil v duhu, kot tudi, da nihče od Nemcev še ni javno podvomil o izidu plebiscita v nemško korist. Ob sodil je slovensko javno mnenje in menil, da se zdi, da je v Sloveniji že vsak postal specialist za koroške zadeve. Menil je, da more-

jo nemški propagandisti izrezovati le novice iz naših časopisov, ki govorijo o slabem življenju in krivicah v Jugoslaviji. Te po njegovem slabo vplivajo na zavedne koroške Slovence, kot tudi govorice, ki jih slišijo v Ljubljani, da bodo na plebiscitu propadli. Zaključuje, da se na tak način zmage ne dosegaajo, da pa na Koroškem „stojimo še vedno trdno“.⁶

Naslednje leto je Mačkovšek omenil „dva črna datuma“ in dejal, da so še tedne po plebiscitu naši ljudje v nekdanjem našem pasu jokali, otroci pa so vzklikali: živela Jugoslavija,

kar naj bi bila zasluga uspehov, ki jih je dosegla slovenska šola v sicer kratkem času jugoslovanske uprave. Kot vzrok za plebiscitni poraz navaja delovanje nekdanje avstrijske uprave, ki je po njegovih besedah zastrepila koroške Slovence z utrakvizmom in nemškimi šolami. Menil je, da prav ta plebiscit dokazuje, kako potrebna je narodna šola, obenem pa tudi, kako potrebna je šolska Družba sv. Cirila in Metoda.⁷

Predsednik CMD Andrej Senekovič je v svojem govoru na letni skupščini v Ptuj 8. 9. 1923 naglasil,

da si Koroško šolsko društvo skupaj s šolskimi sestrami, ki imajo v najemu šolo v Št. Rupertu, brezuspešno prizadeva za ponovno odprtitev slovenske šole, čeprav so že zdavnaj izpolnili vse pogoje, ki jih je postavljala celovška šolska oblast.⁸

Na skupščini v Celju 7. 9. 1924 je inž. Mačkovšek svoje poročilo posvetil izključno vprašanju naših manjšin na Koroškem in v Julijski krajini ter vprašanju manjšinskih šol v Sloveniji. Glede Koroške je udaril po utrakvističnem šolstvu, „ki je bilo že v bivši Avstriji pravi unikum ter je bilo svoj čas od upravnega sodišča kot

1) Kaj Vemo od Jezusa

Jezus je bil na Koroški. Jezus je bil na Koroški
 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški
 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški
 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški
 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški

6 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški
 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški
 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški
 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški
 Jezus je bil na Koroški Jezus je bil na Koroški

Stavki bi se naj glasili:

Kaj vemo o Jezusu.

1. Jezus je trpel na križu.
2. Jezus je padel pod križem.
3. Jezus je delal čudeže.
4. Jezus je učil (?) čudeže.
5. Jezus je na veliko noč od mrtvih ustal.

6. Jezus je bil v Betlehemu rojen.

7. Jezus je imel rad otročiče.

8. Jezusu so prinesli trije kralji miro, kadilo in zlato.

9. Ko so Jezusa na križ pribili, so se skale groba odprle.

10. Jezus je Adama in Evo iz raja napodil (?)

11. Jezus je spremenil vodo v vino.

Zalostne posledice utrakvistične šole. Tako je pisal slovenski učenec, najboljši v svojem razredu. Koroške osnovne šole učencem niso dale niti osnovnega znanja latinice, da o slovenščini raje ne govorimo

nezakonito ožigosano, a kljub temu so ga koroške šolske oblasti izvajale še nadalje". Celotno koroško ljudsko šolstvo je bilo v tem času „v škandaloznem stanju ter organizirano v edinem namenu: koroške Slovence intelektualno oškodovati ter jih pripraviti dostopne germanizaciji". Na dvojezičnem območju Koroške je pred vojno slovenske otroke učilo vse polno učiteljev, ki niso znali slovenščine. Po koncu prve svetovne vojne so se razmere še znatno poslabšale. Dalje je naglasil, da na Koroškem ni učiteljev, ki bi bili zmožni slovenščine, kajti koroška deželna uprava se brani sprejeti tiste učitelje, ki so služili pod jugoslovansko upravo. Ostro je ugotovil, da na Koroškem ni nobene šole, ki bi ustrezala interesom koroških Slovencev.

Obsodil je „hinavsko igro z razpisom radi šole v Seilah". Koroški deželni šolski svet je po njegovih besedah hotel izkoristiti dejstvo, da se koroški Slovenci učijo nemščine, podobno kot se Nemci pri nas uče slovenščine ali srbohrvaščine. Odlok, ki ga je svet izdal za to šolo, naj bo pouk na šoli v slovenščini, nemščino pa poučuje kot predmet šele s tretjim šolskim letom, je imel namen izzvati nezadovoljstvo Selanov. Očitno hinavščino tega odloka potrjuje dejstvo, da drugje na Koroškem nikjer ne poučujejo slovenskih otrok v slovenščini niti v prvem letu. O tem, da je na teh šolah pouk brez vsake pedagoške osnove, priča po Mačkovskih besedah dejstvo, da gredo le redki Slovenci na srednje šole, „čeprav je znana stvar, da je naš človek nadarjen". „V koroških šolah slovenskega otroka ubijajo in mu skušajo materinščino pristuditi." Slovenski otroci se na koroških šolah ne navadijo ne sloven-

skega branja ne pisanja, ampak gotiče, glavni namen avstrijske šolske uprave pa je devetdesetim tisočem koroških Slovencev vzeti možnost branja slovenskih knjig in časopisov. Mačkovšek se je na koncu tega pregleda vprašal, ali je potrebno tako skrbeti za nemško šolstvo v Sloveniji, kjer so Nemci leta 1921 imeli 41 šol, med njimi dve meščanski.⁹ Očitno je, da je stal na stališču recipročnosti glede pravic naše manjšine v Avstriji in nemške pri nas, kar pa ni bila politika jugoslovanskih uradnih krogov.

Na skupščini 13. septembra 1925 v Brežicah je tajnik CMD z zadovoljstvom ugotovil, da njegovo lanskoletno poročilo „ni našlo milosti v avstrijskem nemškonacionalnem gozdu". Tega seveda ni pričakoval, vendar pa nervoznost, s katero so po njegovih besedah koroški Nemci „tudi polslužbeno hiteli opravičevati svoje postopanje, ... priča, kako slabo vest imajo". Tudi tokrat se je Mačkovšek vrnil k vprašanju koroških utrakvističnih šol in pojasnjeval njihovo delovanje. Glavni namen teh šol, v katerih slovensčino uporabljajo le nekaj mesecev v prvem šolskem letu, da se učenci navadijo nemške besede, je vzgojiti slovenskega otroka tako, da tudi zunaj šole ne bo več govoril slovensko. Stanje v teh šolah je ilustriral z dejstvom, da kaznujejo otroke, ki v odmorih govorijo slovensko, med drugim s sramotilnimi nalogami.

Za dokaz, kakšne so koroške utrakvistične šole, je navedel, da je nemški „Schulverein" ustanovil prav taki šoli na Ljubelju in v Področčici, ter zaključil, da koroški deželni šolski svet v svoji sovražni dejavnosti proti koroškim Slovincem nič ne zaostaja za nemško napadalno šolsko organi-

zacijo. Navedel je novo obliko dela omenjenega sveta, da bi prisilili koroške Slovence v utrakvistične šole. Slo je za primer lažne „javne osnovne šole s slovenskim učnim jezikom v Št. Jakobu v Rožu", ki so jo „odprli" leta 1924. Dejansko je obstajala v zadnjih klopih utrakvističnega razreda, za te učence pa se učitelj sploh ni brigal. Imela je samo dopoldanski pouk, češ da ni prostora. Tamkajšnji prebivalci pa so hoteli celodnevne. S tako zvijačo so šolske oblasti dosegle, da so starši vpisali svoje otroke v utrakvistično šolo.¹⁰

Koroške se je dotaknil tudi Družbin blaginjak Aleksander Hudovernik, ko je prikazoval delovanje „Südmarke" na Koroškem. Omenil je velikonemški duh, ki ga širijo taka nemška društva ter poziva avstrijskim Nemcem, še zlasti mladini, naj delajo za čimprejšnjo združitev „s svojo materjo Germanijo v eno veliko skupino".¹¹

Naslednje leto je tajnik nadaljeval razmišljanje o koroških utrakvističnih šolah. Malo pred tem ustanovljeni šolski komisiji, ki jo je izvolil koroški deželni zbor in za katero je menil, da so podobne komisije že bile in niso prinesle nič pozitivnega, je zastavil vprašanje: Ali se na 85 šolah, ki se nahajajo na južnem Koroškem in ki ležijo na ozemlju koroških Slovencev, otroci naučijo popolnoma slovensko čitati in pisati ter se izobražujejo v svojem materskem jeziku v enaki meri, kot v nemščini?" Do odgovora na to vprašanje imajo Jugoslavlani vso pravico, ker je Jugoslavija „šolstvo svojih državljanov nemške narodnosti rešila z vso pravičnostjo", saj pride v Sloveniji na Nemce relativno več šol kot pa na Slovence, vojvodinski Nemci pa so šele v Jugoslaviji in

z državnim denarjem dobili svoje šolstvo.¹²

Na skupščini CMD v Mariboru 9. oktobra 1927 se je Mačkovšek v delu svojega govora, ki ga je namenil stanju na Koroškem, najprej dotaknil vprašanja nemških duhovnikov v slovenskih župnijah. Omenil je 40 po plebiscitu izgnanih slovenskih duhovnikov in dejstvo, da so sprejeli po tem dogodku v službo na Koroškem le enega slovenskega učitelja, pa še tega so poslali v Eisenkraffen med Nemce. Večino svojega govora je namenil zakonskemu osnutku o uvedbi kulturne avtonomije za koroške Slovence z dne 14. 7. 1927. Na njegov račun je navedel nekaj tehtnih pripomb. Najprej je naglasil, da so osnutek izdelali, ne da bi o njem vprašali za mnenje slovensko manjšino. Sklicevali so se na resolucijo ženevskega kongresa narodnih manjšin iz leta 1925, ki je kulturno avtonomijo označila za eno od možnosti reševanja manjšinskih problemov, prezrli pa del te resolucije, ki zahteva, naj se to samo-

upravo vpelje le v sporazumu s prizadeto manjšino in po njeni svobodni volji. „Koroškim Slovincem pa hočejo vsiliti neki zakon, napravljen brez njihovega sodelovanja in v najbistvenejših točkah proti njihovim interesom.“

Odločno je bil proti narodnemu katastru ali narodnemu registru, ki ga predvideva osnutek in kamor naj bi vpisali vse tiste, ki se bodo izjavili za člane slovenske manjšine. Mačkovšek ugotavlja, „da se kulturna svoboda narodne manjšine da doseči tudi brez narodnostnih registrov in specialno v koroškem primeru še prav posebno brez njih“, pogrěša pa tudi pravno zaščito za posameznike, ki bi se izjavili za Slovence, kot tudi za manjšino v celoti „pred vsakojakimi neprijetnostmi in zapostavljanji“. Podčrtnje mesto v osnutku, ki govori o tem, da je koroška kulturna avtonomija in vpisovanje v narodni kataster namenjena tistim Korošcem, ki so se izrekli proti priključitvi k Avstriji. Svoje razmišljanje za-

ključuje z ugotovitvijo, da na Koroškem niso potrebni taki katastri in z njimi zvezane avtonomije. Koroške oblasti naj raje začno reševati manjšinsko vprašanje na ta način, da dobi „naše avtohtono ljudstvo, kompaktno naseljeno na južnem Koroškem... v šole slovenske učitelje in v cerkve slovenske duhovnike“.¹³

Naslednje leto na skupščini v Novem mestu se je tajnik CMD spet vrnil k vprašanju kulturne avtonomije, o katerem se je po njegovih besedah na Koroškem začelo razpravljati pod pritiskom Berlina. To avtonomijo „hočejo koroški Nemci in nemškutarji izigrati ter tako onemogočujeto resnični sporazum med obema narodoma“. Omenil je rezultate štetja na Koroškem iz leta 1923, ko so „našteli“ 37.224 Slovencev, ter kritiko razmer na Koroškem, ki jo je leta 1928 izrekel socialistični poslanec Lagner v finančnem odboru dunajskega parlamenta. Takrat je v obliambnem govoru velikonemški poslanec dr. Straffner priznal, da je

Naša osrednja organizacija je praznovala srebrni jubilej

na Koroškem 90.000 Slovencev. Dotaknil se je tudi Lagerjevega članka v dunajski „Arbeiterzeitung“, v katerem je ta pritrdil koroškim Slovence, da so zapostavljeni v kulturnem in šolskem oziru, kot tudi da na takozvanih dvojezičnih šolah zaradi zastarelih učbenikov ter nezadostne podkovanosti učiteljev vladajo neznosne razmere.

Zaustavil se je tudi pri delovanju društva „Schulverein“ in „Südmark“ ter napadel postavljanje njihovih šol na slovenskih koroških tleh, kot višek cinizma pa dejstvo, da smejo le-te pobirati prispevke zanje po vseh šolah na slovenskem delu Koroške. Menil je, da „tako postopanje pač najbolj osvetljuje, koliko je koroškim vlastodržcem do resnične kulturne avtonomije“. Kot razveseljiv pojav pa je navedel napredovanje koroških Slovencev na občinskih volitvah spomladi leta 1928.¹⁴

Uspeh na teh občinskih volitvah je na skupščini CMD v Kranju leta 1929 omenil predsednik CMD Aleksander Hudovernik, ki je naglasil, da je Nemce hudo prizadelo, da je bilo na Koroškem izvoljenih za župane 19 zavednih Slovencev, kot tudi, da koroški Slovenci vzdržujejo 40 izobraževalnih društev, ki so zelo delavna. Govoril je o tem, kako Nemci na Koroškem ločijo „narodno zavedne Slovence“ in „heimatfreie Windische“ in kako skušajo germanizacijo pospeševati z naseljevanjem nemških prebivalcev iz rajha v nacionalno mešana kraja. Sem nastavljajo tudi nemške uradnike in duhovnike, ob tem pa še vedno „kričijo, da nimajo dovolj sredstev za ugonobitev slovenske iredente na Koroškem“. Temu delovanju nemških društev bi se morali postaviti po robu tu-

di z odločnejšim podpiranjem CMD.¹⁵

Tajnik CMD Mačkovšek se je v svojem poročilu tokrat omejil le na ugotovitve, da onstran Snežnika uničujejo slovenski živelj, prav tako pa imajo tudi onstran Karavank iste namere, le da so bolj zavite v hinavščino.¹⁶

Na skupščini v Ribnici na Dolenjskem, ki je bila 8. septembra 1930, je tajnik ugotovil, da nemški tisk nič več ne poroča o kulturni avtonomiji, ki je bila le „lepoličje brez vrednosti“. Dalje je navedel, da je koroška deželna vlada odklonila posredovalne predloge k tej avtonomiji, ki so jih pripravili koroški Slovenci, čeprav so bili po besedah nemškega „manjšinarja“ dr. Junghanna na manjšinskem kongresu v Ženevi „prav ponižni“. Med drugim je koroška vlada zavrnila predlog koroških Slovencev, naj šolski nadzornik za njihove šole ne bo sovražen do Slovencev, če že sam ne more biti njihov rojak. Naglasil je, da na Koroškem razen enega ali dveh ni več nobenega slovenskega učitelja, ker so vse izgnali po vojni, da Slovencev ne sprejemajo v učiteljske in da na 30 šolah, ki jih označujejo za utrakvistične, v obdobju 1930-31 ni niti enega učitelja z usposobljenostnim izpitom za slovenski pouk.¹⁷

Inž. Mačkovšek je naslednje leto podrobneje razčlenil želje koroških Slovencev glede kulturne avtonomije, o kateri je naglasil, da je naletela na najostrejši odpor prav pri tistih nemških strankah, ki so jo prvotno predlagale v koroškem deželnem zboru. Šlo naj bi torej le za govoričenje in faksično potezo.

Želje koroških Slovencev so bile naslednje:

a) na utrakvističnih šolah naj v resnici izvajajo odred-

be o poučevanju, še zlasti tisto o obveznem pouku treh ur slovenščine na tedni;

b) za utrakvistično šolstvo naj nastavijo posebnega šolskega nadzornika, ki bi mu Slovenci zaupali;

c) jamstvo, da bodo zagotovili slovenski učiteljski naraščaj;

d) ustanovijo naj slovensko poljedelsko in dve gospodinjiski šoli;

e) avstrijski erar naj izprazni Mohorjevo tiskarno in dijaški dom;

f) podprejo naj slovensko zadružništvo, v deželni kulturni svet naj pride slovenski zastopnik, odstranijo pa naj tiste vodilne uradnike, proti katerim so se Slovenci upravičeno pritoževali.

Na kongresu evropskih narodov v Ženevi je bil 29. avgusta 1929 poseben sestanek, ki je bil posvečen koroškemu vprašanju. Poleg zastopnikov Slovencev iz Avstrije in Italije so se ga udeležili predsednik Nemške lige za Društvo narodov v Berlinu dr. Junghann, generalni tajnik evropskih narodnostnih kongresov dr. Ammende ter zastopnik Nemcev iz Jugoslavije in še nekaterih vzhodnoevropskih držav. Pritrdili so željam koroških Slovencev in dr. Junghann jih je v Celovcu posredoval koroški deželni vladi. Ta je izjavila, da ima te želje za podlago za razpravljanje, kar pa se ni nikoli zgodilo. Nemška večina v šolskem odseku koroškega deželnega zbora je junija 1930 celo izjavila, da ni o tem vprašanju nobenega dogovora. Svoj oris je tajnik CMD končal z ugotovitvijo, da je s šolskim letom 1930-31 slovenščina prenehala biti obvezni predmet za slovenske dijakke na celovski gimnaziji, s čemer se je vsemu početju posadila krona na glavo.¹⁸

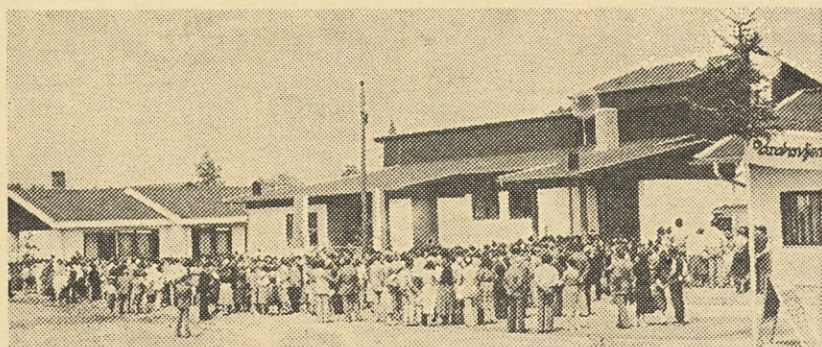
Zahteve koroških Slovencev je tajnik CMD v svo-

jem govoru povzel tudi na skupščini v Slovenski Bistrici leta 1932. Glede šolstva na Koroškem je izjavil, da si tamkajšnja deželna uprava prizadeva tiste šole, ki so vsaj formalno še utrakvistične, postopoma tudi formalno spremeniti v povsem nemške. Opozoril je tudi na ponemčevalno delo raznih društev, tako „Schulverein Südmarke“, katere glavno delo je bilo osredotočeno na slovensko Koroško. Navedel je Slovenji Plajberk, Žitaro vas, Blato pri Pliberku, Vabnjo vas pri Pokrčah, Črešnje in Šte-

ben v Ziljski dolini, kjer je to napadalno nemško društvo s podporami tamkajšnjim šolam v letu dni doseglo, da so iz formalno utrakvističnih postale formalno nemške. Dejavnost koroškega „Heimabunda“ je bila usmerjena v naseljevanje rajhovskih kolonistov na slovenska koroška področja. Navedel je poročila, da se je na to ozemlje naselilo 71 družin na prav toliko posestev s 3677 orali.¹⁹

Del poročila, ki je bil namenjen stanju na Koroškem, je inž. Mačkovšek na skupščini v Ptujju leta 1933 za-

čel s kritiko tamkajšnjih cerkvenih razmer. Obsodil je celovško škofijo, da z odprtimi rokami sprejema duhovnike iz Nemčije in jih nastavlja po slovenskem ozemlju. Omenil je nemške duhovnike v Vratih, Podkloštru, Mariji na Zilji ter Krčanjah. V tej zadnji slovenski župniji je upravitelj nemški župnik iz sosednje Puštrice. Dalje je ugotovil, da se narodno življenje koroških Slovencev pod Dollfussovo vlado ni nič izboljšalo, da jim uradna politika ni nič bolj naklonjena in da so se glasovi, ki so

Vsenarodni praznik: otvoritev novega Kulturnega doma „Danica“ v šentprimozju

Kot dogodke, ki kažejo o tem, kakšno ozračje vlada na Koroškem, je navedel prepoved akademije slovenskih koroških akademikov, ki so jo ti hoteli prirediti v Zahomcu v Ziljski dolini, ter prepoved nastopa zborov iz Podjune, ki so hoteli nastopiti na Mostniku pri Galiciji, a je to prireditvev koroška deželna vlada v zadnjem trenutku preprečila. Omenil je tudi prepoved slovenskega privatnega pouka v Št. Jakobu v Rožu ter pristavil, da „take sličice povsem zadostno osvetljujejo ‚dobrohotnost‘ koroških upravnih oblasti napram našim rojakom, ki obenem zadostno kažejo ves sistem, ki se uporablja proti njim že od nekdaj“.

Na skupščini CMD v Vrhniku 16. septembra 1934 je tajniško poročilo prebral tajnik Družbine pisarne Fran Skulj. Glede „tužnega Korotana“ je menil, da se koroški Slovenci „kljub nasilju, terorju in raznim raznarodovalnim metodam, ki jih izvajajo fanatični germanizatorji nad našim ljudstvom onstran Karavank“, vedno bolj zavedajo svoje pripadnosti materinemu narodu in se uporno branijo narodne smrti. Zadržal se je spet pri osnovnem šolstvu in leto dni prej omenjenih petih šolah, kjer učence prvo leto učijo v neki spakedrani slovenščini, „ki postane nekaka lestvica“, da so otroci sposobni pozneje za silo slediti pouku v nemščini. Obsodil je koroške šole, da v njih slovenske otroke vzgajajo „v protislovanskem duhu, v sovraštvu do rodne matere in jezika“, zato se mladina sramuje materine govorice in ko doraste, „postane posturica“. Pristavil je, da se to umetno vzgajanje renegatstva vrši po premišljenem načrtu, kot tudi, da koroškim Slovencem dan za dnem zožujejo meje na narodno kulturnem polju. Pevske prireditve prepovedujejo celo pevskim zborom kot izrazito narodno kulturne gibanju. „Vsa ta zatiranja in uničevanja našega naroda v zasedenem ozemlju se gode pred našimi očmi, pred očmi vse Evrope, in je v največjo sramoto tako hvalisani kulturi dvajsetega stoletja.“²¹

Svoj pregled položaja koroških Slovencev je začel z ugotovitvijo, da ti nimajo prav nobenih političnih pravic. Nimajo svojih poslancev, kajti vlada je iz njihovih vrst postavila dva poslanca v deželni zbor v Celovcu, ki pa nista bila izvoljena. Na Koroškem ni volitev, „tam vlada diktatura Nemcev nad Slovenci“. Slovenci nimajo svojih izvoljenih županov, ne občinskih odbornikov, prav tako ne uradnikov ne pri političnih oblasteh, ne pri sodnih, pri davkarjih in pri deželni upravi. Svoj časopis „Koroški Slovenec“ tiskajo v češki tiskarni na Dunaju, ker pa v Avstriji „ni najprimitivnejše tiskovne svobode, mora ta tednik pisati samo to, kar je avstrijski vladi všeč“.

Podal je kratek pregled stanja pred prvo svetovno vojno na cerkvenem področju, ko so bili v vseh slovenskih župnijah na Koroškem slovenski ali češki duhovniki, krški škofje pa vabili v svojo škofijo duhovnike iz Štajerske in Kranjske, če ni bilo dovolj domačih. Ti duhovniki so zasedli tudi tako nemško faro ali ka-

planska in katehetska mesta v Celovcu in Beljaku. Stanje se je spremenilo s prihodom škofa dr. Hefterja, ki je bil Bavarec. Ta je začel namesto slovenskih množično vabiti na Koroško nemške duhovnike, „ki so prinesli s seboj iz rajha tudi nove ideje, ki niso bile avstrijski ideji prav nič v hasek“. Slovenske duhovnike, ki so se obračali nanj, da bi se vrnili na Koroško, je škof zavračal, češ da temu nasprotuje vlada. Posledica tega je, da je „bilanca verskega življenja koroških Slovencev 15 let po plebiscitu žalostna, da nikoli tako“. Na koroških župnijah je 170 „rajhovskih duhovnikov“, tudi na povsem slovenskih župnijah, „kjer se naši starejši ljudje, ki ne razumejo nemški, ne morejo niti spovedati pri svojem domačem duhovniku“. V teh župnijah polagoma uvajajo tudi samo nemško branje evangelijev in nemško petje. Pri vsem tem so občudovanja vredni slovenski kmetje, cerkveni ključarji, ki bedijo nad slovenskim petjem, čeprav je zaradi tega nekatere izmed njih politična oblast kaznovala s težkimi denarnimi kaznimi.

Pregled stanja pred in po plebiscitu je podal Mačkovšek tudi za koroško šolstvo. Prej so imeli Slovenci na Koroškem vsaj na papirju dve privatni slovenski šoli, dve deželni slovenski šoli in nad 80 utrakvističnih šol; ko to poroča, pa imajo le še štiri in sicer v Globasnici, Št. Janžu, na Selah in morda v Šmihelu v Podjuni. Tu poučujejo v slovenščini v prvem šolskem letu in mogoče še malo v drugem. Na Koroškem sta le dva slovenska učitelja, od teh pa eden poučuje nemške otroke v beljaškem predmestju.

Omenil je, da je bila večina od 80 utrakvističnih šol, ki jih na papirju vodijo kot slovenske manjšinske šole, po plebiscitu ponemčena, v ostalih pa poučujejo slovenščino v obliki krajevnega dialekta le kot neobhodno potrebno sredstvo za sporazumevanje z dečci, ki prihaja v šole brez vsakega znanja nemščine, in še to od šest tednov do največ štiri mesece v prvem šolskem letu. Samo na teh zadnjih šolah poučujejo verouk v slovenščini, pa še to mora marsikje katehet šele izsiliti. Otroci na teh šolah

znajo v glavnem samo gotico, tako da jih morajo kateheti najprej naučiti latinice, da morejo slediti slovenskemu verouku. Slovenski verouk obstaja le na kakih 40 šolah na ozemlju slovenske manjšine na Koroškem, na preostalih 60 šolah pa je že v nemščini.

Svoj prikaz je zaključil z ugotovitvami, da je deplasirano govoriti o slovenskem šolstvu na Koroškem, da je bilanca le-tega nesramen udarec „v naš obraz, a tudi udarec v obraz evropski kulturi“. „Katoliški režim kanclerja Dollfusa in kanclerja Schuschnigga v tem pogledu ni napravil nobene remedure, čeprav so posebno Šušniku nesrečne šolske razmere osebno do podrobnosti znane“. ²²

Cez leto dni je predsednik CMD na skupščini v Mariboru ponovil in nekoliko razčlenil trditve o politični, cerkveni in šolski brezpravnosti koroških Slovencev. Ti po njegovih besedah niso imeli nobenih političnih pravic ne kot narodna manjšina, ne kot avstrijski državljani, „dogovorjeni laži in licemerstvu se je na Koroškem pridružilo še po-

Dan žena —
vsakoletna
prireditve
žena v
Železni Kapli

litično nepoštenje in hinavska zloba".

Opozoril je, da sta pokojni Dollfuss, še mnogo več pa takratni avstrijski kancler „dr. Sušnik“ večkrat obljubljala koroškim Slovence, da bo prišlo do izboljšanja njihovega političnega in kulturnega položaja. Ti so bili sicer že velikokrat opeharjeni, vendar pa so verjeli obljubam, „ki so prihajale vendar z najvišjih mest v državi, ki vedno znova naglašajo svoje katoliško poslanstvo“. Zadnje kanclerjevo potovanje po Koroški pa je po Mačkovškovih besedah prineslo obup v duše koroških Slovencev in njihovih voditeljev, saj jim je kancler dejal, „da so prepuščeni samim sebi, da se na Koroškem ne bo ničesar spremenilo, kajti: Slovenci naj se kar sami lepo pobotojajo s koroško nemškutarijo“.

Dotaknil se je delovanja „Domovinske fronte“ kot edine avstrijske obstoječe legalne politične organizacije, ki so se je koroški Slovenci „kot dobri in preizkušeni patriotje oklenili brez predsodkov in zahrbtnih misli“, je pa v rokah celovških renegatov postala orodje za politično in kulturno ugonabljanje koroških Slovencev. V imenu te fronte „vladajo slovenskim občinam nemškutarski županji, se postavljajo slovenskim župnijam nemški duhovniki, v imenu domovinske fronte se pošiljajo v Celovec k škofu deputacije, ki prosijo za nemške pridige in nemško petje“.

Ugotovil je, da drugače ne more biti, ker v vodstvu te fronte na Koroškem prevladujejo „hitlerjansko pobarvani eksponenti celovškega Heimatbunda“. Koroško deželo je ocenil kot polovico hitlerjansko, eno tretjino komunistično in ostalo šestino patriotsko, oziroma indiferentno ter vdano v voljo božjo, vse tri skupine

pa proglasil za „demoralizirane, zbegane in gnile“. „K tej gnilobi je priklenjen ubogi naš narod, v tem strupenem vzdušju hira in umira naša mladina.“

Ocenil je germanizacijske napore šole in Cerkve in menil, da so šoloobvezni in šoli odrasli mladi koroški Slovenci v pasu od Vrata do Podkloštra preko Baškega jezera, Lipe in Rožeka do Vrbskega jezera že tako germanizirani, da nočejo več javno govoriti slovensko. Podobne pojave je mogoče opaziti v pasu južno od Celovca preko Žihpolj do Borovelj, v Zrelcu, Grabštanju, v okolici Velikovca in Grebinja. Če bi se to ponemčenje dokončalo, potem bi koroškim Slovence ostale le enklave v Spodnji Zilji, Spodnjem Rožu in Južni Podjunji.

Naštel je slovenske kraje, ki so bili brez slovenskih duhovnikov in slovenske kateheze: Vrata, Podklošter, Podvetrov, Marijo na Zili, Vrbo, Vetrinj, Zrelec, Borovlje, Grabštanj, Šenttomaž, Timenico, Otmanje, Velikovec, Knežo in Grebinj, kjer naj bi bilo 30.000 Slovencev. Navedel je govorice, da je postalo škofa dr. Hefterja „že strah pred sadovi, ki so pogнали iz semena, posejanega v prvih letih po plebiscitu“.

Kot znak upanja v sicer izredno težkem položaju koroških Slovencev pa je navedel, „da raste na Koroškem nov, pogumen rod mlade inteligence“. Omenil je rod 140 srednješolcev, nad 20 bogoslovcev in 15 akademikov, ki se pripravljajo stopiti „na opustošene naše njive in da jih globoko preorje in bogato poseje, dokler je na nebu še dan“. V naslednjih dveh, treh letih bodo po njegovih besedah dobili koroški Slovenci šliri mlade zdravnike in vsaj deset pravih svojih duhovnikov, ki so zrasli v novi dobi, prežeti

z novimi idejami in oboroženi z optimizmom, sledili pa jim bodo še drugi, mlajši.²³

Najbolj izčrpno je predsednik obravnaval koroško vprašanje na skupščini v Kočevju 15. avgusta 1937. Uvodoma je navedel, da se je položaj koroških Slovencev močno poslabšal, da ti za vso lojalnost in državotvornost, ki so jo pokazali v zadnjih letih in v najtežjih trenutkih avstrijskega državnega življenja, niso prejeli nikakršnega zadoščenja, nasprotno, njihovo kulturno življenje je vedno bolj ogroženo predvsem zaradi sistematične dejavnosti privatnih raznarodovalnih organizacij. Avstrijska oblast je tudi v tem primeru direktno skrivaj, saj kljub avtoritarni ureditvi javnega življenja mirno dopušča tem organizacijam delo, razen tega pa pušča proste roke koroški deželni vladi. Ta je glede politike do manjšine pod vplivom Heimatbunda, „ki v resnici tudi danes vodi manjšinsko politiko na Koroškem“.

Povrnil se je na uvodno misel o lojalnosti koroških Slovencev in naglasil, da odločno hitlerjevsko orientirani Heimatbund, skrivlec narodnosocialistične vstaje leta 1934, danes odloča o usodi slovenske manjšine, ki je bila v času vstaje „vzorno lojalna in v naslednjih letih tudi aktivno državotvorna pri grajenju države na novih načelih“. Napadel je avstrijski „krščanski avtoritarni režim“, da se kaže v posebni luči, „ki ne osvetljuje baš lepo to krščanske dejavnosti in katoliško stanovsko ureditev na Koroškem“.

Ponovno je omenil Schuschniggovo potovanje po Koroški leta 1936, ki naj bi bilo za slovensko prebivalstvo na Koroškem zelo usodno, „saj je postalo po tem obisku jasno, da so se pričakovanja koroških Slo-

vencev razblinila v nič in da se bodo krivice dogajale v nezmanjšani meri naprej, mogoče celo bolj brezobzirno kot prej". Ob tem potovanju je naglasil, da so Nemci organizirali odpor vsega prebivalstva, ki je kulturno in socialno pod njihovim vplivom in ti so kanclerju grozili, da bodo bojkotirali vse odredbe v korist slovenske manjšine.

Omenil je slovenski zahtevi kanclerju, ki jih je v Celovcu postavila njihova deputacija in sicer naj koroško šolsko vprašanje reši neposredno prosvetno ministrstvo ter naj koroški deželni vladi avtoritativno zapovejo, da zakonsko zaščiti slovenske kulturne interese. Nemška delegacija je ob isti priložnosti trdila, da se večina prebivalstva na mešanem ozemlju dobro počuti v nemškem kulturnem območju in se strastno brani vsake zveze s "Slovensko prosvetno zvezo" ter se pri tem svojem odporu sklicuje na to, da je bilo v času obrambnih bojev domovini zvesto. Tišina, ki je nastala po kanclerjevem obisku in to ob njegovih prejšnjih zahtevah za reši-

tev manjšinskega vprašanja na Koroškem, po besedah predsednika CMD kaže na poslabšani položaj manjšine.

O tem poslabšanju pričajo tudi prekinjena pogajanja o rešitvi šolskega vprašanja, ki so potekala leta 1935. Mačkovšek jim posveti precej pozornosti, prav zaradi tega, ker so prekinjena in "zato tudi o tem predmetu lahko mirne vesti spregovorimo". Pogajali so se na osnovi utrakvistične šole, na kar so pristali tudi Slovenci. Najprej so se na nemški strani pogajali predstavniki krščansko-socialne smeri, potem pa so se umaknili "Heimatbundu" "v zavesti, da nimajo prave zaslombe v samem nemškem taboru, kjer tvorijo večino nemške nacionalne struje raznih barv, katerim je skupen samo odpor do Slovencev". Ironiziral je dejstvo, da se je pogajal prav "Heimabund", ki je vodil načrtno ponemčevanje Slovencev na Koroškem in je kljub svoji nacistični usmerjenosti do poskušal udara leta 1934 užival polno podporo javnih oblasti, leto dni po že

izvršenem udaru pa je bil še vedno edini kompetentni partner za pogajanja s Slovenci. Slovenci so se sicer branili "Heimatbunda" kot partnerja na pogajanjih, vendar so končno nanj pristali. Po dolгих pogajanjih sta se obe strani sporazumeli, da bo podlaga šolstva na mešanem ozemlju utrakvistična šola treh tipov. Pri I. tipu naj bi bilo razmerje slovenščine in nemščine pri pouku 1:1, uveljavil pa naj bi se v občinah, ki so jim Nemci sami priznavali čisto slovenski značaj. Predvideno je bilo 10 takih šol. Pri II. tipu bi bilo razmerje slovenščine in nemščine pri pouku 1:2 v korist nemščine, v prvem šolskem letu bi bilo $\frac{3}{4}$ pouka v slovenščini, v drugem in tretjem še nad polovica ur v slovenščini, s četrtilim šolskim letom pa bi se povečalo število ur z nemškim učnim jezikom. Takih šol bi bilo približno 70. III. tip je bil predviden za kraje s pretežno ponemčenim prebivalstvom. Pouk bi bil izključno v nemščini, slovenščina pa bi bila vseh osem let obvezen predmet. Teh šol bi bilo 19. Mačkovšek

Tržaški partizanski zbor nas je ponovno obiskal

je naglasil, da bi bil s takim šolskim sistemom „slovenskemu ljudstvu na Koroškem omogočen dostop do slovenskega kulturnega bogastva, kar je gotovo prvi pogoj, da se vzgoji narodna zavednost in samozavest“. Sporazum je bil sicer dosežen, pri čemer je ostala sporna uvrstitev štirih šol. Ko so Slovenci v jeseni 1935 pristali na sporazum in zahtevali njegovo uzakonitev, „se je začel Heimatbund izmikati z zavlačevanjem, dokler se ni nudila ugodna prilika, da se je mogel sporazum odložiti sploh ad acta.“ To je bilo po Mačkovškovih besedah mogoče poleti 1936 zaradi posledic kanclerjevega obiska na Koroškem in političnega sporazuma med Avstrijo in Nemčijo 11. junija 1936.

Kljub tem „pogaženim nadam in obljubam“ pa se je življenjska sila koroških Slovencev po ugotovitvi predsednika CMD kazala v pozivitvi njihovega splošnega društvenega življenja in v širjenju delovnega območja društev. Navedel je več prireditev večjega obsega, ki so dopolnjevale redne društvene nastope, tako uprizoritev „Miklove Zale“ v Škocijanu, Ziljski dan na Brnci, pevski koncert v Logi vasi ter pevski prireditvi v Žitari vasi in v Železni Kapli.

Obravnaval je tudi privatne jezikovne tečaje slovenščine, ki so jih začeli na Koroškem ustanavljati v okviru izobraževalnih društev. Opozoril je na hinavsko politiko koroških deželnih oblasti. Navedel je, da so koroškim Slovincem nemški krogi stalno očitali, da si ne znajo sami pomagati s privatnim poukom in da teh tečajev, ki so dovoljeni, pač ni zato, ker ni potreb po pouku slovenščine. Takiat so koroški Slovenci še upali, da bodo pravičnejše uredili koroško

javno šolstvo in takih tečajev še niso organizirali. Ko so se prvi taki tečaji pojavili, je koroška dežela na vlada takoj izdala poseben odlok, ki daje šolskim vodjem pravico dovoljevati otrokom njihovih šol udeležbo pri teh tečajih. To naj bi bilo naravnost paradokсно stanje, saj imajo „podeželski učitelji, ki so slovenskemu življu brez izjeme sovražni“, pravico odločati „po svojem osebnem preudarku, če je izvajanje državnih zakonov v danem primeru umestno ali ne, če se naj slovenskim otrokom dovoli postavno dovoljen pouk materine besede ali ne“. Ugotovil je, da kljub vsem težavam trenutno obstaja že 14 slovenskih jezikovnih tečajev, ki jih obiskuje povprečno po 40 do 50 otrok, ter da so v dveh primerih učitelji slovenskim učencem prepovedali obiskovanje teh tečajev.

Koroška „Slovenska prosvetna zveza“ se ob organiziranju teh tečajev bori s hudimi ovirami. Primanjkuje učbenikov, učil, denarja, kar je žalosten dokaz, kako malo razumevanja je med Slovenci za potrebe lastnih narodnih manjšin. „Človeku se zdi, kot da čisto sploh ne čutimo, da smo z brati onstran meje kulturna enota, živ mehanizem, ki mora skrbeti za življenjske sile vseh organov, ne samo za srce in glavo.“ Navedel je napore Nemcev in Čehov pri podporanju svojih manjšin, Slovinci pa se ne zavedajo svojih dolžnosti.

Predsednik CMD je jasnovidno opozoril tudi na povečano dejavnost nacionalsocializma na Koroškem, „ki je ravno v tej deželi najživahnejši in najbolj agresiven“. Koroški nacionalsocialisti naj bi imeli namreč posebno nalogo „pripravi vse potrebno za uspešno ekspanzijo nemštva proti jugu in Jadranu...

Delo koroškega hitlerjanstva je usmerjeno v pravcu: likvidirati za vsako ceno in čimprej slovenski živelj na Koroškem“ in tako Koroško preko slovenskega ozemlja povezati z Jadranom. Kot primer nemške nacionalsocialistične propagande, ki podpira tako dejavnost, je omenil kmetijsko razstavo v Münchenu leta 1937, na kateri so slike slovenskega knežjega kamna in gosposkega prestola izrabili za „uvod v zgodovinski razvoj kmetijstva v smislu nemške narodno-socialistične ideologije“ ter si tako prilastili temeljni slovenski običaj in obred.

Po dolgih desetletjih sistematičnega ponemčevanja je prišlo v zadnjem času na Koroškem torej do nervoznega stopnjevanja raznarodovanja, ki naj privede do čimprejšnje in temeljite likvidacije slovenstva na Koroškem, in to z dvojnimi nameni: ob resnih spremembah, kot je npr. Anshluf... bodo ostrmelemu svetu lahko predstavili „čisto nemško Koroško“, do katere potem Jugoslavija kot slovenska država ne more in ne sme imeti nobenih aspiracij, taka Koroška pa bi bila hkrati „najboljše izhodišče za vse imperialistične težnje hitlerjanstva proti jugu in morju“, pri čemer naj bi bil kočevski nemški jezikovni otok steber nemškega mostu do Jadrana, kot je to pisal nacistični „Völkischer Beobachter“.

Po Anshlusu, ki je nanj opozarjal Mačkovšek, v poročilih s skupščin CMD v Koledarjih Družbe ni več poročil o stanju naših manjšin na Koroškem in Primorskem. Navedeno je le, da „podrobnejši referat o stanju naših zamejnih rojakov... ne more biti objavljen vsled razlogov, ki ležijo izven Družbine volje“. ²⁵ Očitno so objavo prepovedale jugoslovanske oblasti in bi bilo morebitne tekste

teh referatov treba iskati med ohranjenim arhivskim gradivom CMD ter poročili časopisja o skupščinah CMD.

Če izvzamemo začetno obdobje upov in razočaranja po koroškem plebiscitu, potem zasledimo na skupščinah CMD analizo štirih prvin življenja koroških Slovencev. Največ pozornosti so posvečali položaju na šolskem področju, pri čemer so bile hudih besed obsodbe deležne „slavne“ utrakvistične šole, glavno orožje nemške raznarodovalne politike. Ostrih kritik je bila deležna tudi koroška Cerkev, nadaljnji vprašanja pa sta se dotikali razmerja deželnih ter državnih oblasti in nemških boj-

nih napadalnih društev do koroških Slovencev.

Videli smo, da je bilo precej vprašanja posvečeno razpravam o kulturni avtonomiji ter pogajanjem o ureditvi šolstva. Ob tem naglasimo odločno nasprotovanje CMD vsaki obliki preštevavanja koroških Slovencev. Prav tako velja poudariti protinacistično stališče CMD, ki se še zlasti kaže v razkrinkavanju germanizacijskih načrtov na Koroškem in naprej do Jadrana.

V okvirih možnosti bi bilo zanimivo ugotoviti, koliko so bila ta stališča plod razprav vodstva CMD in koliko sad osebne zainteresiranosti inž. Mačkovška. Vsekakor pa kažejo, da se

je nekdo v vodstvu CMD skrbno ukvarjal z dogodki na Koroškem in imel pri tem tudi informacije iz prve roke. Iz poročil, namenjenih javnosti, seveda ni mogoče razbrati, kako je CMD pomagala koroškim rojakom v obravnavanem času, nedvomno pa je imela pozitiven učinek že stalna javna obsodba koroških razmer in to v času, ko se starojugoslovanske oblasti z redkimi izjemami niso prav nič brigale za naše manjšine. Boječi odnos teh oblasti do sosednjih držav, v katerih so teptali te naše manjšine, je pač lepo viden tudi iz prepovedi objavljanja poročil CMD o stanju na Koroškem in v Julijski krajini.

Andrej Vovko

OPOMBE:

1 Koledar (Vestnik) Družbe sv. Cirila in Metoda za leto 1936, Ljubljana 1935, str. 40-41, 95	15 Koledar (Vestnik) ... za 1930, Lj. 1929, str. 98, 99
2 Koledar (Vestnik) ... za 1923, Lj. 1922, str. 82	16 Koledar (Vestnik) ... za 1930, Lj. 1929, str. 100
3 Koledar (Vestnik) ... za 1925, Lj. 1924, str. 83	17 Koledar (Vestnik) ... za 1931, Lj. 1930, str. 99
4 Koledar (Vestnik) ... za 1919, Lj. 1918, str. 71	18 Koledar (Vestnik) ... za 1932, Lj. 1931, str. 95, 96
5 Koledar (Vestnik) ... za 1920, Lj. 1919, str. 88, 89	19 Koledar (Vestnik) ... za 1933, Lj. 1932, str. 79, 80
6 Koledar (Vestnik) ... za 1921, Lj. 1920, str. 72	20 Koledar (Vestnik) ... za 1934, Lj. 1933, str. 91, 92
7 Koledar (Vestnik) ... za 1922, Lj. 1921, str. 68	21 Koledar (Vestnik) ... za 1935, Lj. 1934, str. 95
8 Koledar (Vestnik) ... za 1924, Lj. 1923, str. 91	22 Koledar (Vestnik) ... za 1936, Lj. 1935, str. 90-92
9 Koledar (Vestnik) ... za 1925, Lj. 1924, str. 87, 88	23 Koledar (Vestnik) ... za 1937, Lj. 1936, str. 66, 67
10 Koledar (Vestnik) ... za 1926, Lj. 1925, str. 83, 84	24 Koledar (Vestnik) ... za 1938, Lj. 1937, str. 68-71
11 Koledar (Vestnik) ... za 1926, Lj. 1925, str. 87	25 Koledar (Vestnik) ... za 1939, Lj. 1938, str. 66
12 Koledar (Vestnik) ... za 1927, Lj. 1926, str. 95	
13 Koledar (Vestnik) ... za 1928, str. 87, 88	
14 Koledar (Vestnik) ... za 1929, str. 92, 93	

Življenje teče

*Življenje teče
noč in dan,
ko pravica ječi
v temi strahoviti,
predolgo blapec
tujcu si izdan,
usoda takšna
ne da se skriti.*

*Res, čas hiti
po svoji poti,
te nič ne vpraša
kaj so naše želje
ti pa vztrajaš,
ker se moraš boriti:
saj tvoj up ti daje
znova spet povelje.*

Jozi Turk

Šolstvo v coni A

v času jugoslovanske uprave

Pri razmišljanju o šolstvu v coni A v času jugoslovanske uprave moramo izhajati iz splošnih družbenih razmer, ki so zavladale ob in po razpadu avstroogrske monarhije. Ni se razsula le mogočna državna tvorba, zamajal se je ves družbeni sistem, ki ga je močno obvladovala meščanska družba. Problemi, pred katerimi so se znašli politični predstavniki v Avstriji in tudi na Slovenskem, niso bili majhni. Seveda moramo upoštevati, da je Avstrija z razpadom vojske izgubila le en steber svojega obstoja, še naprej pa je razpolagala z močnim upravnim aparatom, ki je bil zaradi svojih izkušenj sposoben premostiti še tako težaven položaj. Poleg tega so ta upravni aparat še znatno okrepili visokokvalificirani uradniki, ki so začeli zapuščati države naslednice in zato poznali vse težave, ki so se pričele zgrijeti nadnje. Čeprav se je ta upravni aparat tu in tam zatikal, nikoli ni bil tako ogrožen, da bi bil v nevarnosti, da razpade. Večji problem je prav gotovo predstavljalo gospodarsko vprašanje, prehod industrije in drugih gospodarskih panog od vojnega na mirnodobno gospodarstvo. Porajajoča se gospodarska kriza ter velika in hitro naraščajoča draginja sta ogrožali Avstrijo, ker se je med širokimi sloji prebivalstva širilo nezadovoljstvo.

Slovenska narodna vlada se je morala praktično šele sama konstituirati in konsolidirati, v začetku se ni mogla naslanjati ne na kako oboroženo silo ne na upravni aparat, ki ga je morala postaviti na noge. Gospodarski problemi pa tudi na njenem območju niso bili manjši od tistih na avstrijskem ozemlju, čeprav je morda gospodarstvo imelo boljše možnosti za obstanek in razvoj.

Seveda pa moramo osvetliti tudi različni položaj na področju šolstva. Medtem ko je bil na področju Avstrije popolnoma izdelan šolski sistem, ki je veliki večini državljanov Avstrije zagotavljal šolanje v materinščini od ljudske šole pa tja do univerze in visokih šol, se je slovenska šolska

oblast morala spoprijemati s čisto drugačnimi težavami. Morala se je šele sama formirati, pa je že morala v najkrajšem času vzpostaviti šolski sistem, ki naj bi na precejšnjem delu območja zagotovil slovenskim otrokom šele osnovno šolo v materinščini. Nastali oddelek oziroma poverjenišvo narodne vlade za uk in bogočastje se je moral istočasno posvetiti tudi pripravam za ustanovitev prve slovenske univerze v Ljubljani. Že oba navedena primera kažeta, pred kakšnimi ogromnimi težavami je stala slovenska šolska oblast. Slovenščina je bila prisotna do tedaj le na delu ljudskih in meščanskih šol na delu slovenskega etničnega ozemlja, da o njenem položaju v drugih predelih sploh ne govorimo. Na srednjih šolah je bil položaj podoben, saj je bila edina slovenska gimnazija na slovenskem etničnem ozemlju „Knezoškofijska zasebna gimnazija v Št. Vidu nad Ljubljano“, čeprav so seveda slovensko različno močno upoštevali na državnih humanističnih in realnih gimnazijah.

Po razsulu Avstroogrske je velik del slovenskega etničnega ozemlja s četami zasedla Italija in začela delati velike težave prav na šolskem področju. Posledica tega je bila, da je del slovenskega učiteljstva zapustil Primorsko in iskal službo v drugih predelih Slovenije.

V primeru s temi težavami so se morale avstrijske oblasti spopadati le z vprašanjem, kam z učiteljstvom, ki je zapustilo ali moralo zapustiti države-naslednice stare monarhije.

Pod jugoslovansko upravo je bilo v plebiscitni coni 82 ljudskih šol in 3 meščanske šole. V te šole je hodilo 12.841 otrok in sicer v šolskem okraju Borovlje 2616 dečkov in 2579 deklic, v šolskem okraju Velikovec pa 3891 dečkov in 3755 deklic. Na vseh šolah je poučevalo 146 učiteljev in 107 učiteljic, skupno torej 253 učiteljev in učiteljic.¹

Ob tem številu je na mestu vprašanje, odkod so prišli in kaj se je zgodilo z uči-

telji, ki so poučevali na šolah glasovalnega področja. Takoj po prevratu je prišlo na koroških šolah do personalnih sprememb. Poverjenišтво za uk in bogočastje je razširilo svoje uradovanje tudi na območja, ki so do tedaj spadala pod deželni šolski svet za Koroško. Še meseca novembra 1918 je bil v Ljubljani ustanovljen višji šolski svet, ki je 1. januarja 1919 prevzel vse posle prejšnjih deželnih šolskih svetov. Obenem je ta urad pričel uradovati na vsem slovenskem etničnem ozemlju. Seveda je bilo to uradovanje na področjih, kamor ni segala politična oziroma vojaška moč narodne vlade in nato države SHS, le na papirju. To je veljalo v prvi vrsti za Primorje, Trst in Goriško, delno pa tudi za Koroško. V Trstu italijanske oblasti niso hotele odpreti niti slovenskih zasebnih šol in so začele z različnimi represalijami proti tamkajšnjemu slovenskemu prebivalstvu. Sicer so v tržaški okolici odprli slovenske občinske šole, vendar je kljub temu ostalo okoli 6500 slovanskih (slovenskih, hrvatskih in srbskih) otrok brez pouka, nekatere občinske šole v okolici Trsta je zasedlo italijansko vojaštvo, kar je onemogočalo pouk nadaljnjim 1700 slovenskim otrokom.

Ob prvih personalnih spremembah na Koroškem je narodna vlada — oddelek za uk in bogočastje — imenovala Franca Aichholzerja za provizoričnega okrajnega šolskega nadzornika šol beljaškega okrajnega glavarstva in šmohorskega sodnega okraja, Rudolfa Mencina pa za okrajnega šolskega nadzornika šol celovškega okrajnega glavarstva, ki so spadale pod narod-

no vlado v Ljubljani z začasnim sedežem v Borovljah.² Kmalu zatem je postal okrajni šolski nadzornik še Pavel Košir in sicer za šole na območju velikovškega okrajnega glavarstva. Ko je bilo ustanovljeno okrajno glavarstvo Borovlje in ker praktično ni mogel opravljati službenih nalog v beljaškem okraju in šmohorskem sodnem okraju, je postal Franc Aichholzer 24. decembra 1918 okrajni šolski nadzornik boroveljskega okraja. S tem je bila šolska nadzorna oblast v rokah domačih koroških učiteljev.

Ob utrditvi oblasti so prišli na Koroško učitelji z zasedenega področja Tržaškega in Goriškega. Seveda je zelo težko ugotoviti fluktuacijo učiteljstva na Koroškem v šolskem letu 1918/19. Na razpolago so sicer koroški registri učiteljstva na koroških meščanskih in ljudskih šolah po stanju 1. januarja vsakega leta, vendar z njimi skorajda ne moremo ugotoviti službenega mesta učiteljev. Koroške oziroma avstrijske oblasti se namreč nikoli niso opovedale suverenosti oziroma pravicam suverenosti nad plebiscitnim ozemljem, pa čeprav je bilo pod jugoslovansko upravo. Tako so v registrih imenovani učitelji, ki so bili od tam po drugih podatkih odslovljeni, pregnani ali pa so sami zapustili mesto. Vse je bilo največ odvisno od trenutnega oblastnika. Do večje oziroma pomembnejše spremembe je prišlo po ofenzivi čet države SHS maja in junija 1919. Razna poročila govorijo o tem, da je zasedeno področje zapustilo — ali prisilno ali ne, je pomembno, a drugo vprašanje — približno 100 učiteljev.³ S slo-

Tradicionalno
srečanje
pevskih
zborov v
železni Kapli

venske strani za to obdobje ni na razpolago nobenih personalnih registrov koroškega učiteljstva. Verjetno bi se dalo vprašanje natančneje razčistiti le na osnovi plačilnih listov pristojnih uradov. Na splošno lahko rečemo, da je bil del slovenskih učiteljev, ki so prišli na Koroško v šolskem letu 1918/1919, s Primorskega, po vsej verjetnosti pa se je odzvalo pozivom višjega šolskega sveta in okrajnega šolskega komisariata v Velikovcu za službo na Koroškem tudi nekaj učiteljev iz drugih slovenskih krajev. Gotovo pa je, da so bili učitelji, ki so Koroško zapustili — tudi tukaj je seveda pomembno, a drugo vprašanje, ali prisiljeno ali ne —, nameščeni potem v večjem številu v Prekmurju.

Kako močno so se slovenske šolske oblasti pri svojih naredbah oziroma odlokih naslanjale na „zgled“ in taktiko prejšnjih oblastnikov, lahko najbolj zasledujemo ob spremembah učnega jezika in določil, ki so se nanašale na šole drugorodnih narodnosti. Društvo slovenskih srednješolskih učiteljev je nameravalo ustanoviti na srednjih šolah v Mariboru, Celovcu in Beljaku slovenske glavne razrede z nemškimi paralelkami. Namera spominja na Celje, kjer so Nemci še v Avstroogrski po hudem boju končno morali dovoliti slovenske paralelke. Ta boj je pretresel najvišje avstrijske oblasti. Narodna vlada je 16. novembra 1918 za prehodno dobo izdala naslednjo naredbo:

„Ugotavlja se načelo, da bodi izključni učni jezik na vseh ljudskih in meščanskih šolah slovenski. Drugorodnim narodnostim se zagotove ob zadostnem številu šoloobveznih otrok manjšinske šole z državnim jezikom kot obveznim predmetom. 2. Zasebne drugojezične šole s pravico javnosti so dopustne ob izkazanem zadostnem številu šoloobveznih otrok dotične narodnosti.“⁴

Izvedbena določila so to naredbo o učnem jeziku še zaosttrila. Na dotedaj nemških šolah, ki so jih obiskali otroci nemških in slovenskih staršev, so morali takoj uvesti slovenske osnovne razrede. Tem razredom so se priklopile vzporednice z nemškim učnim jezikom s slovenščino kot obveznim predmetom, če se je za tak razred prijavilo najmanj 40 otrok „pristne nemške narodnosti“. Ravno zadnje določilo je seveda pristojnim okrajnim šolskim

svetom omogočilo spreminjanje učnega jezika, upoštevali so materinščino šoloobveznih otrok in posnemali taktiko deželnih šolskih svetov v avstroogrski monarhiji ter se zgledovali po njihovih odločitvah.

Dva nadaljnja odloka sta bistveno vplivala na ureditev osnovnega šolstva na Koroškem. Prvi, objavljen 20. januarja 1919, je določal, da se nemščina kot obvezen predmet takoj odpravi iz ljudskih in meščanskih šol na vsem območju narodne vlade. Dovoljena je bila kot neobvezen predmet na štiri- in večrazrednih ljudskih in na meščanskih šolah, če se je v razredu prijavilo 15 otrok. Pouk nemščine se je pričel v tretjem šolskem letu, ure pa so morale biti po končanem obveznem pouku in so spadale v dolžnostni penzum pristojnega razrednika. Odlok je še določal, da je v obmejnih krajih bivše Koroške in Spodnje Štajerske organiziran „ta pouk na isti način tudi na vseh nižje organiziranih šolah“.⁵ Posebni položaj slovenščine na manjšinskih šolah so določali predpisi.

Z objavo tega odloka je bilo nemščini na Koroškem odmerjeno praktično tisto mesto, ki ga je imela slovenščina na osnovnih šolah na Koroškem po določitvah deželnega šolskega sveta za Koroško iz leta 1891. Nemščina je postala fakultativni predmet; bila je odrinjena na rob obveznega pouka. Vzporednice med ravnanjem deželnih oblasti na Koroškem leta 1891 in višjega šolskega sveta leta 1918 so več kot očitne. Slovenske meščanske oblasti pri urejanju tega vprašanja očitno niso bile pripravljene razmišljati o alternativah. Medtem ko so imeli v času avstroogrške monarhije odločilno in zadnjo besedo pri določanju učnega jezika deželni šolski sveti kot glavni vzdrževalci osnovnih šol — deželni šolski svet za Koroško se je tega določila pogosto in izdatno posluževal —, je pravica odločanja o tem na območju narodne vlade prešla v pristojnost okrajnih šolskih svetov, ki so uveljavili načelo materinščine kot učnega jezika in ga še zaosttrili z že omenjeno „pristnostjo“ narodne pripadnosti.

Deželni šolski svet za Koroško je potreboval več kot dvajset let, da je za utrkivistične ljudske šole na Koroškem izdal specialni učni načrt. Višji šolski svet v Ljubljani pa je zelo pohitel in že 27. fe-

bruarja 1919 izjavil: „Za slovenske šole na Koroškem se je sklenilo do končne splošne ureditve učnega načrta obdržati določila starega učnega načrta, le da veljajo določila o nemščini za slovenščino.“⁶

Torej tudi tukaj zelo enostavno ravnanje slovenske šolske oblasti, ki po nam znanih virih in poročilih ni nikoli utemeljevala svojih odločitev in jih tudi ni razlagala prizadetemu prebivalstvu. Če pomislimo, kako intenzivno in premišljeno propagando so vodili v avstroogrski monarhiji okrajni šolski sveti in še posebno deželni šolski svet za Koroško, potem se moramo čuditi, s kakšno lahkoto je sprejemal odločitve višji šolski svet v Ljubljani, ne da bi prepričeval prebivalstvo ali utemeljeval odločitve. Drži, da je na območju, ki ga je imela pod upravo narodna in pozneje deželna vlada, višji šolski svet določil slovenščino za učni jezik, po drugi strani pa nemščina iz koroških šol ni popolnoma izginila. Seveda je bila na osnovi omenjenih odlokov, določil in učnega načrta enako prikrajšana kot pred razpadom monarhije slovenščina, vendar le, če razsojamo po odlokih in uradniško in če ne upoštevamo etničnega značaja koroškega prebivalstva.

Tudi za meščanske šole je bil postopek višjega šolskega sveta glede učnega jezika in učnega načrta podoben. Nemščino je praviloma zamenjala slovenščina, ki je tudi v učnem načrtu dobila dotedanjo vlogo nemščine. Ta pa je ostala na nekaterih meščanskih šolah obvezen predmet.

Prej smo omenili poročilo, ki navaja za Koroško tri meščanske šole, medtem ko

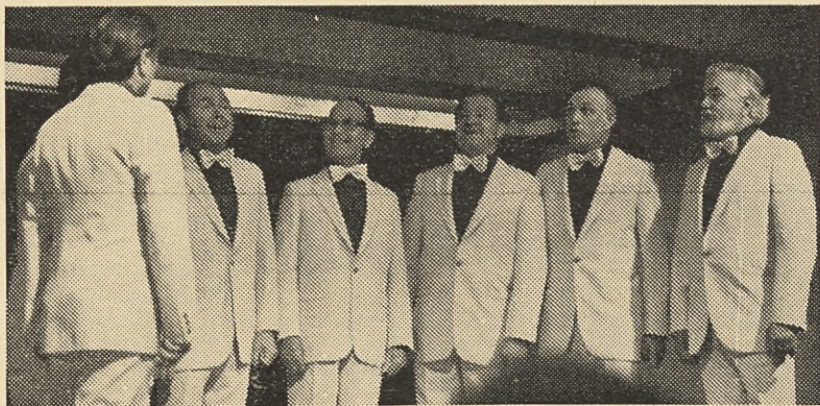
navaja Narte Velikonja v svoji razpravi⁷ le meščanski šoli v Borovljah in v Velikovcu. Značaj meščanske šole se je v tem času spremenil. Iz obvezne šole je postala na slovenskem območju „izbiralna“.

O učnem načrtu za gimnazije je treba reči, da so ostali v veljavi — vsaj v času, ki ga tukaj obravnavamo — stari avstrijski učni načrti. Učni načrt je bil reformiran leta 1918 in 1919 le, kar se tiče slovenščine kot učnega jezika, srbohrvaščine kot učnega predmeta in nemščine. Iz predmetnika gimnazije v Velikovcu sledi, da so tu poučevali nemščino kot obvezen predmet po tri ure tedensko, slovenščino pa po štiri ure tedensko.

Na učiteljskih je bil položaj podoben. Slovenščina je bila vpeljana kot poslovni in učni jezik v vseh predmetih — razen pri obvezni nemščini, ki se ji je pridružila še obvezna srbohrvaščina. V Velikovcu sta poučevala slovenščino in nemščino na gimnaziji in na učiteljsku dr. Franc Kotnik in Anton Kovačič.⁸

Do sprememb je seveda prišlo tudi pri šolskih knjigah. V posebnem odloku je višji šolski svet ukazal vsem ravnateljstvom javnih in zasebnih srednjih šol, liceju in učiteljskem ter vsem okrajnim šolskim svetom v Sloveniji, da se beril, ki so se v ljudskošolskih čitankah nanašala na prejšnjo avstroogrsko dinastijo, ter vseh tistih, ki so s svojo vsebino podpirala in krepila avstrijsko patriotsko mišljenje šolske mladine in bi zato pod novimi okoliščinami kvarno vplivala, ne sme več brati in obravnavati. Te tekste je bilo treba nadomestiti z zemljepisnimi

Ribniški oktet
je razveselil
ljubitelje
petja tudi
na Koroškem

in zgodovinskimi slikami iz kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Seveda ta ukaz ni veljal le za knjige, ki so bile v rabi na ljudskih šolah in so bile napisane še v avstroogrski monarhiji, ampak smiselno tudi za berila meščanskih in srednjih šol, ne glede na to, ali so bila natisnjena v slovenščini ali v nemščini.⁹

Učni načrt učiteljske je bil dopolnjen tako, da je bilo treba zgodovini slovenske literature dodati zgodovino srbske in hrvatske literature, poleg zgodovine slovenskega naroda je bilo treba učiti tudi zgodovino srbskega in hrvatskega naroda. Zgodovina srbske in hrvatske literature se je poučevala v 3. in 4. letniku v srbo-hrvatskih urah.¹⁰ Še naprej pa so se uporabljale tudi šolske knjige, ki so bile tiskane v času avstroogrski monarhije. Zaloga šolskih knjig v Ljubljani je pričakovala še v prvi polovici leta 1920 od dunajske založbe „še večjo množico različnih knjig“,¹¹ ki jih je nameravala dati na razpolago gimnazijam in drugim šolam.

Seveda so bili ukinjeni tudi prazniki avstroogrski monarhije. Na njihovo mesto so stopili prvi december kot dan proklamacije edinstva Srbov, Hrvatov in Slovencev, Petrov dan 12. julija kot rojstni dan kralja Petra I. in Vidov dan 28. junija kot spominski dan padlim borcem za vero in domovino. Na šolah so se prazniki obhajali enako kot pod staro Avstroogrsko. Učitelji in učenci so se navadno udeležili zahvalne službe božje, potem pa je bila v šolskih prostorih slavnostna prireditev.

Koroški nemški tisk je zelo pozorno spremljal ukrepe slovenske šolske oblasti na področju manjšinskega šolstva in njene ukrepe na Koroškem. Že kmalu po oblikovanju slovenske šolske oblasti se je poročevalec v „Freie Stimmen“ zaskrbljeno spraševal, kaj bo z učiteljstvom na dvojezičnem ozemlju: „Na Koroškem, kate terega usoda, razdelitev, je še nejasna, so številni nemško usmerjeni ali Nemcem prijazni učitelji nastavljeni v krajih, ki naj bi pripadli jugoslovanski državi. Kaj bo z njimi, če bo prišlo do delitve dežele, kar se bo pri znani skromnosti Jugoslovčanov gotovo zgodilo?“¹²

V „Kärntner Tagblatt“ je dr. Hermann Graber v strnjeni obliki ponovil vse znane očitke proti slovenski duhovščini na Koroškem, češ, da zlorablja šole in prižnico

za propagandne namene. Trdil je, da je skrajni čas nadomestiti visoko število slovenskih duhovnikov v nemški Koroški z nemškimi, na koncu je menil: „Redki Nemcem prijazni slovenski duhovniki bi lahko ostali v nemških krajih ali pa bi jih prestavili na mesta odstavljenih hujšakačev.“¹³

Koroško časopisje je poročalo o usodi nemških šol na Štajerskem in o šolah na Kočevskem, kjer je slovenska oblast zaprla vrsto nemških šolskih in vzgojnih ustanov, med njimi tudi gimnazijo. Značilno za to poročanje je, da se razburja nad zaprtjem gimnazije za 20.000 nemškogovorečih Kočevčarjev,¹⁴ pri tem pa pozablja na koroške Slovence in njihove šolske razmere.¹⁵ Previdno pisanje „Klagenfurter Zeitung“¹⁶ v zvezi z razpisom mesta deželnega šolskega nadzornika za učiteljske, ljudske in meščanske šole se lahko razloži le z ozirom na plebiscit. Učitelje na glasovalnem področju naj bi pridobili za Avstrijo s tem, da bi bil imenovan nadzornik, ki bi obvladal slovenščino, seveda pa ni potrebno, da bi bil zaveden Slovenec. O usodi učiteljstva na dvojezičnem ozemlju je razpravljajal tudi odbor Koroške učiteljske zveze in sporočil: „Sam po sebi se razume, da borcev za nemštvo na jugu ne bomo pustili na cedilu.“¹⁷

Ob vojaškem in političnem razvoju konec spomladi leta 1919 je pri višjem šolskem svetu v Ljubljani dozorela misel na ustanovitev samostojnega srednjega šolstva za Slovence na Koroškem, ki so do tedaj v pretežni večini obiskovali državno gimnazijo humanistične smeri v Celovcu in stanovali v Marijanišču, kar precej osvetljuje tudi poklicno usmeritev, ki jim je bila določena. Narte Velikonja v zborniku „Slovenci v desetletju 1918—1928“ (Ljubljana 1928) v „Razvoju šolske uprave“ piše tudi o srednjih šolah in učiteljskih na Slovenskem; pri tem le zelo faktografsko ugotavlja, da je bila na Koroškem v času do plebiscita državna gimnazija v Velikovcu,¹⁸ in prav tako suhoparno pravi: „Na Koroškem je bilo učiteljske v Velikovcu.“¹⁹ Tudi iz spominov Franca Petka in drugih drobnih vesti nam je znan obstoj velikovške državne gimnazije in velikovškega učiteljskega.

Kako je prišlo do nastanka teh dveh šol na Koroškem? Ohranjeno gradivo pričča, da je višji šolski svet v Ljubljani, ko

so čete države SHS zasedle Celovec, sprva nameraval prevzeti gimnazijo v Celovcu. Dne 9. junija 1919 je brzojavno določil dr. Franca Kotnika, ki je tedaj služboval v Ptuj, za začasnega voditelja te ustanove.²⁰ Že takoj po prevratu je društvo slovenskih srednješolskih učiteljev v okviru reforme srednjega šolstva sklenilo, da naj se na gimnazijah v Mariboru, Celovcu in Beljaku poleg slovenskih glavnih razredov ustanovijo nemške paralelke; tak sklep je društvo moglo sprejeti seveda le ob popolnem nepoznavanju dejanskega položaja na Koroškem. Tiskovni urad koroške deželne vlade je pikro vprašal, od kod naj bi prišli dijaki za slovenske glavne razrede, ko pa se je šolalo v šolskem letu 1915/16 na realki v Celovcu 250 nemških in le 5 slovenskih šolarjev, na realni gimnaziji v Beljaku poleg 236 nemških dva slovenska in na celovski realni in humanistični gimnaziji ob 463 nemških 62 slovenskih dijakov.²¹ Kriteriji kategorizacije dijakov po narodnosti niso znani in so številke vsaj za realno gimnazijo v Beljaku in za realko v Celovcu neverjetne.

Ker so čete države SHS izpraznile Celovec in tudi ni prišlo do prevzema uradov, je višji šolski svet dne 21. julija 1919 naročil dr. Kotniku, naj pripravi vse potrebno za ustanovitev gimnazije in učiteljišča v Velikovcu; poverjenik za uk in bogočastje, dr. Karl Verstovšek, je dne 5. avgusta 1919 imenoval dr. Kotnika za

začasnega voditelja provizorične gimnazije in učiteljišča v Velikovcu,²² pri čemer so nameravali ustanovi pozneje preseliti v Celovec. Za nameravano ustanovitev učiteljišča v Velikovcu je zvedel tudi učiteljski svet za Koroško; njegov odbor je na seji 15. avgusta sklenil glede tega sledeče: „Poverjenišтво za uk in bogočastje namerava baje otvoriti I. letnik učiteljišča v Velikovcu. Učiteljstvo protestira proti ustanovitvi takega zavoda na Koroškem, ker tu danes niso nikjer dani pogoji za učiteljsko izobraževališče.“²³

Dr. Franc Kotnik se je že pred protestom lotil dela in je najprej v sodelovanju z gerentom Čarfom in okrajnim glavarstvom skušal dobiti primerne prostore za oba zavoda. Nazadnje so mu odkazali več prostorov v meščanski šoli. Ker se je pokazalo, da je potrebno odpreti II. razred gimnazije, je poverjenišтво za uk in bogočastje dalo potrebni pristanek; dovoljenje za odprtje I. letnika učiteljišča pa je povežalo s pogojem, da se prijavi najmanj 15 učencev.²⁴ Glede na to, da je bil Rož izredno slabo povezan s Podjuno in so pričakovali dijake gimnazije in učiteljišča iz vseh krajev Podjune, je bilo treba misliti tudi na ustanovitev dijaškega doma in drugih socialnih ustanov, kot npr. dijaške kuhinje, ki jo je podpiralo poverjenišтво za socialno skrb v Ljubljani. Dijaški dom je bil v hiši dr. Hudelista, zlasti dijakinje pa so našle stanovanje in oskrbo tudi v Narodni šoli, ki so jo vodile šolske sestre.

Bralci
„Primorskega
dnevnika“
so obiskali
Koroško

Sprejemni izpit za prvi razred državne gimnazije je opravilo 34 učencev, za drugi razred pa se je prijavilo 12 učencev; deset jih je v velikovško gimnazijo prestopilo po končanem prvem razredu na drugih gimnazijah, dva pa sta opravila sprejemni izpit. Za prvi letnik učiteljske se je prijavilo 21 učencev. Največje težave so se porajale zaradi velikega pomanjkanja primernih šolskih knjig, v prvih mesecih pa tudi zaradi pomanjkanja znanja slovenščine, kot so to zabeležili učitelji na konferencah. Poleg dr. Franca Kotnika so delovali na obeh ustanovah še Josip Hribar, Ivan Sprachmann, Ludovik Cimperman, Anton Kovačič in direktor meščanske šole Pilgram. Dr. Franca Kotnika je deželni šolski svet v Celovcu odslovil iz službe na celovški gimnaziji, profesorja Antona Kovačiča iz službe na učiteljsku, prof. Josipa Hribarja pa iz službe na realni gimnaziji v Beljaku.²⁵ Dijaki in dijakinje obeh šol so bili pretežno iz Podjune, maloštevilni so bili iz Roža in z Zile, posamezni pa so prišli tudi iz drugih predelov slovenskega etničnega ozemlja. Obласти in učitelji v boroveljskem okraju se niso preveč potrudili za vpis na velikovško šolo; edina izjema je bil nadzornik Franc Aichholzer, ki je v svojem poročilu z dne 12. septembra povedal:

„Iz tukajšnjega šolskega okraja so se na poziv potom šolskih vodstev priglasili za vstop v gimnazijo v Velikovcu doslej samo 3 učenci. Ta neuspeh je pripisati največ sedanjim neurejenim razmeram in nemarnosti prejšnjih učiteljev, ki se s pripravljanjem otrok niso popolnoma nič trudili.

Nekaj otrok se je priglasilo tudi za gimnazijo v Kranju, iz Vetrinja pa nič manj kot 41 učencev za Celovec!(?)“²⁶

Brez dvoma učenci in starši v boroveljskem okraju niso bili zadosti obveščeni o načrtovani gimnaziji in učiteljsku v Velikovcu.

Koroški slovenski list „Mir“ je vest, da bodo koroški Slovenci „dobili tudi svoje slovenske srednje šole“, priobčil že začetka julija 1919 in pristavil: „Ker poznamo dobro voljo naših slovenskih učiteljev, ki bodo storili tudi tukaj svojo narodno dolžnost v korist naše mlade države, smo prepričani, da bodo žrtvovali vse, da pripravljajo najboljše učence za sprejemne izpite. Uverjeni smo, da bodo tudi naši

vrli duhovniki storili svojo narodno dolžnost.“²⁷

Poleg Velikovca je v šolskem letu 1919/1920 igral pomembno vlogo za koroško dijaštvo še Kranj oz. kranjska gimnazija. Že nadzornik Aichholzer je v svojem dopisu omenil, da se je nekaj učencev iz boroveljskega okraja vpisalo na kranjsko gimnazijo. S Koroškega je to šolo obiskovalo 29 dijakov. V Kranju so imeli svoj „Koroški konvikt“, kjer so po znižani ceni dobivali stanovanje in hrano. To so bili večinoma dijaki višjih razredov celovške gimnazije, ki tja niso hoteli več hoditi,²⁸ ali pa niso mogli v Celovec, ker jih v celovško Marijanišče sploh sprejeli niso.²⁹ Socialna odvisnost slovenskih srednješolcev je v tem primeru v oči bijoča. Če niso mogli bivati v Celovcu, je padel v vodo tudi obisk srednje šole. Zanimivo je, da dopisnik „Mira“ opozarja na potrebo večjega števila posvetne inteligence in meni, da število 29 dijakov zdaleč ne more kriti vseh potreb. V zvezi z Marijaniščem pravi: „Koliko slovenskega denarja je v celovškem Marijanišču! Koliko se je tudi po slovenskih krajih zbiralo, koliko so tudi Slovenci darovali ali v svojih oporokah (testamentih) zapustili za ta zavod! To leto je našim študentom Marijanišče zaprto. A če Bog da, se bomo zopet vrnili v Celovec in tudi Marijanišče se bo našim dijakom zopet odprlo!“³⁰

Koliko slovenskih dijakov je v tem času kljub neugodnim razmeram n. pr. na področju domov še naprej obiskovalo srednje šole v Celovcu, Beljaku in Šentpavlu, ni točno znano. V šolskem letu 1918/19 je bilo na celovški gimnaziji 46 Slovencev, na realki pa je bil en sam. Strokovno puškarsko šolo v Borovljah, ki jo je vodil 1919/20 major dr. Jeločnik, je obiskovalo 22 učencev.³¹

Takoj po koncu šolskega leta 1919/20 so bili najavljeni sprejemni izpiti za prvi razred državne gimnazije v Velikovcu in za prvi letnik državnega učiteljskega v Velikovcu. Šolska uprava je še močno računala z za Jugoslavijo pozitivnim izidom glasovanja, čeprav so se oglašali tudi zelo kritični in resni glasovi, ki so o tem dvomili.³² Negotovost med slovenskim prebivalstvom v coni A dokumentira tudi nizko število prijav za prvi razred gimnazije pri prvem roku za sprejemni izpit. Iz do zdaj znanih in dosegljivih virov je opra-

vilo sprejemni izpit v prvem roku le 8 učencev. Podatki za učiteljske pa niso znani. Septembra 1920 je skupno ravnanje državnih gimnazij in državnega učiteljskega prosilo višji šolski svet za dovoljenje, da šoli v Velikovcu odpre šele po končanem glasovanju. Višji šolski svet je prošnjo zavrnil z utemeljitvijo, da „... bi zavlačevanje začetka šolskega leta ne vplivalo dobro na plebiscitne glasovalce. To zavlačevanje bi se lahko smatralo za nesigurnost in bojazen pred glasovanjem.“³³ Kot vse kaže, se s tem odgovorom v Velikovcu niso zadovoljili. Obrnili so se na poverjeništvu za uk in bogočastje, ki je po sporočilu višjega šolskega sveta „dovolilo z ozirom na tamkaj vladajoče razmere... izredno, da se s poukom na tamošnjima zavodoma prične šele po dovršenem plebiscitu. Podaljša se pa šolsko leto poleti za toliko, za kolikor pozneje se bode sedaj pričelo.“³⁴ Šoli po glasovanju seveda nista več odprli vrat.

Za dober obisk gimnazije in učiteljskega v prvem letu obstoja in delovanja sta bila odločilna „dijaški dom“ in internat v Narodni šoli v Šentrupertu pri Velikovcu, ki so ju vodile šolske sestre, pa tudi druge že omenjene socialne ustanove. Dijaški dom in internat v Šentrupertu pri Velikovcu sta dajala dijakinjam in dijakom vso oskrbo. V obeh zavodih je bilo vzdrževalnino mogoče poravnati tudi v naturlijah, kar kaže na eni strani na veliko pomanjkanje denarja med slovenskim pre-

bivalstvom, na drugi strani pa na socialno poreklo obiskovalcev obeh ustanov.

Poleg že omenjenih socialnih ustanov je obstajalo še „Podporno društvo za uboge dijake državne gimnazije v Velikovcu“, katerega namen je bilo „dejansko podpirati uboge in pridne dijake“.³⁵ Društvo je podpiralo tudi gojence in gojenke velikovskega državnega učiteljskega. Svoj namen je hotelo doseči s tem, da

„a) daja na razpolago učne knjige in učne pripomočke, ki pa se morajo društvu zopet vrniti, kadar jih učenec ne rabi več ali kadar izstopi. Kdor jih je sprejel, je za nje odgovoren in se more, ako jih poškoduje ali po svoji krivdi zapravi, od njega terjati primerna odškodnina;

b) nabavi oblačila ali hrano ali pa jim po možnosti daje prispevke za obleko in hrano.“³⁶

V društvu je imel dejansko prvo besedo ravnatelj gimnazije, ki je bil avtomatično tudi predsednik društva. Poleg njega je občni zbor moral voliti za odbornike tri učitelje in tri neučitelje. Kakšno aktivnost je društvo razvilo med svojim kratkotrajnim obstojem, ni znano.

Enoletni obstoj obeh ustanov v Velikovcu seveda ne dopušča nobenih zaključkov o tem, kakšen je bil njun vpliv na slovensko prebivalstvo na Koroškem. Iz imenika dijakov gimnazije je razvidno, da so se na tej ustanovi začele šolati osebe, ki so desetletja delovale oz. še delujejo med slovensko manjšino na Koroškem.

„Dvojezično v osmo desetletje“ je bilo geslo Oktobrskega tabora za 60-letnico plebiscita

Naj omenimo le tri: umrlega škocijanskega župnika Jožefa Kogleka, Franja Ogriša z Radiš in Nika Kriegla iz Zahomca.

Po plebiscitu so se vrata celovške gimnazije ponovno odprla tudi dijakom iz zavednih slovenskih družin, medtem ko so jim vrata celovškega učiteljskega ostala z eno izjemo (in še to zelo kratko) zaprta vse obdobje med prvo in drugo svetovno vojno. Za sprejem v učiteljske tedaj ni bila odločilna sposobnost ali nesposobnost učencev, temveč edino to, kako je Maier-Kaibitsch ocenil politično zanesljivost kandidatov. Ravnateljstvo učiteljskega mu je dajalo imena učencev, ki so se potegovali za vstop in so prihajali z dvojezičnega ozemlja.³⁷

Pičlo število slovenskih dijakov na koroških srednjih šolah lahko razložimo le s socialno odvisnostjo pretežnega dela slovenskega prebivalstva. Poleg tega bi bilo seveda treba preveriti, koliko je bilo dijakov iz kmečkega okolja, ki so jih šolske oblasti klasificirale za „nemške“, in to število primerjati s številom slovenskih. Verjetno bi kaj hitro ugotovili meščanski izvor pretežne večine nemškega koroškega dijaštva. Tako prav nič ne presenečajo razpredelnice dijakov po jezikovni pripadnosti in sprejemanju raznih štipendij in podpor, na katerih so slovenski dijaki v Celovcu prav zaradi svojega socialnega izvora vedno prednjačili. Primerjava s kranjsko oz. ljubljansko gimnazijo potrjuje splošno znano resnico, da je večina dijaštva na srednjih šolah prihajala iz bližine in neposredne okolice šole in praviloma pripadala premožnejšemu sloju. V tem se koroške srednje šole niso prav nič razlikovale od šol na slovenskem etničnem ozemlju.

Po končani prvi svetovni vojni se je na Koroškem začelo ponovno organizirati slovensko dijaško življenje. V monarhiji je sprva imelo pretežno značaj literarnih krožkov, saj so na celovski gimnaziji izhajali razni dijaški listi, ki so jih oblikovali predvsem gojenci malega semenišča. Toda že pred prvo svetovno vojno je dijaštvo ob pomoči in zavzetosti študentov slovenske narodnosti, ki so se šolali na raznih avstrijskih univerzah in visokih šolah, te ozke meje prekoračilo in začelo tudi kulturno in politično delovati. Pri tem se je kot visokošolec še posebej odlikoval Čemer iz Borovelj. Na zborovanju

„Koroške podružnice Slovenske dijaške zveze“ konec julija 1920 v Šentjakobu v Rožu je zastopal Narodni svet za Koroško.³⁸ Študij je medtem že končal.

Koroški dijaki so se prvič srečali 20. junija 1919 ob Klopinskem jezeru, kjer so osnovali pripravljalni odbor za socialni tečaj 18. in 19. avgusta v Sinči vasi.³⁹ To opozarja na tesno povezanost dijaštva s Krščansko socialno zvezo za Koroško kot vrhovno kulturno organizacijo koroških Slovencev. Pripravljalni odbor je pozval „vse koroške akademike, bogoslovce in srednješolce“,⁴⁰ da se v čim večjem številu prijavijo za tečaj pri študentu prava Tonetu Urbancu iz Pliberka. Prvo srečanje koroških dijakov po vojni je skušalo združiti srednješolce, bogoslovce in študente.

Začetka leta 1920 pa je prišlo do poživitve podružnice Slovenske dijaške zveze za Koroško, ki je bila namenjena srednješolcem. O kaki večji prizadevnosti te organizacije pred prvo svetovno vojno skoraj ni poročil. V svojem pristopnem pozivu se je obračala na „krščansko misleče tovariše“,⁴¹ kar navaja k sklepu, da je slovensko dijaštvo na Koroškem zajela politična diferenciacija. Zveza si je kot prvo nalogo zadala ustanovitev knjižnice na Prevaljah. Na občnem zboru aprila 1920 je bil izvoljen za predsednika Franc Sušnik, za podpredsednika Rudolf Blüml, za tajnika Domen Skitek, za blagajnika Joško Hutter, za knjižničarja pa Matevž Hafner. Zgoraj navedeni so nato desetletja sooblikovali kulturno-politično dejavnost koroških Slovencev, iz česar postane jasen pravi pomen dijaških in študentskih organizacij za Slovence na Koroškem.

Na že omenjenem srečanju koroške podružnice „Slovenske dijaške zveze“ v Šentjakobu v Rožu so zborovalci razpravljali predvsem o političnem delu in nalogah koroškega dijaka ob plebiscitu, govorili o načrtnem delu dijakov v izobraževalnih društvih, prevladovala pa so idejnopolična predavanja, v katerih so se opredeljevali do slovenskega liberalizma in socialističnega gibanja v svetu.⁴² Ob vseh teh pozivih na večjo aktivnost pa ni bilo mogoče prezreti brezbriznosti dela dijaštva do narodnega delovanja.⁴³ Zborovanja v šentjakobskem Narodnem domu se je udeležilo 36 starejših dijakov iz Podjune, Roža, Ziljske doline in Ce-

lovca. Za predsednika Zveze je bil ponovno potrjen Franc Sušnik, mesto knjižničarja pa je prevzel Tomo Weiß⁴⁴ iz Podsinje vasi, ki se je pozneje razvil v obetajočega pisatelja. Dijaki so ob tej priložnosti pripravili tudi kulturni večer in se udeležili protestnega shoda v Borovljah.

Ob požitviti organizacije slovenskega dijaštva se je začelo gibati tudi učiteljstvo, ki pred prvo svetovno vojno ni imelo svoje stanovske organizacije, temveč je bilo združeno pretežno v društvu „Gorotan“. To društvo je vabilo svoje člane-učitelje 8. decembra 1918 ob 10. uri na sestanek v hotel Trabesinger v Celovcu.⁴⁵ Brez dvoma so s tem sestankom skušali organizacijsko zajeti maloštevilno slovensko učiteljstvo na Koroškem. Toda šele po majskih in junijskih dogodkih 1919 je prišlo do ustanovitve posebnega učiteljskega društva na Koroškem.

„Da brani svoje pravice in si izvojuje popolno enakopravnost z državnimi uradniki v materialnem oziru ter organizira kulturno delo, zlasti z ozirom na plebiscit, se je zbralo slovensko učiteljstvo v jugoslovanskem delu Koroške 13. t. m. (13. 7. 1919 A. M.) v Goseljni vasi in ustanovilo za sodne okraje Železna Kapla, Dobrla vas in Velikovec „Pedagoško društvo v Velikovcu“, je rečeno v „Miru“.⁴⁶

Na Slovenskem sta tedaj obstajali dve učiteljski stanovski organizaciji, in sicer „Zaveza jugoslovanskih učiteljev“ in „Slomškova zveza“, ki sta seveda obe

hoteli vključiti v svoje vrste tudi učiteljstvo na Koroškem. Prva organizacija je bila pod vplivom liberalne stranke in je izdajala glasilo „Učiteljski tovariš“, druga pa je pripadala konservativni oz. klerikalni Slovenski ljudski stranki in je izdajala „Slovenskega učitelja“. Med obeh organizacijama je v Ljubljani, predvsem pa v njunih glasilih, potekal hud in oster boj. Ko si je pedagoško društvo v Velikovcu izbralo za svoje glasilo „Učiteljskega tovariša“, se je takoj oglasil dopisnik v „Slovenskem učitelju“: „Naše učiteljstvo nam poroča, da se je v Velikovcu ustanovilo menda neko nadstrankarsko pedagoško društvo in se je vabilo notri vse učiteljstvo brez razlike prepričanja. Kmalu nato pa so dobili člani poziv, da je njih glasilo le „Učit. Tovarš“ in „Popotnik“... Opozarjamo, da je vodstvo „Zaveze“ in njeno glasilo ekstremno liberalno, in kdor pride na Koroško v tem imenu, naj se ga naši ljudje izognejo v največjem krogu. Zlasti opozarjam našo duhovščino in šolske sestre, da naj bodo previdni, kadar se bratijo s temi apostoli. Na jeziku med, v srcu pa strup. Nekaj je med njimi tudi poštenih, toda zapeljani so, zato pa je njihova dolžnost, da se zapeljivcev otresejo in hodijo lastno pot“.⁴⁷

V osrednji Sloveniji je med učiteljstvom že nekaj časa krožilo mnenje, da bi bilo treba obe organizaciji razpustiti in združiti učiteljstvo v skupni stanovski organizaciji. V drugačni obliki je bila ta misel

V okviru Oktobrskega tabora je bilo tudi srečanje manjšin iz Avstrije

prisotna tudi med učiteljstvom v avstrijski republiki, kjer naj bi se ustanovila posebna zbornica za učitelje. Enotna učiteljska stanovska organizacija je bila na Slovenskem ideal, ki si ga je želela vrsta učiteljev.⁴⁸ Zaradi vladajoče strankarske strukture na Slovenskem ter pomembnosti šole in učiteljstva za utrditev in izgraditev posameznih oblastvenih struktur pa seveda na to ni bilo misliti. Vsaka stranka si je prizadevala, da bi vključila v svoje vrste čim večje število učiteljev. Na Koroškem je bil položaj drugačen. Sploh je treba pripomniti, da si „Slomškova zveza“ na Koroškem, če upoštevamo do zdaj znane podatke in poročila, ni posebej močno prizadevala pridobivati članstvo. To si deloma razlagamo z dejstvom, da je na Koroškem v šolskem letu 1919/1920 učiteljevalo večje število učiteljev z Goriške in Primorske, ki so bili liberalno usmerjeni.

Ob aktualnosti razmer na Koroškem ne preseneča, da najdemo v „Učiteljskem tovarišu“⁴⁹ in v „Slovenskem učitelju“⁵⁰ precej podatkov o šolstvu na Koroškem. Čeprav so učitelji iz drugih krajev slovenskega etničnega ozemlja prišli na Koroško takoj oziroma kmalu po prevratu, so se začeli organizacijsko združevati dejansko šele v šolskem letu 1919/20. Poleg že imenovanega „Pedagoškega društva v Velikovcu“ sta nastali še učiteljski društvi v Pliberku in v Borovljah. Velikovoško društvo se je dejansko trudilo, da bi bilo nadstrankarsko in je v tem smislu poskušalo vplivati, seveda brez večjega uspeha, tudi na Žavezo jugoslovanskih učiteljev.⁵¹

Učiteljska društva so prirejala razna strokovna srečanja in zborovanja. Na večini teh sestankov so razpravljali tudi o narodnih dolžnostih učiteljstva ob koroškem plebiscitu. Na učiteljskih srečanjih je pri diskusiji igralo važno mesto tudi vprašanje učiteljskih plač. Poverjenišтво za uk in bogočastje je v začetku leta 1919 izravnavalo plače slovenskih učiteljev s plačami, dokladami in drugimi prejemki državnih uslužbencev. Že pred tem je poverjenišтво izdalo odlok, da naj se pri višjem šolskem svetu v Ljubljani javijo vsi tisti učitelji, ki so bili v času avstroogrske monarhije zaprti oziroma preganjani zaradi političnih razlogov. Ti učitelji so imeli prednost pri namestitvi.

Da bi lažje uveljavila svoje socialne zahteve in zastopala stanovske interese, so se vsa tri navedena učiteljska društva na Koroškem na osnovi sklepa okrajnih organizacij združila. Iz odbornikov treh okrajnih društev se je 15. avgusta 1919 v Sinči vasi konstituiral „Učiteljski svet za Koroško“, ki se je pojmoval kot avtonomen stanovski organ koroškega ljudskošolskega in meščanskega učiteljstva. Za začasnega predsednika je bil izvoljen Peter Močnik, predsednik učiteljskega društva v Pliberku in dolgoletni bорец za uveljavitev slovensčine na ljudskih šolah na Koroškem.⁵²

Na svoji prvi seji je „Učiteljski svet za Koroško“ sklenil sledeče:

I. „Učiteljski svet“ se smatra kot edino poklicanega, da izvršuje učiteljstvu pravno zajamčene in faktivno priznane pravice soodločanja pri vseh ukrepih šolske oblasti, v kolikor se tičejo Koroške, ako niso te pravice izrecno pridržane učiteljstvu posameznih okrajev. Posebej poudarja „Učiteljski svet“ pravico tega soodločanja pri nameščanju učiteljstva, okrajnih in višjih šolskih nadzornikov.

II. „Učiteljski svet“ je edini upravičen, nastopati v javnosti v imenu celokupnega koroškega učiteljstva in zastopati njegove interese napram vsem činiteljem javnega življenja v državi.

III. Pokrajinske in državne stanovske organizacije, ki jim pripada koroško učiteljstvo, so dolžne pri vseh zadevah, ki se posebej tičejo koroškega učiteljstva in šolstva, uvaževati sklepe „Učiteljskega sveta“.

IV. Ukrepov, ki se izvrše preko njega, ako posegajo v posebne interese koroškega učiteljstva, ne priznava.

V. „Učiteljski svet“ smatra kot patriotično dolžnost vsega koroškega učiteljstva, da isto vztraja o letošnjih počitnicah na svojih mestih ter posveti svoje sile narodno-propagandnemu delu.

VI. Stoji neomajno na stališču edinstvenega dela vseh narodnih učiteljev na Koroškem. Zato odklanja v teh odločilnih časih vsako strankarsko politiko.

VII. Ponovno je koroško učiteljstvo na svojih zborovanjih zahtevalo svojega poročevalca pri višjem šolskem svetu.⁵³

Z združenjem je koroško slovensko učiteljstvo v primerjavi z osrednjo Slovenijo napravilo pomemben napredek, čeprav

Hanzi Reichmann: ROŽA BREZ VODE

pod pritiskom „odločilnih časov“. Zah-teve, ki jih je svet postavil, kažejo tudi na določeno nezadovoljstvo z obstoječimi združenji in željo po večji avtonomnosti od centralnih oblasti. To dokazujejo tudi razni dopisi koroških društev „Zavezi jugoslovanskih učiteljev“ v zvezi z ravnatelj-skim mestom na meščanski šoli v Bo-rovljah⁵⁴ in v zvezi z velikovškim učite-ljiščem.⁵⁵ Število članov okrajnih učitelj-skih društev je bilo seveda odvisno od vojaških in političnih razmer na Koroš-kem. Leta 1919 je štel boroveljsko druš-tvo 41 članov, pliberško 30 in velikovško 49. Skupno je bilo torej preko svojih lo-kalnih društev včlanjenih v tem letu 120 koroških učiteljev v „Zavezo jugoslovans-kih učiteljev“, leto pozneje je štel bo-roveljsko društvo 90, pliberško 71 in ve-likovško 73 članov.⁵⁶

Vseh članov zaveze je bilo torej na Ko-roškem 234. To visoko število v liberalni „Zavezi jugoslovanskih učiteljev“ prese-neča, ker med koroškimi Slovenci v času monarhije praktično ni bilo liberalnega gibanja. Nekateri učitelji so gotovo pri-stopili iz povsem osebnih razlogov. Iz drugih podatkov vemo, da je Koroško po plebiscitu zapustilo 214 učnih moči.⁵⁷ Ker ‘menovana društva zunaj cone A prav gotovo niso imela nobenega člana, je na Koroškem ostalo 20 učiteljev, ki so bili tik pred glasovanjem člani „Zaveze jugoslo-vanskih učiteljev“.

Kot smo že omenili, so društva posa-mič ali skupno pripravljala razna preda-vanja. O enem takih skupnih srečanj po-roča „Učiteljski tovariš“: „V četrtek, dne 5. t. m. (5. 8. 1920 A. M.) je bilo za-nimivo zborovanje velikovškega, pliber-škega, slovenjegraškega in marbreškega učiteljskega društva v Dravogradu. Prav srečna je bila misel prirediti v središču vseh teh okrajev skupno zborovanje. To je pokazala številna udeležba, saj se je zbralo okrog 150 tovarišic in tovarišev iz bivše Koroške in Štajerske. Meje in upra-ve, ki so nas doslej ločile, so padle in prvič smo si segli v roke tovariši in tova-rišice, ki imamo isto delo in iste cilje in ki delujemo pod istimi težkimi razme-rami v krajih, kjer so še močni ostanki nekdanjega naši šoli in našemu narodu ta-ko nasprotnega sistema.“⁵⁸

Po plebiscitu je bila 3. novembra 1920 v Dravogradu debata koroških učiteljev,

„kakršno pač še ni doživelo nobeno učiteljsko zborovanje“.⁵⁹ Na zborovanju so sprejeli verbalno ostro resolucijo, ki sta jo učitelja Čopič in Möderndorfer posredo-vala višjemu šolskemu svetu v Ljubljani, in je imela naslednjo vsebino:

„1.) Učiteljstvo ne pripozna ukaza viš-jeja šolskega sveta, da naj vstopi v držav-no službo Avstrije, ker se smatra za ju-goslovanske državljane.

2.) Učiteljstvo konstatira, da so imeli celo sluge sodnij, pošte in glavarstva že prve dni po plebiscitu nakazana neva službena mesta ter so prejeli predjem za preselitev in kreditirano vožnjo. Učitelj-stvo pa, ki se je najbolj eksponiralo — žrtvovalo vse — pa je dobilo edino za-slombo od pristojne oblasti višjega šol-skega sveta, da naj ‚vztraja‘ na mestih.

3.) Učiteljstvo zahteva, da se v Ljub-ljani ne oddajo mesta pod roko, temveč, da se razdele mesta po činu in zaslužnosti dela.“⁶⁰

O usodi resolucije in njenem posredova-nju piše list: „Tovariša sta naletela v Ljubljani na hud odpor. Ljubljanski mero-dajni faktorji so čuda bojno navdahnjeni in rešujejo Koroško in Primorje po re-ceptu bivšega avstrijskega ‚generalštaba‘, ki se je odlikoval s ‚Hinterlandsdienst-om‘. Koroški in primorski begunci izjav-ljajo, da se bodo še nadalje žrtvovali, ko otvore vsi tisti faktorji, ki sede danes pri ‚generalštabu‘ v Ljubljani in v Mariboru — zopet svoje pisarnice v Celovcu — Beljaku — Gorici in Trstu. Dokler se pa ne izvrši zahtevano — smo tudi mi z nji-mi vred enakopravni jugoslovanski po-daniki!“⁶¹

Med najbolj aktivne člane velikovškega učiteljskega društva so spadali Vendeslav Čopič (učiteljeval je na Rudi), Ivan Ma-gerl (Velikovec) in Vinko Möderndorfer (Mali Šentvid).⁶² Zadnji je bil tudi poli-tično nadvse aktiven in je kot socialist skušal organizirati delavstvo domačega kraja in širše okolice.⁶³ Prav zaradi delo-vanja med delavstvom so ga njegovi na-sprotniki iz vrst Nemcem prijaznih Slo-vencev ponovno očrnil pri velikovškem okrajnem glavarstvu. Tu je treba seveda vedeti, da so bile tedanje slovenske obla-sti do slovenskega delavskega gibanja ze-lo pozorne in občutljive in ga prav goto-vo nikakor niso spodbujale ali celo pospe-ševale.

Podoben položaj je bil tudi v borovljskem okraju, kjer je okrajni glavar Ferjančič vedno spraševal za dovoljenje za zborovanje vojaške oblasti, tudi če so najavili zborovanje slovenski socialisti. Vojaske oblasti so taka zborovanja, ki sta jih v tem okraju skušala organizirati Ada Kristan in domači socialist Franc Gabriel,⁶⁴ vedno prepovedale pod pretvezo oziroma navedbo, da jih utegnejo napasti pristaši meščanskih strank. Tako se je slovensko socialistično oz. socialdemokratsko gibanje v coni A moralo boriti s podobnimi težavami kot avstrijsko, čeprav so oblasti temu delale še večje težave. Izjemoma je okrajni glavar Ferjančič dovolil obema zgoraj imenovanima aktivistoma slovenske socialdemokratske stranke le zborovanji v Borovljah in v Bistrici na Rožu, torej v dveh izrazito delavskih krajih.

V Borovljah, kjer je kot v Velikovcu v času jugoslovanske uprave delovala tudi meščanska šola, so bili med najdelavnejšimi v učiteljskem društvu Mahkota, Kovač in dr. Mišić.⁶⁵ Učitelj Mahkota je bil obenem predsednik občinskega Narodnega sveta; nasprotniki so ga takoj po plebiscitu ogrožali. V Pliberku se je s svojo delavnostjo v okrajnem učiteljskem društvu odlikoval Peter Močnik, nadučitelj v Pliberku. Njegovo vsestransko delavnost so kolegi priznali in potrdili tudi z izvolitvijo za začasnega predsednika „Učiteljskega sveta za Koroško“. Ob njem sta intenzivno delovala še Vinko Okorn s Tolstega vrha in Jožef Macarol iz Dravograda.⁶⁶

Po plebiscitni odločitvi je bilo v slovenski javnosti močno prisotno vprašanje, kje je treba iskati vzroke za tak izid, in strankarski listi so veliko pisali o zadržanju učiteljev na Koroškem. Tako je liberalni „Slovenski narod“ napadel tudi posamezne učitelje in bil nato deležen najodločnejše obsodbe „Učiteljskega Tovariša“,⁶⁷ ki je videl vzroke za neuspeh naporov učiteljstva v tem, „ker ni imelo na Koroškem učiteljstvo ne narodni delavci one opore v naši javnosti, ki bi jo pri tako važnem vprašanju moralo imeti, ker so strankarski boji narodu absorbirali sposobnost pravega pojmovanja za narodna-obmejna vprašanja in za pomoč bratom ob meji v njihovem boju; ker je notranja državna politika in so notranje dr-

žavne razmere sproti uničevale vse uspehe naših narodnih delavcev na plebiscitnem ozemlju.“⁶⁸ Da krivdo za izgubljeni plebiscit odvrne od učiteljstva, je list povzel še izvajanja dr. Rožiča, češ da naj „na Koroško pristojno in tam rojeno uradništvo, učiteljstvo in duhovništvo vztraja na svojih mestih.“⁶⁹ Kot vemo, je višji šolski svet v Ljubljani poslal tak poziv učiteljem na Koroškem takoj po plebiscitu. Sedaj je „Učiteljski Tovariš“ pristavil na račun drugih uradnikov: „Res, da med državnimi uradniki in učitelji takih ni mnogo, več pa je duhovnikov. Ako se pa odzove svoji narodni dolžnosti tudi vsa inteligenca, ki slušbuje in uraduje sedaj v Sloveniji, bi bilo slovenskemu življu na Koroškem precej pomagano. Seveda bi v tem slučaju izgubila Slovenija svojega deželnega predsednika, višji šolski svet enega člana, SHS dva poslanca. Slovelec svojega glavnega urednika. Maribor dva odvetnika itd. Toda vse te izgube bi se lahko nadomestile. Radovedni smo, koliko se jih bo odreklo svoji dosednji udobnosti in šlo tja.“⁷⁰

Za svoje ponemčevalne ustanove in za nemško učiteljstvo se je boril tudi „Deutscher Schulverein“. Pozival je prebivalstvo, da še naprej podpira sedaj nemške manjšine v državah naslednicah in zahteval od osrednje oblasti, da bi izposlovala pri državah naslednicah za nemška obrambna društva pravico, na svojih ozemljih še naprej vzdrževati in ustanavljati šolske in vzgojne ustanove. Društvi Deutscher Schulverein in Südmark sta želela tesno sodelovati.

Učiteljstvo v nemškem predelu Koroške se je za nova določila o plačah borilo znatno dalje kot slovensko učiteljstvo. Nemški učitelji na Koroškem so opozarjali šolske oblasti na ureditev na slovenskem etničnem področju in menili, da bi utegnili povzročiti med nemškim učiteljstvom na Koroškem nezadovoljstvo, če tega vprašanja ne bi uredili. Za doseg višjih plač oziroma izravnavo plač s prejemki državnih uslužbencev so se borili posebno učitelji, ki so bili organizirani v socialdemokratski stranki. Med nemškim učiteljstvom na Koroškem je bila mnogo bolj živa tudi diskusija o reformah osnovnega šolstva, za katere je dal pobudo Otto Glöckel. Drugače pa so se koroške oblasti borile z enakimi problemi kot

slovenske. Treba je bilo pisati nove šolske knjige oziroma odstraniti iz starih vse tiste tekste, ki so se nanašali na habsburško monarhijo in so utrjevali patriotsko mišljenje koroške mladine v smislu avstroogrške monarhije. Veliko razprav je bilo tudi o ločitvi cerkve od šole in o enotni šoli za vse šoloobvezne otroke med 6. in 15. letom.

Če ob zaključku izvajanja strnimo, moramo ugotoviti, da so se slovenske šolske oblasti borile za splošno organizacijo šolstva od ljudske šole do univerze. Imele so težave zaradi zasedenega področja v slovenskem Primorju in dejstva, da morajo v najkrajšem času spisati vse potrebne

učbenike. Kratko obdobje njihovega delovanja na Koroškem ne zadošča, da bi kaj več povedali o kvaliteti slovenske šolske uprave oziroma o uspehu poučevanja v materinščini. Tudi na Koroškem se je slovenska šolska uprava trudila organizirati šolski sistem, ki bi odgovarjal potrebam koroških Slovencev; v ta namen je ustanovila velikovško gimnazijo in učiteljske. V tem času so se na novo organizirali dijaki, študenti in učitelji. Zadnji so se srečevali s podobnimi socialnimi problemi kot njihovi nemški stanovski tovariši, ki pa so v novih razmerah več razpravljali o novih prijemih v šolskem sistemu.

Dr. Avgustin Malle

OPOMBE

- 1 Učiteljski tovariš, št. 40, 21. okt. 1920, str. 1
- 2 Mir, št. 51, 20. 12. 1918, str. 273 in 274
- 3 Freie Stimmen, št. 234, 15. 10. 1919, str. 2
- 4 Mir, št. 47/1, 26. 11. 1918, str. 251
- 5 Velikonja, Narte: Razvoj šolske uprave. Splošni pregled s posebnim ozirom na osnovno šolstvo. V: Slovenci v desetletju 1918—1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Ljubljana 1928, str. 711
- 6 n.n.m., str. 701
- 7 Velikonja, Narte: Razvoj šolske uprave
- 8 Slovenski šolski muzej (SŠM), fond Uradni spisi za gimnazije in meščanske šole — Velikovec; karton 70
- 9 n.n.m.
- 10 n.n.m.
- 11 n.n.m.
- 12 Freie Stimmen, št. 265, 19. 11. 1918, str. 3 in 4
- 13 Kärntner Tagblatt, št. 297, 25. 12. 1918, str. 7
- 14 število navaja koroški nemškonacionalni tisk
- 15 Freie Stimmen, št. 52, 4. 3. 1919, str. 2
- 16 Kärntner Tagblatt, št. 166, 24. 7. 1920, str. 2
- 17 Klagenfurter Zeitung, št. 278, 6. 12. 1919, str. 1530
- 18 Freie Stimmen, št. 266, 20. 11. 1918, str. 2
- 19 Velikonja, Narte: Razvoj šolske uprave, str. 731
- 20 n.n.m., str. 733
- 21 SŠM, karton 70
- 22 Freie Stimmen, št. 268, 22. 11. 1918, str. 5
- 23 SŠM, karton 70
- 24 Slovenski učitelj, 1920, št. 1, str. 20
- 25 SŠM, karton 70
- 26 Mir, št. 6, 7. 2. 1919, str. 29
- 27 SŠM, karton 70
- 28 Mir, št. 21, 9. 7. 1919, str. 95
- 29 Mir, št. 36, 25. 12. 1919, str. 152
- 30 Mir, št. 7, 16. 2. 1920, str. 27 in 28
- 31 n.n.m.
- 32 Učiteljski tovariš, 1920, št. 12, str. 5
- 33 Prepeluh, Albin: Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, str. 204—232
- 34 SŠM, karton 70
- 35 n.n.m.
- 36 n.n.m.
- 37 n.n.m.
- 38 Slovenski znanstveni inštitut, zasebni arhiv
- 39 Mir, št. 40, 11. 8. 1920
- 40 Mir, št. 25, 26. 7. 1919, str. 111
- 41 n.n.m.
- 42 Mir, št. 8, 20. 2. 1920, str. 30
- 43 Mir, št. 34, 13. 7. 1920, str. 135
- 44 Mir, št. 40, 11. 8. 1920, str. 160
- 45 Mir, št. 39, 6. 8. 1920, str. 155
- 46 Mir, št. 40, 11. 8. 1920, str. 160
- 47 Mir, št. 48, 30. 11. 1920, str. 256
- 48 Mir, št. 25, 26. 7. 1920, str. 110
- 49 Slovenski učitelj, 1919, št. 7—9, str. 199
- 50 Slovenski učitelj, 1919, št. 6, str. 151
- 51 Učiteljski tovariš, 1918, št. 26, str. 2; št. 28, str. 4 in 5; Učiteljski tovariš, 1919, št. 2, str. 6; št. 5, str. 4; št. 16, str. 3; št. 22, str. 1; št. 37, str. 1; št. 40, str. 1; Učiteljski tovariš, 1920, št. 3, str. 3; št. 4, str. 3; št. 5, str. 4; št. 7, str. 3 in 6; št. 10, str. 3; št. 12, str. 5; št. 19, str. 3; št. 28, str. 5; št. 31, str. 4 in 5; št. 33, str. 4; št. 37, str. 3 in 4; št. 40, str. 1; št. 41, str. 1; št. 42, str. 3; št. 44, str. 2; št. 45, str. 4; št. 47, str. 2 in 3; št. 48, str. 3
- 52 Slovenski učitelj, 1919, št. 1, str. 21 in 22; št. 3, str. 79; št. 5, str. 127; št. 6, str. 148; št. 7—9, str. 197—199; Slovenski učitelj, 1920, št. 1, str. 20 in 22 do 23; št. 4, str. 83
- 53 Slovenski učitelj, 1920, št. 1, str. 20
- 54 Slovenski učitelj, 1920, št. 1, str. 20
- 55 n.n.m.
- 56 Učiteljski tovariš, št. 3, str. 2
- 57 n.n.m.
- 58 Učiteljski tovariš, št. 33, str. 4
- 59 Velikonja, Narte: Razvoj šolske uprave, str. 692
- 60 Učiteljski tovariš, št. 31, str. 5
- 61 Učiteljski tovariš, št. 44, str. 2
- 62 n.n.m.
- 63 Učiteljski tovariš, št. 31, str. 4
- 64 Slovenski znanstveni inštitut, arhiv
- 65 Državni arhiv Slovenije, fond Okrajno glavarstvo Borovlje, karton 10
- 66 Učiteljski tovariš, št. 19, str. 3
- 67 Učiteljski tovariš, št. 28, str. 5
- 68 Učiteljski tovariš, št. 40, str. 3
- 69 Učiteljski tovariš, št. 40, str. 1
- 70 Učiteljski tovariš, št. 42, str. 3
- 71 n.n.m.

Nekaj spominov

na koroški plebiscit

Malo nas je še živečih, ki smo aktivno sodelovali pri koroškem plebiscitu; zato želim obuditi nekaj spominov na takratne dogodke in podati svoje osebno mišljenje o vzrokih, zakaj smo izgubili plebiscit, in svoje gledanje na krivice, ki so se dogajale koroškim Slovencem po plebiscitu in ki se jim dogajajo še danes.

Za boljše razumevanje poznejših izvajanj je potrebno, da pojasnim nekaj podatkov iz svoje mladosti. Že med gimnazijskim študijem v Mariboru sem bil v letih 1907 do 1910 vključen v narodno-radikalno gibanje in v tem gibanju, ki je bilo že tedaj močno jugoslovansko orientirano in povezano s prepordništvom, sodeloval tudi med univerzitetnim študijem na Dunaju v letih 1910 do 1914. Diplomiral sem na dunajski pravni fakulteti dne 10. marca 1915; nekaj dni pred tem datumom sem bil pri naboru kot črnovojnik potrjen v vojsko in sem moral pet dni po diplomi 15. marca 1915 nastopiti vojaško službo pri 7. koroškem pešpolku v Celovcu, zaradi česar nisem mogel nastopiti službe pri višjem deželnem sodišču v Gradcu, kamor sem bil na svojo prošnjo sprejet. Ob koncu vojne sem bil meseca oktobra 1918 na italijanski fronti lažje ranjen in sem po petnajstdnevnem zdravljenju v vojaški bolnišnici v Bellunu prišel z bolniškim transportom preko Cortine d'Ampezzo in Innichena 30. oktobra 1918 na Dunaj. Tam sem bil priča revolucionarnemu pohodu delavstva po dunajskih ulicah; meni je na vožnji s tramvajem nekdo, ali je bil to vojak ali civilist, se ne spominjam več, snel kapo z glave in mi odtrgal rozeto na kapi. Na Dunaju smo dobili potovalne listine za bolnišnico v domačem kraju, prišel sem 31. oktobra 1918 domov in se sam demobiliziral. Ker še nisem bil vezan na nobeno službeno mesto, sem odšel 6. novembra 1918 v Ljubljano, kjer sem se iz narodnostnega navdušenja, da smo bili osvobojeni in da smo izvojevali svojo lastno državo, javil v službo pri deželni vladi. V prošnji za sprejem v službo sem navedel, da želim kot koroški rojak službovati na Koroškem, če bo slovenski del Koroške priključen Jugoslaviji. Bil sem takoj sprejet in dodeljen v službovanje okrajnemu glavarstvu v Črnomlju. To službeno mesto je veljalo na bivšem Kranjskem kot najslabše, kot nekaka kazenska postojanka. Ali je imel pri tej namestitvi svoje prste vmes sam predsednik deželne vlade dr. Brejc, ki je bil do leta 1918 odvetnik in slovenski politični voditelj v Celovcu in ki mu je bilo znano moje napredno mišljenje?

Ko so v začetku meseca maja 1919 začele jugoslovanske čete drugič zasedati slovenski del Koroške, sem bil brzojavno poklican iz Črnomlja v službovanje na okrajnem glavarstvu Velikovec, še predno je bil Velikovec zaseden od našega vojaštva. Okrajno glavarstvo Velikovec je imelo začasno svoje uradne prostore v Dobrli vasi, kjer sem se po prihodu javil okrajnemu glavarju Mateju Kaklu. Ko so naše čete zasedle Velikovec, smo se v začetku junija preselili iz Dobrle vasi v Velikovec in zasedli prostore v starinskem, napol graščinskem poslopju, kjer je imelo okrajno glavarstvo svoje uradne prostore že v stari Avstriji. V mesecu juliju 1919 sta bila dodeljena v službovanje pri okrajnem glavarstvu Velikovec še koroški rojak iz Blata pri Pliberku Ivan Milač in štajerski rojak iz Vidma pri Krškem dr. Ivan Vidmar. Matej Kaki je bil koroški rojak iz Loge vasi pri Vrbi ob Vrbskem

jezeru, jaz sem bil pristojen v Pliberk na Koroškem, tako da so pri okrajnem glavarstvu v Velikovcu službovali do konca plebiscita trije Korošci in Štajerc.

Še pred plebiscitom je izšel v Slovenskem narodu 26. maja 1920 članek pod naslovom „Razmeram na Koroškem posvečajo oblasti premalo pozornosti“.¹ Po plebiscitu pa je v Slovenskem narodu z dne 19. oktobra 1920 dr. Dinko Puc v dolgem članku pod naslovom „Pravi krivci“ med drugim zapisal, da smo za izgubo plebiscita krivi Slovenci sami, ker smo imeli vso upravo v svojih rokah. Naše vladanje je bilo slabo, naša uprava slaba, naša agitacija slaba.² V koliko je bila kriva naša uprava, ne morem in ne smem presojati sam, ker sem v njej sodeloval. Mnogokrat pa se še danes sprašujem, ali smo bili nesrečnega izida plebiscita res sokrivi. Morda smo bili v nekaterih zadevah preveč popustljivi, preveč objektivni, preveč pravični, vsekakor pa smo bili v mnogih primerih premalo izkušeni, pa tudi premalo pazljivi na predpise, ki jih je izdala plebiscitna komisija v Celovcu, ki je začela poslovati v mesecu juliju 1920. Pa pri tem nismo bili toliko krivi mi v upravi, temveč naša propaganda, ki je polagala premalo pozornosti na te predpise, medtem ko je nemška agitacija v Celovcu to izkoriščala, kakor bomo pozneje videli. Še danes si ne morem odpustiti, da nisem dal vpisati v volilni imenik v Pliberku svoje mame, svojega brata in svojih dveh sester, ki so se po smrti našega očeta preselili leta 1918 iz Pliberka na Vransko v Savinjski dolini, ki pa so imeli v Pliberku volilno pravico, ker so bili 1. 1. 1912 v tej občini pristojni. Jugoslovanska stran je že samo zaradi tega izgubila štiri glasove.

V trditvi, da sta bila naše vladanje in naša agitacija slaba, pa bo morda kanček resnice. Deželna vlada v Ljubljani bi bila morala potem, ko je Medzavezniški svet v Parizu odločil, da bo na Koroškem plebiscit, ustanoviti pri deželni vladi poseben oddelek za Koroško, ki bi moral prevzeti v svoje roke vso propagando na plebiscitnem ozemlju. Tako pa je deželna vlada v Ljubljani prepustila to propagando narodnima svetoma v Velikovcu in v Borovljah — v Velikovcu je načeloval narodnemu svetu gimnazijski profesor iz Maribora dr. Simon Dolar, v Borovljah pa učitelj Karl Mahkota iz Ljubljane —, ki sta imela na razpolago le maloštevilni pisarniški kader in le pičla denarna sredstva, saj sta bila v glavnem navezana na milodare, da nista mogla delati kakih čudežev in se uspešno boriti proti mnogo učinkovitejši propagandi iz Celovca za Avstrijo. Kar se pa tiče vladanja, so se naši politiki v tem boju ene države proti drugi šli strankarsko politiko, medtem ko so v Celovcu vse avstrijske politične stranke složno sodelovale v plebiscitni borbi.

Vodstvo social-demokratske stranke v Ljubljani je kmalu potem, ko je Medzavezniški svet v Parizu sprejel odločitev o izvedbi plebiscita, poslalo na Koroško svojega odposlanca, njegov priimek mi danes ni več znan, da bi z agitacijo pridobil koroško delavstvo za Jugoslavijo. Ta odposlanec je sklical, tudi tega se ne spominjam več, ali je bilo to v poletju leta 1919 ali 1920, na neko nedeljo dopoldan javen shod v Dobro vas na travniku v bližini proštije. Na ta shod sem bil od okrajnega glavarstva v Velikovcu delegiran kot vladni zastopnik. Ko je omenjeni odposlanec otvoril shod, je pridrvel doblavaški kaplan Krašna z veliko množico svojih somišljenikov, ki so s kričanjem in razgrajanjem preprečili, da bi mogel shod nemoteno potekati na odprtem prostoru, vsled česar mi ni preostalo drugega, kakor da shod razpustim. Odposlanec je nato prijavil zborovanje po paragrafu 2 še takrat na plebiscitnem ozemlju veljavnega starega avstrijskega zakona o društvih in shodih in je bil potem ta shod v dvorani bližnje gostilne, kjer je bilo navzočih okoli 300 ljudi, ki so z zanimanjem poslušali izvajanja govornikov in jim ploskali.

V zvezi s tem shodom ne bi hotel obtoževati predsednika deželne vlade v Ljubljani dr. Janka Brejca, zameril sem mu pa in mu še danes zamerjam, da ni v dobi sedemnajstih mesecev, kakor dolgo smo imeli upravo v plebiscitni coni A v svojih rokah, prišel — uradno ali službeno — na plebiscitno ozemlje in da ni niti enkrat med vso plebiscitno dobo javno nastopil kot govornik na plebiscitnem ozemlju, ker bi že sama njegova navzočnost pridobila vsaj nekaj omahljivcev, da bi glasovali za Jugoslavijo.

Pač pa je prišel dr. Brejc teden dni pred plebiscitom, to je v nedeljo 3. oktobra 1920, z nekaj svojimi somišljeniki zasebno na Koroško in sklical sestanek v enem izmed župnišč v Podjuni, menda je to bilo v Škocijanu, da bi se informiral o položaju na Koroškem. Na ta sestanek je bil vabljen tudi okrajni glavar Kakl, ki me je vzel kot koroškega rojaka s seboj. Na sestanku je eden izmed navzočih referiral na podlagi poročil, ki so jih poslala posamezna plebiscitna volišča v coni A glede tega, koliko glasov predvidevajo za Jugoslavijo. Poročal je, da so ti statistični podatki napovedali za Jugoslavijo le 53 odstotkov glasov. Ta ugotovitev je napravila na navzoče porazen vtis in tudi zaprepasčenje.

Okrajni glavar Kakl je sklical drugi dan, to je v ponedeljek 4. oktobra, vse referente v svojo pisarno na posvetovanje o nastalem položaju; sklenjeno je bilo, naj greva dr. Vidmar in jaz v Celovec, da poročava jugoslovanski delegaciji plebiscitne komisije o tem položaju. Odpotovala sva v Celovec v sredo 6. oktobra in se tam oglasila pri naši delegaciji, ki je imela svoj sedež v hotelu Kaiser von Österreich. Tam naju je sprejel vladni svetnik dr. Škoberne, ki ga je bila deželna vlada v Ljubljani dodelila v službovanje naši delegaciji plebiscitne ko-

Kleine Kärntner

Schriftleitung und Geschäftsstelle in Kärnten: Klagenfurt, Hensburgerplatz 2 (Kaiser-Frau)

Das Ziel Kärntens für 1943

Die Lösung der sogenannten Kärntner Frage

Klagenfurt, 5. November.

Gauleiter Dr. Friedrich Rainer hat im Rahmen seines großen Rechenschaftsberichtes über die Arbeit der NSDAP des Gaues Kärnten, den er beim Generalappell der NSDAP anlässlich der Feier des 10. Oktober im Landhaushof der Gauhauptstadt gegeben hat, als einen wesentlichen Programmpunkt und als besondere Kriegsaufgabe der NSDAP des Gaues Kärnten für das Jahr 1943 die volkspolitische Gleichsetzung des ehemaligen Kärntner Abstammungsgebietes mit dem übrigen Kärnten und damit die endgültige Beseitigung der sogenannten Kärntner Frage proklamiert. Der Gauleiter sprach damals von einer Aktion, die im planvollen Zusammenwirken aller maßgeblichen Stellen aus Partei und Staat auch den letzten Keim einer Bedrohung Kärntens beseitigen und das Vermächtnis der Kärntner Abwehrkämpfer erfüllen wird.

Am Donnerstagsvormittag hatten sich im großen Festsaal des Reichsstatthaltergebäudes in Klagenfurt nun diejenigen Frauen und Männer Kärntens zusammengefunden, die an dieser feierlichen vom Gauleiter angeführten Aktion vornehmlich beteiligt sein werden, um aus dem Munde von Dr. Rainer die großen Richtlinien für diese Arbeit zu erhalten und das Generalpro-

gramm zu hören, das der Leiter des Gauamtes für Volkstum, SS-Standartenführer Raier-Raibitsch, im Auftrag des Gauleiters ausgearbeitet hat.

Der Gauleiter hob in seinen einleitenden Worten die Wichtigkeit der Beseitigung der sogenannten Kärntner Frage hervor und wies darauf hin, daß durch die Lösung dieser Aufgabe die Kraft des ganzen Landes zunehmend frei werden wird für den verklärten Einsatz in den neuen Gebieten und für das kommende große Aufbauwerk.

Sodann ergriff der Leiter des Gauamtes für Volkstumsfragen, SS-Standartenführer Raier-Raibitsch das Wort, um zu den einzelnen Punkten des Generalprogramms der sogenannten Kärntner Frage ausführlich Stellung zu nehmen. An seine überaus aufschlußreichen und interessanten Ausführungen schloß sich eine rege Debatte an. Die Forderung des Gauleiters, daß im Anbetracht der großen Aufgaben Kärntens in diesem südlichsten Gau Großdeutschlands bis zur letzten Konsequenz Klarheit geschaffen werde, wird im Jahre 1943 ihre Erfüllung finden. Dafür bürgt die klare Zielsetzung durch den Gauleiter und Reichsstatthalter, und dafür bürgen auch die Männer, die der Gauleiter mit der Lösung dieser Aufgabe betraut hat.

V času nacizma so obletnico plebiscita obhajali v znamenju „dokončne“ rešitve koroškega vprašanja

misije. Kaj nam je dr. Škoberne takrat povedal, mi je seveda padlo iz spomina, naše potovanje v Celovec pa je bilo seveda odveč, ker naša delegacija pri plebiscitni komisiji zadnji teden pred plebiscitom ni mogla ničesar ukrepati.

Pač pa je ugodno priložnost zamudila deželna vlada v Ljubljani. Nemški krogi v Celovcu so se namreč bali glasovanja v coni B, če bi glasovanje v coni A izpadlo v prid Jugoslavije, in bi bili verjetno pripravljeni zadnji teden pred plebiscitom skleniti z deželno vlado v Ljubljani sporazumno razdelitev plebiscitnega ozemlja med Avstrijo in Jugoslavijo brez plebiscita. Tako priložnost je bila deželna vlada v Ljubljani zamudila že takoj po končani prvi svetovni vojni. Če bi bile jugoslovanske čete zasedle slovenski del Koroške v novembru ali decembru 1918, kar niso pričakovali le koroški Slovenci, ampak tudi Nemci na Koroškem, ne bi bilo prišlo do plebiscita in bi bil slovenski del Koroške še danes pod Jugoslavijo. Tako pa so se Nemci na Koroškem mogli vojaško pripraviti, da so morali naši vojaški oddelki po zasedbi slovenske Koroške v začetku leta 1919 koroško ozemlje zapustiti. S protiofenzivo v začetku maja 1919 so jugoslovanske čete sicer ponovno zasedle slovenski del Koroške, ki smo ga pa morali po izgubljenem plebiscitu spet izprazniti.

Ker je poteklo od plebiscita že 60 let, bom razkril še eno uradno tajnost o našem poslovanju med plebiscitom. Kmalu nato, ko je bila določena demarkacijska črta med glasovalnima conama A in B, so začeli prekupčevalci z živino tihotapiti čez mejno črto iz Jugoslavije v Avstrijo predvsem konje, kar je moralo prinašati tihotapcem mastne dobičke, ker se je to tihotapstvo silno razraslo. Naši obmejni organi, žandarmerija in finančne straže, so mnogo teh konj zaplenili, tihotapce in zaplenjeno živino pripeljali v Velikovec in oddali z ovadbo okrajnemu glavarstvu v nadaljnje ukrepanje. Ta neprijetni kazenski referat je bil v mojih rokah, ki sem moral poleg denarnih ali v primeru neizterljivosti zapornih kazni izrekati še zaplembo pripeljanih konj. Te konje smo potem prodajali na sejmišču v Velikovcu na javni dražbi. Ves izkupiček za prodane konje smo morali po prejetih navodilih deželne vlade v Ljubljani pošiljati v Ljubljano. Po uredbi je pripadala ena tretjina tega izkupička organom, ki so konje zaplenili. Ne spominjam pa se niti enega primera, da bi bil oddelek za obrt, trgovino in industrijo pri deželni vladi v Ljubljani, kamor se je iztekal ta denar, izplačal teh denarnih nagrad, kar je povzročalo med žandarmerijo in finančnimi organi v plebiscitni coni A nemalo godrnjanja in nezadovoljstva.

Drugi izmed razlogov, ki so Avstriji pripomogli do zmage pri koroškem plebiscitu, je pristransko delovanje in poslovanje članov angleške in italijanske delegacije plebiscitne komisije v Celovcu v prid Avstrije. Plebiscitna komisija, ki je imela nalogo nadzorovati potek ljudskega glasovanja, je začela prihajati v Celovec v začetku meseca julija 1920; zadnja je prišla 17. julija v Celovec angleška delegacija, katere predsednik je bil polkovnik Peck, ki je bil obenem predsednik celotne plebiscitne komisije.³ Italijanski komisiji je načeloval princ Livio Borghese, ki je bil znan kot hud nasprotnik vsega slovanskega, francosko delegacijo je vodil diplomat Chabreun, jugoslovansko delegacijo pa univerzitetni profesor iz Beograda dr. Jovan Cvijič, ki je vendar kmalu nato odstopil, morda iz razloga, ker je plebiscitna komisija ob svojem konstituiranju sklenila, da ima jugoslovanski član plebiscitne komisije le posvetovalni glas. Med našo vlado in Medzavezniškim svetom v Parizu pa je bilo dogovorjeno, da ima jugoslovanski delegat v zadevah, ki se tičejo glasovalne cone A, soodločujočo pravico v plebiscitni komisiji; to bi bilo tudi v skladu s senžermensko mirovno pogodbo. Že ta sklep plebiscitne komisije kaže njeno pristranost v korist avstrijskih interesov. Dr. Cvijiča

je potem nasledil kot predsednik jugoslovanske delegacije plebiscitne komisije Jovan Jovanovič, po poklicu diplomat v Beogradu.

Angleški in italijanski člani plebiscitne komisije so se po prihodu v Celovec začeli družiti z nemškimi političnimi krogi in so prišli kmalu pod njihov vpliv. Pod pritiskom avstrijskih krogov je izdala plebiscitna komisija kmalu po njenem konstituiranju sklep, naj se odpre demarkacijska črta med cono A in B plebiscitnega ozemlja. Ta sklep ni bil naperjen le zoper interese Jugoslavije, temveč je tudi povzročil zaskrbljenost prebivalstva cone A in protestno gibanje po vsej Sloveniji. V Ljubljani je bil sklican protestni shod, celokupna slovenska vlada je sklenila odstopiti in Slovenski narod je v članku pod naslovom „Kaj namerava antanta s svojim manevrom“ napisal tole: Kakor se vidi, antanta z Avstrijo vred nima ravno skromnih ciljev: terorizirati ljudstvo, da bi glasovalo za Avstrijo, pripraviti ta čas ugodno življenje Nemcev v pasu B in povzročiti neizmerno škodo Slovencem: kajti na naši meji bi cvetelo tihotapstvo in verižništvo in čez Karavanke bi se vsul ničvredni nemški denar.⁴ Zaradi protestov deželne vlade v Ljubljani in centralne vlade v Beogradu do otvoritve demarkacijske črte potem ni prišlo, naši časopisi pa so v člankih iz Koroške še nadalje napadali plebiscitno komisijo, da ne izpolnjuje svojih dolžnosti, da imajo Nemci in nemčurji plebiscitno komisijo popolnoma v svojih rokah in da je plebiscitna komisija pristranska v korist Nemcev. Dne 15. septembra 1920 je plebiscitna komisija na pritisk Nemcev izdala ponovno več sklepov, ki so bili naperjeni zoper interese Jugoslavije. Slovenski narod je 16. septembra 1920 prinesel tole vest: Na včerajšnji seji plebiscitne komisije v Celovcu je bilo sklenjeno, da se ima naše vojaštvo umakniti iz glasovalne cone A, ne da bi se poprej ali istočasno umaknilo tudi italijansko vojaštvo iz avstrijskega ozemlja na Koroškem, nadalje da se ima umakniti tudi vse naše orožništvo, ki ni rodom iz Koroške, in končno, da se ima suspendirati do plebiscita izvajanje nadzorstva nad veleposestvi. Nemško stališče je prodrlo, ker sta se zanj zavzela italijanski in angleški delegat.⁵ Zaradi teh sklepov plebiscitne komisije je celokupna deželna vlada v Ljubljani ponovno demisionirala, tega odstopa pa osrednja vlada v Beogradu ni sprejela. Tudi do realizacije sklepov plebiscitne komisije z dne 15. sep-

KLARTEXT
ZEITUNG FÜR NATIONALE POLITIK

Marxismus statt Vernunft!
★
Frau ohne Beruf?
★
Strauß unter Beschuß

KÄRNTEN — DEUTSCH

Frei und ungeteilt

10. Oktober 1920 —
Volksabstimmung in Kärnten

Der 10. Oktober 1920 — der Tag der Volksabstimmung in Südkärnten — ist ein Ehrentag in der Geschichte unseres deutschen Volkes und der der Volksabstimmung vorangehende Abwehrkampf ist ein Ruhmesblatt unserer Geschichte.

Als sich nach Ende des Ersten Weltkrieges die alte Monarchie in ihre nationalen Bestandteile auflöste, fanden sich in Wien die Abgeordneten aus den deutschen Landesteilen zusammen, um die Republik Deutschösterreich zu gründen. Dazu gehörte nicht nur das heutige Österreich, sondern auch das Südtirol und Südmähren, die deutsche Sudsteiermark und Südtirol.

Italiener, Tschechen und Sudslawen hatten es von Anfang an darauf abgesehen, unter Bruch des Selbstbestimmungsrechtes und aller historischen und ethnischen Gegebenheiten, deut-

Unser Geschenk an Kärnten zum 60. Jahrestag der Volksabstimmung ist das Versprechen, jederzeit mit allen zur Verfügung stehenden Kräften und mit der Bereitschaft zu jedem Opfer hinter einem DEUTSCHEN, FREIEN und UNGETEILTEN Kärnten zu stehen.

Die Bundesführung der NDP:

DR. NORBERT BURGER
ING. FERDINAND KAMINICKY
WALTER NEPRAS

Tudi
60-letnica
plebiscita
je bila
zlorabljen
za protislo-
vensko
gonjo

tembra ni prišlo, pač pa je plebiscitna komisija 22. septembra 1920 o tem ponovno razpravljala in sklenila, da orožništvo v coni A ostane, vendar se prideli po en zavezniški častnik orožniškemu poveljstvu v Velikovcu in v Borovljah.⁶

Tudi posamezni člani plebiscitne komisije so s svojim ponašanjem kazali simpatijo do Avstrijcev in nenaklonjenost do Jugoslavije. Slovenski narod je 30. septembra 1920 v članku „Glasovi s Koroškega“ poročal, da je bil v Pliberku pretep med Nemci in Slovenci in da je italijanski podpolkovnik Navarini, predsednik plebiscitne komisije okrožja Pliberk, preoblečen v civilno obleko, na trgu pred gostilno Niemetz pretepal Slovence.⁷ Pa tudi predsednik plebiscitne komisije za okrožje Velikovec, angleški polkovnik, njegovega priimka se ne spominjam več, ni dosti zaostajal za svojim italijanskim kolegom iz Pliberka, kar bo pokazal naslednji primer:

Plebiscitna komisija v Celovcu je izdala nekaj predpisov za plebiscitno ozemlje v obliki okrožnic že v začetku svojega poslovanja; v eni teh okrožnic je bilo prepovedano pridobivanje glasovalcev s podkupovanjem, kar pa avstrijska propaganda ni upoštevala. Slovenski narod je o tem poročal 23. septembra 1920 pod naslovom „Plebiscitna komisija in podkupovanje glasov“ tole: Avstrija kupuje slovenske plebiscitne glasove za drag češki sladkor, za sukneno blago, sol, usnje in vse, kar si poželi človeško srce. Takšna glasovalna propaganda je po pojmi vseh civiliziranih narodov prepovedana in nepoštena. Plebiscitna komisija je izdala proti temu načinu pridobivanja glasov kazenske odredbe.⁸

Kake tri tedne pred plebiscitom je naša žandarmerija zasačila avstrijske agitatorje, ki so prišli iz Labota in podkupovali glasovalce v okolici Libelič. Žandarmerija jim je zaplenila vse blago in živila in poslala prijavo na okrajno glavarstvo v nadaljnje ukrepanje. Tudi ta neprijetni kazenski referat je bil v mojih rokah. V tej zadevi, v kakem štadiju je bilo kazensko ukrepanje, mi danes ni več v spominu, je prihitel na okrajno glavarstvo sam predsednik plebiscitne komisije za velikovško okrožje, angleški polkovnik, me dal poklicati in začel name kričati v angleškem jeziku. Ker niti jaz nisem obvladal angleškega jezika niti nismo imeli na razpolago tolmača, je angleški polkovnik v slabi nemščini zahteval, naj zaplenjeno robo vrnemo lastnikom, kar sem seveda gladko odklonil. Ta primer dokazuje, kako pristransko so ravnali člani medzavezniške plebiscitne komisije v korist interesov Avstrije.

Največ škode pa so pred plebiscitom povzročili Jugoslaviji italijanski člani plebiscitne komisije, ki so avstrijski delegaciji pomagali vtihotapiti v volilne imenike glasovalce, ki niso imeli v coni A glasovalne pravice. O tem poroča Slovenski narod 13. oktobra 1920 pod naslovom „Potvorjeni plebiscit“ sledeče: Ko je bila reklamacijska doba že potekla, je Nemcem uspelo s pomočjo italijanskih oficirjev vtihotapiti v glasovalne imenike na tisoče svojih pristašev, ki po predpisih sploh niso imeli glasovalne pravice. Še tik pred plebiscitom se je službeno razglašalo, da izkazujejo glasovalni imeniki nekaj nad 34.000 glasovalcev, nemški listi pa sedaj konstatirajo, da je bilo glasovalcev 40.000. Od kod so vzeli teh 6000 glasov? Več kot gotovo je, da so jih vtihotapili v glasovalne imenike po preteku reklamacijskega roka.⁹ Razen tega so v noči od nedelje na ponedeljek, to je od 10. na 11. oktober, na več voliščih zamenjali slovenske glasovnice z nemškimi. Slovenski narod je 15. oktobra 1920 dodatno k poročilu od 13. oktobra pod naslovom „Ukradene slovenske in podtaknjene nemške glasovnice“ poročal, da se je to zgodilo na voliščih v Borovljah in Št. Jakobu v Rožu, kamor so ponoči s pomočjo Italijanov vdrli neznani elementi in izvršili zamenjavo glasovalnih listov.¹⁰ O teh sleparijah je 15. oktobra 1920 poročal tudi ljubljanski dnevnik Slovenec.

Najbolj zanimiva in najbolj alarmantna pa je bila vest, ki jo je prinesel Slovenski narod dva dni pred plebiscitom, ki je bila natisnjena v debelejšem tisku na uvodnem mestu tega časopisa in ki se glasi: „Plebiscit na Koroškem se ne odgodi! Ako bi izgredi onemogočili ljudsko glasovanje, prisodi antanta Koroško Jugoslaviji! Pariz, 7. oktobra. Medzavezniški svet je razpravljal o plebiscitnem vprašanju na Koroškem in odklonil avstrijski predlog, da bi se odgodil plebiscit v coni A. Plebiscit v coni A se ima nepreklicno vršiti dne 10. oktobra. Ako bi pa izgredi in nemiri, povzročeni od katerekoli strani, onemogočili ljudsko glasovanje, bodo zavezniki glede Koroške ukrenili isto, kakor v tešinskem vprašanju. V tem primeru pripade koroška glasovalna cona A brez plebiscita Jugoslaviji. Ni izključeno, da v tem primeru prisodijo zavezniki Jugoslaviji tudi Celovec.“¹² Prihodnji dan, 9. oktobra 1920, je Slovenski narod objavil na istem vidnem mestu še tole kratko notico: Antanta zahteva nemoten plebiscit. Pod nobenim pogojem se rok za glasovanje ne sme podaljšati. V primeru, da bi prišlo do nemirov, bo naročil medzavezniški svet naši vladi, da nemudoma zasede cono A do nekdanje demarkacijske črte. O usodi Celovca pa bo posebna komisija sklepala, eventualno se postavi razsodišče.¹³

Kaka edinstvena priložnost, da bi pripadalo slovensko koroško ozemlje Jugoslaviji! Francozi so nam indirektno polagali na srce, naj razbijemo plebiscit. Zanimivo je tudi dejstvo, da je avstrijska stran predlagala odgoditev plebiscita, kar je medzavezniška komisija v Parizu zavrnila. To je bila tretja priložnost, ki smo jo zamudili, da bi slovenska Koroška prišla pod Jugoslavijo.

Ljubljanski časopis Slovenec je 19. oktobra 1920 poročal, da je Beograd ukazal izprazniti Koroško.¹⁴ Uslužbenci okrajnega glavarstva smo zadnji zapustili Velikovec, to je bilo 3. novembra 1920, ker smo šele tega dne končali uradno predajo poslov okrajnega glavarstva avstrijskim uradnikom. Preselili smo se v

Simpozij
zgodovinar-
jev ob
60-letnici ple-
biscita je
zavrgel
dosedanje
„nemotljivi-
vost“
koroškega
zgodovino-
pisja

Prevalje in s težkim srcem zapustili plebiscitno ozemlje in njene Jugoslaviji zveste koroške Slovence.

Tretji izmed glavnih vzrokov, da je pri plebiscitu zmagala Avstrija, je dejstvo, da je več kot deset tisoč koroških Slovencev glasovalo za Avstrijo. Kdo so bili ti glasovalci in zakaj so glasovali za Avstrijo? Temu je v prvi vrsti kriva mentaliteta slovenskega prebivalstva na Koroškem, ki je zaradi stalnega pritiska od strani nemških političnih krogov živelo v nekakem stalnem strahu. Ta takozvani prastrah na Koroškem ni nekaj izmišljenega ali iz trte zvitega. Po drugi svetovni vojni so nemški koroški časopisi več let na dolgo in široko pisali o tem pojavu in je izgledalo, da je ta prastrah zajel tudi nemško prebivalstvo na Koroškem. Pred prvo svetovno vojno pa je v tem strahu živelo predvsem slovensko prebivalstvo na Koroškem. Ta prastrah ni bil samo nek duševni pojav, temveč tudi telesni, šel je, kakor so Nemci rekli, skozi kosti in mozeg (durch Mark und Bein). Težko je opisati človeške občutke tega strahu in še težje definirati njegov nastanek, morda bi mogli to lažje opisati psihologi ali filozofi. Po mojem mnenju je ta prastrah pri Slovencih na Koroškem izvirail iz dejstva, da so desetletja in desetletja živeli pod stalnim pritiskom nemškega prebivalstva, da so v javnem življenju igrali le podrejeno vlogo in da so jim stalno krajšali njihove pravice v šolstvu, na sodiščih in v deželni upravi. Med plebiscitom je slovenska in jugoslovanska propaganda posvečala premalo pažnje temu pojavu, da bi izbila ta prastrah, ki je še tlel v dušah in telesih socialno nižje stoječega prebivalstva na Koroškem.

Slovenski kmetje na Koroškem so skoro stoođtoto glasovali za Jugoslavijo. Nepozaben mi ostane spomin na desetine in desetine lojtrskih vozov, ki so prihajali na shode v Velikovec in napolnili glavni trg, okrašeni s cvetjem ter slovenskimi in jugoslovanskimi zastavami, na vsakem teh vozov pa 30 do 40 praznično oblečenih mož in žena, deloma v narodnih nošah, ki so s petjem in vzklikanjem manifestirali za Jugoslavijo. Večina slovenskih delavcev na Koroškem je bila še vedno organizirana v celovski social-demokratski stranki, katere vodstvo je bilo v celoti v rokah Nemcev; ti delavci so pod vplivom svojih voditeljev iz Celovca skoro stoođtoto glasovali za Avstrijo. Social-demokratski odposlanec iz Ljubljane je sicer skušal pridobiti delavske glasove za Jugoslavijo, ni pa imel prave zaslombe pri vodilnih slovenskih krogih na Koroškem; klerikalni krogi so mu celo metali polena pod noge, kakor smo to videli pri shodu v Dobrli vasi. S svojo agitacijo ni imel nikakega uspeha. Avstrijski kancler dr. Karl Renner se je po plebiscitu v svojem govoru v dunajskem parlamentu zahvalil delavcem v Pliberku, Velikovcu in Borovljah, da so glasovali v prid Avstrije.¹⁵

Vsa industrija v plebiscitni coni A je bila razen treh ali štirih puškarskih delavnic v Borovljah v rokah nacionalistov, mnogo zemljiške posesti na plebiscitnem ozemlju pa je bilo v lasti nemških veleposestnikov. Delavci in nameščenci v industriji in na veleposestvih so morali pod pritiskom svojih gospodarjev glasovati za Avstrijo. V mestih je bilo pri meščanih in na podeželju pri nemčurskih posestnikih v službah mnogo slovenskih poslov, ki so bili odvisni od svojih gospodarjev in so ravnótako glasovali za Avstrijo.

V Slovenskem narodu pa je 22. oktobra 1920 neki dopisnik v članku pod naslovom „Največja nevarnost“ zapisal tole: Zakaj so se koroški Slovenci v enem svojem delu odločili za Avstrijo, zato, ker so bili že zdavnaj po političnih konceptih svojih klerikalnih voditeljev pripravljeni za njo.¹⁶

Nekaj je k slovenskim glasovom za Avstrijo pripomogla avstrijska propaganda iz Celovca, ki je bila s svojimi slovenskimi letaki mnogo bolj učinkovita kot naša. Nekaj pa je pripomogel k tem glasovom tudi koroški prastrah, tako da je število

za Avstrijo oddanih slovenskih glasov hitro naraslo na 10.527, kakor je to bilo ugotovljeno v več slovenskih in avstrijskih publikacijah.¹⁷ Če odštejemo teh več kot deset tisoč glasov in onih štiri do pet tisoč glasovalcev, ki so bili vtihotapljeni s pomočjo Italijanov v volilne imenike, ostane le sedem do osem tisoč nemških glasovalcev, ki so oddali svoj glas za Avstrijo. Od teh sedem do osem tisoč Nemcev pa je bila več kot polovica rojenih Slovencev, ki so se šteli za Nemce in smo jih mi nazivali za nemčurje. V plebiscitni coni A je živelo pravih Nemcev le tri do štiri tisoč.

Podal sem v kratkem obrisu svoje mnenje o vzrokih, zakaj smo leta 1920 izgubili koroški plebiscit.

V Slovenskem narodu je 2. 10. 1920 izšel članek bivšega predsednika jugoslovanske delegacije plebiscitne komisije v Celovcu dr. Jovana Cvijiča pod naslovom „Koroški plebiscit“, v katerem Cvijič polemizira s koroško deželno skupščino, ki je Slovincem obljubljala raj na zemlji.¹⁸ Znano je tudi, da je koroški deželni glavar dr. Lemisch pred plebiscitom in še po njem slovesno obljubil, da bodo koroški Slovenci uživali vse pravice v javnem življenju kakor Nemci. Kaj pa se je v resnici v teh šestdesetih letih po plebiscitu na Koroškem dogajalo in kaj se dogaja še danes?

Poglejmo najprej, kake razmere vladajo pri sodiščih na Koroškem. Raba slovenščine je bila že v stari Avstriji pred prvo svetovno vojno in med njo pri koroških sodiščih zelo zapostavljena kljub avstrijskim ustavnim zakonom, ki so na Koroškem priznavali enakopravnost slovenščine z nemščino. Spominjam se, da je moj oče, ki je bil notar v Pliberku, prihajal pogosto od sodišča domov ves rdeč v obraz od jeze, ker je moral na razpravah prenašati neutemeljene osebne žalitve od strani zagrizenega nemško-nacionalnega sodnika. Te razmere se potem med obema svetovnima vojnama kljub obljubam koroških nemških politikov niso mnogo spremenile v korist Slovencev. Z državno pogodbo iz leta 1955 je vsaj pri treh sodiščih na bivšem plebiscitnem ozemlju, t. j. v Pliberku, Železni Kapli in Borovljah, zajamčena enakopravnost slovenščine z nemščino. Dvomim pa, da je v teh petindvajsetih letih po podpisu državne pogodbe bil izdan pri teh treh sodiščih kak

Radiše:
državni
praznik v
duhu dobro-
ga sosodstva

sodni akt, bodisi pogodba, sodni sklep ali sodba v slovenskem jeziku. Nasprotno, Slovenci se morajo, ako zahtevajo slovensko uradovanje, poslužiti sodnega tolmača. Kje je tu manjšinska zaščita, o kateri se avstrijski politični krogi na Koroškem hvalijo, da so jo stoodstotno uresničili. Če bi na Koroškem izvajali dosledno, pravično in pravilno manjšinsko politiko, bi morala biti slovenščina v rabi pri vseh koroških okrajnih sodiščih, kjer prebivajo Slovenci, pa tudi pri sodiščih v:šje instance v Celovcu in Beljaku.

In kako je na Koroškem s šolstvom? Z uzakonitvijo sistema utrakvističnih šol v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila nemško-nacionalnim krogom na Koroškem dana edinstvena prilika, da so izrabljali šolstvo za germanizacijo koroških Slovencev. To se jim je v polni meri posrečilo in so šole na Koroškem še danes ustanove, v katerih vcepljajo slovenskim otrokom v glave, da je nemški jezik več vreden kot slovenski. Na Koroškem je bilo po drugi svetovni vojni nekaj časa v veljavi dvojezično šolstvo, ki pa je bilo po nekaj letih ukinjeno in je bil izdan zakon, da morajo slovenski starši posebej prijavljati svoje otroke k slovenskemu pouku, če jim hočejo zagotoviti šolsko vzgojo v materinščini. Ali obstoja tak predpis še v kaki drugi državi v Evropi ali na svetu sploh? Ali se res ne da doseči, da koroške deželne oblasti začnejo v koroškem šolstvu izvajati določila državne pogodbe iz leta 1955?

Tretja sporna točka, v kateri se koroški Slovenci borijo za svoje v državni pogodbi iz leta 1955 zajamčene pravice, je zadeva dvojezičnih krajevnih napisov. Pod pritiskom koroškega hajmatdinstja je bil s sedmojuljsko zakonodajo skrčen na Koroškem seznam krajev, kjer so dovoljeni dvojezični krajevni napisi, le na nekaj krajev ob jugoslovansko-avstrijski meji. Avstrijski in posebno koroški politični krogi naj vzamejo za zgled, kako se manjšinska zaščita glede krajevnih in uličnih napisov pravilno in pravično izvaja v Jugoslaviji; ob jugoslovansko-italijanski meji v slovenskem Primorju in v Istri so povsod, kjer prebivajo Italijani, nameščeni slovensko-italijanski in hrvatsko-italijanski ulični napisi ne glede na gostoto te narodnostne skupine. Če bi Avstrija dosledno, pravično in pravilno izvajala zaščito svojih manjšin, na Koroškem so to Slovenci, bi morali biti na vsem ozemlju, kjer prebivajo Slovenci, to je od Šmohorja na zahodu do Pliberka na vzhodu, od Železne Kaple na jugu do Djekš na severu krajevni napisi dvojezični, nemško-slovenski. Pa tudi ulični napisi bi morali biti v vseh večjih krajih, kakor Velikovec, Borovlje, Železna Kapla in Pliberk, dvojezični, ker spadajo ti kraji na dvojezično ozemlje.

Še enega vprašanja, ki se tiče slovenske manjšine na Koroškem, bi se rad dotaknil, to je vprašanje ljudskega štetja. Pri tem štetju so Nemce in Slovence opredeljevali v podskupine, kakor deutsch-slowenisch in slowenisch-deutsch, deutsch-windisch in windisch-deutsch in podobno. Kak vik in krik bi zagnali Avstrijci, če bi Italijani na Južnem Tirolskem označevali Italijane in Nemce še za italienisch-deutsch in deutsch-italienisch, italienisch-schwäbisch in schwäbisch-italienisch in podobno. In kaka zmešnjava bi nastala v Združenih državah Amerike, kjer živi nešteto priseljencev raznih narodov in narodnosti iz Evrope, najbolj številni so Italijani in Poljaki, mnogo pa je tudi Slovencev in Nemcev, če bi te prebivalce označevali še za angleške Italijane in italijanske Angleže, angleške Poljake in poljske Angleže, angleške Slovence in slovenske Angleže in angleške Nemce in nemške Angleže. Tako opredeljevanje Nemcev in Slovencev na Koroškem ni žaljivo le za koroške Slovence, temveč tudi za vse ostale Slovence, pa tudi ne samo za koroške Nemce, temveč tudi za vse ostale Nemce. Ne čudim se nemškimi političnim krogom na Koroškem, da so v tem pogledu nasledli nemškona-

cionalni propagandi; čudim pa se političnim in vladnim krogom na Dunaju, da so dovolili tako nesmiselno in nemogoče ljudsko štetje na Koroškem.

Slovenski narod je 29. septembra 1920 objavil članek iz Pariza pod naslovom „La question de Carinthie“, v katerem je poudarjeno, da koroško vprašanje ni samo vprašanje meje med Slovenci in Avstrijci, to je evropsko vprašanje.¹⁹ Koroško vprašanje pa je ostalo evropsko vprašanje tudi še v šestdesetih letih po plebiscitu in je še danes. Koroški pisatelj Lovro Kuhar — Prežihov Voranc mi je za uvod k nemškemu prevodu njegovega romana Požganica napisal tele preroške besede: Möge dieses Buch dazu beitragen, nach diesem zweiten mörderischen Weltkrieg die Beziehungen zweier großer europäischer Nationen, der Deutschen und der Slawen, zu bessern, da es in Europa nur dann einen dauernden Frieden geben wird, wenn Slawen und Deutsche unter sich als gute Nachbarn leben werden. (Ta knjiga naj bo spodbuda za to, da bi se po tej drugi morilski svetovni vojni izboljšale razmere med dvema velikima narodnostima, Nemci in Slovani, ker bo v Evropi le tedaj zavladal trajen mir, če bodo Slovani in Nemci živeli med seboj kot dobri sosede).

Dr. Anton Svetina

Opombe

- 1 Slovenski narod, št. 117, 26. 5. 1920
- 2 Slovenski narod, št. 239, 19. 10. 1920
- 3 Slovenski narod, št. 159, 16. 7. 1920
- 4 Slovenski narod, št. 164, 22. 7. 1920
- 5 Slovenski narod, št. 211, 16. 9. 1920
- 6 Slovenski narod, št. 216, 22. 9. 1920
- 7 Slovenski narod, št. 223, 30. 9. 1920
- 8 Slovenski narod, št. 217, 23. 9. 1920
- 9 Slovenski narod, št. 234, 13. 10. 1920

- 10 Slovenski narod, št. 236, 15. 10. 1920, št. 237, 16. 10. 1920
- 11 Slovenec, št. 236, 15. 10. 1920
- 12 Slovenski narod, št. 230, 8. 10. 1920
- 13 Slovenski narod, št. 231, 9. 10. 1920
- 14 Slovenec, št. 239, 19. 10. 1920
- 15 Slovenski narod, št. 239, 19. 10. 1920
- 16 Slovenski narod, št. 242, 22. 10. 1920
- 17 Carinthia I, letnik 163, Celovec 1973, str. 349
- 18 Slovenski narod, št. 225, 2. 10. 1920
- 19 Slovenski narod, št. 222, 29. 9. 1920

Svetle zvezde - temni dnevi

*Svetle zvezde-temni dnevi,
poln skrivnosti vidim svet.
Brstje mlado, up kreposti,
to naj naša bo vigred;
a pot ni dolga, je le kratka,
zgubi se kakor solza v očeh,
kajti vsaka urca,
ki bila je presladka,
roga se sama sebi skrita v posmeh.
Kaj ste želje te globine?
Oh, predaleč šle ste tu od nas,
ko zdaj nas veže misel na spomine,
da tem bolj spoznamo:
kam drvi naš dragi čas.*

Jozi Turk

Vinzenz Schumy in nacisti leta 1933

Članek povzema nekatere Schumyjeve zapise, ki jih je bila pobudila knjiga Franza Winklerja „Die Diktatur in Österreich“ (1936), v kateri je avtor obtožil Schumyja sodelovanja z avstrijskimi nacisti. Članek skuša s povzemanjem Schumyjevih polemičnih odgovorov istočasno opozoriti na drobce koroškega političnega dogajanja v usodnih tridesetih letih (prepis ustreznega gradiva hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru).

Za širše razumevanje v članku zajete problematike naj opozorimo, da se je Schumy rodil 28. julija 1878 v ziljanskih Čačah ter da se je v mladosti priznaval za Slovenca. Kot tak je celo končal slovensko kmetijsko šolo na Grmu na Dolenjskem, kamor ga je bilo poslalo Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem. Kasneje je očitno iz političnih vzrokov prestopil v nemški tabor ter kot novorojeni nemški nacionallec pričel zanikati svoj slovenski izvor. V delu „Vinzenz Schumy“ avtorice Ursule Benedikt (tipkopisna disertacija iz leta 1966) lahko beremo Schumyjevo izjavo, da so na njegovem domu govorili le nemški, kar pa se tiče slovenščine, se jo je po izjavi naučil v toliko, da se je mogel sporazumevati (slovensko narečje Schumy označuje v izjavi kot „vindišarščino“). Kolikor moremo presoditi, je v prihodnjih letih skušal zakriti svoj študij na slovenskem šolskem zavodu, predvsem pa to, da ga je tjakaj poslala slovenska politična organizacija.

Glede njegovega političnega zorenja najdemo v Schumyjevi dokumentaciji njegovo zagotovilo, da je rastel v izrazito nemškonacionalni družini. V življenjepis, ki ga je sam napisal, beremo, da so njegovo politično (s tem pa kasneje tudi narodnostno naravnano) tvorile tri komponente: svobodnjaštvo, nemštvo ter kmetstvo, poleg tega pa še spoznanje o socialnih potrebah ljudstva (po Ursuli Benedikt).

Kot nemški nacionallec je Schumy aktivno nastopal proti narodno zavednemu

slovenstvu. To se je v letih pred prvo svetovno vojno pokazalo še zlasti na območju velikovškega sodnega okraja, koder je bil Schumy tedaj zaposlen (do leta 1911). V spominih opozarja, da je v tem času na gospodarskem področju podpiral Nemce in „Nemcem prijazne Slovence“. Tako ne preseneča, da so bili prav ti njegovi učenci aktivni proavstrijski (in s tem pronemški) delavci v plebiscitnem času po koncu vojne (isto delo).

Ne da bi se nadrobneje ukvarjali s Schumyjevo vlogo v času med in po plebiscitu, naj ponovimo več kot znano dejstvo o Schumyju kot enemu vodilnih protimanjšinskih delavcev na Koroškem tako v okviru Kärntner Heimatdiensta (Heimatbunda) ter v okviru koroške deželne vlade (nekaj časa je bil celo deželni glavar).

V že omenjeni disertaciji Ursule Benedikt beremo o Schumyju, da nikakor ni bil nasprotnik nacističnega gibanja v času, ko je bilo to gibanje še „majhno“ in „miroljubno“, se pravi do Hitlerjevega prihoda na oblast. Beremo celo, da je v letih 1931 in 1932 pri tečajih za landbundovske funkcionarje (se pravi politične stranke, kateri je pripadal in bil na čelu njene koroške organizacije) bilo njegovo zadržanje do pripadnikov rjave stranke sicer „nihajoče“, vendar pa „prijateljsko in objektivno“. Benediktova poudarja, da je bilo to Schumyjevo stališče souglaseno s tistim osrednjega strankinega tajništva. To pa je bilo vedno znova usmerjeno proti krščanskim socialcem, socialnim demokratom in fašistoidnemu Heimatschutzu, medtem ko je bila stranka do nacistov „zadržana“; vzrok take usmeritve naj bi bil pogojen z dejstvom, da stranka ni mogla voditi boja na vseh frontah.

Ob tem je treba poudariti, da sta bili v odnosu do nacizma med koroškimi landbundovci dve struji. Prva je bila za vključitev v nacistično stranko, medtem ko je druga — njen pristaš je bil tudi Schumy — zagovarjala samostojnost stranke, vendar ob istočasni „bojni skupnosti“ z na-

cisti. Za razumevanje koroške stvarnosti je v Schumyjevi dokumentaciji poučno opozorilo, da so leta 1933 sicer bila nasprotstva med obema političnima strankama, med Landbundom in NSDAP, vendar je med obema vladal na Koroškem „takorekoč državljanski mir“. To pa je bil vsekakor tisti motiv, ki je poleg ideoloških sličnosti na narodnostnem področju pripeljal v prvi polovici leta 1933 do razgovorov Vinzenza Schumyja in predstavnikov rjave stranke.

Ko se je Schumy po izidu Winklerjeve knjige v enem od zapisov vračal na dogajanje izpred treh let, je moral ugotoviti, da je zlasti januarja in februarja 1933 nacistično gibanje dobilo na Koroškem „vedno več pristašev“ (porast je bil pogojen s Hitlerjevo postavitvijo za kanclerja 30. januarja 1933). Schumy piše, da so tedaj še posebej prehajali v nacistično stranko velikonemci in pripadniki Landbunda, se pravi pristaši njegove stranke. Omenili smo že, da sta bili na Koroškem v Landbundu dve smeri: ena je zagovarjala utopitev stranke v NSDAP, druga pa je bila pripravljena sodelovati z nacisti. Schumy piše, da je bil kot „predsednik landbundovske deželne organizacije absolutno obvezan storiti vse“, da bi koroški Landbund ne prešel v nacistično stranko, ali drugače povedano: da ne bi do kraja razpadel. Edini izhod iz tega položaja je Schumy videl v „bojni skupnosti“ z nacisti po vzoru, dobljenim iz Nemčije (takoimenovana Harzburgerfront).

Februarja je dobil tudi strankino pooblastilo sondirati pri nacistih, ali so pripravljeni na tako „skupnost“. O tem se je v Brucku na Muri pogovarjal tudi z vodjo štajerskega Heimatschutza Kammerhoferjem. Šlo je za štajersko organizacijo fašistično usmerjene organizacije, ki je v tem času že jadrjala v nacizem. Kot je znano, je v tem času med štajerskim Heimatschutzom in NSDAP prišlo do pogodbenega sodelovanja, vendar pa je v fašistoidni organizaciji kmalu prevladal nacizem in pri nacističnem puču prihodnje leto so bili eden odločilnih nacističnih dejavnikov na Štajerskem prav pripadniki Heimatschutza. Tako usmeritev Štajercev je dal Schumyju v začetku leta 1933 vedeti tudi vodja koroških nacistov von Kothén; pojasnil mu je, da je štajerski Heimatschutz sicer obdržal organizacijsko samostojnost, dejansko pa se je v vsem podredil Hitlerjevemu gibanju.

O tem in podobnih vprašanjih je tekla beseda na več sestankih med Kothénom in Schumyjem v prvih mesecih leta 1933; teh se je enkrat ali dvakrat udeležil tudi Schumyjev strankarski sotovariš Suppersberger, poleg njega pa tudi koroški deželni glavar Kernmaier. Von Kothén je razgovore seveda skušal izkoristiti v smeri vključitve Schumyja in koroškega Landbunda v nacistično stranko. Značilno je, da mu je vodja koroških nacistov zagotavljal po nacističnem prevzemu oblasti mesto avstrijskega kmetijskega ministra.

SPD „Borovlje“ je praznovalo 75-letnico obstoja in dela

Po tem Schumyjevem spominskem pogledu na razgovore naj povzamemo von Kothenov pismo Schumyju z dne 25. aprila 1933. Iz njega lahko povzamemo, da sta bila na enem od razgovorov Schumy in Suppersberger nasprotna tedanjemu koroškemu deželnemu zboru („da današnji deželni zbor nikakor ne odgovarja želji ljudstva“). Schumy je menda tedaj menil, da na prihodnjih deželnih volitvah samostojen nastop Landbunda radi vladajočih razmer „ne pride v poštev“. Predvsem pa je videti, da je beseda na sestanku tekla o morebitnem odstopu deželnega glavarja ter o skupni zahtevi NSDAP in Landbunda o razpustitvi deželnega zbora.

Dokumentacija kaže, da so nacisti v avstrijskonemški nacionalni tabor šтели poleg sebe še Landbund, Heimatschutz ter velikonemce. Za primer novih deželnih volitev so predlagali kar se da močno opozicijo nacionalnega tabora (seveda pod svojim vodstvom) in to v obliki brezpartijske „udarne enotne fronte“, „podobno kot v rajhu“. Po njihovem bi morale „razdrobljene nacionalne skupine spoznati znak potrebe ter izpeljati sousmeritev, kot je bila z absolutnim uspehom izpeljana v rajhu“. Nadaljnja možnost bi bila po nacistični zamisli prisiliti avstrijsko vlado, da bi imenovala namesto deželnega glavarja za Koroško posebnega komisarja. Ta ukrep naj bi vodil k „negotovosti v črno-rdečih krogih“ (se pravi med krščanskimi socialci in socialnimi demokrati). Po mnenju koroških nacistov bi tak ukrep samo pospešil (v primeru volilnega poraza) razpad te „fronte“. Zahteva po razpustu deželnega zbora pa bi morala biti brezpartijsko dogovorjena z že omenjenimi nemškonacionalnimi grupacijami.

Iz dokumentov je prav tako videti že omenjeno nacistično težnjo po vključitvi koroškega Landbunda. V ozadju te težnje pa je bila želja doseči spor med koroškim Landbundom ter dunajsko centralo (in s tem do nadaljnjega razpadanja stranke). Menili so tudi, da bi takemu Schumyjevemu koraku sledila vrsta ostalih deželnih organizacij, kot tiste na Salzburškem, Tirolskem, Štajerskem in v „ostalih zveznih deželah“, konec koncev pa bi se morale pridružile tudi Dunaju zveste dežele.

V tej zvezi je Kothenu opozarjal Schumyja, da je čas oklevanja in čakanja do-

končno mimo. Poleg tega je videti, da so si nacisti s pomočjo Schumyja obetali pridobiti si pristaše tudi iz nasprotnega krščanskosocialnega tabora. Pri pridobivanju Schumyja pa so se lotevali tudi ostrejših strun; ena teh je vedela povedati, da so na severnem Koroškem do njega „kritično usmerjeni“. Kolikor moremo presoditi, so bili nacisti še naprej pripravljeni priznavati Landbund kot stanovsko kmečko organizacijo po vzgledu nacistične kmečke organizacije v Nemčiji, ki jo je vodil nacist Darre.

Nacistični pogledi so bili predmet sestanka razširjenega predstojništva koroškega Landbunda. Poleg vodstva se ga je udeležila še vrsta strankinih zaupnikov. Schumy v spominskem zapisu pravi, da razgovor glede na „različnost interesov“ „kot je bilo pričakovati“ ni vodil do dokončnega rezultata. Ali drugače povedano: sestanek je moral biti kaj buren, saj sta se na njem očitno udarili dve struji: pronacistična in tista, ki je bila za sodelovanje z nacisti, vendar na enakopravni osnovi.

Kar se tiče nacističnih predlogov, je v prihodnjih dneh Schumy poročal vodji koroških nacistov, da so imeli njegovi predhodni razgovori neobvezen značaj. Zato naj bi bila nacistična trditve o dogovorjenih skupnih linijah in dogovorih netočna ter sporočil, da je na sestanku razširjenega predstojništva poudaril, da „v sedanjem stadiju“ o dogovorih ne more biti govora. Pač pa je bil Landbund soglasen z NSDAP o prenosni deželni zbor in deželne vlade v duhu „nacionalne“ politike. Za v prihodnje naj bi bilo obstoječe stanje „neznosno“ ter bi bile potrebne nove volitve.

Iz Schumyjevga odgovora Kothenu z dne 5. maja 1933 pa je videti, da Landbund o tem vprašanju še ni izrekel zadnje besede (v ozadju je bil pač strah stranke, da ne bi na volitvah na račun nacistov izgubila del svojih volivcev). Kar se tiče odstopa deželnega glavarja, je v odgovoru Schumy soglašal, da bi tak odstop prispeval k okrepitvi političnih napetosti, vse to pa bi seveda vodilo do novih volitev. Po drugi strani pa bi po njegovem odstop imel tudi senčne strani, zato tudi stavljajo „vplivni zastopniki“ (se pravi on in še nekateri somišljeniki) skupaj z deželnim glavarjem pomisleke proti

predčasnemu odstopu. Schumy je dalje menil, da je skupen nastop vseh „nacionalnih“ strank pri prihodnjih volitvah nujnost. Poudaril je, da „se bo osebno z vso močjo zavzel za to misel“, seveda pa se je treba pred tem dogovoriti o sodelovanju nacionalnega tabora.

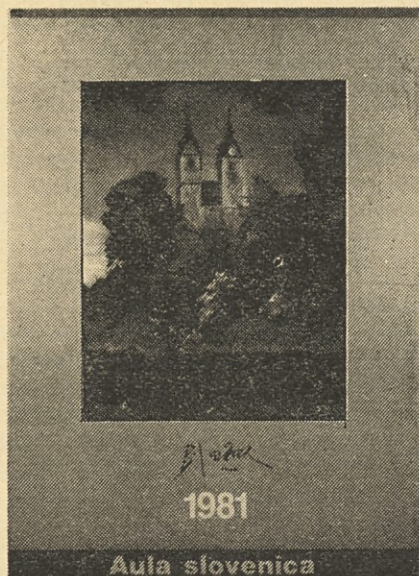
Glavnino Schumyjevega odgovora je zavzemalo vprašanje neposrednega sodelovanja z NSDAP oziroma morebitni vstop koroškega Landbunda v nacistično stranko. Tu se je Schumy vnovič pokazal kot zagovornik nadaljnega obstoja njegove stranke, morebitni vstop v nacistično stranko pa je v tej zvezi označil kot kapitulacijo. O njem ne more biti govora, je pisal, vse dokler ima stranka življenjsko energijo ter močno bazo „zarotenih in zvestih“ pristašev. Kot dodatni argument obstoja stranke je še podčrtal, da je „kmet (glavno oporišče koroškega Landbunda) konservativen ter zavrača... menjavanje miselnosti in strankine pripadnosti“; tudi se ne želi izpostavljati nevarnosti, je dodajal Schumy. Pri poudarjanju še nadaljnje samostojnosti svoje stranke je med drugim kazal na štajerski Heimatschutz, ki so mu nacisti pustili samostojnost in se spraševal, zakaj ne bi mogli na tej osnovi razpravljati tudi z Landbundom. K temu Schumy v pismu dodaja: „Za dogovor po štajerskem vzoru bom sigurno imel soglasje velike večine zaupnikov, medtem ko bi imel za popolno predajo Landbunda kot politične organizacije v zdajšnjih razmerah le manjšino“ (za seboj). Vsekakor je šlo tu za očitno Schumyjevo osebno mnenje ter mnenje njegovega ožjega kroga, saj je prihodnji razvoj dovolj zgovorno demantiral njegovo stališče.

Schumy je dalje poudarjal, da je to vprašanje v ozki povezanosti z odnosom koroške organizacije do zveznega strankinega vodstva na Dunaju. Predvideval je tudi možnost „odločilnih pogajanj“ s predsednikom Franzem Winklerjem ter poudaril, da v avstrijsko vlado vključeni zastopniki Landbunda „z uspehom zastopajo priključitev k Nemčiji (Anschluß)“, enako pa tudi „protilegitimistične (protihabsburške) tendence“. In dokler zastopniki stranke izpolnjujejo to „funkcijo“ in dokler so pripravljeni nadaljevati z „ukrepi v korist našega ogroženega kmetijstva“, tako dolgo ni vzroka, da bi koroška or-

ganizacija odrekla poslušnost dunajskemu strankinemu vodstvu. Zase je Schumy poudarjal, da bi kot soustanovitelj Landbunda ter dolgoletni predsednik in mandatar ne hotel dobiti očitka nezvestobe in dezertstva.

V nadaljevanju odgovora Schumy še poudarja, da so v Landbundu sicer čisto vidne razlike v mišljenjih, za koroško organizacijo pa je zatrdil, da ima čisto drugačno usmeritev, kot jo najdemo v večini ostalih avstrijskih dežel. Vendar pa te razlike, je poudarjal, ne gredo tako daleč, da bi moralo priti do preloma s stranko, prav nasprotno: čisto se je pokazalo, da ima koroška usmeritev pozitiven učinek (na vso stranko). Končno je Schumy še pribil, da izstop Korošcev iz Landbunda ne pride v poštev, in to „vse-dotlej, dokler se Koroška lahko uveljavlja v skupni organizaciji“.

Von Kothenu je poudarjal, da je imel že večkrat možnost dejati, da trenutno še ni vzroka za to, da bi se obstoječe „fronte“ „premaknile“. Menil je, da bo sedanja vlada gotovo še dalj časa na krmilu,

V koledarju za leto 1981 je „Aula slovenica“ predstavila koroške pasteles Božidarja Jakca

kar pa se tiče Landbunda, bo stranka v vladi vse dotlej, dokler bo to v korist kmetovalcev in „nacionalnih zahtev“. Poleg tega nima nobenega smisla prepustiti oblast vladajočim socialnim demokratom ter Heimatschutzu. Ob tem je zanimiva Schumyjeva misel, da se bodo prihodnje politične razmere v Avstriji „verjetno razvijale v primerjavi z Nemčijo popolnoma drugače“ in da v Avstriji ne bo prišlo do samovlade „Hitlerjevega gibanja“, ampak bo treba iskati „primerne oblike medsebojnega učinkovanja nacionalnih skupin“. Samoposebi umevno je, je poudarjal, da bo Landbund sodeloval v „nacionalni fronti“, „ne da bi moral pri tem napraviti politični harakiri“. Poleg tega je von Kothenu sporočil, da bo 11. maja zbor strankinih koroških zastopnikov, na katerem se bodo ukvarjali s tekočimi zadevami, torej tudi z vprašanjem sodelovanja z nacistično stranko.

V omenjenem poročilu iz leta 1936 Schumy navaja, da ga je v dneh po prejemu gornjega odgovora Kothen povabil, da bi potovala v Linz k „deželnemu“ (državnemu) vodji avstrijske NSDAP Habichtu; slednji bi namreč mogel dati najboljše pojasnilo o dogovoru med štajerskim Heimatschutzem (Heimwehrom) in nacistično stranko. Do sestanka je nato prišlo 9. maja 1933. Poleg obeh koroških udeležencev in Habichta sta se ga udeležila tudi dva avstrijska nacistična princ von Meiningen in von Sterneck. Po Schumyjevem dnevniku je bil razgovor „zelo vzpodbuden“. Tema pogovora je bila v glavnem vlada — nacisti — Landbund. Habicht je med razgovorom po Schumyjevem zapisku „jedrnato in jasno“ izjavil, da je predlagal kanclerju E. Dollfussu, naj izpopolni mesta, ki bodo v vladi postala prosta, z nacisti ter naj razpiše nove volitve. Poleg tega je omenil, da v takem kabinetu Landbund ne bi imel predstavnikov (tu je mislil predvsem na predsednika stranke Winklerja). Po njegovem bi bila „bojna zveza“ Landbunda z nacisti možna le v primeru, ko bi ta politična stranka postala izključno stanovska organizacija, ki bi politiko prepustila izključno NSDAP. Na Schumyjevo pripombo, da je štajerski Heimatschutz v odnosu z nacisti vendarle ohranil samostojnost, je sledil odgovor, da so Štajerci sicer ohranili svojo organizacijsko

svojskost, vendar pa so se politično brez-pogojno prepustili nacistični stranki. To bi po njegovem moralo veljati tudi za Landbund.

Na razgovoru je tekla beseda tudi o morebitnem Schumyjevem vstopu v avstrijsko vlado. Habicht takega vstopa po Schumyjevem zapisku ni priporočal. — Iz Linza je vodila Schumyja pot na Dunaj. Tu ga je poiskal predsednik stranke Winkler ter mu sporočil, naj pride takoj v urad zveznega kanclerja. Za prihodnjo Schumyjevo življenjsko pot je sledil eden odločilnih trenutkov, saj je po razgovoru z Winklerjem vstopil v rekonstruirano avstrijsko vlado in to kot notranji minister.

Še isti dan — bilo je 10. maja 1933 — sta Schumy in Winkler odpotovala v Celovec na ponovno zasedanje razširjenega predstojništva stranke. Na njem je Schumy nadrobno poročal o svojih „prizadevanjih ter o končnem rezultatu“ pogovorov z nacisti. Njegov predlog, naj ostane stranka še naprej samostojna, je zbor sicer enoglasno osvojil, vendar je bila to le trenutna odločitev, saj je šel prihodnji razvoj stranke v nasprotni smeri.

V istem dokumentu je Schumy spregovoril tudi o svojem vstopu v Dollfussov kabinet. Sporočil je, da je tak vstop na enem od strankinih zborovanj „spontano“ postavil leta 1933 vovbrški OR Glantschnig s pripombo, da bi Schumy kot minister mogel storiti marsikaj na gospodarskem polju za Koroško. To, da je bil tudi dejansko imenovan za notranjega ministra, je Schumy kasneje pripisoval prizadevanju strankinih sodelavcev za dosego takega položaja. Kot je znano, je 18. maja 1934 sledil razpust Landbunda kot politične stranke. S tem trenutkom so bile koroškemu Landbundu razvezane roke ter prepuščeno, da sam razpravlja o svoji usodi. Tudi sedaj sta bili v deželni organizaciji dve smeri: ena je zagovarjala vključitev pripadnikov Landbunda v NSDAP, medtem ko je druga struja — vodil jo je Vinzenz Schumy — zagovarjala misel, po kateri naj si Landbund prizadeva pridobiti si vpliv v novoustanovljeni režimski kmečki stanovski organizaciji.

Tone Zorn

Koroško manjšinsko vprašanje

v luči ugotovitev švicarskega znanstvenika

V poletnem semestru 1980 je imel na celovški univerzi predavanje dr. Paul Parin iz Švice, ki je govoril o svojih izkušnjah pri uporabi pogovorne tehnike, razvite iz psihoanalize, v etnoloških raziskavah. Na predavanje sta ga povabila inštitut za filozofijo na celovški univerzi in avstrijska družba za skupinsko dinamiko in skupinsko pedagogiko (Österreichische Gesellschaft für Gruppendynamik und Gruppenpädagogik — ÖGGG).

Dr. Parin je psihoanalitik v Zürichu v Švici. Skupaj s svojo ženo Goldy Parin-Matthey in dr. Fritzem Morgenthalerjem je eden izmed osnovalcev tako imenovane etnopsihoanalize. Objavil je nad 50 znanstvenih publikacij. Leta 1980 je izšla pri založbi Kindler njegova bolj ali manj avtobiografska knjiga „Untrügliche Zeichen von Veränderung. Kindheit in Slowenien“. Velik del svoje mladosti je dr. Parin namreč preživel v Sloveniji. Kot veleposestniški sin je doživljal in skušal razumeti

razne družbene procese, ki jih opisuje v omenjeni knjigi. V vojnem času se je s svojo ženo vrnil iz Švice v Jugoslavijo, kjer je kot zdravnik deloval pri partizanih. Po vojni pa je z večjo ekipo švicarskih zdravnikov pomagal pri postavitvi neke bolnišnice v Jugoslaviji in si je ob tej priložnosti ogledal tudi kraje svoje mladosti v Sloveniji.

Ko je bil leta 1980 na Koroškem, ga je spremljala tudi njegova žena. Med drugim sta si tedaj ogledala video-dokumentacijo „Vam, ki ostanete živi“, ki govori o Selah med nacistično dobo. Sodelovala sta pri diskusiji z učitelji o tej dokumentaciji, obiskala pa sta med drugimi tudi družino Karla Prušnika-Gašperja.

Med njegovim bivanjem na Koroškem se je z dr. Parinom pogovarjal mag. dr. Helmut Stockhammer, ki nam je svoje zapiske prepustil za objavo v Koroškem koledarju.

Vprašanje: Če gledate nazaj na zadnja dva dneva, kakšne vtise imate o tej pokrajini in o njenih problemih?

Parin: Vnaprej bi rad povedal, da nisva prišla popolnoma nepripravljena tukaj sem. Od svojih prijateljev sva dobila literaturo. Tako sem si ustvaril že določen zgodovinski pregled o zatiranju jezika in kulture tukajšnjih Slovencev in o sredstvih gospodarskega in političnega zatiranja manjšine. Drugič: šele zdaj nama je postalo jasno — čeprav ne prihajava s kakega drugega kontinenta — kakšna posebna politična in kulturna situacija vlada na Koroškem. Tu še vedno, in to deloma uspešno, šovinistično nastrojena politična struktura obravnava znatno slovensko manjšino kot nek nižji razred, kot helotsko manjšino. Na naju je napravilo velik vtis spoznanje, da se takšno ravnanje po drugi svetovni vojni v srednji Evropi še ni končalo. To posebno zato, ker Švica tega problema v tem smislu — namreč zatiranja drugojezičnih manjšin zaradi njihove narodne pripadnosti — ne pozna. Razen tega sva videla, da obstoje skupine Slovencev in tudi skupina neslovenskih znanstvenikov na univerzi, ki skušajo po različnih poteh dvigati samozaveštatiranje manjšine. Posebno važno je olajšati manjšini povezavo z njeno zgodovino in kulturo na področju šolstva in izobraževanja odraslih, kot tudi pri vzgoji otrok v družini. Politično izobraževanje odraslih namreč lahko z različnimi sredstvi prispeva k temu, da se pripravi podlaga za uporabo slovenskega jezika tudi na državljanskem področju.

Posebno močno naju je prizadel film o dogodkih v Selah. Videlo se je, kakšno

zatiranje je doživljalo slovensko prebivalstvo v akutnem štadiju fašizma in kako se je proti temu branilo. V diskusiji z učitelji, ki je sledila, sva dobila vpogled v težave, na katere naletijo najosnovnejše pravice do človeškega dostojanstva, do državljsko enakopravnega življenja. Predsodki so zakoreninjeni zelo globoko. Že desetletja jih gojijo, tako da se zdi, da je vse prebivalstvo pod vplivom nemškonacionalne indoktrinacije.

Mnogi učitelji so v diskusiji poročali o velikih težavah pri obravnavanju določenih obdobj koroške zgodovine, predvsem dobe nacizma in zgodovine partizanskega boja proti Hitlerjevemu fašizmu. Nadalje sva čula z določenim začudenjem, da se celo visoki uradni zastopniki v pogovorih z obiskovalci iz inozemstva drznejšo govorijo o slovenskem jeziku tako, kot da to ne bi bil človeka vreden jezik — v nasprotju z angleščino in francoščino, ki sta naši priznanje kot jezika, ki ju je vredno govoriti.

Najin obisk je bil v toliko pretresljiva lekcija, v kolikor sva — tudi kot etnopsihologa — videla, kako skromna so pravzaprav naša sredstva za odstranjevanje takšnih predsodkov, četudi psihoanaliza kot posamična terapija k temu vsekakor lahko prispeva svoj delež. Posebno važno je priznanje osnovnega dejstva, da bi morali imeti slovenski koroški deželani na vseh področjih javnega življenja enako pravico do uporabe svojega jezika. Zdi se mi, da se je skupina znanstvenikov in novinarjev tega problema tu lotila v zelo ustrezajoči obliki. To je politična naloga, ki je ogromna in h kateri moremo prispevati kvečjemu s svojimi razmišljanji.

Vprašanje: Kakšen pomen ima po Vašem mnenju pravilno vrednotenje slovenskega odpora proti fašizmu za samozavest manjšine?

Parin: Mislim, da bi bilo izredno važno, da se tako slovenska manjšina kot tudi nemškogovoreča večina v nepopačeni obliki soočita z zgodovinskimi vzroki in posledicami partizanskega boja. Kot sem videl, vsakdo ve zanj. Toda še vedno se o njem misli in propagira v kruti zgodovinsko popačeni obliki, kot da bi bil neke vrste nezakonito dejanje. Če bi se dalo o tem doseči resnično zgodovinsko zavest pri slovenskem in nemškogovorečem prebivalstvu, potem bi to bilo za samozavest posameznika in za slovenski narod na Koroškem izredno ugodno, kajti brez zgodovine se konec koncev ne more obdržati nobena kultura in s popačeno zgodovino bodo prihodnje generacije komaj v stanju, da postanejo polnovredni državljani. Za polnovrednega državljana smatram pri tem takšnega, ki se ne prilagaja samo pasivno obstoječim gospodarskim in pravnim zakonom, ampak aktivno, na podlagi svoje osebnosti in svoje kulture sodeluje pri oblikovanju in — če je potrebno — pri preobrazbi družbe, v kateri živi. Zdi se mi, da je popačena zgodovinska zavest kriva tudi tega, da mnogi Slovenci podležejo zgodovinsko nastalemu triku, da imenujejo Slovence na Koroškem „vindišarje“ in ne Slovence. To je jezikovno pravilo, s katerim vladajoči narod skuša obvladanemu narodu odrehati pravico do lastne identitete. Ker je bil čas nacizma najbolj dramatično in najbolj usodno razdobje našega časa, kjer je zatiranje doseglo najostrejšo in najbolj nečloveške oblike, je za današnjo generacijo velikanskega pomena, da vidi, da je bil slovenski narod pod najobsežnejšim zatiranjem zmožen začeti boj za svoje pravice. To ima največjo vzgojno vrednost, ne samo za posamezno osebo, ampak za celotno narodnostno skupino. Razen tega to nemškogovorečemu prebivalstvu lahko samo koristi. Obstoji namreč nevarnost, da se mora majhna, obrobna dežela odreči aktivnemu sodelovanju narodnostne skupnosti, ker je le-ta zatirana psihološko, sociološko, ekonomsko in na državljski ravni. Kot namreč vemo iz zgodovine, je zatiranje tudi za zatiralce zelo pogubno. Mislim

torej, da je korektura zgodovine potom razširjanja resnične zgodovine slovenskega odpora na Koroškem zelo važna in nujna naloga. Nujna zaradi tega, ker danes živi še dovolj prič tega časa, ki lahko v razumljivi obliki povedo, kaj se je tu dogajalo.

Vprašanje: Še eno vprašanje bi rad postavil z ozirom na Vašo stroko. Vi ste zdravnik, psihiater in psihoanalitik. Kaj bi s strani Vaše znanosti rekli k problemu „pospeševanje ali nepospeševanje dvojezičnosti vseh, ki živijo na dvojezičnem ozemlju“? Posebno koroški Heimatdienst in razni pedagogi, ki so mu blizu, trdijo, da bi pomenil pouk slovenščine za nemškogovoreče otroke omejevanje, ki ga ni mogoče zagovarjati. Kaj Vi lahko s stališča psihologije otroka rečete k temu problemu?

Parin: K temu bi rad povedal marsikaj. Najprej opombo ne iz psihologije otroka, ampak iz sociologije družine in jezika. Popolnoma nesmiselno je trditi, da učenje drugega jezika v otroški in šolski dobi pomeni za otroka omejevanje — posebno če ta jezik govori precejšen del prebivalstva. Omejevanje in obremenitev je učenje jezika samo tedaj, če je bilo znanje tega jezika ožigosano kot nekaj slabega. V resnici pa je tako, da tu doraščajo nemškogovoreči, ki precejšnjega dela prebivalstva ne razumejo, če le-ta govori v svoji materinščini. To je omejevanje, in sicer za oba. Omejevanje je v tem, če se dvojezično prebivalstvo bolj in bolj oropa možnosti razumevanja jezika soseda, s tem, da se npr. otroke oropa te možnosti.

V Švici imamo mnogo primerov dobro delujoče dvojezičnosti. Obstajajo velika dvojezična področja ob mejah, v kantonu Bern sta npr. zastopana nemški in francoski jezik. Samoumevno se otroci v šolski in predšolski dobi učijo obeh jezikov. Tam bi starši gotovo nastopili proti vladi, npr. nemškogovoreči starši, če bi bila njihovim otrokom vzeta možnost, da govorijo v otroškem vrtcu s francosko govorečimi otroci.

Kot psiholog moram povedati, da je razvoj otroka v družinskem okolju zelo vpliven sestavni del duševnega razvoja in socializacije. Prav tako tudi otroški vrtec in šola, ko se otrok z drugimi otroci sreča v skupini. Posebno tam je za otrokovo samozavest važno, da lahko materinščino — torej jezik, ki ga je govoril s starši in

Avstrijsko-jugoslovansko društvo na Koroškem 25 let v službi sporazumevanja med narodi

brati ter sestrami — nediskriminirano uporablja tudi na nadaljnji socialni ravni. Če namreč vstopu v šolo ali v otroški vrtec sledi istočasna izguba prvotnega jezika, povzroči to v vsakem primeru težave in pogosto tudi škodo. V tem oziru je na razpolago žal precej opazovanj iz emigrantskih družin. Če so npr. češki emigranti prišli v Švico in so otroci morali doraščati v otroških vrtcih brez češko govorčih vrtnaric in drugih češkovorečih otrok, so ti otroci z največjo verjetnostjo utrpeli škodo tako v svojem intelektualnem kot tudi v svojem emocionalno-čustvenem razvoju, in sicer škodo v oblikovanju identitete — če pod identiteto razumemo tisti del osebnosti, ki je takorekoč osnova, hrbtnica duševne strukture, psihološkega aparata. Razen tega bi trdil, da naj tudi starši, ki iz razlogov smotrnosti želijo, da se otrok nauči čim več nemščine, pospešujejo pri otroku slovenščino naprej. Otrok se bo namreč nemščine lažje naučil, če svoje materinščine ne bo oropan. Sicer se ni lažje učiti dveh jezikov kot enega, toda izguba lastnega jezika na socialnem področju šole in otroškega vrtca ovira zmogljivost učenja obeh jezikov. Mislim torej, da bi morali dvojezični otroški vrtci, dvojezično šolo izpeljati celo proti nekdanj izrečeni volji staršev — seveda v povezavi z osveščanjem staršev. Predvsem je treba staršem dopovedati, da z izrinjanjem drugega jezika otroka nikakor ne razbremenijo, temveč mu nasprotno škodujejo. To stališče se gotovo marsikomu zdi paradokсно, toda to je stališče razvojne psihologije.

Vprašanje: Kako ocenjujete v tem sklopu vlogo žene?

Parin: Naši vtisi govorijo za to, da je boljša samozavest, s tem boljša psihološka oprema in s tem tudi možnost večje sposobnosti v socialnem uveljavljanju slovenskih družin in njihovih otrok dana samo tedaj, če imajo med slovenskim prebivalstvom tudi žene boljšo samozavest. Mislim, da žene nimajo samo nalogo, da otroke rodijo, jih hranijo in negujejo, temveč so žene tudi prve posredovalke kulture. Za tisto namreč, kar imenujemo kulturno-specifične lastnosti naroda, se kretnice postavijo že v predšolski starosti in vselej pod vodstvom žene. Ker tudi v družini vlada težak psihološki in sociološki položaj, ne zadostuje, da se žena uresničuje v svoji vlogi kot spremljevalka, služabnica in pomočnica moža. Kajti mož seveda tudi po svoji poklicni dejavnosti in socializaciji nagiba k temu, da se prilagodi „hierarhičnim“ strukturam družbe, v kateri živi in mora živeti. Žena bi imela možnost, da bi bodoči generaciji posredovala osnovne smernice, pri čemer pa je važno, da se ne umakne v tisto vlogo pomočnice in služabnice. Danes imajo žene v solidarnih dejavnostih, npr. v osvajanju avtonomnih otroških vrtcev, izgled, da svojo kulturno-posredniško vlogo še bolje uveljavijo, če se ne podvržejo stereotipnim vrednostnim predstavam, ki vladajo v družinskem okviru. Imam celo vtis — dokazati tega ne morem —, da bi šele določena solidarizacija in emancipacija žensk omogočila slovenski manjšini vzgajati svoje otroke pravilneje, se pravi kulturno-specifično pravilneje, s tem pa tudi k aktivnejšim članom družbene skupnosti. Če se torej žene združijo in npr. otroke vzgajajo tako, kakor to smatrajo za pravilno kot Slovenci v svojih slovenskih družinah, s tem ne napravijo nekaj samo za javne ustanove — to se pravi da skrbijo npr. za dvojezične vrtce in za nastavitve vrtnaric, ki niso pod vplivom vladajočih predsodkov —, marveč s tem lahko ustvarijo tudi neke vrste zaščitni prostor, v katerem se otroci lahko kulturno-adekvatno razvijajo. Če pa so žene dejavne samo v svojih družinah, avtomatično zgubijo svoj vpliv na otroke, brž ko le-ti doživljajo večji del svojega prostega časa in svojih procesov učenja izven območja žene, ko npr. pridejo v vrtci, na katerega žene nimajo vpliva. Mislim torej, da bi bila emancipacija, solidarizacija in večja aktivnost žensk v javnosti osnovni pogoj za človeka vrednejšo in učinkovito izobrazbo ter vzgojo slovenskega življa na Koroškem.

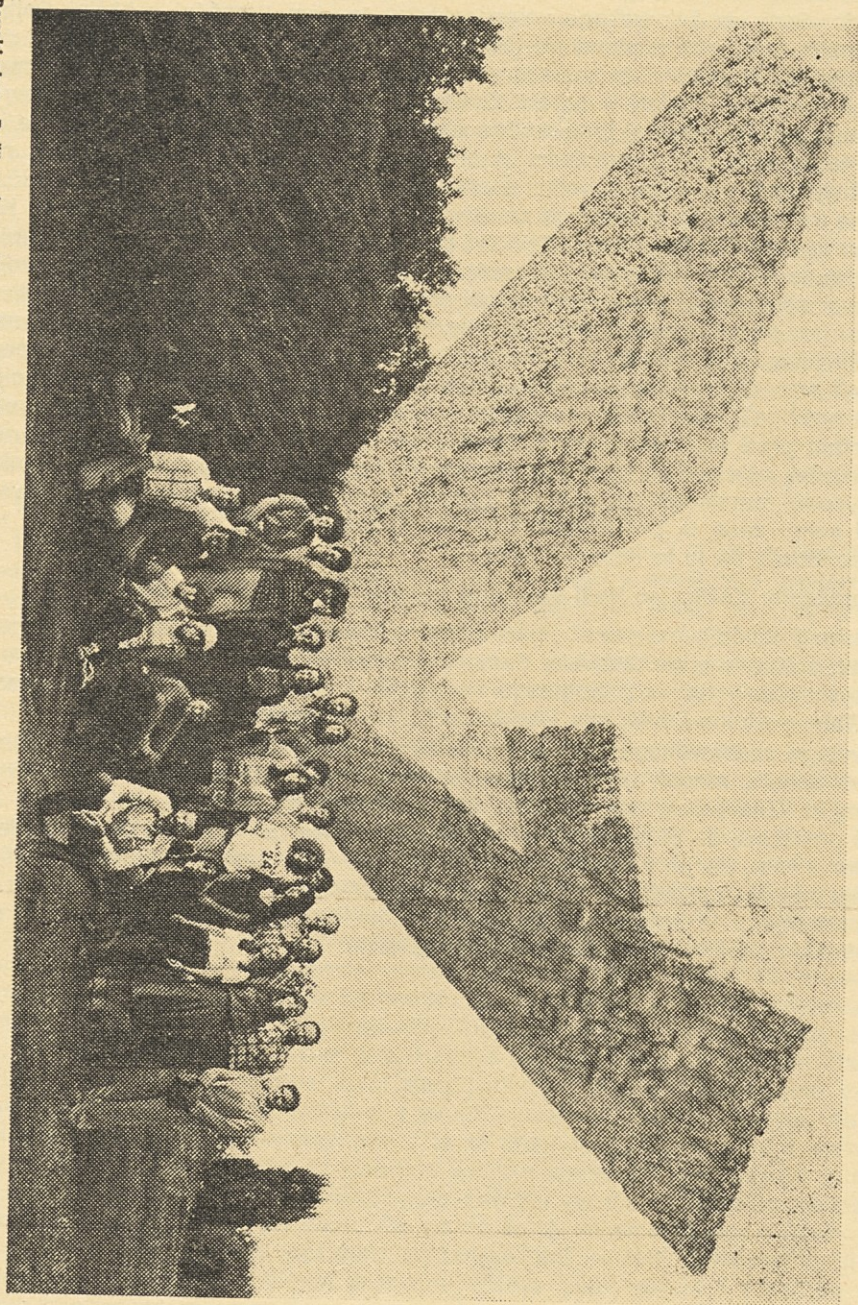
Vprašanje: V kratkem bo izšlo Vaše prvo literarno delo, ki obravnava tudi Vašo mladost, ki ste jo preživeli v Sloveniji (op.: knjiga je medtem že izšla).

Parin: Sem sin švicarskega veleposestnika in sem doraščal v bližini Celja. Tedaj nisem znal nobene slovenske besede, prav tako kot moji starši. Mislim, da ima moj poznejši politični in socialni angažma proti fašizmu prve korenine v razmerah, ki so tedaj vladale v okolici Celja. Pripadal sem sicer skrajno privilegirani veleposestniški družini, toda močno sem trpel pod groznim prepadom, ki se je odpiral tedaj med zelo siromašnim in brezpravnim slovenskim prebivalstvom na eni in življenjem trgovcev in veleposestnikov na drugi strani. Tako moj politični angažma kot tudi moje zanimanje za etnologijo imata najbrž tu svoj začetek. Ko je prišlo v mojem znanstvenem delu do premora, sem začutil potrebo, da svojo preteklost še enkrat pregledam, posebno v dveh ozirih: Kako sem doživljal svojo mladost v zatiranem, podprivilegiranem predelu tedanje kraljevine Jugoslavije? In kako sem sam doumeval prve začetke fašizma, ki se je kmalu povezal z nastajajočim nacionalsocializmom? Meni in osebam okoli mene se je stavilo vprašanje, ali smo za človeka vredno življenje vseh ali pa za monopole in privilegije majhne peščice? Torej govori ta knjiga o nastajanju fašizma v Sloveniji, o osebnih usodah pred vojno in po njej. Kraje svoje mladosti sem namreč obiskal neposredno po osvobodilni vojni jugoslovanskih narodov in tako sem lahko zasledoval usodo marsikoga, ki sem ga poznal iz mladosti. Prvotno sem te stvari zapisal samo zase in pravzaprav niso bile namenjene za objavo. Zdaj me pa posebno veseli, da je to izšlo kot knjiga.

Vprašanje: Kakšni so Vaši naslednji znanstveni in politični načrti?

Parin: Političnih načrtov v ožjem pomenu trenutno nimam. Sploh sva v zadnjih letih politično malo delovala. Samo če je nastala neposredna potreba, sva z besedo in včasih tudi s prisotnostjo na kakšni demonstraciji podprla določeno stvar. Tako podpirava zdaj npr. osvobodilni boj eritrejskega ljudstva.

Svojega znanstvenega dela pa nisva nikoli razumela kot politično delovanje v ožjem smislu, ampak bolj kot osnovno raziskovalno dejavnost za politiko in psihologijo. Znanstveni načrti? Zelo sva prizadeta in žalostna, da sva se že preveč postarala, da bi lahko opravila večja etnološka raziskovalna dela. Problem ni toliko v tem, da je v tropskih deželah telesno zelo naporno, ampak da se s starostjo manjša sposobnost učenja tujih jezikov. Zato je najin namen, da rezultate, pridobljene iz etnopsihoanalize eksotičnih narodov, dalje uporabljava pri spreminjanju zapadne psihologije in psihoanalize.

Pevski zbor „Roi“ se je med turnejo po Srbiji ustavil tudi pri spomeniku žrtv fašizma v Kragujevcu

Prve iskre upora

so na Koroško ponesli borci Kokrškega odreda

O prvih aktivistih in partizanih, ki so iz Kokrškega odreda šli prek Karavank

Kokrški odred je bil tista slovenska partizanska enota, iz katere so organizatorji osvobodilnega boja odšli na Koroško prižigat vstajo. Koroška, ki je že dolgo ječala pod nacistično peto, je mejila na operativno območje Kokrškega odreda; osrednje kot tudi pokrajinsko vodstvo NOB na Gorenjskem tega nikoli ni pozabilo. Štab 1. grupe odredov je imel nalogo, da poleg Gorenjskega in Kokrškega osnuje tudi Koroški odred. Ta naj bi se razvil iz Koroške čete, ki naj bi jo iz Ljubljane prek Gorenjske poslalo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Ker pa te čete, ki naj bi bila sestavljena iz koroških ubežnikov, v Ljubljani niso mogli ustanoviti, je tudi pošiljanje prvih organizatorjev osvobodilnega boja prek Karavank na Koroško za nekaj časa obstalo. Ta prva Koroška četa naj bi se bila na severni strani Karavank združila z „zelenimi kadrovc“, z njihovimi rojaki in znanci, ki so se že skrivali po gozdovih.

Napotke o prenašanju narodnoosvobodilnega boja na Koroško so poleg Kokrškega dobili tudi štab Gorenjskega odreda, ki je s Cankarjevim ali 1. bataljonom deloval zahodnje pod Stolom, prav tako pa tudi partizani na Štajerskem. Vendar je zaradi različnih okoliščin to najprej uspelo Kokrškemu odredu. Najustrenejši teren na Koroškem se je raztezal okoli Železne Kaple, torej v severni sosesčini Kokrškega ali 2. bataljona KO. V tem predelu Koroške Drava dela velik zavoj proti severovzhodu in se najbolj umakne od Karavank in od meje, kar je omogočalo večji manevrski prostor. Pobočja Karavank so tod položnejša kot na sektorju Podklošter—Podljubelj, vmes pa so številne doline, poseljene z zaselki in domačijami, kjer je živelo veliko narodnostno zavednih Slovencev. Nemcev in nacistov je bilo tod razmeroma malo, kar pa ne pomeni, da niso bili nevarni. Poleg tega je državna meja zahodnje od Tržiča potekala po golih skalnatih grebenih, kjer je sovražnik vse prehode zlahka nadzoroval, tako na Ljubelju ter dalje med Stolom in nad Zgornjesavsko dolino do Podkloštra (Arnoldstein) na koroški strani. V okolici Jezerskega, kjer se pobočje spušča proti Železni Kapli, Obirju in okolici, pa je meja potekala — in še poteka — med gozdovi, ki pokrivajo tudi vrhove. Ker pa sta bili obe cesti, tako prek Jezerskega kot še bolj prek Ljubelja, za sovražnika nepogrešljivo važni, so okupatorji zlasti ta predel meje, posebej še med hajkami in ofenzivami, zavarovali tako, da je bila le težko ali komaj prehodna.

Vse te okoliščine so enotam Kokrškega odreda vendarle nudile vsaj delno naravno zaledje in občasno možnost za premikanje tudi na koroško stran. Tako prav Kokrškemu bataljonu, ki se je zadrževal predvsem nad Tržičem in na področju v smeri Jezerskega, lahko pripišemo, da je v 1942. letu dosegel najvišjo stopnjo razvijanja NOB na Koroškem.

To pa je bilo mogoče predvsem zato, ker je s skupino iz Ljubljanske pokrajine v juniju 1942 namesto „Koroške čete“ vendarle prišel eden izmed koroških rojakov. To je bil za osvobodilni boj pripravljeni Ivan Županc-Johan, pozneje upravičeno razglašen za pionirja Osvobodilne fronte v srednjem in vzhodnejšem predelu Koroške.

Ivan Županc-Johan, gozdni delavec z Obirskega nad Železno Kaplo in avstrijski komunist, je že 1939. leta pobegnil iz nemške vojske in prešel v Slovenijo, v Ljubljano. Stanoval je pri rojaku Justu Bisarju-Joštu za Bežigradom in se sestal tudi z drugimi koroškimi ubežniki. Z njimi je kmalu sestavil pevski sekstet „Javornik“ in dosegel tako stopnjo, da je s koroškimi pesmimi nekajkrat nastopil tudi v ljubljanskem radiu.

Največ teh ubežnikov je bilo iz Sel in iz naselij tik pod severnim podnožjem Karavank. To so bili v glavnem tisti, iz katerih je glavno poveljstvo nameravalo sestaviti prvo Koroško četo in jo poslati v njihove kraje. Nekaj jih je potem okupator polovil,

nekaj se jih je porazgubilo, del pa se je v domačo Koroško vrnil že aprila 1941, kmalu po zlomu stare Jugoslavije. Niso postali partizani in uporniki, ker tam še ni bilo organizatorjev vstaje, temveč so se začeli skrivati v različnih bunkerjih. To je bil tako imenovani „zeleni kader“, ki mu tudi orožja ni primanjkovalo. Na Koroškem namreč ni bilo malo orožja. Ti „zeleni kadrovi“ so bili z eno nogo že napol partizani, le organizirati bi se bili morali in začeti z akcijami. A od tega so bili še daleč.

Ivan Županc-Johan, ki je že v Ljubljani navezal stike z organizatorji vstaje, pa ni šel z rojaki domov med „zeleni kader“, temveč se je priključil partizanom Mokronške čete in potem z njo prišel v 2. štajerski bataljon. Bil je tudi mitraljezec in je do konca decembra 1941 sodeloval v vseh bataljonovih bojih. Na Pugledu je zbolel, zaradi česar je bil poslan na zdravljenje v Ljubljano, spomladi 1942 pa se je spet priključil partizanom, in sicer v Dolomiti, ki so blizu Gorenjski. Odtod je s prostovoljci, namenjenimi okrepitvi gorenjskih partizanov, odšel prek demarkacijske črte in pod Osovnikom v loških hribih prisostvoval nastajanju Kokrškega odreda. Tedaj mu je ob prisotnosti Ivana Bertoncija-Johana Jereba, politkomisarja Kokrškega odreda, politkomisar 1. grupe odredov in sekretar PK KPS za Gorenjsko Lojze Kebe-Štefan tudi že dal prve naloge za delo v njegovih rodni krajih na Koroškem. Tam naj bi si najprej ogledal razmere, predvsem pa vzpostavil stike z „zelenimi kadrovi“ in jih organiziral ter pripravil k aktivnosti.

Z Ivanom Župancem-Johanom je gorenjsko partizansko vodstvo ob Matiji Verdniku-Tomažu, ki je deloval v Gorenjskem odredu, dobilo dva ustrezna organizatorja za pokrajino onstran Karavank, saj sta bila oba Korošca. Načrti z njima so se skladali z navodili glavnega poveljstva narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Slovenije, ki je tudi na Koroškem hotelo zanetiti plamen vstaje. To se je skladalo tudi z voljo Ivana Županca-Johana, ki je vseskozi kazal željo, da bi odšel buditi svoje rojake onstran Karavank.

Prva politična pomoč protifašističnim silam na Koroškem

Prvi posegi na Koroško so bili političnega značaja, potem pa se je zvrstilo tudi nekaj vojaških. Zato si bomo oboje ogledali v kronološkem zaporedju, dasiravno so v tesni medsebojni zvezi.

Ko se je koroški rojak Ivan Županc-Johan pojavil v štabu Kokrškega odreda in v njegovem komaj ustanovljenem 2. bataljonu, ki se je zadrževal na območju Storžiča, se je s tem zelo približal svoji ožji domovini. Želja, da bi odšel na Koroško, se mu je prav kmalu uresničila.

Po dogovoru s štabom Kokrškega odreda je Ivan Županc-Johan, ki je poznal tudi prehode preko Karavank, prvič odšel v svoje kraje 6. ali 7. julija 1942. Dodeljen mu je bil tudi Alojz Zupan-Peter, predvojni komunist iz Dupelj in ustrezen aktivist, ki je tudi poznal pot na Koroško.

Krenila sta izza Storžiča, kjer sta se zadrževala 2. bataljon KO in odredni štab, se usmerila proti Dolgim njivam, se na vzhodnem robu Košute vzpela na greben in se spustila na koroško stran, na Obirsko. Tod je bil domačinu Ivanu Župancu-Johanu znan že vsak korak. Takoj je z Alojzom Zupanom-Petrom začel obiskovati sorodnike, znance in prijatelje. Obiskal je brata Mihaela na Obirskem, sestro Marijo, poročeno Olip v Železni Kapli, in vrsto drugih na Obirskem, v Kortah, v Selah, v Železni Kapli in bližnji okolici. Dobil je zvezo tudi s fanti „zelenega kadra“, s katerimi je bil dobro znan. Vsem in povsod je razlagal, za kaj gre, kaj je bistvo Osvobodilne fronte, kako naj bi se vključevali vanjo in začeli z organiziranim uporom. Ljudje so bili veseli, da je končno prišel nekdo, ki jim je prinesel prva sporočila o narodnoosvobodilnem boju Slovencev in Jugoslovancev ter tudi njim nakazal, kaj jim je storiti v boju proti nacizmu. Večinoma so kazali pripravljenost, da bi tudi na Koroškem začeli z organiziranim političnim delom, zlasti še, ker so Ivana Županca-Johana že od prej poznali kot poštenjaka.

A „zeleni kadrovi“, ki so se skrivali v več bunkerjih in pri katerih je Županc pričakoval najštevilnejši odziv, še niso kazali pripravljenosti za vključitev v narodnoosvobodilni boj. Čeprav sta z Zupanom prav med njimi porabila največ časa za prepričevanje, so se po tem prvem obisku odločili za organizirano sodelovanje z NOB

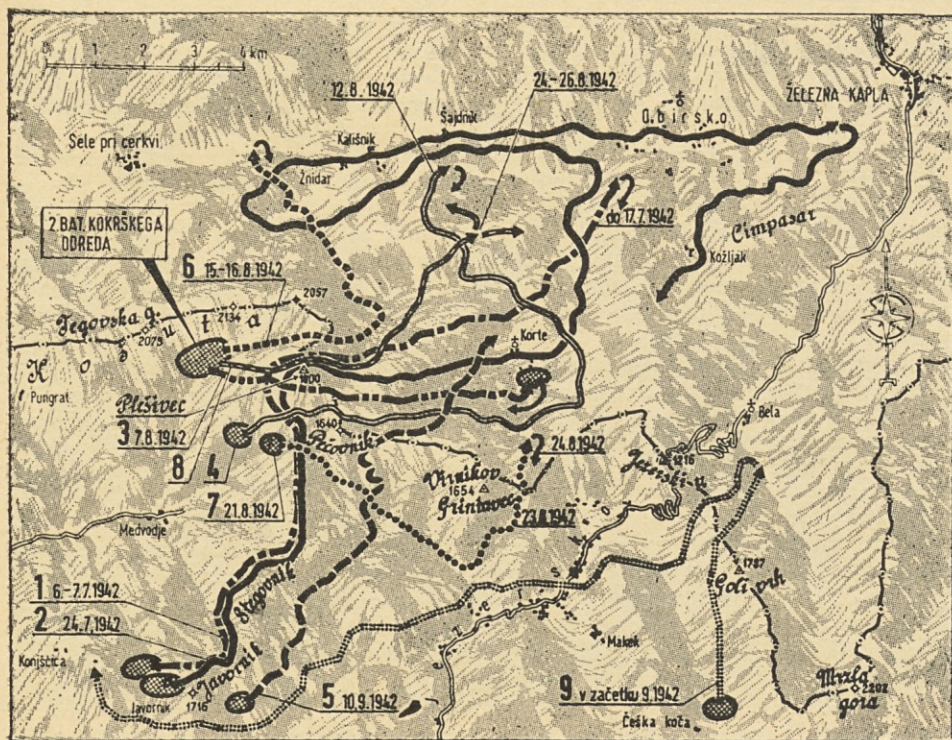
le trije izmed njih: Tomaž Olip-Tomo, Maks Kelih in Jakob Oraže. Kljub temu Županc ni izgubil potrpljenja. Pri tem je pokazal ustrezen politični posluh. Njegovo prizadevanje in splošen razvoj sta pozneje prispevala k temu, da so se z redkimi izjemami priključili partizanom tudi ostali „zeleni kadrovc“.

Po desetdnevnem mobilizacijsko-političnem obdelovanju rojakov na severni strani Karavank sta se Ivan Županc-Johan in Alojz Zupan-Peter z zanimivimi poročili vrnila v Kokrški odred. Priključil se jima je prvi Korošec — „zeleni kadrovec“ Tomaž Olip-Tomo. V 2. bataljonu Kokrškega odreda in v odredni štab so prišli 17. julija 1942, kjer sta Županc in Zupan poročala o svojem delu.

Medtem je Olip več dni ostal v taborišču Kokrškega bataljona in se seznanjal z osvobodilnim gibanjem in partizanskim bojevanjem. Tedaj je začel pisati tudi dnevnik, ki je bil pozneje tako usodno škodljiv.

Iz Župančevih in Zupanovih poročil so v štabu Kokrškega odreda veliko zvedeli: da so na Koroškem mobilizirani v nemško vojsko vsi moški od 17. do 50. leta, da so pogoji za začetke partizanskega gibanja in vera v skorajšnjo osvoboditev precejšnji. Predvsem pa je kazalo, da se hitlerjanci sila boje partizanskega vdora čez Karavanke. Glas o partizanskih akcijah je namreč že segel na Koroško, prebivalstvo pa je občudovalo borbe proti krutemu fašizmu, pod katerim so že tako dolgo trpeli.

Narodnostno zavedni Korošci, ki so Županca in Zupana radi sprejeli, pa o partizanih še niso imeli pravih predstav. Površno in dotlej nepravilno obveščeni Korošci, ki so jih mešali različni glasovi, so namreč mislili, da so partizani del Mihailovičeve — četniške vojske. Tako je bilo na Koroškem tudi zaradi takih dezinformacij kar se da hitro treba širiti tako politično kot tudi vojaško partizansko aktivnost in tja pošiljati literaturo OF.

Ko je Županc poročal tudi o vojaških dezertterjih „zelenih kadrovcih“, ki so se že dolgo skrivali na severnem pobočju Karavank, je povedal, da kljub oborožitvi ne delajo drugega kot to, da se pred Nemci skrivajo.

Ker so o partizanskem bojevanju ti ubežniki prvič slišali, so še vedno računali, da bodo konec vojne dočakali v skrivališčih, Župančevi in Zupanovi naporu še niso rodili takih uspehov, kot sta bila pričakovala. Štab Kokrškega odreda je o vsem tem seznanil tudi štab 1. grupe odredov.

Župančeva in Zupanova poročila in prihod fanta iz koroškega „zelenega kadra“ so štab Kokrškega odreda spodbujali k ponovnim poskusom organiziranja OF na Koroškem. Zdaj so se odločili, da bodo Župancu začasno dodali tudi politično močnejšega, izobraženega človeka. V ta namen so izbrali Leona Skapina-Lada, političnega komisarja 1. čete Kokrškega bataljona. Brž ko je Županc s patruljo prišel s Koroškega, je Skapin prešel k njemu. Ta politično in partijsko razgledani študent iz Ljubljane naj bi s tovariši šel na Koroško predvsem z namenom, da se temeljiteje pogovori z „zelenimi kadrovci“. V štabu so računali, da jih bo Skapin uspel prepričati, naj bi se čimprej vključili v partizanske vrste. Priključili naj bi se začasno Kokršskemu odredu, še bolje pa bi bilo, če bi organizirano začeli delovati na domačih tleh.

S tako odločitvijo je odredni štab zasledoval še en namen: ob domačem gozdnem delavcu Ivanu Župancu-Johanu naj bi ti koroški dezertterji in drugi prebivalci videli in slišali tudi izobraženega človeka. Dejstvo, da so med partizani tudi izobraženci, doma iz raznih krajev, naj bi pozitivno vplivalo na njihovo odločitev. V odredu so vedno bolj sodili, da bi bil prestop „zelenih kadrovcev“ med partizane velika pridobitev, kajti fantje so bili že preizkušeni nasprotniki nacizma, predvsem pa so bili že v ilegali in tudi že oboroženi. Poleg tega naj bi patrulja na Koroškem predla in čimbolj razpredla organizacijsko mrežo OF.

Tako je zdaj skupina štela štiri člane: okrepili so jo še z Leonom Skapinom-Ladom. Dogovorjeno je bilo tudi, da bosta Korošca Županc in Olip poslej ostala v domačih krajih. Ta, po vrsti druga koroška patrulja Kokrškega odreda, je krenila na pot 24. julija 1942, torej komaj teden dni po vrnitvi prve. Karavanke je prešla približno tam kakor prva.

Zdaj, ko je bilo že malo lažje, je patrulja obhodila več krajev na Obirskem ter naselja med Železno Kaplo in Selami, seznanjala ljudi s cilji osvobodilnega gibanja, razkrinkavala izdajalsko Mihailovičevo vlogo, predvsem pa „zeleno kadrovo“ spet pripravljala k temu, da bi priznali OF, partizanski zakon, linijo NOB in da bi bili pripravljeni izvrševati povelja štaba Kokrškega odreda. Patrulja, predvsem Leon Skapin-Lado, se je zelo trudila s temi dezertterji, jih tudi precej „obdelala“, a organiziranemu sodelovanju se kljub raznim obljubam ni priključil noben novinec. Omahovanje in nezaupanje je bilo še premočno. Tako tudi Leon Skapin-Lado ni uspel z mobilizacijo.

Vendar pa so še drugi, narodno zavedni koroški Slovenci prosili, naj bi k njim čimprej in za stalno prišel kak ustrezen in zrel politični delavec, ki bi jim pripovedoval o osvobodilnem gibanju in o partizanskem bojevanju. Ta vprašanja ljudem onstran Karavank nikakor niso bila jasna. Vse je bilo megleno. Ivan Županc-Johan, ob katerem se je osnovnih propagandnih prijemov učil predvsem Tomaž Olip-Tomo, pa sam ni bil vsemu kos.

Druga patrulja, ki jo je vodil Leon Skapin-Lado, se je po dobrih desetih dneh na Koroškem razdelila tako, kot je bilo predvideno: Korošci z Ivanom Župancem-Johanom na čelu so ostali v domačih krajih z nalogo, da naprej osveščajo in povezujejo ljudi. Seveda je ob neizkušenih domačinih vsa teža nalog padla na Župančeva ramena. Skapin in Zupan sta se tedaj prek Košute vrnila na gorenjsko stran. V matični Kokrški bataljon sta se vključila 5. ali 6. avgusta 1942 in nato o svojem delu poročala obema štaboma: bataljonskemu in odrednemu.

Na osnovi njunih poročil je štab Kokrškega odreda štabu 1. grupe odredov že predlagal, naj bi poslali na Koroško izkušenega političnega delavca. Ta naj bi organi-

ziral in vodil politično delo, oba Korošca pa bi mu bila v pomoč. Na Koroškem naj bi ostal za stalno in organiziral tudi zveze s Kokrškim odredom.

Zdaj so v štabih iskali takega ustreznega človeka. Da bi pa podprli in pospešili prve korake narodnoosvobodilnega delovanja na Koroškem, je Kokrški odred iz Kokrškega bataljona, ki je bil tedaj tik ob meji na Dolgih njivah, 8. in 9. avgusta 1942 poslal tja tudi manjšo vojaško skupino. Vodil jo je Janez Perko. Ta skupina je na Obirskem takoj dobila zvezo s Tomažem Olipom-Tomom in z Ivanom Župancem-Johanom.

Skupina je na posvetu z obema Koroščema zvedela, da se je domov na Obirsko spet vrnil lovec Hugo Urbas, ki se je zaradi starih izdajstev skrival pred partizansko sodbo. Urbas je bil „zvest nemški gozdar“, kot zvemo iz sodbe nacističnega sodišča v aprilu 1943 v Celovcu, ko so na smrt obsodili prvih 13 koroških Slovencev. Ta patrolja je najprej obračunala s tem nemčurjem, ki je bil nevaren tudi drugim prebivalcem. Urbas je bil oborožen, zato je bila njegova justifikacija tvegana. Vendar so partizani 12. avgusta 1942 to opravili brez posebnih zapletov. Pri lovcu Urbasu so dobili tudi precej orožja in mu ga seveda zaplenili. Odnegli so tudi nekaj hrane.

Patrolja je čez dva dni, to je 14. avgusta 1942, prišla tudi na prelaz Šajda, kjer se je ustavila pri kmetu Kališniku in tam izvršila prehranjevalno akcijo. Zatem se je prek Karavank vrnila v bataljon.

Tedaj je bil Peter Blažič-Melhior iz Kovorja (rojen 1909), ki je 3. julija 1942 ušel aretaciji in ustrelitvi, kot poznavalec terena določen za stalnega kurirja za zvezo med štabom Kokrškega odreda na gorenjski in med Župancem in Olipom na koroški strani. Vse zveze so bile važne in občutljive, a ta prek Karavank še posebno, saj je šlo za začetke osvobodilnega gibanja na Koroškem.

Člani štaba 1. avstrijskega bataljona

To so bile sicer drobne akcije, vendar so nacistično oblast na Koroškem takoj in zelo vznemirile. O tem pričata že omenjena nacistična sodba, posebej pa še okrožnica orožniškega poveljstva v Velikovcu, ki so jo že 14. avg. 1942 dobile vse postaje. Okrožnica opozarja, „da morajo na področju, ki ga ogrožajo banditi, pri patroljiranju upoštevati posebna navodila. Uniformirane patrolje morajo okrepiti s pomožnimi oddelki esajevcev in esesovcev ... (kajti) izkušnje kažejo, da imajo banditi svoje obveščevalce in vohune ...“

To so bili prvi partizanski politični posegi v vzhodnejši del Koroške, opravili pa so jih ravno borci Kokrškega odreda.

Časovno približno sovpadajo s prvimi partizanskimi patroljami, ki jih je na zahodnejši del Koroške nekajkrat vodil politkomisar Cankarjevega bataljona in nato Gorenjskega odreda Matija Verdnik-Tomaž. Ta je kot politični delavec dokončno prišel na Koroško konec decembra 1942, in sicer v Rož ter tam ostal do svoje smrti.

Ivan Županc-Johan je medtem deloval po svojih močeh in znanju. Uspehi so se pokazali že v avgustu 1942. Za Osvobodilno fronto je kmalu pridobil vrsto novih ljudi, prek Tomaža Olipa in Janeza Dovjaka pa je navezal stike tudi s puškarji v Borovljah. Od tam je začelo prihajati orožje in strelivo. Vzpostavil je tudi stike z ujetimi Poljaki in Ukrajinci, ki so morali delati pri raznih kmetih. Imel je zvezo s štabom Kokrškega odreda, odkoder mu je kurir Peter Blažič vsak teden prinašal razne časopise in propagandne letake. Pri delu je bil Županc neumoren, pri navezovanju stikov in drugem pa mu je bil v pomoč Tomaž Olip-Tomo.

Tudi političnega delavca, ki naj bi šel delovat preko Karavank na območje Železne Kaple, so končno našli v Kokrškem odredu. To je bil Stane Mrhar, dotlej kurir v štabu Kokrškega odreda. Doma je bil v Šentvidu pri Ljubljani, bil je član KP od 1934. leta, partizan pa od avgusta 1941, zato je bilo za njim že veliko preizkušenj.

V začetku septembra 1942 je Ivan Županc-Johan s Koroške spet prišel poročat v štab Kokrškega odreda. Tedaj je bila Mrharjeva rana že zaceljena — ranjen je bil 13. julija — zato je okoli 10. septembra z Ivanom Župancem-Johanom že lahko mislil na pot prek Karavank.

Pred odhodom na Koroško pa je politkomisar 1. grupe odredov in tedanji sekretar PK KP za Gorenjsko Lojze Kebe-Štefan poklical na Jelovico ne le Staneta Mrharja, temveč tudi Ivana Županca-Johana ter politkomisarja Kokrškega odreda Ivana Bertoncija-Johana Jereba. Tu so dobili napotke za delovanje na Koroškem in zvedeli, da bo „koroški rajon“ okoli Železne Kaple in Sel po politični plati za sedaj spadal v okvir kranjskega okrožja. Takrat sta bila tako Županc kot Mrhar odpuščena iz Kokrškega odreda. Tedaj, v septembru 1942, je vodstvo Osvobodilne fronte in KP za Gorenjsko namreč v organizaciji OF začelo uvajati temeljite spremembe. Namesto široko razvejane mreže zaupnikov so iz partizanskih enot začeli odpuščati posamezne člane KP za delo na terenu. Poslej so bili ti politični delavci zadolženi za določena območja ali rajone, kjer so snovali mreže odborov OF.

Tako je bilo tudi v Mrharjevem in Župancčevem primeru. Ta dva sta čez Karavanke odšla z nalogo, da na Koroškem iz ljudi, ki jih je bil pridobil že Ivan Županc-Johan, končno le začneta sestavljati odbore OF in pripravljati teren za snovanje partizanskih enot. Tedaj na Koroškem še vedno ni bilo nobenih odborov.

Najprej sta jih uspela vzpostaviti v Lobniku, na Obirskem, na Beli, v Selah, v Kortah ... V odborih so bili po trije ali štirje člani. Pri tem je Ivan Županc-Johan veliko koristil, ker so ga že poznali. Stane Mrhar je takoj opazil, da je Ivan Županc-Johan v okolici Železne Kaple in Borovelj že položil prve temelje narodnoosvobodilnega gibanja.

O začetku dela na Koroškem je Stane Mrhar 4. oktobra 1942 politkomisarju Kokrškega odreda med drugim poročal, da so ljudje že nekoliko poučeni o narodnoosvobodilnem gibanju, da so kmetje do dveh tretjin protihitlerjevsko razpoloženi, vendar pa mislijo, da jih bodo odrešili slovenski partizani — Mrhar in Županc pa da jim pojasnujeta, da je rešitev le v njih samih, in podobno.

Potem še pravi:

„Z drugimi dezertjerji je težko dobiti zvezo, ker se zelo izogibajo. Drugih fantov pa ni, ker je do 18. leta vse pri vojakihi ... Pomisleke imajo pač glede družin, zime in konca ... Ko dobiva literaturo zdaj, ko se (kurir) Peter (Blažič) vrne, greva v nižino ... Govorila sva tudi z nekaterimi dopustniki ... midva jim pač dopovedujeva, da bo konec prej, če čimprej dezertirajo in gredo v boj proti fašizmu ... Glede partije (mišljena je KP Avstrije — op. I. J.) nisem do sedaj dobil nobenih stikov ...“

Županc in Mrhar sta med prvimi navezala stike tudi z Jurijem Pasterkom, Tavčmanovim iz Lobnika pri Železni Kapli, Francetovim — Lenartovim bratom, poznejšim borcem Kokrškega odreda in potem komandantom 1. Koroškega bataljona, in pa z znamenitim koroškim ljudskim tribunom Karlom Prušnikom-Gašperjem, prav tako iz Lobnika. Prušnik o tem zanimivo pravi:

„Tavčmanov Jurij je bil v vsem okraju eden izmed prvih, ki je vstopil v OF. Že avgusta 1942 so bili pri njem sestanki prvih slovenskih partizanov ...“

Nekega poletnega večera 1942 me je Jurij, moj zvesti prijatelj še iz časov mojega petnajstčlanskega zbora, na skrivnem obiskal. Zašepetal mi je:

„Žnidarjev Hanzi (Ivan Županc) in neki Ljubljčan bi rada govorila s teboj. Pri meni sta.“ Nato je poudaril: „Sestanek bo!“

Rešilne besede! Bil sem tako srečen, da sem ga objel in takoj odšel z njim.

Pri njem sem našel velikega, črnolasega človeka v partizanski obleki ... Bil je Stane Mrhar, z njim pa Ivan Županc-Johan ... In odkar me je obiskal Stane, je moje življenje imelo jasen cilj. Bil sem srečen. Vse sem delal premišljeno. Jurij Pasterk, Franci Weinzirl in jaz smo redno imeli tajne sestanke ...“

Stane Mrhar in Ivan Županc-Johan sta postopoma ustanovila odbore OF v Reberci, Plaznici, Borovnici, na Suhi in celo v Železno Kaplo ter Borovlje sta širila organizacijo. Fante in može, ki so bili v nemški vojski, še vedno pa tudi „zelene kadrovice“ sta hotela pridobiti za prehod k partizanom, vendar jima do konca oktobra to ni uspelo,

Bivši koroški partizani in aktivisti pred Encelnovo hišo nad Mežico, kjer je na posledicah svojih poškodb umrl narodni heroj Franc Pasterk-Lenart, komandant 1. koroškega bataljona

dasiravno so se že začeli vključevati v njuno delo. Tako jeseni na Koroškem še ni bilo domače vojaške enote.

Politični je sledila tudi vojaška pomoč

Kokrški odred je prek svojega Kokrškega ali 2. bataljona nekajkrat prešel na Koroško tudi iz vojaških razlogov. Prvi tak prehod na koroško stran je Kokrški bataljon — in sicer njegova 1. in 3. četa, medtem ko je 2. ostala na Krvavcu — opravil že 7. avgusta 1942, ko se je tja umaknil pred nemškim zasledovanjem. Čez Karavanke je šel nad Dolgimi njivami, vzhodno od vrha Košute, približno tam kot poprej Župančeve patrolje. Ustavil se je na območju Kort in je naslednji dan, 8. 8. 1942, nazaj na Dolge njive poslal v izvidnico dva borca. Nemci, ki so Kokrški bataljon zasledovali že od 1. avgusta, so enega izmed njiju, Antona Šublja, na Dolgih njivah ob žični ograji za jelene ubili, drugega, Franca Štrancarja, ki je sprva ušel, pa čez čas na drugem kraju ujeli. To sta bila tista dva partizana, o katerih govori tudi nemško poročilo, da so ju zasačili v predelu Košute na „stari meji rajha“.

Med prvim pohodom na Koroško Kokrški bataljon sicer ni izvedel nobene vojaške akcije, v zvezo je prišel le z nekaterimi koroškimi Slovenci, ki so živeli na severnih pobočjih Košute. Tod je bataljon prestregel tudi dva neznanca človeka — Avstrijca, ki sta govorila samo nemško. Med zasliševanjem sta trdila, da sta samo turista, planinca, in ker ni bilo kakih oprijemljivih dokazov o čem drugem, so ju spustili.

Verjetno pa so s tem napravili napako, kajti naslednji dan so Nemci tisti predel že hajkali, Kokrški bataljon pa se je pred tem umaknil prek grebena Košute na gorenjsko stran. Nemška policija je bataljon zasledovala že dva tedna. To verjetno zaradi vojaških akcij ob gorenjskih cestah in zaradi oskrbovalnih akcij v Podljubelju in v Trziču. Tako je bil Kokrški bataljon 12. avgusta spet na gorenjski strani.

Čez nekaj dni se je bataljon drugič, a zdaj namensko odpravil na Koroško. Želel je, da ga tedaj Korošci občutijo in da jim pomaga v moralnem in političnem smislu.

Bataljon je lahko odrinil z Dolgih njiv še neovirano, greben Karavank pa je prešel 16. avgusta 1942. Z namenom, da bi zasledoval 2. grupo odredov in ji preprečeval pohod proti Štajerski, je sovražnik v tem času del svojih sil že prevrgel na levi breg Save. Toda sprva le na vzhodni sektor operativnega območja KO, na krvavško-kamniški masiv. Tam je z operacijami začel 15. avgusta, na območje med Kokro in dolino Podljubelja, kjer se je gibal Kokrški bataljon, pa jih je razširil pet dni kasneje.

Takrat se je bataljon s pomočjo Ivana Županca-Johana in Tomaža Olipa-Toma spustil v Sela in v trgovini opravil manjšo prehranjevalno akcijo, nekaterim lovcem pa je pobral orožje. Potem se je uredil in zakorakal skozi vas, vmes pa prepeval partizanske pesmi. Vse to, posebno nove pesmi, je prebivalce še posebno navdušilo in spravilo pokonci. Borci so se z nekaterimi domačini pogovarjali in jih hrabрили ter navduševali za boj.

Nad Selami je potem bataljon nameraval kaznovati nekega priseljenega kmeta — Nemca. Ta je že julija z očetom vred policiji prijavil Župančevo patroljo, ki se je tedaj zadrževala blizu te domačije. Sin je pobegnil, očeta pa so borci dobili in ga potem, ko so v hiši našli tudi nekaj orožja in municije, odpeljali s seboj. Vendar pa so ga po zaslišanju spustili, kajti menili so, da bi napravili več politične škode kakor koristi, če bi ga ustrelili. Med zaslišanjem se je pokazalo, da priseljeni kmet niti sam ni vedel, kam je prišel, in da so mu nemške oblasti obljubljale vse kaj drugega, kot je dobil in doživljal na novi domačiji. Humani postopek partizanov je v propagandnem smislu pozitivno deloval.

Takoj po teh akcijah v Selah, ki so močno in pozitivno odjeknile, se je bataljon že naslednji dan, 17. avgusta, spet umaknil na južno stran Karavank. Tod se je zadrževal med Stegovnikom in Dolgimi njivami pod Košuto, kjer je pričakoval oddelke 2. grupe odredov. A kot smo že videli, se zaradi razširjenih in naglih nemških posegov niso sestali.

Tretjič, in sicer le tri dni po vrnitvi, tudi še v mesecu avgustu, je Kokrški bataljon spet prešel na Koroško. To se je zgodilo po 21. avgustu, ko so Nemci svojo ofenzivo razširili tudi na območje med Kokro in Ljubeljsko dolino in tja pripeljali močnejše oddelke. Cilj policijskih enot na tem področju je bil predvsem zaustaviti pohod Kranjčevega bataljona, za katerega so že vedeli, da se je pojavil v Karavankah. Njihova brzotjavka z dne 22. avgusta 1942 jasno govori o policijski akciji ob ljubeljski cesti in v okolici.

Zaradi zasledovanja, ki so ga Nemci razvili na območju južnega predela Košute vse od Kofc in Dolgih njiv, Brsnine, Stegovnika in Komatevra nad Jezerskim, se je Kokrški bataljon začel umikati v smeri Jezerskega. Zaradi tega tudi ni mogel vzpostaviti zveze s Kranjčevim bataljonom, ki je na desno pobočje ljubeljske kotline prišel 20. avgusta 1942 in se nato prek ceste prebijal proti Kofcam.

Po dvodnevem manevriranju na vzhodnih pobočjih Košute je Kokrški bataljon dne 23. avgusta 1942 prešel na koroško stran in se tam spustil malo nižje. Komaj se je utaboril, so straže že opazile Nemce, ki so prišli s koroške strani — bili so v črnkastih uniformah — in ki so takoj napadli.

Bataljon je s položajev v taborišču nemški napad odbil, nato pa se je takoj spet umaknil nazaj prek Karavank. Mejo je prešel ponoči na 24. avgust.

V bližnji gozdarski koči med Dolgimi njivami in Komatevrom je še odkril Nemce, čez dan pa je pod Stegovnikom naletel na več kot 100 še toplih ognjišč, ki so jih kurili nemški policijski oddelki. Ti so se na tem območju zadrževali vse od tedaj, ko so začeli zasledovati Kranjčev ali 1. bataljon Savinjskega odreda. Torej so Nemci odšli od tod tik pred prihodom Kokrškega odreda ali 2. bataljona KO s koroške strani. Med tem je bil Kranjčev bataljon že na Koroškem, le zahodnejše kot Kokrški bataljon. Tako se bataljona nista mogla sestati. Nemški oddelki so med 21. in 24. avgustom 1942 na območju med ljubeljsko cesto, Košuto in Jezerskim vzpostavili pregosto zaporo.

Iz štaba Kokrškega odreda, ki je bil tedaj že v Žmavcarjih pod Skuto, je okoli 22. avgusta (natančnega datuma ni bilo mogoče ugotoviti) šla na koroško stran skupina Kokrškega odreda. To je bil četrti, a manjši odredov poseg na Koroško. Ta skupina, sestavljena iz štabne zaščite in kurirjev, se je povzpela čez Sleme pod Skuto, nadaljevala pot čez Dolgi hrbet in Ledine ter na koroško stran prešla vzhodno od Jezerskega. Vendar pa je tam opravila le prehranjevalno akcijo, se ustavila pri nekaterih domačinih in se nato s hrano vrnila k štabu odreda.

Petič je oddelek Kokrškega odreda šel na Koroško med 24. in 26. avgustom 1942. Tedaj je v Kokrški bataljon prišel odredni politkomisar Ivan Bertoncely-Johan, ki je medtem že ozdravel od rane. Ivan Županc-Johan je namreč s koroške strani prinesel vesti o tistih jetnikih — Poljaki, ki so nad Obirjem in Selami za Nemce sekali les. Z večjo skupino borcev Kokrškega bataljona je odredni politkomisar prešel Košuto

Partizanski
denar —
izraz v boju
rojevajoče
se slovenske
državnosti

vzhodno od Dolgih njiv. Na koroški strani Karavank so res dobili stik s Poljaki, ki jih je bilo okoli 50. Politkomisar jim je razlagal pomen boja proti nacizmu in jim prigovarjal, da bi prešli k njim, k partizanom, a brez uspeha. Poljaki niso tvegali, zato so jim partizani nazadnje prepovedali sekati les in jih nato pognali v dolino.

V prvih septembrskih dneh je manjša skupina Kokrškega bataljona še enkrat odšla na Koroško. V tej skupini sta bila tudi Alojz Stružnik-Jug, politkomisar 3. čete, in vodnik Karel Kravcar-Kola. Nemci so se tedaj že več dni zadrževali na območju Storžiča in varovali prehode v dolino. Zato ni bilo mogoče po hrano v kranjsko ravnino ali vsaj v podnožje Storžiča. Odločili so se in se ponjo odpravili z Dolgih njiv. Mejo so prešli nad Jezerskim. Na koroški strani so se pogovarjali z nekaterimi ljudmi, potem pa zaplenili nekaj hrane in eno govedo. To žival so potem prignali celo do Konjščice nad Lomom, kamor se je medtem bataljon premaknil.

Če k temu dodamo še prvi večji spopad Kranjčevega bataljona 25. avgusta nad Robežem, je najjužnejša Koroška poleti 1942 doživela celo vrsto srečanj s slovenskimi partizani.

Kokrški bataljon KO pa je poleti in jeseni 1942. leta še večkrat posegel na Koroško, da bi okrepil narodnoosvobodilno gibanje v tej pokrajini.

Tako sta v začetku novembra 1942 prišla v štab Kokrškega odreda neki Viktor in Franc, ki jih je prek PK KP za Gorenjsko poslal na Koroško CK KPS. Kmalu po 1. novembru jih je s primernimi napotki štaba Kokrškega odreda odpeljal z Dobrče redni kurir Peter Blažič-Melhior. Napotili so se na Koroško k Stanetu Mrharju in Ivanu Župancu-Johanu. Dunajčan Franc je bil namenjen za politično delo v celovški okolici, Viktor pa naj bi skrbel za tisk. S seboj so nosili precej literature in pošte za Staneta Mrharja.

Na meji pa so zašli v nemško zasedo. Tedaj sta Viktor in Franc padla ali bila najprej ujeta in tako z vsem, kar sta nosila, prišla v nemške roke, medtem ko je kurirju Petru Blažiču-Melhiorju uspelo pobegniti.

Nemci, ki so bili že nekaj časa na sledi partizanskim organizatorjem in njihovim sodelavcem na Koroškem, so zdaj namesto poslanih dveh organizatorjev osvobodilnega gibanja hitro vrinili tja dva gestapovska agenta in ju opremili z zaplenjeno literaturo in napotki. To sta bila Helmut Sobetz iz jeseniške gestapovske izpostave, sicer kočevski Nemec, in Feliks Kropivnik z Jesenic, partizanski dezertar, ki je Staneta Mrharja poznal iz Cankarjevega bataljona in Dražgoš. Kot „partizana“ sta se pojavila na Obirskem in uspela priti do Marije Olip, sestre Ivana Županca-Johana. Pretentala sta jo in se 11. novembra 1942 v Golobovi hiši res sestala z Mrharjem in Župancem. Vendar sta ta dva kmalu zasumila, da s prišlecema nekaj ni v redu, tedaj pa je nastopilo orožništvo, ki je že prej obkolovalo hišo. Prišlo je do streljanja, a ker je bila tema, je tedaj pomotoma padel gestapovec Sobetz, Mrhar in Županc pa sta vendarle še ušla.

A tedaj so Nemci začeli aretirati njune sodelavce na Obirskem, v Selah in v okolici Železne Kaple. Poleg tega so zajeli tudi več „zelenih kadrovcev“, med njimi v enem izmed bunkerjev tudi Tomaža Olipa-Toma, ki je vse od srečanja s partizani vodil osebni dnevnik. Gestapo je o osvobodilnem gibanju vedel vedno več, a potem so ujeli še kurirja Petra Blažiča-Melhiorja. Gestapovci so z raznimi mučenji in pritiski iz ujetih toliko zvedeli, da so v kratkem času pozaprlji prek 100 ljudi, ki so sodelovali z Osvobodilno fronto, med njimi tudi 20 do 30 Poljakov in Ukrajincev. Tedaj je ušel Karel Prušnik, poznejši znani partizan Gašper, ki se je potem priključil prvi koroški četi pod Peco, kamor je prišla s Štajerske in s katero je bil tudi organizator ing. Pavle Žavcar-Matjaž.

Še pred tem pa sta tako Stane Mrhar kot tudi Karel Prušnik pridobila za partizanstvo Franca Pasterka, Prušnikovega prijatelja in sovaščana. Ta je konec oktobra prišel na dopust iz nemške vojske in se tako ni več vrnil k Nemcem. Po Mrharjevih navodilih je sredi novembra 1942 prek Jerebovih na Obirskem sam šel čez Karavanke in na Se-

Befennmachung.

Die am 9. April 1943 vom Volksgerichtshof wegen Vorbereitung zum Hochverrat und Feindbegünstigung zum Tode und zum dauernden Verlust der bürgerlichen Ehrenrechte verurteilten

Thomas Dlip aus Zell-Pfarre (Kreis Klagenfurt), 29 Jahre alt,
Salob Drafche aus Unterjag (Kreis Klagenfurt), 40 Jahre alt,
Johann Doujak aus Gerlach, 37 Jahre alt,
Franz Gregoritsch aus Zell-Pfarre, 41 Jahre alt,
Franz Pristovnik aus Zell-Pfarre, 32 Jahre alt,
Glorian Kellisch aus Zell-Schaida, 34 Jahre alt,
Bartholomäus Drafche aus Zell-Pfarre, 40 Jahre alt,
Johann Drafche aus Zell-Pfarre, 17 Jahre alt,
Ulrich Kellisch aus Zell-Schaida, 30 Jahre alt,
Franz Weinzierl aus Gauchen (Kreis Völkermarkt), 30 Jahre alt,
Georg Wastner aus Lobing (Kreis Völkermarkt), 40 Jahre alt,
Michael Schupanz aus Ebriach, 33 Jahre alt,
Maria Dlip geborene Schupanz aus Eisenappel, 30 Jahre alt,

sind hingerichtet worden.

Die Verurteilten haben im Kriege im deutschen Räumterpan kommunistisch eingestellten bewaffneten Banden angeführt, die Gebiete des Reichs vom Heiche loszureißen wollten und zu diesem Zweck Deutsche ermordeten, Gefährte plünderten und die reichstreue Bevölkerung sonst terrorisierten.

Berlin, im April 1943.

Der Oberreichsanwalt beim Volksgerichtshof.

Zust: Schulmeister, Berlin 42, Gedruckt 1720 (P. 32, O. 1389)

ničnem pri Tržiču dobil zvezo z borci Kokrškega odreda. Kmalu je postal hraber in znamenit partizan s priimkom Lenart.

Tako so Nemci konec 1942. leta na območju med Železno Kaplo in Selami močno zavrli razvoj osvobodilnega gibanja, ki je dotlej zajelo že okoli 200 domačinov. Za Staneta Mrharja in Ivana Županca-Johana so se začeli hudi dnevi, saj je gestapo razbil vso organizirano mrežo OF. Nacisti so svojo surovost kronali v aprilu 1943 z obglavljenjem trinajstih najbolj obremenjenih partizanskih sodelavcev, 24 pa so jih obsodili na dolgoletne ječe in taborišča.* Obesili so tudi Poljaka Aleksandra Lipinskega, ki so ga imeli za vodjo poljskih ujetnikov, nato pa obglavili še Tomaža Olipa-Toma z Obirskega.

Nacisti so brezobzirno gasili ogenj osvobodilnega gibanja, ki je začel zajemati tudi Koroško. In dasiravno je konec 1942. leta na tem področju, kamor so bile speljane niti iz Kokrškega odreda, začasno zavrl narodnoosvobodilni polet, se je ta na spomlad 1943 spet močno razplamtel. Nacistični voditelji na Koroškem so imeli prav, ko so na procesu proti sodelavcem OF aprila 1943 govorili, da bi v tem delu Avstrije, to je na Koroškem, z razvojem partizanstva nastalo „večno žarišče nemirov“, če ga ne bi zatrli. Toda žarišča so se kljub žrtvam razširjala še naprej. K temu so, medtem ko je bilo narodnoosvobodilno gibanje na železnokapelškem območju, na Obirskem in v okolici Sel začasno v krvi zatrto, veliko prispevali novi netilci upora, ki so prihajali tako z vzhodne kot z zahodne koroške strani.

Seveda so nacisti na vse načine izkoriščali slabosti nekaterih prvih partizanov in njihovih sodelavcev na tem območju, zaradi česar je bilo zelo težavno obnoviti zaupanje v nosilce NOB; vendar uspehi niso izostali, kajti poslej organizatorji niso nikoli pozabljali na trdo pridobljene izkušnje.

Toda Stane Mrhar in Ivan Županc-Johan sta kljub težkim razmeram pozimi ostala na Obirskem, vendar pa brez zvez s Kokrškim odredom ali z Matijem Verdnikom-Tomažem ter Pavletom Žavcerjem-Matjažem in njihovimi soborci, ki so v pozni jeseni 1942 oziroma na začetku 1943. leta že prišli na Koroško in tam tudi ostali.

Po najhujših zimskih dneh sta se Stane Mrhar in Ivan Županc-Johan oslabljeni in bolna marca 1943 vrnili na gorenjsko stran. Tod sta dobila zvezo z Antonom Nartnikom-Črncem, partijskim sekretarjem kranjskega okrožja.

Ivan Županc-Johan se je nekaj dni zatem priključil 1. koroškemu bataljonu, ki mu je že poveljeval njegov rojak Franc Pasterk-Lenart, Stane Mrhar pa je ostal na Gorenjskem.

Vztrajni Ivan Županc-Johan se je na Koroškem spet posvetil političnemu delu. Nemške nacistične oblasti so mu pripisovale velik pomen in ga označevale kot prvega in skrajno nevarnega ter vplivnega organizatorja upora. A žal je kmalu padel, in sicer 14. oktobra 1943 pri Šmarjeti v Rožu, star šele 28 let.

Tako je Kokrški odred k začetkom in razvoju narodnoosvobodilnega gibanja na tem področju Koroške prispeval svoj delež v najtežjem obdobju NOB.

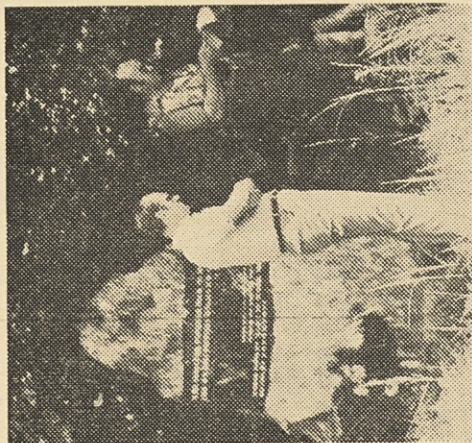
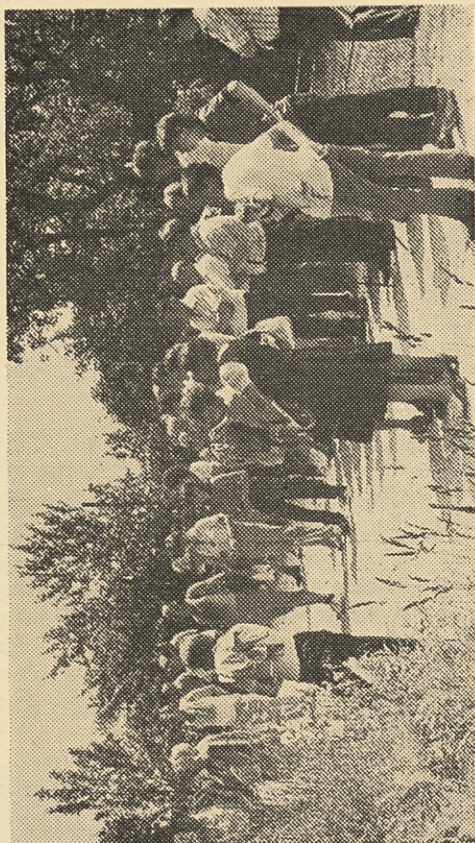
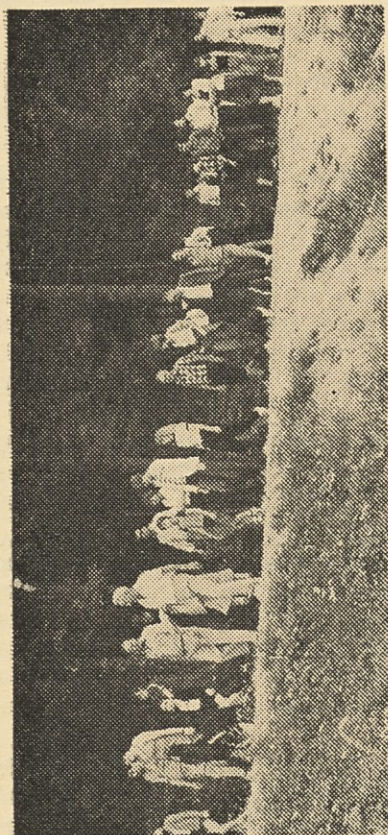
(Odlomek iz knjige „Kokrški odred“)

Ivan Jan

* 37 koroških rojakov so Nemci obsodili 9. aprila 1943 v Celovcu, od teh 13 na smrt. Obglavili so jih 29. aprila 1943 v Dunajskem Novem mestu. Usmrčeni so bili Tomaž Olip-Tomko, ki je pisal nesrečni dnevnik, dalje Franc Weinzirol, pa Janez Dovjak, bratje Kelih, bratje Oraže, Francetov brat Jurij Pasterk ter Franc Gregorič in Franc Pristovnik, dalje tudi Župancova sestra Marija Olip in njegov brat Miha.

Spominski pohod „Po poteh Domnove čete“ na Komelj

bo postal vsakoletno srečanje koroških
partizanov in aktivistov v počastitev spo-
mina na junška leta protifašističnega na-
rodnoosvobodilnega boja

Zločin na severni strani Drave

Bilo je 24. junija 1944, ko smo šli pod najtežjimi pogoji na severno stran Drave s ciljem Svinška planina. Naš namen je bil, da zanesemo tudi med te zastrašene in izkoriščane ljudi obeh jezikov plamenico upora proti krvavemu fašističnemu zavojevalcu. Na tej težki poti smo srečavali ljudi različnega političnega gledanja, bili pa so nam naklonjeni in to je bil pogoj, da smo se mogli gibati na tem področju, čeprav nas je bilo razmeroma malo. Doživeli smo marsikatero presenečenje. Razumljivo pa seveda je, da nacisti z našim prihodom niso bili zadovoljni in so takoj podvzeli vse, da bi že v kali zatrli partizanski pokret na Svinški planini.

Na zborovanju v Grebinju poleti 1944 je Maier Kaibitsch rotil, da se morajo zastaviti vse razpoložljive sile in preprečiti razširitev osvobodilnega gibanja na področje severno od Drave. Na tem zborovanju je tudi priznal, da je na južni strani Drave že prepozno, ker tam je partizanski pokret predobro organiziran.

In res so vrgli na področje Svinške planine celo divizijo vojske in SS policije. Obkolili so celotno področje, na katerem so slutili partizane, in pričeli s sistematično hajko. Specialne enote SS so prehajkale in prerešetale vse gozdove na področju Svinške planine. Niso se zadovoljili samo z lahkim orožjem, pač pa so dovažali tudi težko orožje in municijo s konji in osli, ker za motorizirana vozila ceste niso bile prikladne. Tudi hrano in ostalo opremo so dovažali s konji ali dovažali z osli.

Za nas je bila ta 14-dnevna hajka zelo težka preizkušnja. V naših vrstah nismo imeli nobenih izgub, ker smo bili o hajki pravočasno obveščeni. Poslal sem na Maier-Kaibitschevo zborovanje v Grebinj naše zaupnike in ti so nas pravočasno obvestili o nakanah nacistov. Kljub temu pa smo bili po končani hajki zelo izčrpani, kajti za 13 partizanov smo imeli za celih 7 dni samo hleb kruha in nekaj jabolk. Po vodo smo hodili ponoči v bližnji potok, stalno v nevarnosti, da bi nas odkrili.

Veliki načrt nacistov, da bi uničili partizanski pokret, se je torej izjalovil. Ker niso dosegli zaželenega uspeha proti partizanom, so začeli izvajati nasilje nad civilnim prebivalstvom.

Prvo zverinsko dejanje so izvršili na Kalutovi domačiji. To je bila ena tistih hiš, kamor smo se lahko v sili zatekli in smo tudi vedno dobili pomoč.

Bilo je v začetku avgusta 1944. Okoli tretje ure zjutraj smo se bližali Kalutovi domačiji, kjer smo bili dogovorjeni s kurirji, ki so prihajali z južne strani Drave na Svinško planino s poročili in navodili za naše nadaljnje delo na tem področju. Med počitkom smo na blatni gorski poti opazili sveže sledove vojaških škornjev v smeri našega cilja — Kalutove kmetije. Postali smo previdni in preiskali sledove natančneje. Pri tem smo ugotovili, da tu ni šlo samo nekaj vojakov, pač pa velika skupina. Takoj smo zaslutili nevarnost in smo se premaknili zelo previdno še kakih 300 metrov naprej. Naša skupina je štela takrat šest borcev in tako ni bilo misliti na to, da bi se spustili v spopad s premočnim sovražnikom, pa tudi naša oboro-

žitev ni bila temu primerna. Tako smo si v bližini Kalutove domačije v gostem grmovju nad cesto poiskali primerno kritje, od koder smo imeli dober pogled na dvorišče.

Komaj smo dobro zavzeli naše položaje, ko smo na poti pod nami ponovno zaslišali ropot vojaških škornjev. Prihajala je zelo velika kolona SS policije in niso bili še mimo nas, ko smo slišali povelje za obkolitev. V trenutku smo se zavedali, da smo v obroču in prepričani smo bili, da je naša usoda zapečaten. Začelo se je že daniti in smo ugibali, kaj se bo sedaj zgodilo. Spraševali smo se, komu velja ta velika policijska akcija?

Na Kalutovi domačiji so bili trije ljudje. Gospodar je bil Jugoslovčan in njegova žena s Tirolskega; imela sta enega majhnega otroka, drugega pa sta pričakovala. Družina nam je bila zelo naklonjena, saj je bila demokratičnega in antifašističnega gledanja. Kadarkoli smo se ustavili pri njih, smo bili lepo sprejeti in postregli so nam radevolje z vsem, kar so premogli.

Čas je tekel počasi. Biti je moralo okoli osme ure, ko je začela SS policija obkoljevati tudi hišo. Sedaj nam je bilo jasno, da je akcija naperjena proti Kalutovim. Začela se je tragedija, kakršne v mojem življenju še nisem doživel.

Oficir in dva vojaka so šli v hišo. Kmalu nato smo zaslišali iz hiše strahovit vik in krik — vpitje nacistov in jok in stokanje domačih. Ni trajalo dolgo, ko pokliče oficir še tri vojake v hišo. Kakšne čine so ti vojaki imeli, nismo mogli prepoznati. Ponovno smo zaslišali kričanje vojakov ter jok in vzdihovanje, ki nam je šlo skozi kosti. Kaj se je v hiši dogajalo, nismo mogli videti, mislili pa smo si lahko, ker smo vedeli, česa vsega so nacistične zverine zmožne. Vsak si lahko predstavlja, kako nam je bilo pri srcu, a bili smo brez moči, ker proti taki premoči z našo skromno oborožitvijo nismo mogli ukreniti ničesar. Z bridkostjo smo čakali, kaj bo sledilo dogodkom v hiši.

Po smrti
dolgoletnega
predsednika
Karla Prušni-
ka-Gašperja
je Zveza
koroških
partizanov
dobila novo
vodstvo

Ni trajalo dolgo in oficir se zopet pojavi na vratih in da neko povelje. Nismo ga mogli razumeti, a kmalu smo videli, da peljejo vojaki dve kravi iz hleva. Nato privlečejo gospodarja vsega okrvavljenega iz hiše in ga zavlečejo v hlev, kjer kratko nato odjekne strel. Potem privlečejo trije vojaki vso razkuštrano in raztrgano gospodinjino iz hiše in jo pravtako odpeljejo v hlev, kjer jo ustrelijo. Po izvršitvi tega grozodejstva prinese vojak jokajočega otroka iz hiše in ga nese proti gozdu. Od sosedov smo pozneje zvedeli, da ga je tam prevzel vodja Landwache. Nismo si še opomogli od groze, ko zopet zaslišimo povelje oficirja, ki ukaže podtakniti ogenj v gospodarskem poslopju. Verjetno so hlev in gospodarsko poslopje poprej polili z bencinom, kajti ognjeni zublji so švignili istočasno na vseh koncih poslopja.

Na tak surov način je končala cela Kalutova družina, ki je bila poštena in spoštovana in priljubljena tudi pri vseh sosedih. Mi pa smo osramočeni in brez moči morali gledati to strašno tragedijo. Ker v tem času še nismo imeli dotoka orožja in municije, je bila naša pglavitna naloga na tem področju severno od Drave, zbuditi med demokratičnim prebivalstvom vero v skorajšnji propad nacizma in pripraviti pot novim močem, ki so potem prišle na to ozemlje.

Pozneje, ko smo se številčno ojačili in je bila tudi oborožitev primerna in dotok municije urejen, smo šli v protinapade in smo na Svinški planini zadajali sovražniku občutne udarce. Za to poslanstvo smo bili izbrani sami prostovoljci. Nismo imeli ne zdravnika ne bolnišnice. Lažje ranjence smo poskrili pri zavednih ljudeh ali v zemljankah, težki ranjenci pa so si vzeli življenje rajši sami, preden bi prišli v roke krutemu sovražniku, ki ni poznal usmiljenja.

Janez Wutte-Luc

Naša vojska

*Kdo pa so ti mladi fantje,
ki korakajo skoz vas?
Kdo pa so ti mladi fantje,
ki jim tak žari obraz?*

*To so mladi partizani,
neupogljivega duha,
to so mladi partizani,
borci novega sveta.*

*Kdo pa so dekleta mlada,
puške 'majo na ramah,
kdo pa so dekleta mlada,
ali ni jih prav nič strah?*

*To so mlade partizanke,
slušale so glas srca,
to so mlade partizanke,
strah pustile so doma.*

*Kakšna je to mlada vojska,
ki zapela je skoz vas,
kakšna je to mlada vojska,
druga vsa kot prejšnji čas?*

*To je prava naša vojska,
to je silna naša moč,
to je vojska partizanska,
jutro znani nam pojoč!*

France Kosmač

Zvestoba pred velikovškimi vrati

Iz albuma pozabljene pokrajine

Od zdavnaj je vsa pozornost slovenske Koroške usmerjena na Rož z Gurami, na Ziljo in Podjuno; naše „Puele“ ali Polja, melanholična pokrajina vzhodno od Celovca, med pogorjem Osojnice ali Gur, Dravo in Tinjskim poljem ter Krištofovo, Štalensko in Gosposvetsko goro pa že dolga desetletja brli na obodu naše zavesti in vse bolj tone v pozabo. Če se spomnimo vsaj dveh imen — Stefana in Guts-manna — in mogoče še tretjega koroškega tabora, pa nam je na mah jasno, da ima ta pokrajina svoje trdno mesto ne le v naši koroški, marveč v slovenski kulturni zgodovini sploh.

O Poljancih in njihovi govorici je natanko pred sto leti razpravljajl boroveljski rojak profesor Janez Scheinigg v okviru svojih študij o rožanskem narečju, objavljenih v celovski reviji Kres in v letopisu državne gimnazije v Celovcu. V novejšem času sta se lotili te pokrajine — tudi pretežno z jezikoslovnega vidika — dve mladi znanstvenici na Dunaju. Saelde Knapp iz Celovca je okoli leta 1960 raziskala imena kmečkih domačij Gosposvetskega polja in okolice, v katero je pritegnila tudi tedanje občine Otmanje, Šenttomaž, Pokrče in Trdnja vas. Kot gradivo imajo ti zapisi slovenskih narečnih oblik hišnih imen za nas posebno vrednost, kajti Knappova je napela vse sile, da bi se dokopala vsaj delno do informacij tudi v čisto obrobni krajih, celo v občinah Otmanje in Gospa Sveta. Za te kraje namreč uradne jezikovne statistike že dolga desetletja ne izkazujejo nobenih Slovencev ali (po njihovem) „Windische“. V tej zvezi ne bo odveč, če še omenimo, da se avtorica nelingvističnega izraza „windisch“ dosledno izogiba ter označuje narečne oblike vzporedno kot slovensko-narečne in nemško-narečne. V danih razmerah prava dragocenost je zajetna dialektološka razprava Katarine Stanislave Sturm-Schnabl, po domače Tomanove iz Svinče vasi pri Šentlovrencu v občini Štalenska gora. Monografija podaja z bogatim gradivom podprto podobo glasovne strani slovenskega govora (tedanjih) občin Otmanje, Šenttomaž in Žrelec, osvetljuje pa tudi kulturnozgodovinska ozadja in današnji položaj. Prava zakladnica so razpravi dodana obsežna, tudi vsebinsko tehtna in zanimiva narečna besedila z razlagami.

Take in podobne žive podrobnosti si tu želimo poklicati v spomin brez posebnega časovnega reda, kot bi listali po kulturnozgodovinskem albumu neke pokrajine in se bežno ustavljali pri tej ali oni podobi iz davnih ali današnjih dni.

Žrelec pri Celovcu v aprilskih dneh 1942. Z vseh koncev prostrane slovenske Koroške so jih privlekli na kamionih, iz Libuč pri Pliberku, z Brda pri Šmohorju, s Kostanj nad Vrbo, stotine družin z malčki in starčki vred, z najnujnejšimi potrebščinami ali brez njih, ker se jih človek ne domisli v takem položaju, ko mora nenadno od doma, v četrto ure ali pol, ob nenehnem priganjanju gestapovcev. Izseljence dovažajo v zbiralne barake pri Žrelcu. Postave s sklonjenimi glavami in obupom na duši, postave z uporno dvignjeno glavo in iskro v očesu. Mukoma se trgajo pogledi od Gur in Štalenske gore, ko se transport zgane in oddrda v neznano, proti severu, v taborišča in na prisilno delo, transport razlaščenih v korist Nemškega rajha. Julija 1945 — vlak povratnikov na zahodni postaji v Beljaku, po treh letih in treh mesecih. Od glavarstva, od dežele Koroške, od koroške Cerkve

Prva postaja križevega pota slovenskih izseljencev je bilo zbirno taborišče v Žrelcu pri Celovcu

nobene uradne osebe, niti ene, ki bi povratnikom izrekla veselo dobrodošlico, jim prožila roko v pozdrav. Oblastniki so se dogovorili za podlost, kako bi povratnike ukanili ter jih z istim vlakom poslali nazaj na Solnograško in v Nemčijo, pa ni uspela, ker železničarji niso molčali. Vrnili so se nepreklicno. Pripeljal je izseljence nazaj dr. Joško Tischler, ki od lani počiva na pokopališču v Žrelcu, kot šolnik zaslužen za ustanovitev državne gimnazije za Slovence, ki je — kot bi nevidna roka niti vodila — nedavno dobila lastno streho prav ob Žrelski cesti, v vzhodnem predmestju Celovca. Še dvojce grobišč je na tem pokopališču, v enem počivajo trije padli partizanski borci, v drugem dva Poljaka, Matuszewski in Lipinski, ki so ju nacisti na Poljah ubili. Priča o enem takšnih primerov: Pri nekem nacističnem vaškem mogotcu so spravljali krompir. Cel šop arbeitsmaid ga je pobiralo, hlapec — Poljak pa je nosil koše na voz, od zore do mraka. Zvečer mu gospodar ukaže, naj zveže še metlo. Poljak se brani, češ da je ves dan trdo delal ter je preveč utrujen, gospodar pa ga prične mlatiti in klofutati. Hlapec mu eno vrne. Naslednje jutro zarana pridejo gestapovci, zavlečejo ga za huto, ga z bikovkami pobijejo in polmrtega vržejo na kamion. Po njem je bilo. Avstrijska roka pravice se zločincev ni dotaknila, ljudje okoli Žrelca in pod Štalensko goro pa pomnijo marsikatero podrobnost.

Grabštan j. Mimo tega kraja ni mogoče, ne da bi se spomnili pomembnega jezikoslovca Ožbalta Gutsmanna, slovenskega pridigarja v Celovcu in potujočega misijonarja, ki je obredel vse župnije slovenske Koroške. Rodil se je leta 1727 v Grabštanju, umrl 1790 v Celovcu. Gutsmann se je intenzivno ukvarjal z vprašanji slovenskega knjižnega jezika. Čeprav se je v nekaterih posebnostih vdal

koroški pisni navadi, je bila njegova jezikoslovna misel zavezana splošnemu knjižnojezikovnemu izročilu, ki korenini v bogatem pismenstvu slovenskih protestantov 16. stoletja, ter je perspektivno težila k enotnemu knjižnemu jeziku vseh Slovencev. To je delno razvidno že iz jezikovnih pripomb, dodanih Kristjanskim resnicam in izšlih tudi v obliki polemične brošurice. V uvodu h Kristjanskim resnicam sam pravi, da je knjigo hotel napisati tako, da bi jo lahko brali ne le na Koroškem, temveč tudi na Štajerskem in Kranjskem. Nekaj let zatem, 1777 v Celovcu, je Gutschmann izdal kratko slovensko slovnico, ki ji je celo kritični in zafrkljivi Jernej Kopitar na svoj način izrekel priznanje (1809) z besedami, da sicer malo pove, toda nič napačnega. Pisana je jasno in pregledno ter je doživela še šest izdaj, eno

Windische Sprachlehre

verfasst

von

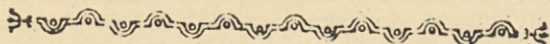
Oswald Gutschmann

kais. königl.

Missionarien in Kärnten.

Mit obrigkeitlicher Genehmigung.

ALNOEWSINT,

gedruckt bey Johann Alnoeys Kleinmayer, landes-
schaftlichen Buchdrucker.

S svojimi slovničnimi deli
je Ožbalt Gutschmann veliko
prispeval k prerodu
slovenskega knjižnega jezika

1777.

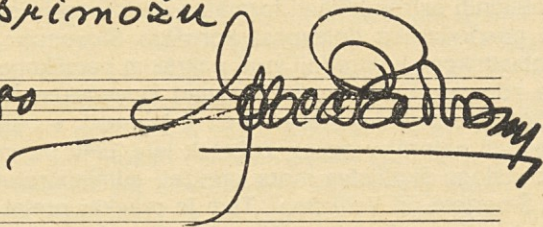
celo v Celju. Pozornosti vreden je tudi uvod, v katerem Gutschmann brani svojo materinščino in pobija predsodke tistih, ki menijo, da je nekoristna in da naj bi jo „pozabili in odpravili iz dežele.“ S slovnico, z obsežnim praktičnim slovarjem (1789), s sodelovanjem pri prirejanju učbenikov terezijansko-jožefinske dobe, z nabožnimi in cerkvenimi knjigami je ta jezikovno nadarjeni in izredno marljivi Grabštančan veliko prispeval k prerodu slovenskega knjižnega jezika. Res je, da Gutschmann nikoli ni bil pozabljen, a ostalo je vendarle dosti belih lis in dvomljivih trditev, ki jih zadnja leta zapolnjuje in preverja zlasti mladi koroški slavist T. Domej. Saj je Gutschmann, naš rojak iz Grabštanja, kot jezikoslovec in praktik zagotovo vreden monografske obdelave.

Podkrnos, septembra 1958, jesen zloglasnih šolskih „štrajkov“ za odpravo obveznega dvojezičnega šolstva. Žandarji, učitelji, občinski tajniki, vaški mogotci, gozdarji, razni delodajalci dirjajo po vaseh, silijo, pritiskajo na ljudi. „Dejavnost organizacij, ki merijo na to, da odvzamejo hrvatskemu in slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in pravice kot manjšine, se mora prepovedati“ je zapisano v avstrijski ustavi. Teh predvojnih tradicionalnih organizacij do 1955 ni bilo. Ovirale bi bile avstrijska prizadevanja za državno pogodbo. Iz tega pač sledi, da se je Avstrija dobro zavedala značaja in ciljev teh organizacij. Brž ko je bila državna pogodba podpisana, so bile te organizacije spet tu — v brk izrecni prepovedi v 5. odstavku VII. člena državne pogodbe. Toda kljub neznanski agitaciji in vsestranskemu pritisku šolski štrajk ni bil popoln — niti pred pragom deželne prestolnice ne! — Iz tistih trpkih, mračnih dni nam vstaja svetla, junaška podoba: Vsej soseski na očeh, ki ju spremlja nekaj z začudenimi, večinoma sovražnimi pogledi in pripombami, tisto septembrsko jutro stopata skozi razpotegneno vas Breg in mimo straž na mostu čez Vankart dve postavi, oče, ki mu z resnega obraza sije odpor, poleg drobi korake dekletce, s šolsko torbo na ramah. Njuni koraki stremijo proti ljudski šoli pod Krnosom. Ni treba besed, dovolj je en sam pogled izpod nasršenih obrvi: Gospod učitelj, poučevali boste — slovensko, čeprav eno samo majhno šolarko! Ta primer odpora proti nemškonskonalni tiraniji, ki ji oblasti potuho dajejo, je bil tako nezaslišano dejanje, da je završalo po vsej okolici prav do uredništev celovških dnevnikov. Od presenečenja so lovili sapo in nato poročali, da v Podkrnosu štrajk ni docela uspel.

Buhlje. Nekako sredi poti med železniško postajo Grabštanj in Pokrčami, kamor smo namenjeni, bi se mimogrede še ustavili na Zgornjih Buhljah pri Dolini in se spomnili tretjega koroškega tabora 6. avgusta 1871 pri Štefanu Primožu, po domače Riznarju. S taborskim gibanjem in poskusi uveljavljanja liberalizma v slovenskem narodnem gibanju na Koroškem se lahko nadrobno seznanimo pri Janku Pleterskem (Narodna in politična zavest na Koroškem 1848—1914). Buheljski tabor je odprl Jurij Kraut, „izrazit predstavnik nastajajočega slovenskega kapitalističnega sloja“ z Bistrice pri Pliberku. Govorili so „početnik misli o Zedinjeni Sloveniji iz leta 1848 in zagovornik te misli na osnovi naravnega prava in s tem Einspielerjev nasprotnik“ Matija Majar, nadalje znani mladoslovenec dr. Zarnik (predsednik tabora), dosledni narodnjak župnik Muden iz Slovenjega Plajberka, notarski koncipist Železnikar in profesor Meizinger, oba iz Maribora. Na tem taboru je za dolga desetletja zadnjič prišlo do izrazitejšje artikulacije napredno liberalno usmerjenega krila koroških Slovencev proti klerikalnemu vodstvu. Po živahni debati in soglasnem sprejetju vseh narodnopolitičnih zahtev z zahtevo po zedinjeni Sloveniji vred se je oglasil še Andrej Einspieler, ki je ob prvih taborih na Bistrici pri Pliberku in na Žopračah pri Vrbi abstiniral, in nameraval govoriti o uvedbi župnijskih hranilnic in zavarovalnic. Toda skupina domačinov, delno po

Pesem poklonjam
mešanemu pevskemu zboru „DANICA“
v Šentvidu v Podjuni za njegov veliki
praznik ob odprtju kulturnega doma
v Šentprimozu

Ljublj. 1. feb. 1980

NAŠA ZMAGA

(Andrej Kokot)

Ladovan Golec

Ljubljana, jan. 1980

imenu znanih, je z neprenehnimi „živijo“-klici motila njegov govor in ga preprečila. Noben vir ne poroča o kakih nemčurskih ali nemškonacionalnih geslih, pač pa o protiklerikalnih. Incident sam in njegove okoliščine so zelo pomenljive. Tu nekje je ključ do razumevanja narodnopolitičnega razvoja na Koroškem in še prav posebno te pokrajine v celovski kotlini. „Einspielerjêv nastop na taboru je pomenil poseg v samostojno slovensko politiko na Koroškem z namenom: obrniti jo odločno v desno in podrediti jo nemško-slovenskemu klerikalnemu sodelovanju na zgodovinski deželni osnovi. Ta poseg je nemškim liberalcem omogočil, da so svojo protiklerikalno agitacijo prav kmalu usmerili tako proti zahtevi po zedinjeni Sloveniji kakor sploh proti slovenskim zahtevam v deželi.“ (196) Nikjer na slovenskem Koroškem se rezultati tega političnega preobrata in monopolizacije Einspielerjeve politične zamisli niso pokazali tako izrazito kakor v tej izpostavljeni etnično-jezikovno slovenski pokrajini — na Poljah.

Pokrče, februarja 1940, v drugem letu nacistične okupacije. Iz zunanje-političnih ozirov oblasti formalno še tolerirajo slovenski jezik in skromno kulturno in gospodarsko dejavnost koroških Slovencev, s potuho krajevnim nacističnim oblastnikom, v sprednji vrsti pokrškim nemškonacionalcem z županom na čelu, pa že zdavnaj podpirajo nasilje nad slovenskim življem. Zaletavajo se v zadnjo zaščitno postojanko slovenščine v javnosti, v cerkvene zidove. Župnika Fertala so spravili najprej v zapor, začetek leta 1940 pa mu preskrbeli še „Landesverweis“. Po nalogu škofijstva mora prevzeti administraturo razvpite župnije mladi provizor iz Šmarjete pri Velikovcu. Tam je pravkar prejel dekret deželnega šolskega sveta, da ne sme več deliti krščanskega nauka v šoli, s pripombo „wegen ihres politischen Verhaltens“ (zaradi vašega političnega zadržanja), ker se ni umaknil glede slovenskega krščanskega nauka v šoli in se jim ni hotel podati kakor sosed v Šentjurju na Vinogradih, ki je še naprej smel v šolo. O božiču 1939 je namreč tudi šmarješki provizor dobil od načelstva šole in okrajnega šolskega sveta poziv, da naj z naprej poučuje krščanski nauk brez izjeme samo nemško. Prvo nedeljo se je zbralo nenavadno veliko ljudstva v farni cerkvi v Pokrčah, da bi slišali novega „hospueda“ in ga mogoče že takoj ujeli za prvo besedo. Provizor si je pa tudi mislil svoje, češ, le počakajte malo, Pokrčani, tako hitro pa me ne boste, vam že pokažem. Smrkanje in pokašljevanje je ponehalo, zvedava tišina je zavladala v božjem hramu tisto nedeljo, 11. februarja 1940, ko se je na leci pojavil „novi hospued“, in slišali so približno tole — slovensko in nemško: da je prišel v Pokrče samo za nekaj časa in sicer zgolj iz pokorščine do škofa; da nikakor ni prosil za pokrško faro, da naj se gredo k škofu pritožiti; da jim je celo pripravljen iti na roke, če bi ga radi spet naprej spravili, in da gre rajši danes kot jutri nazaj v šmarješko župnijo. Povrhu bržkone še nekaj primernih besed iz sv. pisma. Pa je zaleglo — vsaj za nekaj časa.

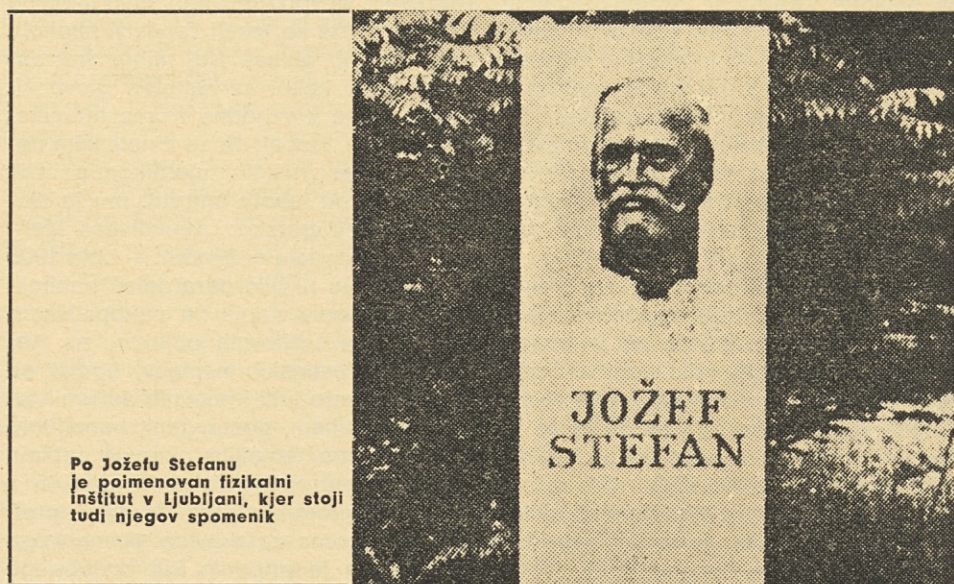
Otmanje leta 1901. Iz Pokrč se obrnimo proti severu na staro jezikovno mejo ob Štalenskem vrhu, da si ogledamo jezikovne razmere na prelomnici stoletja. Tedanji župnik Matej Wedenik jih je pojasnil v nekem dopisu Miru takole: V župnijskih knjigah ni zapisano, kdaj je bila v Otmanjah poslednja slovenska pridiga. Vsekakor pa da je že njegov predhodnik župnik Miha Wank, ki je dobro znal slovensko, pridigal samo nemško. Sam pa je bil za župnika umeščen leta 1889 in imel sprva vtis, da je tod vse nemško. Polagoma pa je vendarle opazil, da živijo v nekaterih vaseh njegove župnije Slovenci. Zanje je ob ljudskem misljonu 1890 izprosil slovenskega misijonarja Jož. Kosa iz Ljubljane. Ko je ta vprašal cerkvena ključarja zadelj pridig, je nemški „čehmošter“ molčal, drugi, ki je samo za silo lomil nemščino, pa je menil, naj bi bile vse pridige samo nemške. Tako je ljub-

ljanski jezuit potem tudi ravnal, pridigal je samo nemško. Nadalje otmanjski župnik pripoveduje: „Kedar novinci v šolo pridejo, jih vsikdar vprašam, kaj so jih starši učili. Nekateri povedo nekoliko molitev nemški, otroci slovenskih starišev pa glave pobešajo in molčijo, če jim še tako ljubeznivo prigovarjam, da bi mi povedali, kaj da že znajo. Celih dvanajst let (!) mi je samo ena deklica po dolgem prigovarjanju očenaš in vero — s solzami v očeh in pod zasmehovanjem drugih — slovenski zmolila.“ Žal župnik ne pove, ali je v razredu sam kaj spregovoril slovensko. Vsekakor je bila slovenščina v delu župnije družinski jezik, pač pa je bila na prestižni lestvici zelo nizko.

Šentlovrenc, danes v občini Štalenska gora, je podružnica Šenttomaža pri Celovcu, med prebivalstvom pa velja nekako za samostojno župnijo. Kot pobudnik je za ta kraj posebno zaslužen ljudski duhovnik češkega rodu Janez Brabenec (rojen 1871 v Hralecu na Češkem). Poleti 1896 je prišel za provizorja v Šenttomaž in tu župnikoval celih 33 let — do leta 1929, ko se je umaknil v bližnji Podkrnos, kjer je umrl pozne jeseni 1938. Odločilna za to, da so se ljudje zganili, je menda bila informacija cerkvenih krogov z nekega zborovanja pri Gospe Sveti, da je prvi cilj nasprotnikov potisniti slovenski jezik oz. jezikovno mejo tja dol do reke Krke. Tedaj — leta 1910 — so v Šenttomažu ustanovili kulturno društvo „Edinost“, ki je imelo gledališki odsek in tamburaški zbor. Delovalo je do nemške okupacije 1938. Iz društva se je razvil tudi močan cerkveni pevski zbor, ki je postal znan preko domače župnije. Ena zadnjih sej slovenskega kulturnega društva je bila 10. 10. 1937, na kateri je bilo sklenjeno, da se pripravi za prihodnje leto uprizoritev igre „Miklova Zala“ in da se novembra meseca pošljeta dva člana na društveni tečaj v Celovec. Ustanovili so tudi Hranilnico in posojilnico, ki še danes obstaja, priključena celovski. Njene častitljive bukve zgovorno pričajo o velikem pomenu te ustanove in o njenem prostranem akcijskem krogu, ki je segal tja dol do Slovenjega Šmihela, Pokrč in Grabštanja pa tja gor na sam rob celovškega mesta. Huda prelomnica posebno v teh krajih je nacistična doba, ki je bistveno spremenila jezikovno podobo pokrajine. Po aprilskem izselitvenem valu 1942 so se na plakatih „Kärntner, sprich deutsch!“ (Korošec, govori nemško) celo pojavili pripisi: „Wenn er kann“ (Če zna). Kakor lijavična teleta so tekali žandarji naokoli, da bi dobili tiste, ki podžigajo odpor in zasmehujejo oblast. No, njihov herrenvolkovski župnik je bil vreden patron Tretjega rajha, kakor se nekateri Slovenci, ki niso bili izseljeni, še spominjajo. Po vojakih se je z vzhodne fronte marsikaj zvedelo, in tako je neki faran temu župniku na samem zaupal, da se z nemškim načinom vojskovanja ne more strinjati (tako so na primer „ruskim“ ujetnikom pobrali pri sibirskem mrazu plašče in jih pustili zmrzniti in od lakote umreti), mu je služabnik božji in predvsem Hitlerjev odvrnil po kulturträgersko: „Um dieses Menschenmaterial ist nicht schade“ (Tega človeškega materiala ni škoda). — Leta 1905 so na novo uredili pokopališče v Šentlovrencu, da mu ni bilo para daleč naokoli. Bržkone tedaj so dali napraviti tudi pobožen slovenski napis na pokopališkem zidu nad vhodom. Danes pa je marsikatera obnova cerkvenih objektov na Koroškem dobrodošla priložnost za odstranjevanje slovenskih napisov, bodisi na željo deželnega spomeniškega varstva bodisi na pobudo tudi krajevnih dejavnikov. Veliko priči slovenskega jezika je že izginilo v tem tihem, postopnem, temeljitem „ortstafelsturm“u. V Vogrčah pri Pliberku so nedavno temeljito obnovili cerkev, tako temeljito, da so izključevali vse stare vzdane nagrobnike iz prejšnjega in z začetka tega stoletja. Nekatere so sicer vzdali v trhla lopina stebra, druge pa proč zmetali ali kaj. Kam je izginil nagrobnik znanega borca za pravice slovenskega ljudstva, blaškega župana Pavla Miklaviča? Se mu je pripetilo kaj podobnega

kakor slovenskim nagrobnikom v Šentpetru na Vašinjah? Drugod, na primer na Dunaju, so znamenite cerkve zunaj in znotraj obložene z različnimi nagrobniki, pa še nobenemu restavratorju ni kanila na rob pameti misel, da bi jih pobral, skril v kakem skladišču za starine, razbil ali material uporabil v druge namene. V Šentlovrencu pri Šenttomažu so nedavno (1979) obnavljali pokopališki zid in cerkev. Najprej so se zagnali proti slovenski molitvici nad vhodom na pokopališče. V sami cerkvi pa naj bi uničili, če bi šlo po pameti deželnega restavratorja, podobo sv. Lovrenca in sv. Urbana (Jakob Brollo, 1889) s slovenskim napisom spodaj, da bi — mogoče — prišel na dan del kake poznogotske freske. Toda Slovenci, prekaljeni, izobraženi, kulturni domačini so se uprli in uničenje zadnji hip preprečili. Argumentirano so zavrnili tudi napad na zgodovinsko identiteto slovenskih faranov. Vodja zveznega spomeniškega varstva na Dunaju se je nedvoumno izrekel proti koroškim praktikam pri restavriranju cerkva.

Šentpeter, od konca tridesetih let vključen v občino Celovec, v 19. stoletju pa še pretežno kmečko-delavska vas, je rojstni kraj velikega fizika Jožefa Stefana, profesorja univerze na Dunaju in člana Akademije znanosti. Iz monografije Lava Čermelja, ki je raziskal in opisal življenje in delo slovitega znanstvenika, povzemamo nekaj podatkov. Rodil se je leta 1835 kot nezakonski sin Marije Startinik, dekle pri Geigerju v Šentpetru, in Aleša Stefana, ki je na drobno trgoval z moko. Materin rod je izviral iz Glinj pri Borovljah, očetov pa iz Škocijana v Podjuni. Ko sta se starša, oba menda nepismena, 1844 poročila, je deček dobil očetov priimek Stefan. V osnovno šolo je hodil še iz rodnega Šentpetra, kot dijak pa je stanoval že v mestu, kjer je oče odprl trgovino z moko in kruhom. Z reformo leta 1848/49 je dobila slovenščina skromno mesto tudi na celovski gimnaziji in postala 1850 za slovenske dijake obvezna. V katalogih VII. in VIII. razreda je Stefan označen s pripombo „Slovenec“. Njegov učitelj slovenščine je bil Anton Janežič. Val narodnega prebujenja in navdušenja za slovenski jezik je zajel posebno mladino po šolah, vzor sta ji bila Janežič in Majar. Stefan se je družil v literarnem krožku in začel pisati pesmi ter jih objavljati v mladinskem listu Vedež,

nekaj jih je izšlo v Janežičevi Slovenski Bčeli, ki so jo nekaj časa uporabljali celo na gimnaziji. Tudi v študijskih letih na Dunaju je Stefan še nihal med slovensko poezijo in znanostjo. Posebno v letih 1854 in 1855 je bil eden najboljših in najmarljivejših sodelavcev Einspielerjevega Šolskega prijatelja, za katerega je prispeval pesmi in poljudne sestavke z raznih naravoslovnih področij. Sodeloval je tudi še v Janežičevem Slovenskem glasniku (1858), tedaj že privatni docent na dunajski univerzi. Odtlej pa je Stefan posvečal vse svoje moči samo svojemu znanstvenemu področju, na katerem je kmalu zaslovel s svojimi odkritji. Umrli je 1893 na Dunaju. Ob stoletnici rojstva so mu tudi na rojstni hiši v Šentpetru (med zadnjo vojno je bila porušena) odkrili spominsko ploščo, „odkritelju po njem imenovanega zakona o sevanju“.

Stefan je v svojih temeljih ostal, kar je bil. Celovška Polja, njegov domači kraj pa je za njegovega življenja in do današnjih dni močno spremenil svojo jezikovno in duhovnokulturno podobo. Čeprav smo v naslov postavili izrazito etično vrednost, ne nameravamo moralizirati niti se predajati razpoloženju koroškoslovenskega „trpinstva“. Če iščemo zgodovinskih vzrokov omenjenemu razvoju, naletimo med drugim na dejstvo, da je nemški „kapital“ v etnično povsem slovenski pokrajini sorazmerno močno zastopan že v dobi emancipacije (političnega uveljavljanja) meščanske družbe. Drugi vzrok tiči najbrž v konservativni in klerikalni politiki koroških Slovencev. Če imenujemo Andreja Einspielerja „očeta koroških Slovencev“, tedaj pač le z obilno mero ironije. Kar pa je Einspieler počel v dobi liberalizma, to so posnemali njegovi manj pomembni epigoni v dobi uveljavljanja in uveljavitve splošne volilne pravice (demokratizacije) nasproti socialnemu gibanju in nasproti interesom velikega dela etnično-jezikovno nedvomno slovenskega prebivalstva. Skratka, koroška slovenska politika se je omejila socialno gledano na sredino, na manjšega in srednjega kmeta in obrtnika; kar je bilo desno (in kapitalno močnejšega) in levo (socialno najšibkejšega: posli, delavci, bajtarji), je dejansko prepustila nemškim strankam, ene nemški liberalni in pozneje vse bolj nemškonacionalni stranki, druge pa avstrijski socialdemokratski stranki, v besedah internacionalistični, dejansko nemalo protislovenski.

Jezikovna asimilacija pa ni nekaj takega kot menjava srajc. Ne gre preprosto za nadomestitev (objektivno nepopolno) enega jezikovnega sistema z drugim – z njegovim kulturnim blagom in izkustvi vred. Kako trpko se je moral nedavno zavedeti jezikovno-kulturnega položaja tisti stari domačin, povsem predan nemškonacionalno pojmovani domovini, ko so ga pri odkritju nemškega spomenika pri Žileju ob mostu čez Krko „lastni“ ljudje prekinili s klici „Hör auf, du Windischer!“ (Nehaj že, vindišar ti). Opazovanja na več krajih nedvomno kažejo, da je taka prostrana in razmeroma hitro, pa ne brez sile in nasilja izpeljana načrtna jezikovna asimilacija za prizadete na moč tvegana stvar, ker ne gre zanemariti globljih dušeslovnih, duhovnih in kulturnih strani procesa. Ni se mogoče ubraniti vtisa, da je pokrajina med Gurami in Štalenskim vrhom danes ena sama kulturna ruševina, groblje. Celo stoletje je agitacija povezovala materialni in kulturni napredek z nemškim jezikom in prevzemom le-tega. Toda z izjemo tu pa tam kakega vaškega mogočnega, ki so ga kot priganjalca germanizacije in za vabo zalagali z nagradami, podporami in krediti, asimilacija ljudstvu nikakor ni prinesla tiste zaželene blaginje. O tem nas prepriča potovanje po vaseh in primerjava z gospodarskim položajem Roža, Podjune in Gur. Navdaja nas misel, da so bili naši „Poljanci“ v svojih upih opeharjeni tako kulturno kakor materialno – gospodarsko.

Po tiskanih, pisnih in ustnih virih sestavil
Pavel Zdovc

Folklorna kolonija v Preddvoru

Minilo je osmo leto, odkar so otroci koroških Slovencev prvič zaplesali v folklorni koloniji v Preddvoru. Kako je prišlo do te pravzaprav edinstvene kolonije pri nas in verjetno tudi v svetu?

Kot takratni predsednik komisije za stike z zamejskimi Slovenci v okviru odbora za sodelovanje s Slovenci zunaj SRS pri ZKO Slovenije sem veliko sodeloval s Slovensko prosvetno zvezo v Celovcu, zlasti s takratnim predsednikom in mojim prijateljem Hanzijem Weissom. Ob načrtovanju akcij, zlasti likovne kolonije v Vuzenici, mi je pripovedoval, da imajo preveč kandidatov in da otroci, ki niso izbrani, jokajo, ker morajo ostati doma. Da pa je oblika, da bivajo otroci pri svojih vrstnikih, izredna, samo kazalo bi poiskati podobno panogo in drugo lokacijo. Premišljeval sem, kaj bi lahko bilo — in ko sem doma na neki proslavi opazoval izredno otroško folklorno skupino iz Preddvora, mi je bilo takoj jasno, da je to folklorna kolonija.

Seveda je bila pot do realizacije dolga, čeprav so se Preddvorčani, zlasti ravnatelj prof. Vinko Jenko, prof. Lenka Krišljeva in učitelj Mirko Udir, hitro navdušili in pristali na sodelovanje. Previdno sem posredoval predlog Hanziju Weissu, ki ga je potem, ko sva ga še enkrat dobro pretehtala, sprejel, vendar izrazil željo, da se pogovorim tudi z ostalimi člani Slovenske prosvetne zveze, zlasti s podpredsednikom Hermanom Velikom in tajnikom Andrejem Kokotom. Tudi oni so se strinjali s pobudo o ustanovitvi folklorne kolonije.

Zdaj je veljalo iti na delo. Toda kje zdaj stakniti skupino 20 otrok od 10 do 14 let in to iz ene občine? Strinjali smo se, da je potrebno v Slovenskem vestniku objaviti razpis, ki naj velja za vse slovenske otroke na Koroškem, ne gle-

de na to, ali so vključeni v Slovensko prosvetno zvezo ali Krščansko kulturno zvezo. Ker smo sodili, da je riziko neuspeha prve kolonije le prevelik, je stopil v akcijo predsednik Hanzij Weiss in sicer v bližnjem Bilčovsu. S precejšnjim naporom so končno zbrali 20 otrok. Zdaj smo z olajšanjem objavili razpis v Slovenskem vestniku.

Toda, glej ga šmenta, že prvi teden je Albert Smrečnik prijavil skupino iz Globasnice! Kaj pa zdaj? Z ozirom na že vložene napore in obljube smo se odločili, da pojde v kolonijo „Preddvor 73“ Bilčovs, Globasnici pa smo obljubili, da se bo gotovo udeležila kolonije 1974.

Tako smo že v juniju 1973 v Preddvoru začeli s pripravami. Obvestili smo starše otrok naših folkloristov in jih povabili, naj se javijo tisti, ki bi bili pripravljeni sprejeti za teden dni otroke koroških Slovencev v oskrbo. Javili so se vsi! Zato smo morali izbirati. Koliko je bilo že tedaj solza in koliko jih je šele bilo, ko so se otroci dejansko pripeljali v Preddvor!

Moram priznati, da smo ob prihodu otrok v zadnjem tednu avgusta 1973 imeli največjo tremo prav organizatorji-amaterji, saj nismo vedeli, kako bo z otroci, kaj če kdo zboli, kako se bodo počutili otroci pri naših družinah, kako bomo speljali program, kje bomo dobili denar, kako...? In še nekaj je potrebno povedati — ne da bi se posebej dogovorili, smo si razdelili delo: prof. Jenko — izvedba kolonije v šoli in stik s starši, prof. Krišljeva in Udir — učenje plesov in jaz — vsa organizacija do prihoda otrok, finansiranje in ekskurzija. Tako delitev dela smo izvajali tudi naslednja leta.

Če se zdaj vrnemo h koloniji 73, lahko ugotovimo, da je potekala v redu in še danes nam je žal dobre skupine,

ki ni nadaljevala dela, ker v Bilčovsu niso mogli najti organizatorja, ki bi naprej vodil skupino. Z veseljem se spominjamo otrok, ki so zdaj že fantje in dekleta, nekateri že možje in žene. Še vedno pa ostajajo za nas: Tomiji, Hanzeji in drugi, ki so prvi zaplesali v Preddvoru.

Leta 1974 smo v želji, da vzbudimo zanimanje za folkloro na Koroškem, gostovali v aprilu 1974 z našo folklorno skupino v Bilčovsu in Globasnici. Povsod smo bili navdušeno sprejeti, tako, da nismo imeli skrbi, kako bodo potekale naslednje kolonije. Ob poročilu o gostovanju nas je podprla tudi Komisija za manjšinska in izseljenska vprašanja pri SZDL Slovenije.

Zadnji teden avgusta 1974 je prišla v goste druga skupina, tokrat iz Globasnice pod vodstvom Eme Hudl. Na to skupino smo vsi, ki delamo na organizaciji v Preddvoru, čustveno navezani in ponosni, saj je dosedaj tudi največji uspeh in tudi ves čas deluje s pomočjo prof. Krišljeve kljub raznim težavam in težavicam. O tem, kako smo jo potem v naslednjih mesecih opremljali skupaj s prijatelji iz Maribora in dru-

god, bi se dala napisati cela knjiga — toda o tem kdaj drugič. Dejstvo, da skupina dela še danes, je za nas največja nagrada. To leto nas je podprl tudi tisk, radio in televizija. Glas je 23. 8. 1974 zapisal: „Gostje iz Globasnice se bodo jutri prvič predstavili in sicer družno s preddvorskimi pionirji, s katerimi so skupaj vadili. Tako kot lani so tudi letos koroški in naši otroci navezali nova znanstva in prijateljstva. Zbližale pa so se tudi njihove družine. Jutrišnjega nastopa v Preddvoru se bo zanesljivo udeležilo precej koroških Slovencev, kar bo še bolj zbližalo nas in rojake onstran Karavank ter utrdilo prepričanje, da le-ti v boju za narodnostni obstoj in pravice niso osamljeni!“

Leta 1975 folklorne kolonije na žalost ni bilo, ker se ni prijavila nobena skupina.

Leta 1976 se je prijavila in tudi prišla skupina iz Pliberka pod vodstvom Anite Hudl. To kolonijo je televizija Ljubljana v celoti posnela in jo potem v polurni oddaji večkrat posredovala. Bila je prijetna skupina, talentirana in bi ob dobrem organizatorju in s pomočjo tov.

Udeleženci
folklorne
kolonije
v Preddvoru

Udirja, ki je včasih odšel v pomoč Pliberku (ob Dobrli vasi) lahko odlično posredovala folklorne plesne, na žalost pa ta skupina le občasno deluje.

Leta 1977 smo zadnji teden avgusta prav nestrpno pričakovali. To predvsem zaradi skupine, ki je prihajala iz Železne Kaple. Kot je poznano, deluje že leta prav v Kapli najstarejša folklorna skupina, predvsem po zaslugi neumorne Lenije Kuhar-Jelke. Ko sem šel urejati organizacijske posle v zvezi s kolonijo, sva imela „dolg in izčrpen“ razgovor. Bil je pravi užitek poslušati ženo, ki je v življenju toliko pretrpela in ki je tudi na področju folklorne toliko časa marljivo delala ter žrtvovala vsa svoja sredstva, da je le folklor delovala! Tov. Jelko je motilo predvsem to, kaj bo počelo toliko folklornih skupin na Koroškem? Ko sem ji pojasnil, da ni bojazni, da bi folklorne skupine preplavile Koroško, da je žlahtnost folklorne prav v različnosti skupin, da se le iz množičnosti lahko razvije kvaliteta, da se lahko posamezne skupine učijo različnih slovenskih plesov — sva bila dogovorjena. Mislim, da bi bilo folklorni opus tov. Kuharjeve potrebno obdelati posebej, saj za svoje neumorno delo to vsekakor zasluži!

5. folklorno kolonijo smo popestrili z nekaterimi novimi dejavnostmi, predvsem likovnimi. Otroci so bili zelo prijetni in nadarjeni. Prav nič ni čudno, da se pod vodstvom Travdije Uršič tudi sedaj uspešno razvijajo. Danes ta odlična skupina nastopa po Koroškem in jo Kapelčani, ki imajo kar tri skupine, imenujejo kar „preddvorska“.

6. folklorna kolonija leta 1978 je bila spet v nevarnosti. Še teden pred začetkom nismo vedeli ali bo ali ne. Da ne bi zopet izpustili leto, sem se dogovoril z Globasani, da v kolikor Pliberčanov ne bo, pridejo spet oni. Tako sem se teden dni pred kolonijo vozil iz Globasnice v Pliberk in nazaj toliko časa, da je bila udeležba zagotovljena — od obeh!

Prišlo je 30 otrok, tako, da je bilo delo kar precej naporno, toda naši učitelji so zmogli to dodatno obremenitev. Prišli sta tudi dve voditeljici in sicer H. Opetnik iz Pliberka in Marica Smrečnik iz Globasnice, ki se je udeležila 2. folklorne kolonije kot udeleženka, zdaj pa že kot voditeljica.

V letu 1979 folklorne kolonije spet ni bilo, ker se ni prijavila nobena skupina.

Leta 1980 pa je prišla skupina iz Žitare vasi pod vodstvom Slavke Kukovica. Značilnost te skupine je bila velika razlika v starosti. Medtem ko so štirje člani že dopolnili 15 let, so bili ostali stari 6—9 let. Kljub temu je bilo prijetno delati z malimi zagnanci. Skupina oziroma skupini imata prav gotovo prihodnost. Najbolj nam bo prav gotovo ostal v spominu mali „Kodrček“ — Sonja Petek, ki nas je s svojo sproščenostjo in živahnostjo spravljala ob vsaki priliki v dobro voljo. Kako se ji pozna, da hodi v slovenski vrtec!

V osmih letih je šlo tako skozi naše kolonije okoli 150 slovenskih otrok, ki so se učili slovenskih plesov, hkrati pa so učili tudi nas. Program smo sicer vsako leto prilagojevali, vendar ogradja, ki smo si ga postavili pred 8 leti, nismo menjali. Poleg učenja dveh — treh slovenskih plesov smo skušali otrokom približati delo in življenje največjega slovenskega pesnika Prešerna, pisatelja Finžgarja, narodnoosvobodilno borbo in zgodovino Slovencev.

In če so otroci skozi ta leta pridobili nekaj osnovne izobrazbe slovenske folklorne in zgodovine našega naroda, si utrdili svojo zavest in zavest svojih staršev, da so ostali zvesti svojim slovenskim društvom ne glede na to, ali danes plešejo, pojejo ali igrajo, smo namen folklorne kolonije dosegli.

In če smo s tem dodali kamenček k mozaiku trdoživosti in zavesti koroških Slovencev, bo pokazala bodočnost.

In če se po jutru dan pozna, se za bodočnost koroškim Slovincem ni bati.

Tone Roblek

Kako smo „osvajali“ Slovenijo

(Spomini starega prosvetaša)

Ko sem svoječasno bral v tukajšnjem tedniku članek z naslovom „Št. Jakobčani osvojili trikrat Ljubljano“, sem se namenil, da zapišem nekaj spominov na bogato kulturno-prosvetno dejavnost v Šentjakobu v Rožu in tako tudi pokažem, da z našimi številnimi gostovanji nismo „osvojili“ samo Ljubljano, marveč celo Slovenijo s Primorsko vred.

Dolga desetletja smo kulturno-prosvetno dejavnost gojili v Izobraževalnem društvu „Kot“. Zakaj to ime? Ustanovitelja društva sta bila Nandej Prežan in gostilničar Božič, pd. Boserman; oba sta bila iz Kota pri Šentjakobu in tako je tudi društvo dobilo ime „Kot“. To ime je društvo obdržalo tudi po plebiscitu, ko smo dejavnost spet poživili.

Po nesrečnem izidu plebiscita smo morali Slovenci začeti spet znova. Med najbolj požrtvovalnimi ustvarjalci so bili Jože Miklavčič iz Ščedma (Šentjanža) pri Šentjakobu ter Hanzej Čuden in Mihej Baumgartner iz Gorinčič; vsi trije so že umrli. Takoj smo začeli tudi z igrami. Mislim, da je bila prva na vrsti „Naša kri“ ali pa „Šarlova teta“. Prireditve smo imeli v majhni dvorani tedanjega Narodnega doma (kjer je danes Posojilnica, poleg tega pa več stanovalcev, med njimi tudi Nemci). Ko je Zdravko Zwitter sprožil misel, da bi igrali Špicarjevo „Miklovo Zalo“, smo se znašli pred težavnim vprašanjem, kako s prostorom, ker v majhni dvorani taka predstava ni bila izvedljiva. Po dolgem preudarjanju sem se ponudil, da stopim k tedanjemu župniku Šenku in ga prosim, da bi dal društvu na razpolago stari župnijski hlev. Potem smo takoj zgrabili za delo in hlev prezidali v dvo-

Šentjakobska „Miklova Zala“ leta 1923

rano. Vse smo morali opraviti po večerih, kajti čez dan nihče ni imel časa, saj smo bili povečini kmečki fantje.

Prezidava je bila gotova, začele pa so se druge skrbi. Vendar smo imeli srečo: v naših vrstah so bili resnični idealisti, ki so bili pripravljeni žrtvovati za skupnost. Tak predan aktivist je bil naš glavni igralec Mihael Amruš, pd. Rodarjev Miha. Napravil nam je klopi, oder, kulise, pač vse, kar je potrebno za tako dvorano. Potem smo stali pred vprašanjem, kdo bi nam poslikal kulise, in spet nam je bila sreča naklonjena — zahtevno nalogo je prevzel znani akademski slikar Peter Markovič v Rožeku. Naslikal nam je različne naravne motive in dve sobi, tako da smo imeli na razpolago kulise za vse potrebe. Njegovo delo se je bogato obrestovalo, kajti kulise so nam služile ves čas, dokler je bil oder uporaben.

Čim je bila dvorana urejena, smo pričeli s pripravami za igro „Miklova Zala“. Igra je zelo obširna in zahteva okrog štirideset vlog. Igralce smo začeli izbirati na podlagi zamisli Zdravka Zwitterja, da bi vsaj glavne vloge prevzeli potomci junakov, ki nastopajo v igri, kot so Miklovi, Serajnikovi, Strelc, Maček, Korajman in drugi. V celoti nam taka razdelitev vlog ni uspela, pač pa je vloge Miklovih prevzela Miklova družina: mati staro Miklo, Zalo hči Micej (ki danes živi v Ameriki) in teto na Mirkovi ohceti hči Trezej. In še eno vlogo je prevzel potomec nekdanjega junaka iz igre — Strelčev Jozej.

Vloge smo si igralci večinoma prepisali sami, kakor smo sami poskrbeli tudi za režijo, kjer je „glavno besedo“ imel Jozej Miklavčič. Najprej smo imeli bralne vaje, in sicer skupno z vsemi igralci, medtem ko smo pozneje nastop na odru vadili v manjših skupinah; le pred generalko je bilo nekaj skupnih vaj.

Prva predstava je bila — če se prav spominjam — meseca junija ali julija 1923. Že prvi nastop je bil popoln uspeh, saj se je na prireditvi zbralo toliko ljudi, da mnogi niso več dobili prostora in so morali domov. Ko se je razširila vest, kako zanimiva in lepa je igra „Miklova Zala“, se je začel pravi naval na Šentjakob tudi iz širše okolice in iz oddaljenih krajev. Prihajali so od blizu in daleč peš ali s konjsko vprego. Pri vsaki nadaljnji predstavi je bilo več ljudi, kar nas je prisililo, da domačinom nismo več prodajali vstopnic. Spominjam se, kako smo našim sodelavcem, ki so skrbeli za red pri vhodu, morali priskočiti na pomoč tudi igralci, da smo s silo zaprli vrata v dvorano...

Poleg odrske dejavnosti smo v društvu gojili tudi pevsko kulturo. Ko je Tončej Nagele dokončal orglarsko šolo, smo ustanovili moški pevski zbor. Začeli smo, kakor v tedanjih časih skoraj povsod, tudi pri nas s cerkvenim petjem. Takrat je bilo sploh v navadi, da so pevski zbori najprej nastopali v cerkvi, poleg tega pa se učili tudi narodne pesmi.

Vsako leto za binkošti je v naši cerkvi pridigal sošolec našega župnika dr. Rožman. Nekoč nas je po maši vprašal, ali bi hoteli popoldne priti v gostilno k Cvitarju in ugodili smo njegovi želji. Ob tej priložnosti je kot rojen Korošec dal pobudo, da bi naš pevski zbor prišel v Ljubljano in na tamkajšnjem radiu zapel nekaj izvirnih pesmi, kakor se prepevajo na vasi, namreč tako, da vsako pesem začne peti tenor in ostali se mu pridružijo. Bili smo menda prvi zbor iz Koroške, ki je pel na radiu in bila je to neposredna oddaja (brez traka, kjer se da kako napako popraviti), tako da je razumljivo, da so se marsikateremu pevcu tresle hlače.

Po nastopu na radiu je Koroški klub priredil v hotelu Štrukel (danes hotel Turist) družabni večer, na katerega je povabil visoke predstavnike kulturnega in političnega življenja. Naš zbor se je predstavil z istim sporedom, ki ga je prej izvajal na radiu, marsikatero pesem pa smo morali še dodati.

Med udeleženci srečanja sta bila tudi pesnik Oton Župančič, ki je bil takrat upravnik vseh gledališč v Ljubljani, in Janez Mahkota, tedanji tajnik Glasbene matice (stric znanega zdravnika in šefa ljubljanske klinike dr. Staneta Mahkote). O udeležbi obeh omenjenih kulturnikov pa pripovedujem zato, ker želim pojasniti, kako je prišlo do tega, da je postala igra „Miklova Zala“ tako znana in priljubljena ne le pri nas na Koroškem, marveč med Slovenci sploh.

Čez nekaj časa sta namreč Župančič in Mahkota prisledla k naši mizi. Župančič me prime za uho in reče: „Fantje, tega boste pa izgubili.“ Nisem vedel, kaj s tem misli. Jasno mi je postalo šele potem, ko me je Župančič vprašal, če bi hotel študirati petje. Odgovor zame ni bil težak: „Jaz bi šel, toda kdo bo plačal?“ Oče teh izdatkov ne bi mogel nositi, ker je tedanje čase vladala gospodarska kriza. Župančič me je pomiril, da ni važno, kdo bo plačeval. In mesec pozneje sem že dobil od Mahkote poziv, da moram priti na izpit, katerega sem opravil tako uspešno, da so me obdržali v Ljubljani kar sredi semestra.

Tako se je začelo moje poznanstvo z Otonom Župančičem, ki je bil — kakor že povedano — takrat upravnik ljubljanskih gledališč. Nekega dne me je na konservatoriju čakalo vabilo, naj pridem k njemu v pisarno. Že drugi dan sem ga obiskal, da bi zvedel, kaj hoče od mene. Začel mi je pripovedovati, kaj mu roji po glavi in kakšne želje ima: Zamislil si je, da bi šentjakobski igralci gostovali z „Miklovo Zalo“ v Ljubljani, in sicer v Drami. Vse priprave v Ljubljani bi prevzel on, jaz pa bi poskrbel doma v Šentjakobu. Zame to ni bila lahka naloga, a vseeno sem hotel poskusiti — in uspelo je sijajno, ne samo za nas Šentjakobčane, ampak za vse koroške Slovence.

Odpeljal sem se domov, kjer sem se najprej pogovoril s funkcionarji društva. Glavni med njimi je bil Jožef Miklavčič, ki sem mu pojasnil, kaj nameravajo v Ljubljani. Župančičeva zamisel ga je takoj navdušila, toda kaj bodo rekli igralci? Pa so bili prav tako navdušeni, saj po večini Ljubljanec še niso videli. Toda pojavile so se težkoče drugod, namreč pri Jaki Špicarju, ki je „Miklovo Zalo“ dramati-

Prvi moški zbor v šentjakobu, ki ga je vodil Tone Nagele

ziral po Sketovi povesti. Ko je Špicar zvedel za nameravano gostovanje šentjakobskih igralcev v ljubljanski Drami, se je odpeljal v Šentjakob, kjer je društvenike in igralce zmedel s pomisleki, kaj da mislijo, kako si sploh upajo nastopiti v mestu, ki je zelo kritično in se bodo zato docela osmešili.

O zmedi, ki jo je povzročil Špicar med šentjakobskimi igralci, sem obvestil Župančiča, ki pa me je pomiril: „Ne bova se pustil!“ Na naslednjo predstavo je v Šentjakob poslal gledališkega strokovnjaka, ki je po prireditvi povedal svoje mnenje in igralce tako navdušil, da so bili vsi pripravljeni za gostovanje.

Za dan našega nastopa v Ljubljani je Župančič določil praznik Rešnjega telesa. Bili so krasni majski dnevi in se je bal, da bo dvorana prazna. Pa je bilo ravno obratno! Čez dan sem šel v Dramo in se pri blagajni pozanimal, kako je s prodajo vstopnic. Dobil sem odgovor, da je razprodano. Pred začetkom predstave pa je bil naval tako hud, da so na posebno dovoljenje policije dali na razpolago še stojšča in vse zasilne sedeže.

Drugi dan smo se odpeljali v Celje in potem še v Maribor. V obeh krajih so bile dvorane nabito polne, navdušenje občinstva pa nepopisno. Po prvem uspehu, ki smo ga zabeležili v Ljubljani, je Špicar šel z nami v Celje in Maribor, kjer je nastopil kot govornik. Minil ga je strah pred neuspehom, ko je videl, kako častno smo se postavili z njegovo dramatizacijo.

Na poti domov naj bi nastopili še na Jesenicah, in sicer v takratnem Krekovem domu. Toda v Maribor sem prejel obvestilo, da gostovanje na Jesenicah ni možno. Vzrok je bila menda takratna ostra borba med liberalci in klerikalci. Nekdo nas je zatožil, da je šentjakobsko izobraževalno društvo preveč liberalno usmerjeno in zato v klerikalnem domu za nas ni bilo prostora. Pa so jo jeseniški klerikalci dobili pošteno „po nosu“: koroška rojaka Jaka Špicar in dr. Tone Janežič, zobozdravnik na Bledu, sta namreč uredila, da smo kljub temu lahko gostovali na Jesenicah, in sicer v tamkajšnjem Sokolskem domu, kjer smo dosegli nepopisen uspeh.

Vendar je bilo prej treba premostiti še velike težave. Ko smo se z uspešne turneje vrnili domov, so narodni nasprotniki zagnali pravo gonjo proti nam. V koroških časopisih so pisali naravnost grozotne stvari, najhujša pri tem pa je bila „Koroška domovina“, kakor se je imenoval list, ki so ga izdajali tedanji nemškonacionalistični krogi, predhodniki današnjega KHD. Poskrbeli so celo, da so nekateri naši igralci imeli gospodarske težave. Najbolj je bila prizadeta Žegarjeva družina v Veliki vasi, iz katere so bili kar štirje člani igralci, hčerka Nežej pa je igrala Almira.

Ko smo pripravljali gostovanje na Jesenicah, je prišel Žegarjev oče k meni in mi povedal, da njegovi ne morejo sodelovati, ker noben trgovec ne jemlje več kruha v njegovi pekarni. Tako sem nenadoma bil brez Almir, in to tik pred gostovanjem na Jesenicah. Kaj sedaj? Šel sem v Radovljico k Špicarju in mu povedal, kaj se dogaja pri nas v Šentjakobu. Brez dolgega premišljevanja me je rešil iz zadrege, češ: „Nič ne de, bo pa moja žena prevzela vlogo Almir.“ In tako je bila zadeva urejena in mi smo tudi na Jesenicah doživeli veličasten uspeh.

Po drugi svetovni vojni, ki je kakor po vsej naši zemlji zasekala tudi v Šentjakobu globoke rane, smo takoj spet obnovili kulturno-prosvetno dejavnost. Zanimali smo z igrami in ustanovili kar štiri pevske zборе, ki sta jih vodila Tone Nagele in njegova sestra Zorka. Že leta 1945 smo pripravili koncert v šolski telovadnici, kjer so nastopili vsi štirje zbori.

Ker so nacisti iz dvorane v župnišču napravili neko skladišče, smo bili znova brez društvene dvorane. V tej situaciji smo se odločili, da za silo spet uredimo

nekdanjo malo dvorano v Narodnem domu, kjer smo potem razvijali tudi odrsko dejavnost. Začeli smo s pripravami tudi za novo uprizoritev „Miklove Zale“. Prevzel sem režijo in razdelil glavne vloge, ko pa so stekle vaje, sem hudo zbolel na posledicah šestletnega bivanja v koncentracijskem taborišču Buchenwald. Ker pa je bilo že vse dobro pripravljeno, je kljub temu prišlo do prireditve. Tokrat smo imeli predstavo v šolski telovadnici in lahko bi rekli, da se je s tem začelo novo obdobje „Miklove Zale“ na Koroškem.

Porojena je bila namreč zamisel, da bi „Miklovo Zalo“ uprizorili na zgodovinskih tleh v Svatnah, kar bi seveda terjalo zvrhano mero idealizma od vsakega posameznika. Pobudo je dal naš prijatelj Drago Druškovič, ki me je nekega dne obiskal v družbi tedanjega jugoslovanskega konzula v Celovcu Mitje Vošnjaka. Stekel je pogovor in Drago mi je povedal, zakaj pravzaprav sta prišla: da bi mi igrali „Miklovo Zalo“ na zgodovinskih tleh v Svatnah in da bi jaz prevzel režijo. Misel se mi je zdela zanimiva, vendar sem izrazil pomisleke, da stvar ne bo tako enostavna – igra sama me ne skrbi toliko, toda najbolj važno se mi zdi to, kako bomo izpeljali tehnično plat.

Tako se je začela rojevati zamisel o velikem kulturno-prosvetnem podvigu v Šentjakobu: o Miklovi Zali na zgodovinskih tleh. Sledili so še mnogi pogovori v ožjem in širšem okviru. Drago Druškovič je prvotno predlagal, da bi igro uprizorili v Turnah, na kraju, kjer je še videti nekaj ostankov starega gradišča (ki je eno izmed prizorišč tudi v Sketovi povesti in Špicarjevi igri o Miklovi Zali). Meni ta lokacija ni preveč ugajala, pomisleke pa sem imel predvsem v tem smislu, da je kraj težko dostopen in torej neprimeren za številnejši obisk gledalcev. Potem smo šli v Svatne in si ogledali prostor okoli tamkajšnje cerkvice. Zdel se nam je zelo ustrezen. V mislih sem že videl cerkvico kot naravno kuliso in tudi bližnjo kapelico sem vključil v scenarijo. Dragocene nasvete mi je dala tudi tovarišica s Prevalj, ki je režirala Žiškovo „Miklovo Zalo“ na prostem v Črni.

Načrti so bili skovani in treba se je bilo lotiti dela. Kako bomo postavili Miklovo domačijo, uredili votlino, opremili harem in napravili druga prizorišča? Vprašanje na vprašanje in vsako je bilo problem zase. Pa nam je bila sreča tudi to-

„Miklova Zala“ na zgodovinskih tleh v Svatnah pri šentjakobu

krat naklonjena. Pridobil sem mizarja, ki je svoječasnno delal pri filmu. Izdelal je ogrodka za kulise in jih preoblekel s trdim papirjem, vse skupaj pa je izvrstno poslikal slikar iz Vrbe. Miklovo hišo smo sestavili iz delov stare lesene barake, ki smo jih na kraj prizorišča spravili s konjsko vprego, kajti tovrnjaka ali traktorja žal nismo imeli na razpolago.

Končno je bilo vse pripravljeno in določili smo dan prve uprizoritve „Miklove Zale“ na zgodovinskih tleh v Svatnah: 8. september 1952. Imeli smo lepo vreme in na tisoče navdušenih gledalcev; tako tudi pri obeh nadaljnjih uprizoritvah, ki sta sledili v naslednjih letih. Vendar pa premiera v Svatnah ni rodila le uspeha, marveč je razkrila tudi številne pomanjkljivosti. Mnoge izmed njih smo odpravili že pri drugi uprizoritvi, najbolj popolna pa je bila razumljivo tretja prireditev, ki jo je obiskal tudi tedanji deželni glavar Ferdinand Wedenig. Pri vseh treh uprizoritvah mi je bil v veliko pomoč Rado Janežič; od prireditve do prireditve smo izpopolnjevali tudi tehnično opremo ter se posluževali ojačevalcev, zvočnikov in žarometov; svoj prispevek naši „Miklovi Zali“ pa so dali tudi znani Avsenikovi godci, ki so igrali v odmorih med dejanji.

Igralcem, ki so žrtvovali ogromno truda in prostega časa, sem obljubil, da jim bom za „nagrado“ organiziral kakšno gostovanje. Po dolgem prizadevanju mi je to res uspelo in z „Miklovo Zalo“ smo se predstavili v ljubljanski Operi, na Jesenicah in v Gorici. Tako smo Šentjakobčani „osvojili“ Slovenijo s Primorsko vred.

Ko že pišem o kulturno-prosvetni dejavnosti v Šentjakobu, naj dodam še nekaj malega o naših ljudskih umetnikih. Na celovškem radiu je bila pred leti od daja „Od Pliberka do Šmohorja“, v kateri so bili predstavljeni starejši in tudi mlajši kulturniki. Pri tem sem opazil, da so Šentjakob povsem prezrli. O nas gre glas, da smo „domišljavi Rožani“ — pa mislim, da je ta naša „domišljavost“ še kar upravičena. Ne samo zaradi Miklove Zale, ki nas povezuje s celim slovenskim svetom; tudi zaradi naših ljudskih pesnikov, harmonizatorjev in skladateljev.

Tako je na primer Miha Andreaš že dobil zasluženno mesto v slovenski književnosti, poleg Gorjanca Andreja Šusterja-Drabosnjaka in Podjunčana Franca Lederja-Lisičjaka. Nekoliko mlajšega Janeza Kajžnika-Mlinarčevega Hajnža je v Koroškem koledarju (1953) predstavil Rado Janežič. Omenil pa bi še Afernika iz Sreja, ki se je prav tako udeleževal kot ljudski pesnik. Od njegovih pesmi je najbolj znana „Jes s'm an buren pav'r“; njegova je tudi „Vse te vuštné lite moje so rajžale po Drave“. Podobno kot Mlinarčev Hajnža je tudi Afernik zložil o svojih sosedih zbadljivke, kjer je vsakemu oponesel njegove napake. Več pesmi je spesnil tudi Nandej Prežan iz Kota, soustanovitelj šentjakobskega izobraževalnega društva. Njegovo „Koroško dolino“ je uglasbil njegov sosed Francej Rauter, ki je harmoniziral tudi več drugih domačih pesmi, med njimi deset pesnitev svoje žene Flore, ki je zložila celo vrsto zelo duhovitih pesmi in jo marsikdo primerja z Milko Hartmanovo. Izmed glasbenikov moramo omeniti predvsem tudi še Toneta Nageleta, ki bi ga lahko prišteli med najbolj znane harmonizatorje koroških ljudskih pesmi. Poleg tega je priredil več samospevov s klavirsko spremljavo ter uglasbil za spevoigro odlomek iz „Miklove Zale“. Pa tudi Franc Treiber je napisal svojo znano in ponarodelo pesem „Nmač čriez izaro“ v času, ko je župnikoval v Šentjakobu.

Šimej Martinjak

Iz pestre dejavnosti

SPD „Edinost“ v Pliberku

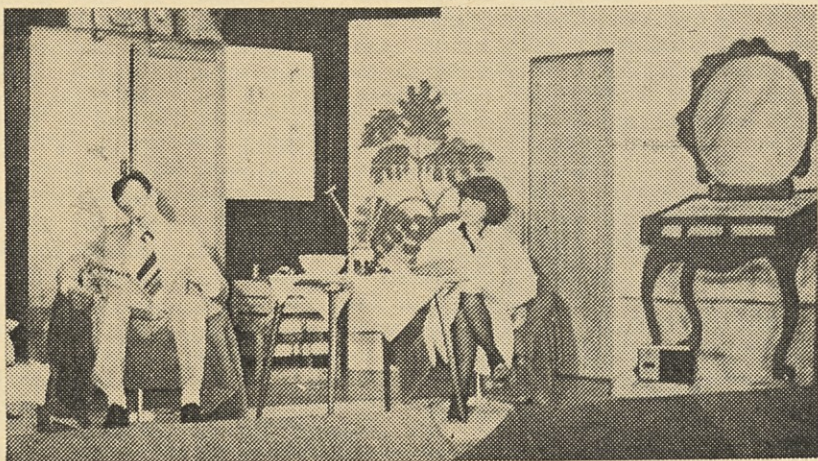
Slovenskega prosvetnega društva v Pliberku gotovo ni treba posebej predstavljati, saj je znano — kot vsa slovenska kulturna društva — s svojo dejavnostjo širom po slovenski Koroški. V letu 1979 je to društvo praznovalo 70-letnico svojega obstoja, in to s prireditvami, ki so potekale skozi celo „jubilejno“ leto. V zaključni prireditvi, ki je bila 9. decembra 1979, pa je bil prikazan zgodovinski razvoj oz. delovanje društva od ustanovitve do danes. Na tej predstavi, ki jo je pripravila društvena režiserka Anita Hudl, so bile zastopane vse kulturne zvrsti, ki jih goji Slovensko

prosvetno društvo „Edinost“ v Pliberku. V okviru svojega praznovanja je društvo priredilo tudi družabni večer bivših in sedanjih odbornikov in članov, ki so v prijetnem kramljanju obujali spomine in si izmenjavali izkušnje. Ob koncu leta pa je radio Maribor posnel javno radijsko oddajo o društvenikih in njihovem delu. Predstavljene so bile vse skupine, ki delujejo v društvu; oddajo pa so s svojim nastopom popestrili pevci zabavne glasbe iz Slovenije, med njimi Edvin Flisar in Alenka Pinterič, ter igralci mariborskega gledališča, ki so brali iz del domačih avtorjev —

članov oz. odbornikov društva.

Tudi v letu 1980 SPD „Edinost“ v Pliberku uspešno nadaljuje s svojim delom in je imelo že celo vrsto prireditev z nastopi domačih in tujih sodelavcev. Med drugim je priredilo razna predavanja in izlete, kot na primer izlet v Postojnsko jamo. Konec aprila in začetek maja sta bili v društvu kar dve premieri: prvo je imela odrasla igralska skupina „Oder 73“ s komedijo Marjana Marinca „Poročil se bom s svojo ženo“, drugo pa na novo ustanovljena mladinska igralska skupina „Oder 73“ z mladinsko igro „Kekec“ Josi-

Odrska skupina SPD „Edinost“ je uprizorila komedijo „Poročil se bom s svojo ženo“

Vandotov „Kekec“ v uprizoritvi igralske skupine „Oder 73“

pa Vandota. Obe predstavi, ki ju je pripravila in vodila Anita Hudl, sta bili v dvorani gostilne Schwarzl in sta doživeli izreden uspeh.

V poletnih mesecih je društvo spet izpeljalo akcijo „Obmorsko letovanje otrok“. Društvo, ki je to akcijo pripravilo že sedmič — v prvih letih s pomočjo Slavističnega društva v Celju, zadnja leta pa s pomočjo Društva prijateljev mladine in SZDL v Celju — omogoča kar tridesetim otrokom obmorsko letovanje v Mladinskem domu v Baški na otoku Krk. Tokrat je 30 naših otrok spremljala v počitniško kolonijo gdč. Irena Picej.

Društvo ima dobro urejeno potujočo knjižnico, ki je porazdeljena po okoliških vaseh, kot so Dob, Blato, Čirkovče, Nonča vas in druge; ureja in vodi

jo učiteljica Lučka Kreutz. Tako po vaseh porazdeljena knjižnica je vsekakor lažje dostopna ljubiteljem lepega branja.

V dneh od 30. avgusta do 1. septembra je bil v Pliberku tradicionalni „pliberški jormak“, kjer je društvo že četrtrič zapored imelo svoj šotor. To sicer ni prireditev kulturnega značaja v ožjem pomenu, temveč pretežno družabnega, pa ima kljub temu velik pomen, saj se v šotoru SPD „Edinost“ srečujejo znanci in prijatelji od vsepovsod, se ob prijetnih zvokih glasbe poveselejo in pogovorijo, za kar jim tekom leta zaradi drugih obveznosti pogosto primanjkuje časa. Pri tem je treba omeniti, da priprave za ta „nastop“ društva trajajo več mesecev — zato pa je družabna prireditev SPD „Edinost“ tudi iz leta v leto uspešnejša, za

kar gre priznanje predvsem organizacijskemu odboru, ki ga vodita predsednik Jožko Hudl in blagajnik Matevž Nachbar.

Slovensko prosvetno društvo „Edinost“ v Pliberku ima tudi za bodoče delo velike načrte. Društveni moški pevski zbor, ki ga kljub bolezni vadi in vodi neumorni pevodja Foltež Hartman, se bo predstavil doma in v Sloveniji. Predvidena so gostovanja obeh igralskih skupin — odrasle in mladinske, z vajami pa bo kmalu pričela tudi otroška skupina „Oder 73“, ki se naj bi občinstvu prvič predstavila nekje v začetku leta 1981. Poleg tega pa predvideva društvo še druge zanimive prireditve, ki bodo zaradi svoje kvalitete in raznolikosti gotovo pritegnile občinstvo od bližu in daleč.

Jožko Hudl

Utrinki iz zgodovine

SPD „Vinko Poljanec“ v Škocijanu

Kako neresnične so bile obljube avstrijske vlade v času plebiscita na Koroškem in koliko gorja je prineslo Hitlerjevo povelje „Macht mir dieses Land deutsch!“, smo občutili tudi Slovenci v škocijanski občini. O tem zelo prepričljivo govori zgodovina Slovenskega prosvetnega društva „Vinko Poljanec“ v Škocijanu, ki je razvijalo in tudi danes goji bogato kulturno dejavnost v neprimerno težkih pogojih. Ker društvo nima nobenih arhivskih zapisnikov (zakaj ne, o tem bo še govora), smo obiskali še živečega ustanovnega člana Miho Kačnika, pd. Jogra v Mali vasi, ki je novembra 1980 obhajal svojo 90-letnico. Ta nam je pripovedoval o nastanku društva in o njegovem delovanju tja do razpada ob prihodu nacizma.

Društvo v Škocijanu je bilo ustanovljeno leta 1906 kot slovensko krščansko bralno društvo. Pobudnik je bil Pelegrin Wunček, sin železničarja Blaža Wunčka, ki se je priselil iz Šmihela in služboval v Straži vasi. Njegov sin Pelegrin pa se je po gimnaziji izučil za črkostavca in je delal v Celovcu.

Takratni župnik Vinko Poljanec v začetku društvu ni bil naklonjen, ker je imel pomisleke zaradi shajanja mladine. Zato tudi ni dovolil, da bi društveno knjižnico uredili v župnišču; prostor so našli pri Kolmanu v Mali vasi.

Vseh ustanovnih članov se Miha Kačnik ne spominja več, ve pa še za naslednje: Pelegrin Wunček, Miha Kačnik - Joger, Rok Loker, Miha Kačnik - Rjavc, medtem ko je kot knjižničar deloval Janez Tribuč. Ustanovili so tudi pevski zbor, ki ga je vsa dolga leta vodil Miha Kačnik - Joger.

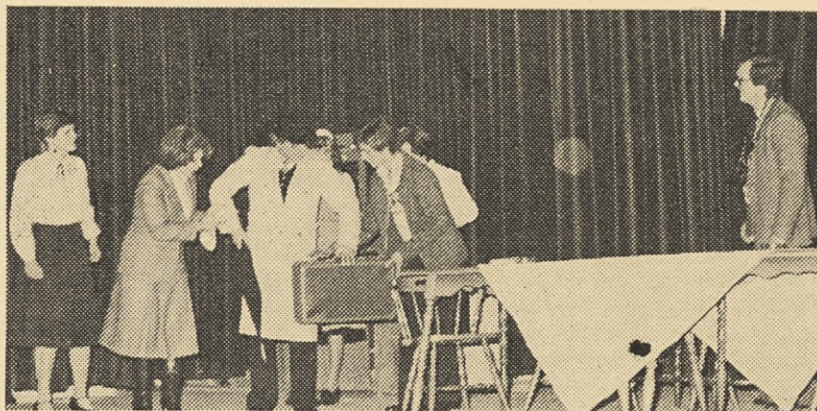
Prva svetovna vojna je delovanje društva prekinila, vendar je v letih 1920

do 1923 znova zaživel. Razblinili so se tudi župnikovi pomisleki in postal je ognjevit narodno-politični delavec. V župnišču je dal na razpolago prostor za društveno sobo in knjižnico. Delo v času po prvi svetovni vojni je bilo zelo razburljivo. Kulturne prireditve, ki so bile pri Rušu v Samožni vasi, so narodni nestrpneži večkrat motili in napadali igralce – vendar je šlo delo neumorno naprej. Poleg pevskega zbora in igralske skupine so bili posebno aktivni Janez Povoden, Pušnik v Piskrčah, Janez Mohar, Miha Kačnik - Rjavc in Miha Kačnik - Joger.

V to dobo spada tudi tolíkokrat napáčno opisani spopad med narodno stražo in „Volkswehr“, ki je imel za posledico smrt Karla Wessa. Življenje namreč Karl Wess ni izgubil kot žrtev

Miha Kačnik-Joger je praznoval 90-letnico

V
Škocijanu
je gosto-
vala tudi
igralska
skupina
SPD
„Danica“
iz Šentvida

„Abwehrkampf“, temveč je bil smrtno zadet od krogle, ki jo je sprožil njegov kolega Spangaro.

Poleg pevskih nastopov je društvo prirejalo kuharske tečaje in odrske predstave. Med drugim je bila uprizorjena tudi „Miklova Zala“, in sicer 30. maja 1935. Zadnja kulturna akcija društva pa je bil kuharski tečaj 22. februarja 1938 pri Pavelnu na Žamanjah. Tečaj je vodila Milka Hartman — že pod nadzorstvom pristašev kljukastega križa.

Potem se je začelo uresničevanje gesla „Kärntner sprich deutsch“. Takšne so bile posledice tja do leta 1945:

Prva žrtev nove dobe herrenvolkovskega režima je bil škocijanski župnik Vinko Poljanec. Bil je začasni predsednik Slovenske prosvetne zveze, poslanec v deželnem zboru in ognjevit narodnopolitični delavec. V zahvalo za njegovo delo in kot trajno priznanje se je društvo po drugi svetovni vojni preimenovalo v Slovensko prosvetno društvo „Vinko Poljanec“ v Škocijanu.

V razburkanem času je bil likvidiran celotni društveni odbor in v izgnanstvo je moral tudi Poljančev naslednik župnik Jožef Koglek. V povojni dobi je bil vse do svoje smrti zvest pristaš društva in splošno priljubljen med našim ljudstvom.

Ko so na dvorišču tedanje ljudske šole v Škocijanu gorele slovenske knjige in društveni arhivi, je bila zmaga v nemški noči popolna. Ob tem ognju se je grel domači nacist Wintschnig. Društva ni bilo več. Nekaj slovenskih knjig pa se je le posrečilo rešiti: pri Starmužu na Žamanjah so jih imeli skrite nad svinjakom; v zemljo jih je zakopal Janez Mohar v Srejah, ki je kot zadnji predsednik društva postal žrtev fašizma.

Toda prav te knjige so bile v veliko oporo pri zopetnem oživljanju kulturno-prosvetne dejavnosti v škocijanski občini, ko „nova pomlad zelena nov cvet je pognala“. Spet so se našli ljudje: Miha Kačnik, Šiman Mohar, Janez Silan, Jožef Wutte, župnik Jožef Koglek, Povoden, Janez Jernej, Janez Ravnjak, Peter Pipivnik, Pepca Trobej, Milena Mohor (Gröblacher), Franc Picej, Bertl Starmuž in mnogi drugi. Slovenska kultura je spet zaživela, celo tamburice so zadonele. Ko je v Škocijanu kaplanoval Janez Rovnan, se je močno razcvetela mladinska odrska dejavnost. Po prihodu Foltija Hartmana (ki si je za stalno bivališče izbral Klopinj v škocijanski občini) se je znova oglasila tudi slovenska pesem. Nekaj lepih predstav z mladino je organizirala Marija Kap (Hribernik); v spominu imamo poleg drugih zlasti „Rdečo kapico“.

Danes vodita otroško skupino Helga Mlinar in Marija Hartman. Društvo sodeluje tudi v okviru občinskega poletnega programa, posamezni člani društva pa so aktivni v dramski skupini Slovenske prosvetne zveze v Celovcu. Društveni pevski zbor od leta 1974 naprej vodi Hanzi Kežar. Ker je Koroška turistična dežela, je pevsko-instrumentalna dejavnost osredotočena na poletno turistično sezono, ko z nastopi za tuje goste posredujemo skoraj celi Evropi našo pesem, našo besedo in naše hotenje do življenja.

Skozi vso dobo, ki sem jo na kratko opisal, se kot rdeča nit vleče ime Mihe Kačnika - Jogra, ki je devetdeset let Slovenec, devetdeset let kulturni delavec v domačem Škocijanu. Naše priznanje in zahvala!

V letu 1979 je moški zbor našega društva sodeloval 17. 2. na prireditvi „Od Pliberka do Traberka“, 21. 4. na obletnici „Solidarnost“ v Kamniku, 26. 4. na srečanju moških zborov v Globasnici, 29. 4. pri otvoritvi otroškega vrtca v Šentprimožu, 20. 7. na pes-

trem večeru pri Piceju na Žamanjah, 28. 7. na večeru slovenske folklore v farni dvorani v Škocijanu, 24. 9. na prireditvi v pozdrav holandskih antifašistov pri Hojniku v Mokrijah, 26. 10. na društvenem izletu v Mariboru, 17. 11. na proslavi 70-letnice Radovana Gobca in 80-letnice Pavla Kernjaka v Šentprimožu ter 15. 12. na Kernjakovem pogrebu.

In za zaključek še sestav odbora, ki sedaj vodi SPD „Vinko Poljanec“ v Škocijanu: predsednik — Miha Kap, podpredsednik — dr. Janko Gröblacher, tajnik — Milena Gröblacher, namestnik tajnika — Erna Rigelnik, blagajnik — Šiman Wrulich, namestnik blagajnika — Franc Picej ml., nadaljnji odborniki — Helga Mlinar, Marija Hartman in Folti Starmuž, pregledovalca računov — Mirko Šmit in Folti Hartman st.

Tako teče kulturno življenje iz roda v rod. Starejši posredujejo svoje znanje in izkušnje mladim — in kdor ima mladostni polet, temu se ni treba bati, da bi bilo konec njegovega delovanja.

Miha Kap

Gledališka skupina SPZ se je v Kulturnem domu v Šentprimožu predstavila z Javorškovo komedijo „Manevri“

Nekateri vidiki uresničevanja Helsinške listine v SR Sloveniji v odnosu do narodnostnih manjšin (po letu 1978)

Določila Helsinške listine, ki se nanašajo na narodnostne manjšine, se nahajajo v 4. odstavku VII. poglavja Deklaracije o načelih, veljavnih za odnose med državami udeleženkami (spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, vštevanje svobodo misli, vesti, vere in prepričanja), ter v poglavju o sodelovanju in izmenjavi na področju kulture (dva člena o narodnostnih manjšinah in regionalnih kulturah).

Pri obravnavi uresničevanja teh določil je treba upoštevati:

- listina pomeni minimum soglasja, ki so ga države dosegle v pogajanjih o tem področju, države udeleženke pa imajo vso možnost, da v notranje-pravni ureditvi in praksi sodelovanja z drugimi državami ta določila presežejo, spoštujejo temeljna načela Helsinške listine;

- sama listina formalno ne vzpostavlja postopka implementacije, kakor tudi ne določa posebnih organov, ki bi spremljali njeno uresničevanje, vendar pa je ravno naloga sestankov držav podpisnic, kakršen je bil v Beogradu leta 1978 in leta 1980 v Madridu, da preverijo dosežene rezultate v uresničevanju listine.

V tem prikazu obravnavamo uresničevanje določil Helsinške listine o narodnostnih manjšinah na dveh področjih:

prvič, pri urejanju položaja italijanske in madžarske narodnosti v SRS;

drugič, v sodelovanju SRS z Italijo in Madžarsko, s poudarkom na vlogi manjšin oz. narodnosti v sodelovanju na področju kulture in izobraževanja.

Položaj narodnosti v SRS oris nekaterih novosti po letu 1978

Pristop k urejanju narodnostnega vprašanja v SRS (in SFRJ) poteka po začrtanih smernicah v Ustavah SFRJ in SRS iz leta 1974. Člena 250 in 251 Ustave o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodnosti v SRS po svoji vsebini daleč presegata dikcijo določil Helsinške listine, tako da kontinuirano izvajanje ustavnih določil zaobsega tudi uresničevanje Helsinške listine.

Zaradi tega pomeni listina za SRS predvsem možnost spodbujanja takih procesov in uresničevanja takega položaja narodnosti tako doma kot tudi v državah, kjer kot manjšine živijo pripadniki jugoslovanskih narodov. Ustavna določila so dosledno vnešena v zakonske in druge predpise, ki urejajo položaj narodnosti. Kot novejši primer naj navedemo Zakon o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb, ki določa, da na narodnostno mešanih ozemljih pri tem postopku soodločajo tudi samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo ustrezne narodnosti (Uradni list SRS št. 5/1980).

Zakoni, ki urejajo vzgojo in izobraževanje, prav tako obsegajo določila o vzgoji in izobraževanju v jezikih narodnosti na različnih stopnjah. To so Zakon o vzgoji in varstvu predšolskih otrok (Uradni list SRS št. 5/1980), Zakon o osnovni šoli (Uradni list št. 5/1980) in Zakon o usmerjenem izobraževanju, če se omejimo samo na predpise, ki so bili sprejeti v zadnjem času.

Izvirno obliko sodelovanja narodnosti kot subjekta v družbeno-političnem življenju in uveljavljanja svojih interesov pomenijo samoupravne interesne skupnosti (SIS) za prosveto in kulturo pripadnikov madžarske in italijanske narod-

nosti v SRS. Ni pa še dokončan proces podrobnejšega usklajevanja določil statutarov in drugih samoupravnih aktov delovnih organizacij na narodnostno mešanih ozemljih z ustavnimi in zakonskimi določili. V praksi se še vedno pojavljajo težave pri doslednem izvajanju zahtev po opredelitvi in sistematizaciji delovnih mest na narodnostno mešanih območjih, za katera je potrebno znanje obeh jezikov (npr. v upravnih organih, bankah, PTT), in pri zagotovitvi ustreznega izobraževalnega strokovnega kadra, ki bi dobro obvladal oba jezika, zlasti za potrebe šolstva. Po oceni Urada IS Skupščine SRS za narodnosti, ki je obravnaval poročila petih občin narodnostno mešanih območij (Lendava, Murska Sobota, Koper, Izola, Piran) o uveljavljanju dvojezičnosti, je dosežena sorazmerno visoka stopnja dvojezičnosti v poslovanju sodišč in občinskih skupščin, v organizacijah združenega dela in krajevnih skupnostih pa se mora dvojezičnost še vedno prebijati preko številnih ovir.

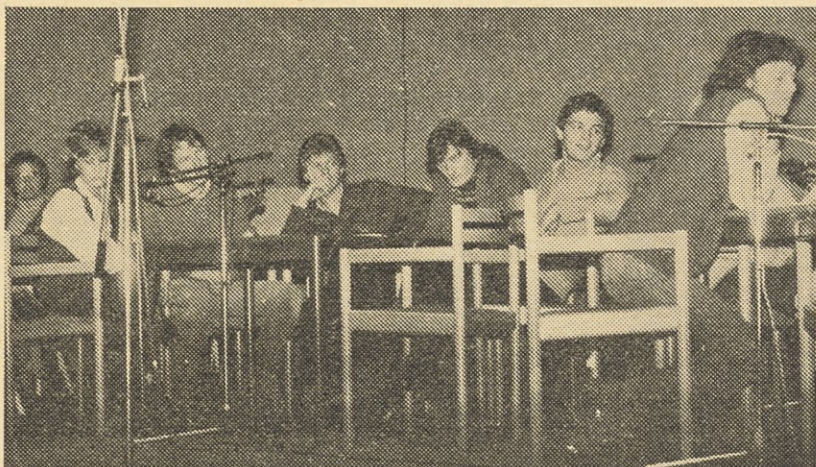
Po podatkih, ki nam jih je posredovala Pomurska založba, so v obdobju od leta 1978 izdali 3 učbenike za dvojezične osnovne šole (v madžarskem jeziku), po podatkih „EDIT“-a z Reke (zajema tudi učbenike za italijansko narodnost v SRS) pa so v letu 1978 izdali 14 učbenikov v italijanskem jeziku, v letu 1979 15, letos pa do sedaj enega. V istem obdobju so pripadniki madžarske narodnosti v SRS sodelovali pri izdaji NAPTAR-ja za leto 1979 in 1980, pri izdaji zbirke pesmi OSSZHANG (več avtorjev), trije avtorji pa so izdali svoje zbirke pesmi. S podatki, ki zadevajo pripadnike italijanske narodnosti v SRS, ne razpolagamo.

Področje kulturnega udejstvovanja pripadnikov narodnosti, ki se prepleta z uresničevanjem pravice do stikov z matico, bomo prikazali pri obravnavi sodelovanja s posamezno sosedno državo. Opozorimo naj le, da tako Ustava SRS, kot občinski statuti ter statuti SIS-ov za prosveto in kulturo pripadnikov narodnosti poudarjajo velik pomen stikov narodnosti z matico za kulturni in jezikovni razvoj narodnosti.

Sodelovanje s sosednima državama

Omejili se bomo na prikaz sodelovanja na področjih, ki jih v določilih o narodnostnih manjšinah navaja Helsinška listina (kultura in izobraževanje) ter na-

V priljubljeni oddaji RTV Ljubljana „Spoznavajmo svet in domovino“ sta o temi „Koroški Slovenci v NOB“ tekmovali mladinski ekipi iz šentprimoža in dijaškega doma SŠD v Celovcu

vedli predvsem tiste podatke, ki se nanašajo na vlogo manjšin oz. narodnosti v tem sodelovanju.

M A D Ž A R S K A

Na podlagi konvencije o znanstvenem, prosvetnem in kulturnem sodelovanju med SFRJ in SR Madžarsko iz leta 1963 sklepata državi programe sodelovanja na tem področju za dvo ali triletna obdobja. Čeprav sama konvencija, ki je pravni temelj programov, ne vsebuje izrecnih določil o vlogi manjšin oz. narodnosti v tem sodelovanju, vsebuje sedaj veljavni program sodelovanja že v uvodnem delu določilo, da se državi sporazumevata, „... da še nadalje nudita pomoč narodnostim, ki živijo na območju druge države, pri njihovem izobraževanju v materinem jeziku in pri zadovoljevanju njihovih kulturnih potreb“. Dalje, v tekstu so določena konkretna področja sodelovanja (različne oblike izmenjave, medsebojna pomoč na področju šolstva v jezikih narodnosti, gostovanja in obiski kulturnih ustanov, štipendiranje, spodbujanje založniške dejavnosti v jeziku narodnosti itd.), ter navedeni nosilci posameznih dejavnosti. V okviru tega prispevka obravnavamo predvsem uresničevanje tistih točk, ki se neposredno nanašajo na madžarsko narodnost v SRS oz. slovensko v Porabju in na njihovo medsebojno sodelovanje.

Za narodnosti oz. manjšine so izrednega pomena tudi vsakdanji utečeni stiki v okviru maloobmejnega sodelovanja, ki v svojem bistvu prav tako pomenijo uresničevanje Helsinške listine in zbliževanje kultur in narodov, kakor tudi uresničevanje dobrososedskih odnosov na različnih področjih in ravneh, tudi takrat, ko narodnosti oz. manjšine niso neposredno udeležene. Velja opozoriti, da je v Stališčih, priporočilih in sklepih o uresničevanju posebnih pravic italijanske in madžarske narodnosti in njunih pripadnikov v SRS, ki jih je 28. aprila 1977 sprejela Skupščina SRS, določeno med drugim tudi to, da je treba, „kadar gre za dogovore o kulturno prosvetnem sodelovanju, v meddržavne organe vključevati tudi pripadnike narodnosti“. To besedilo ima daljnosežen pomen, saj dejansko pomeni institucionaliziranje narodnosti kot subjekta, ki izraža in uveljavlja svoje interese že v fazi sklepanja oz. priprave programov.

V zadnjih letih je kulturno sodelovanje zajemalo raznovrstne oblike, od gostovanja gledališč (v letu 1979 je prvič gostovalo Otroško gledališče iz Budimpešte s petimi predstavami), folklornih skupin, kulturnih društev, koncerta madžarske narodne glasbe, ogleda kulturnih znamenitosti in obiska gledališča na Madžarskem, ki se ga je udeležilo 350 oseb, do mednarodne likovne kolonije v Lendavi (leta 1980 je bila že osmič), kjer sodelujejo tudi akademski slikarji iz Madžarske. Vse našteje manifestacije je financirala Kulturna skupnost Slovenije.

Zanimivi so tudi podatki, ki segajo na nekoliko širše področje sodelovanja kot je zgolj kulturno. V letu 1980 je bila namreč že druga skupna seja komisije za narodnosti pri Medobčinskem svetu SZDL in komisije za narodnosti pri Županijskem svetu VAS iz Szombathelyja, v zadnjih letih pa se je močno okrepilo tudi sodelovanje obmejnih krajevnih skupnosti z občinami na Madžarskem na športnem, kulturnem in drugih področjih. Pripadniki madžarske narodnosti v SRS redno sodelujejo pri obiskih družbeno-političnih in drugih organizacij iz Prekmurja na Madžarskem, vsako leto pa organizirajo tudi narodnostni dan, ki zajema obiske kulturnih znamenitosti na Madžarskem.

Glede sodelovanja s slovensko narodnostno skupnostjo iz Porabja naj navedemo izdajo porabskih pesmi na gramofonski plošči (v letu 1980), vsakoletno sodelovanje folklorne skupine iz Sakalovec na srečanju v Beltincih ter pevskega

zboru iz Dolnjega Senika na reviji v Stični, vsakoletno sodelovanje ob že omejenem narodnostnem dnevu, sodelovanje na športnem področju ter izmenjavo knjig v skladu z določili programa o znanstvenem in prosvetno-kulturnem sodelovanju.

Pestro in vsebinsko bogato je sodelovanje med Pokrajinsko in študijsko knjižnico v Murski Soboti in knjižnico iz Szombathelyja, ki sta uradni nosilki izmenjav knjižnega gradiva za knjižnice na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju oz. za knjižnice v Porabju. V letu 1979 se je začela tudi izmenjava diafilmov, za leto 1980 pa je bil izdelan predlog tudi za izmenjavo gramofonskih plošč z ustrežno tematiko. Samo v letu 1979, na primer, je študijska knjižnica iz Murske Sobote odposlala v Porabje 399 knjig in 33 diafilmov, prevzela pa 500 knjig in 63 diafilmov.

Posebno pozornost zasluži dejavnost Pomurske založbe, ki je poleg že navedenih dvojezičnih učbenikov ter del pripadnikov madžarske narodnosti v SRS po letu 1978 izdala tudi več prevodov iz madžarskega jezika v slovenščino ter iz slovenskega jezika v madžarskega. S to dejavnostjo neposredno prispeva tudi k uresničevanju Helsinške listine o spoznavanju manj razširjenih evropskih jezikov. Poudariti velja tudi zgledno sodelovanje med to založbo in založbo „Europa“ iz Budimpešte.

Velja omeniti, da je bilo v šolskem letu 1979/80 na študiju na Madžarskem 9 študentov madžarske narodnosti iz SRS, s katerimi ima stalne stike kadrovska služba občine Lendava in SIS pripadnikov madžarske narodnosti. Vsi so že sklenili pogodbe z delovnimi organizacijami, kjer se bodo po končanem študiju zaposlili. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani pa študira 9 štipendistov iz Madžarske (iz vrst porabskih Slovencev).

ITALIJA

Ko v kontekstu tega prispevka govorimo o sodelovanju z Italijo, moramo opozoriti na naslednje:

Prvič, da se Osimski sporazumi sklicujejo na Helsinško listino in torej pomeni celoten kompleks izvajanja teh sporazumov tudi prispevek k boljšemu razumevanju in varnosti v Evropi;

drugič, da imajo vsakodnevni stiki ob odprti meji velik pomen tudi za italijansko narodnost v SRS in slovensko manjšino v Italiji ter da po svoji vsebini in

Založba
Drava
je predstavila
nemški prevod
knjige
„Gamsi
na plazu“
Karla
Prušnika-
Gašperja

pestrosti presegajo programirane oz. v raznih sporazumih meddržavnega značaja formalno predvidene stike.

Kljub temu, da bomo obravnavali le kulturno-prosvetno sodelovanje in predvsem vlogo in položaj manjšine oz. narodnosti v tem sodelovanju, je v tem primeru treba imeti pred očmi medsebojno povezanost in vpliv zgoraj omenjenih dejavnikov tudi na to področje sodelovanja.

Med dejavnosti italijanske narodnosti v SRS, ki so (po letu 1978) bile usmerjene v vzdrževanje stikov z matico, je treba poudariti intenzivno vzdrževanje stikov s pobratenimi mesti v Italiji, kar postaja že tradicija. Pobratena mesta so npr.: Koper-Ferrara, Izola-Tolentino, Piran-Aquileia, Nova Gorica-San Vendimiano.

Poleg tega vzdržuje obalna samoupravna interesna skupnost italijanske narodnosti v SRS stike s sorodno skupnostjo v SR Hrvaški, vsako leto pa organizirajo tudi srečanje s pripadniki madžarske narodnosti v Prekmurju.

Program sodelovanja s pobratenimi mesti zajema različne oblike kulturnih manifestacij, izmenjavo razstav, pevskih zborov in dramskih skupin. Poleg tega na narodnostno mešanem ozemlju redno gostuje gledališče Teatro Stabile iz Trsta, razne amaterske skupine iz Istre in Reke, vsako leto pa je za pripadnike italijanske narodnosti organiziran izlet v kako italijansko mesto z ogledom kulturnih znamenitosti (npr. v letu 1978 je bilo v sodelovanju s Tržaško delavsko univerzo organiziranih več predavanj z ekskurzijo v Val Gardeno, v letu 1979 pa v Ravenna). Zaradi narodnostne strukture udeležencev je treba vsekakor omeniti prireditve, ki je bila v marcu 1980 v Izoli — ponovitev otroškega festivala „Cantapiccolo 1979“. Sodelovali so mali pevci italijanske narodnostne skupnosti v SRS, otroci iz Tolentina, folklor slovenske manjšine iz Saleža pri Trstu ter folklorna skupina hrvaške manjšine iz Molise-a.

Prosvetno kulturno sodelovanje SR Slovenije z Italijo v obdobju 1977–1979 je bilo obsežno, kljub temu, da program prosvetno-kulturnega sodelovanja med SFRJ in Italijo za to obdobje ni bil podpisan, niti ne v celoti realiziran. Kljub temu pa se je odvijalo obširno sodelovanje na osnovi neposrednih dogovorov in drugih sporazumov.

Eden od takih sporazumov, ki v programu niso zajeti, je tudi pogodba o sodelovanju med ljubljansko in tržaško univerzo, ki sta ga univerzi podpisali leta 1978. Na področju knjižničarstva je nosilec sodelovanja Narodna in univerzitetna knjižnica, ki na osnovi programa sodeluje s Centralno narodno knjižnico v Firencah, Državno knjižnico v Gorici, Narodno knjižnico v Rimu in Univerzitetno knjižnico v Trstu, mimo programa pa še s petimi ustanovami iz Italije. Sodelovanje zajema predvsem izmenjavo knjižnega gradiva in publikacij.

Na področju spomeniškega varstva se je pri realizaciji samega programa zataknilo, vendar pa Zavod SRS za spomeniško varstvo sodeluje z ustreznimi institucijami v Italiji v okviru Osimskih sporazumov, delovne skupnosti Alpe-Adria ter Alpskega loka.

Po programu poteka sodelovanje SRS in Avtonomne pokrajine Furlanije-Juljske krajine na različnih področjih kulturnega udejstvovanja. Nosilci tega sodelovanja v SRS so kulturne skupnosti, Zveza kulturnih organizacij Slovenije, obmejne in druge občine, različna društva, kulturne ustanove, posamezniki in skupine. Struktura nosilcev teh dejavnosti odraža pestrost in raznolikost tega sodelovanja, saj zajema tako uradne institucije kot tudi posameznike in skupine. Navedli bomo nekaj podatkov, ki naj ponazorijo sodelovanje slovenskih kulturnih ustanov z ustanovami zamejskih Slovencev (Stalno slovensko gledališče, Glasbena

matica, Kulturni dom v Trstu). Najpomembnejše kulturne manifestacije v preteklem obdobju so bile gostovanje Stalnega slovenskega gledališča iz Trsta v Ljubljani ter ljubljanske in mariborske drame v Trstu, gostovanje Slovenskega komornega orkestra v Trstu, pogosti nastopi Slovenskega okteta, razstava likovnikov iz zamejstva v Novi Gorici, gostovanje MPZ Maribor v organizaciji tržaške Glasbene maticе, gostovanje simfoničnega orkestra RTV v Kulturnem domu, ciklus predavanj o slovenski gledališki umetnosti na pobudo Narodne in univerzitetne knjižnice in proslava 100-letnice Župančičevega rojstva z recitalom slovenskih igralcev.

Slovenske kulturne ustanove sodelujejo tudi z italijanskimi ustanovami (Teatro Verdi, Teatro Stabile), kar pomeni prispevek k uresničevanju dobrososedskega sodelovanja in se odraža tudi na položaj manjšin oz. narodnosti, četudi le-te v tem sodelovanju niso neposredno udeležene.

Že iz tega kratkega prikaza sodelovanja na prosvetno kulturnem področju je razvidno, da zanimanje za tako sodelovanje obstaja na obeh straneh, saj to potrjujejo dejstva o številnih kulturnih manifestacijah in stikih.

Kljub temu, da poteka sodelovanje na številnih drugih tirih, ki smo jih nekaj v tem prikazu že navedli (neposredni stiki, regionalno sodelovanje – delovna skupnost Alpe Adria, sodelovanje SRS, Koroške in Furlanije-Julijske krajine, sodelovanje dežel Alpskega loka), pa ostaja nekaj vprašanj, ki neposredno zadevajo položaj slovenske manjšine v Italiji in italijanske narodnosti v SRS, ki jih je treba tudi pravno urediti in ki po svoji naravi sodijo v okvir tovrstnih programov o sodelovanju. To sta predvsem vprašanje priznavanja visokošolskih diplom ter ureitev statusa in delovanja dosedanje institucije pedagoških svetovalcev (urejena v sklepih Mešanega jugoslovansko-italijanskega odbora za izvajanje specialnega manjšinskega statusa), ki ima izreden pomen za šolstvo v jeziku narodnosti oz. manjšine.

Vera Klopčič

Leta 1980
je bilo
v Kopru
4. srečanje
narodnosti
sosednjih
dežel

Položaj in težnje

bretonske narodnosti v Franciji

Dne 7. in 8. junija 1980 je bil na Dunaju festival keltske ljudske glasbe (Vienna Celtic Folk Festival 1980), kjer so sodelovale razne skupine in posamezniki iz Irske in Škotske. Edini zastopnik glasbe z evropske celine je bil Alan Stivell, Bretonec iz Francije. Ob tej priložnosti so zastopniki solidarnostnih komitejev in uredništva „Einheit“ napravili z njim pogovor in je bil posebno vesel, da so navezali z njim stike zastopniki manjšin oziroma predstavniki gibanja, ki se zavzema za enakopravnost manjšin.

Najprej nekaj besed o Alanu Stivellu: pravijo, da je prvi, ki po 400 letih spet zna igrati na staro keltsko harfo. Že proti koncu petdesetih let je začel povezovati keltsko ljudsko glasbo z moderno rock-muziko in šele po več kot desetih letih (1971) je izdal svojo prvo ploščo. Prav ta povezava ga je napravila svetovno znanega. Zanj bretonska kultura vendar ni nekak potrošniški predmet, ampak jo tesno povezuje s političnim stremljenjem po enakopravnosti in svobodi ter s procesom osveščanja o problemih Bretoncev. Seveda more biti glasba le del tega procesa. Mogoče je najvažnejše, kar kaže Stivellova glasba sama, prav to, da namreč odpiranje novim družbenim procesom ni nujno povezano z odvrnitvijo od izvora, od naroda, od preteklosti, ali da obračanje k izročilu preteklosti (k folklori) ne pomeni vedno nostalgичno prisluškovanje iztekajočemu se času.

K zapisu omenjenega pogovora samega je treba pripomniti, da je bil dvakrat preveden — najprej iz francoščine v nemščino in potem iz nemščine v slovenščino, tako da so se morda kake podrobnosti izgubile. Razen tega je pogovor potekal pod časovnim pritiskom, tako da posameznih odgovorov ni bilo mogoče precizirati z dodatnimi vprašanji. Kljub tem pomanjkljivostim pa ima svojo vrednost predvsem v

prikazu položaja bretonščine v šolstvu in vzgoji ter v opisu gotovih psiholoških oz. ideoloških vidikov v odnosu Francozov do drugih narodov znotraj Francije.

In še nekaj osnovnih podatkov o Bretoncih in Bretanji:

Bretanja je 35.000 km² velik polotok v severozahodnem delu Francije, kjer živi nekaj nad 3,2 milijona prebivalcev, od katerih pa uporablja bretonščino kot govorni jezik le približno pol milijona ljudi. V zadnjih 50 letih je to število močno upadlo in še dalje upada, tako da so danes Bretonci naseljeni predvsem v zahodni, takoimenovani nižji Bretanji.

Bretonski jezik spada v keltsko jezikovno skupino, njegova besedna umetnost ima skoraj tisočletno tradicijo, kot knjižni jezik se je pa dokončno oblikoval šele v 19. in na začetku 20. stoletja. Za položaj Bretoncev kot naroda (in s tem tudi za položaj njihovega jezika) je osnovnega pomena prepričanje, ki od francoske revolucije naprej prevladuje v Franciji, da namreč „francoski narod“ obsega vse v francoskem državnem okviru združene prebivalce. Francoščina je edini uradni jezik. Vsekakor pa se zdi, da ima to represivno stališče nasprotni učinek, da namreč spodbuja k odporu.

Zgodovinsko-politični razvoj je bil tak, da so bretonski vojvode od srede 9. do srede 16. stoletja uspeli obdržati samostojnost, leta 1532 pa so morali pristati na združitev bretonske in francoske krone, vendar je ta sporazum Bretanji priznaval notranjo avtonomijo. Usodne spremembe so se odvijale potem na ravni družbeno-ekonomskega razvoja, v procesu poenotenja tržišča, v procesu pravnega in gospodarskega združevanja Francije. V tem razvoju se je bretonsko plemstvo in nastajajoče meščanstvo polagoma pofrancosilo. Francoska revolucija pa je avtonomijo popolnoma potlačila. Gospodarsko stanje današnje Bretanje je zelo slabo, dežela je nerazvita in kot taka rezervuar cenene delovne sile.

(Osnovni podatki so povzeti po članku Petra Vodopivca v Vestniku koroških partizanov, štev. 2-3, Ljubljana, julij 1974 „Bretonsko narodno gibanje: med zgodovino in socializmom“, kjer je navedene tudi nekaj literature tem vprašanju. Kogar zanima, si lahko ogleda tudi prispevek v knjigi „Handbuch der westeuropäischen Regionalbewegungen“, ki je izšla v založbi Syndikat, Frankfurt/Main 1980).

Folti Sima

Vprašanje: Vi se zelo močno zavzemate za probleme narodnih manjšin v Franciji, posebno v Bretanji. Kaj se je v zadnjih letih dogajalo v Bretanji?

Stivell: Najprej je predvsem med mladino vzniknilo dokaj močno gibanje, ki ga je spodbudila glasba — torej gibanje, ki se je, izhajajoč iz glasbe, vedno bolj začel zanimati za politične probleme, za jezikovne probleme, za kulturne in tudi za gospodarske probleme. Nato je to gibanje nekaj časa — ne bi ravno rekel nazadovalo, bilo pa je preprosto rečeno tako, da je bilo navdušenje na začetku zelo veliko. Skoraj bi lahko rekli, da je bilo vključevanje v gibanje za manjšine neka moda, in v toliko je bilo pozneje opaziti določeno nazadovanje. Toda v zadnjem času se gibanje spet nekoliko oživlja in sicer zaradi gotovih napak, ki jih je zagrešila francoska osrednja vlada, npr. v zadevi „Plogoff“. Ne vem, če ste o tem

slišali. Plogoff je kraj v Bretanji, kjer hoče francoska vlada postaviti jedrsko elektrarno. K temu so prišle še zadeve z nafto, o katerih ste gotovo slišali. In vse te stvari so privedle do tega, da gibanje spet narašča.

Vprašanje: Gibanje je torej zdaj postalo spet močnejše?

Stivell: Da, gotovo.

Vprašanje: Ali se to gibanje obrača tudi proti francoskemu centralizmu? In kaj so sploh cilji gibanja? Ali gre Bretoncem za avtonomijo ali federacijo?

Stivell: Vse to se odvija na raznih ravneh. Jaz sam bi bil zagovornik bretonske republike. Toda na drugi strani tudi mej ne želim. V bistvu bi bil, če bi bilo to možno, za bretonsko republiko v okviru neke vseevropske federacije. Toda večina ljudi je prej za notranjo avtonomijo. To pomeni, obstajal naj bi splošno izvoljen zbor in tudi bretonska

vlada, pač pa v okviru francoske države. Toda, kot rečeno, majhna manjšina je za bistveno daljnosežnejšo avtonomijo oziroma sploh za neodvisnost.

Vprašanje: Ali imate stike tudi z drugimi narodnimi manjšinami v Franciji, na primer z Baski ali Okcitanci?

Stivell: Seveda, srečamo se, pridemo skupaj. Toda ni pravih struktur, ne obstaja skupno gibanje ali kaka skupna organizacija ali kaj takega. Vzrok je enostavno v tem, da je položaj posameznih manjšin zelo različen, in sicer tako glede zgodovinskega razvoja kot tudi glede problema osveščanja manjšin o lastnih problemih. Vendar bi rad dodal, da obstaja v Bretanji najstarejše gibanje, ki je našlo svoj izraz tudi v lastnih političnih strankah z dokaj solidnimi strukturami, s strukturami, ki so solidnejše kot recimo v Okcitaniji ali tudi na Korziki.

Vprašanje: Saj se tudi v Okcitaniji začejnajo stvari zdaj nekako razvijati?

Stivell: Da, začenja se sedaj. Gibanje je razmeroma široko. Pravzaprav je podobno kot v Bretanji. Obstaja razmeroma široko gibanje, obstaja določeno osveščanje v širšem obsegu, toda to naraščanje zavesti pri političnih volitvah skoraj ne pride do izraza. Na primer se ne izraža tako, da bi veliko število ljudi glasovalo za bretonske stranke. In — kot rečeno — je položaj v Okcitaniji podoben: zavest o problemih narašča na razmeroma široki podlagi, toda politično se je to odražalo doslej samo v tem, da so ta stremjenja kanalizirale razne francoske politične stranke. To pomeni, da to gibanje pravzaprav ni močnejše koristilo okcitan-skim ali bretonskim političnim strankam.

Konkretno je položaj naslednji: V razdobju desetih let so predvsem francoske levičarske stranke najvažnejše, to je minimalne zahteve bretonskih strank enostavno prevzele v svoj program, kar je seveda privedlo do tega, da so mnogi ljudje zato glasovali za franco-

ske stranke, ker so le-te s tem pridobile na verodostojnosti. In v Okcitaniji je problem isti. Vse levičarske stranke soglašajo na primer v tem, da je brez nadaljnjega možno pristati na določeno avtonomijo. Toda glavni problem v Franciji sploh je v neki psihološki barieri ljudi. Ta psihološka zapreka je v tem, da sploh ni mogoče priznati, da na ozemlju Francije obstaja več narodov. Francozi enostavno ne morejo priznati, da je v Franciji več narodnosti. To pomeni, da sicer brez nadaljnjega razumejo in bi to tudi priznali, da so Baski in Katalonci v Španiji narodne manjšine, pač pa nikoli ne bi priznali, da bi to lahko bili tudi v Franciji. To je torej psihološka bariera, skoraj bi mogli reči duševna bolezen. Na primer so ob smrti Tita veliko pisali o Jugoslaviji, tudi v Franciji in v bretonskih časopisih. Pri tem se je vedno spet pojavljala tema, da so štirje različni jeziki, ki jih govorijo v Jugoslaviji. In so se zelo čudili, kako bodo zdaj v Jugoslaviji, ali bodo lahko nadaljevali enotno politiko, ko pa je tam več različnih jezikov. Čudijo se temu, da so v Jugoslaviji štirje različni jeziki, istočasno pa jih je v Franciji osem različnih.

Vprašanje: Ali imate stike tudi z drugimi narodnimi manjšinami v Evropi?

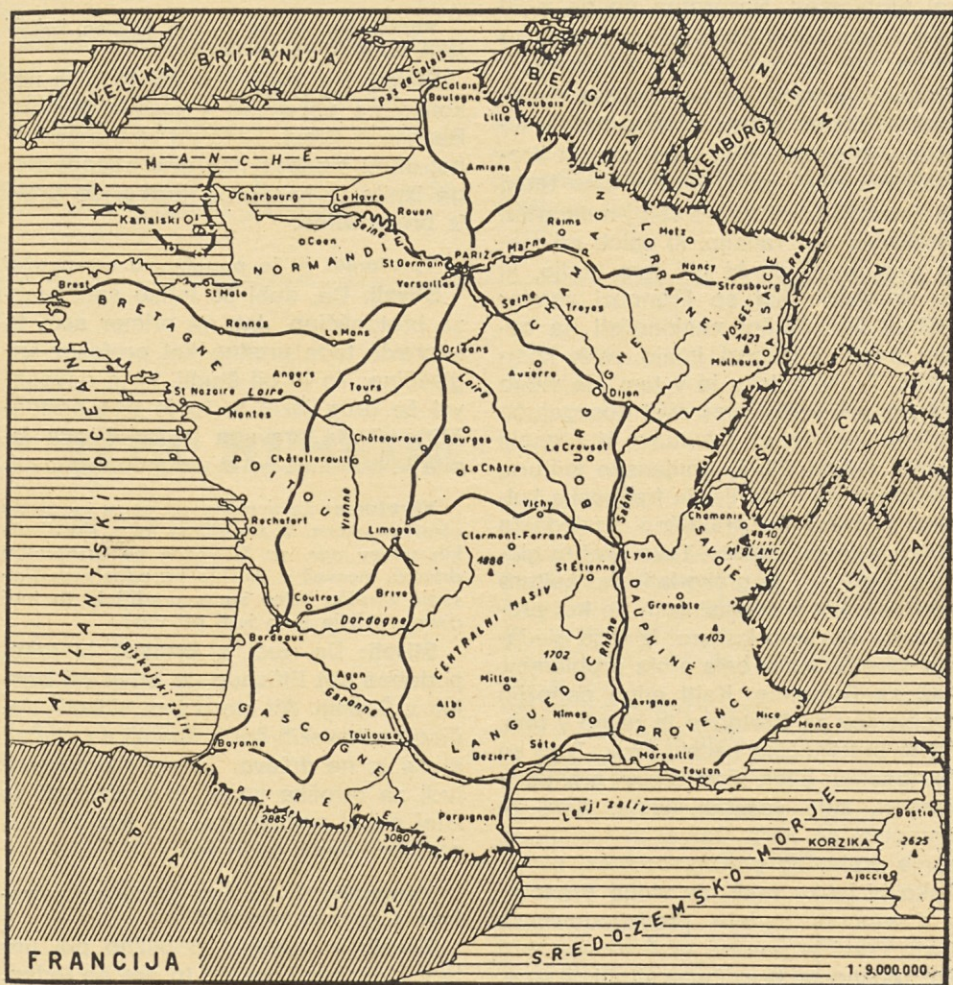
Stivell: Jaz osebno ne, pač pa jih imajo bretonske politične stranke. Če ima npr. Bretonska demokratična zveza (Union Democratique Bretonne) svoj občni zbor, vabijo seveda goste drugih narodov, ne samo iz Evrope, ampak tudi iz drugih predelov sveta.

Vprašanje: Kakšne so najvažnejše zahteve bretonskega gibanja, predvsem glede vzgoje?

Stivell: Vzgoja v bretonščini je pravzaprav zelo omejena. Od leta 1951 naprej je teoretično možno, da imajo otroci v šoli pouk bretonščine. Toda v praksi se temu postavlja nasproti cela vrsta ovir, pri čemer je najvažnejša ta, da je takorekoč nemogoče postati profesor bretonščine. Sicer lahko po-

staneš profesor za kak drug jezik in poučuješ tudi bretonščino, toda samo izven rednega pouka. Toda kakor rečeno je nemogoče biti profesor bretonščine. To je torej eden največjih problemov, da praktično ni nobene izobrazbe za profesorje, ki bi poučevali bretonščino. Konkretno to pomeni, da ni možno napraviti pedagoškega izpita iz bretonščine. Treba je biti profesor za kak drug jezik, npr. za nemščino, potem lahko izven rednega pouka učiš bretonščino, toda tudi za to je potrebno dovoljenje direktorja, staršev itd. V

rešnici je zelo težko dobiti pouk bretonščine. Ureditev gre v to smer, da naj vse skupaj ni več kot eno uro. Sedaj ga je sicer nekaj več, toda to leži na tem, da Francozi vidijo ali vsaj upajo, da bo bretonščina v nekaj letih praktično tako izginila in zato zdaj mislijo, da se na tem področju lahko kažejo malo bolj liberalne. To se potem odraža na primer v tem, da zlasti pred vsakimi volitvami priznajo Bretoncem nekaj malenkosti, npr. malo več bretonščine v šoli, nekoliko več v radiu itd. Toda to so stvari, ki se dogajajo

predvsem pred volitvami, seveda z namenom, da bi ljudje glasovali za posamezne in posebno za vladne stranke. Toda vse te majhne koncesije delajo seveda v upanju, da se ves ta problem — recimo v desetih letih — sploh ne bo več postavljaj, ker Bretoncev enostavno ne bo več.

Bistveni problem je pravzaprav v tem, da je bretonščino še pred nekaj leti, predvsem v zapadnih delih Bretanje, govorilo zelo veliko ljudi. Če bi bili pred 10 ali recimo pred 20 leti uvedli resnično avtonomijo za Bretanjo, bi bili s tem lahko dejansko rešili nekaj problemov. Nasprotno pa bo v 20 letih bretonščina jezik, ki ga praktično nihče več ne bo govoril, ki ga bo v Bretanji govorila le še majhna manjšina — tedaj bomo imeli položaj, ko bodo lahko dovoljevali celo pouk bretonščine. Celou pouk bretonščine tedaj za Francijo torej ne bo več predstavljal problema, za Francijo, ki sploh ne more dopuščati, da bi bili tam ljudje, ki so drugačni. Saj so Francozi vendar najbolj šovinistični nacionalisti na cellem svetu. Francozi imajo velik kompleks. Ta kompleks je v tem, da vidijo v francoski kulturi ves svet obsegajočo kulturo, univerzalno kulturo. V Franciji vidijo dediča Rima, rimljanske kulture, rimljanskega imperija. In francoska kultura v celoti je praktično naslednica grško-latinske kulture. Tako vsaj to gledajo Francozi. In grško-latinsko kulturo smatrajo kot univerzalno in ne kot prostorsko omejeno kulturo. Iz tega gledanja seveda izvira cela vrsta problemov, tudi za Bretonce. Kajti eden najtežjih problemov za Bretonce je ravno v tem, da je bretonščina keltski jezik. Zato so Bretonci v očeh Francozov praktično barbari, zelo zaostali ljudje, kajti za Francoze so Kelti Galijci in Galijci so zanje praktično predzgodovinski ljudje. Tako bi lahko rekli, da vidijo Francozi v Bretoncih zadnje predzgodovinske ljudi. Torej je položaj za Bretonce težji kot recimo za Korzičane ali Okcitanke,

ki jih prav tako smatrajo za zaostale, a so vsaj romanski narodi.

Iz tega se porajajo za Bretonce povsem specifični problemi. K temu pride še to, da se Francozi sramujejo dejstva, da so sami bili Kelti v času, ko so bili Galijci, ko so govorili keltski jezik, namreč galijskega. Sramujejo se torej, da so praktično bili barbari. Na to dejstvo jih Bretonci vedno spet spominjajo, Francozi pa hočejo to na vsak način pozabiti. Zato se Francozi delajo bolj romanske kot v resnici so in ne prestando poudarjajo svoj latinski in romanski izvor — mnogo bolj kot na primer Italijani ali Španci.

Vprašanje: Ali je možno kakšen keltski jezik študirati na univerzi?

Stivell: Da, možno je že, toda le nekoliko na univerzah v mestih Nantes, Rennes in Brest. Toda pri tem je bistveno, da ni mogoče napraviti pedagoškega izpita iz keltskega jezika, se pravi iz bretonščine.

Vprašanje: Je to popolnoma nemogoče?

Stivell: Da, dobi se lahko spričevalo za bretonščino. Jaz na primer sem to napravil, toda uradno kot profesor angleščine. To je bil študij, ki je dovoljeval še drug jezik in to je bila bretonščina. Toda pravega pedagoškega izpita iz bretonščine ni mogoče napraviti.

Vprašanje: Zdaj nekaj drugega — glede otroških vrtcev. V Avstriji je tako, da otroških vrtcev npr. za Slovence ne ustanavlja država, marveč si morajo narodne manjšine svoje otroške vrte same urediti in to tudi delajo. Ali je tako tudi pri vas?

Stivell: Da, tudi v Bretanji je tako, podobno kot Efficace de lasse pri Baskih v Španiji. Ali ste o tem slišali? Večino baskovskih šol v Španiji so plačali starši in ne država. To velja predvsem tudi za otroške vrte. In v Bretanji je zdaj nekaj podobnega; pri nas je zdaj približno deset takih šol.

Vprašanje: Koliko časa imate na razpolago v radiu in televiziji?

Stivell: V televiziji približno pol ure in v radiu kaki dve do tri ure na teden.

Poleg tega pa so te oddaje samo na UK-valovih, kar pomeni nadaljnje prikrajšanje, ker večina ljudi UKV ne more sprejemati. Razen tega je to samo za del in ne za celo Bretanjo. Do tega, kar nam dajo tu v Bretanji, bi pravzaprav imeli pravico celo v Parizu na osrednjih francoskih oddajnikih, če vzamemo za podlago celotno število Bretoncev. Približno 10 odstotkov francoskega prebivalstva so Bretonci. Torej bi si lahko predstavljali, da bi to, kar nam nudijo v Bretanji, dobili celo na vsedržavni ravni.

Vprašanje: Kako močno je bretonsko prebivalstvo?

Stivell: Približno 3,5 milijona v Bretanji, prišteti pa je treba še 1,5 milijona Bretoncev, ki živijo izven Bretanje. Torej skupno 5 milijonov.

Vprašanje: Še kratko vprašanje glede gospodarskega položaja. Bretanja je vendar slabo razvito področje v Franciji?

Stivell: Da, to je res. Stvar je treba videti tako: Bretanja je že bila slabo razvito področje, še preden se je začela kriza in je zato kriza Bretanjo seveda tudi močneje prizadela kot ostalo Francijo. Pred 10 ali 15 leti je bilo nekaj zarodkov pozitivnejšega, močnejšega razvoja, toda s krizo je to spet propadlo. Temu nasproti pa je važen psihološki dejavnik: pred 20 leti je bil položaj tak, da se je večina ljudi hotela izseliti iz Bretanje, v glavnem seveda v Pariz; sedaj pa je tako, da ljudje nočejo več proč.

Vprašanje: Kako je z ljudmi, ki se vrnejo v Bretanjo — ali so asimilirani?

Stivell: Da in ne. Problem je v tem, da je bretonska kultura v sami Bretanji kultura manjšine. Na primer govori le še vsak tretji ali četrti bretonsko. To pomeni, da tisti Bretonci, ki se vrnejo v Bretanjo, govorijo prej francosko.

TOK BESEDE

*Priključimo na tok besede,
kar lepo še dejanje,
kajti, misel brez obraza,
to so samo sanje.
Naj nas družijo močna tu zaveza,
ker je sila,
naj bo trezen naš pogum,
trda naj bo jekla jeza;
če kdo nas kuje,
tedaj nas kuj
le naš kovač — razum!*

Jozi Turk

Književnost lužiških Srbov

Če kdo kot jaz vzame pot pod noge, da bi zunaj svoje male domovine govoril o književnosti svojega malega naroda, je v nevarnosti, da si izbrusi pete, še preden doseže cilj. Lužiški Srbi v svoji literaturi nimajo pravljičnih „kilo-metrskih škornjev“, ki bi si jih pisec brez pomisleka lahko obul in bil tako prepričan, da se mu nič ne more pripetiti. Moja izvajanja torej govorijo o majhnih korakih, preteklih in sedanjih, in tisti, ki bi rad primerjal to literaturo z literaturo velikih nemških sosedov, sedanjih in zgodovinskih, bi se posluževal metode, ki je daleč od vsake stvarnosti in ki ne upošteva zgodovinskih okoliščin.

Kadar je govora o književnosti lužiških Srbov, se je treba poleg tega v veliki meri naslanjati na dobrohotno pripravljenost občinstva, da ti verjame. Nekaj prevodov v druge jezike, predvsem slovanske, ki pa so velikokrat le delni, v nezadostnih izvlečkih, le malo spremeni to dejstvo. Seveda si v zadnjih letih založbe v Nemški demokratični republiki (NDR) prizadevajo izdati literarna dela lužiških Srbov v nemškem prevodu, vendar za nemške bralce ni vedno zanimivo vse, kar je namenjeno lužiškosrbskemu bralcu. Kljub vsem razveseljivim izjemam, o katerih bo še govora, ostaja književnost lužiških Srbov književnost, o obstoju katere se lahko prepričamo ali v literarnem leksikonu ali pa na kraju samem med Budyšinom (Bautzen) in Chočebuzom (Cottbus), sredi ozemlja NDR. O njej lahko govori še nekaj slavistov na univerzah in pa seveda nekaj prijateljev, na katere se hvala bogu majhni narodi, manjšine in narodne skupine

lahko zanesejo in so se lahko zanesli vedno in povsod.

Sebe in bralca bi rad obranil mučenega vtisa, da hočem pripovedovati, kako dobro in samo srečno lahko narodna manjšina živi v socializmu. Potrudil se bom, da ne bom ničesar prikril. Ne bom pa mogel — tudi če bi to hotel — obiti dejstev in uspehov socialistične narodnostne politike, ki so moji deželi v čast in pričajo o zgodovinskem dosežku naroda NDR, ki ga občutimo tudi kot neke vrste povračilo, kot nekakšno zgodovinsko pravičnost, ki nam pripada.

Pisci kot jaz smo popotni pevci. Ljudje nas hočejo slišati: „Prebere naj nam kaj! Iz njegovih ust zveni mogoče bolje. Razen tega pa ga lahko potem izprašujemo, dokler mu ne bo zmanjkalo sape.“ Če gre za nemško govoreče predele, se ta vrsta razširjanja književnosti za lužiškosrbskega potujočega pevca razširi v obširne diskusije o narodnosti lužiških Srbov. In tako pisatelj čisto ob strani opravlja delo, ki bi ga pravzaprav morali opravljati novinarji.

Še vedno niso izključena vprašanja kot: Ali imajo lužiški Srbi resnično lasten jezik, v katerem lahko pišejo in se sporazumevajo? Kdaj so si jih izmislili, te lužiške Srbe in njihov jezik?

Potem sem naprošen, da povem kakšen lužiškosrbski stavek. Splošno javno veselje, ki sledi, sproži jezikoslovne razprave o sorodstvu slovanskih jezikov, jaz pa zamišljeno spravim nemško izdajo svojega lužiškosrbskega romana.

Ker mi lužiški Srbi pač obstajamo (mimogrede, že več kot tisoč let na istem mestu) in hočemo kak zgodovinsko

ski hipec tudi še živeti, ostaja pri naslednjem: vsak nov poskus govorenja, pisanja o lužiškosrbski književnosti bo izzval nova vprašanja, na nekaj vprašanj bo odgovoril, odstranil dvome, sprožil še dodatne, prinesel nam bo prijatelje, pa tudi muzajoče se skeptike, ki jim njihovo veliko nemško kulturno zaledje, iz katerega črpajo, dovoljuje prevzetnost, ki pa jo z lužiško-srbsko premočjo (o kateri nihče nič ne ve) na področju lastnega jezika in narodnosti lahko prenašaš. Včasih še prelahko, z neko odpuščajočo zadržanostjo, ki je nastala v stoletjih zatiranja in ki je značilna za preveč prijazne ljudi.

Pametnjakoviči, izvirajoči iz večinskega kulturnega kroga, pa bi lahko, če bi hoteli, v lužiškosrbski literarni zgodovini odkrili množico vrednot, ki pričajo o presenetljivi in očarujoči nacionalni življenjski volji lužiških Srbov. Predstavljati si je treba, kaj pomeni, če vse do današnjih dni rešiš, ohraniš in

obdržiš pri življenju skozi več kot tisočletje prefinjenega zatiranja, germanizacije, zasmehovanja, norčevanja, podjarmljanja, zaničevanja, obrekovanja pa tja do grozečega fizičnega uničenja, ki so ga načrtovali fašisti, popolno nacionalno samobitnost, jezik, petje, pismenstvo, šege, navade, način gradnje in stanovanja, nošo itd.! V taki narodni skupini (kako naj drugače označimo okoli 100.000 ljudi) morajo vendar obstajati moči, ki jih z našim izključno racionalnim gledanjem sploh ne moremo zaobseči. In potem se govori o fenomenu lužiških Srbov. Zame obstoj moje narodne skupine, ki jo je razvoj skozi stoletja seveda prizadel, skrčil, spremenil, ni noben fenomen. Razumem, zakaj še obstajamo, čeprav to lahko komu, ki ni v mojem položaju, razložim le z največjimi napori. To ima opraviti z močjo, ki lahko ustvari nacionalno identiteto, zavest o sebi, stalno potrebo, biti ta in ne kdo drug. In čim prej je neki narod sposoben, da s po-

Izbor iz bogate založniške dejavnosti lužiških Srbov

močjo zapisanega jezika, literature skuša najti to lastno nacionalno identiteto, toliko večje so možnosti, da preživi stoletja in nasprotnike.

Lužiškosrbska književnost ima štiri-stoletno zgodovino: 1541 prevod Nove zaveze Miklawša Jakubice, 1574 prva tiskana lužiškosrbska knjiga, 1610 prva lužiškosrbska posvetna knjiga, 1697 prva slovnica, 1760 prvi lužiškosrbski rokopisni časopis, 1809 prvi tiskani, periodično izhajajoči časopis, v 19. stoletju Handrij Zejler, utemeljitelj lužiškosrbske nacionalne književnosti, ljudski pesnik; konec 19., začetek 20. stoletja klasični višek pri J. B. Čišinskem. Že trideset let imamo lastno založbo in lastno pisateljsko organizacijo.

Seveda je bil to kar kaznivo kratek sprehod skozi stoletja, ki si ga lahko dovoli le pisatelj, ki mu znanstveno razmišljanje ne leži. Ta prikaz tudi ne-če dokazati drugega kot dejstvo, da je zapisana, razširjena in razmnožena beseda neko celo območje, ki danes sega okoli 200 km od juga na sever, od češke meje skoraj do vrat Berlina, da je ta beseda rešila pred pozabo, pred etničnim „zgodovinskim usahnjenjem“ celo pokrajino. Da danes lužiški Srbi še obstajamo, je nenazadnje zasluga te književnosti, pa naj je še tako majhna, revna, banalna v očeh Goetheja in Lessinga (ta je to celo izrekel), pa čeprav jo je mogoče le izjemoma primerjati z vrhunskimi dosežki evropske kulture vsakokratnega obdobja. Ta literatura je prispevala k sedanjemu, če hočete, „fenomenu lužiških Srbov“. In to je že nekaj.

In danes? Kako je danes z njimi? S književnostjo in tistimi, ki jo ustvarjajo in berejo? Na tem mestu spet nekaj podatkov.

Lužiškosrbska državna založba „Domowina“ obstaja od leta 1958. Njen sedež je v Budyšinu, današnjem kulturnem in duhovnem središču lužiških Srbov. V tej založbi vsako leto izide 80 do 90 knjig v lužiški srbščini. Knjig v

nemškem jeziku je okoli 10 odstotkov. Gre za znanstvene in poljudnoznanstvene knjige o lužiških Srbih. Leposlovne knjige v nemščini le potrjujejo pravilo o srbskem jeziku založbe.

Od letne produkcije je okoli 30 naslovov učbenikov za pouk lužiške srbščine na šolah, 10 naslovov mladinske literature, 10 znanstvenih publikacij (slovarjev, leksikonov, razprav s posebnih področij slavistike itd.), 15 naslovov leposlovja, med njimi spet prvotiski, prevodi iz drugih jezikov, ponatisi in izdaje naše na novo predelane literarne dediščine.

V založbi nadalje izhaja devet časopisov in revij: dnevnik „Nowa doba“, tednik, mesečnik za kulturo, časopis za otroke, dva verska mesečnika, znanstvena periodika in zelo priljubljen letni koledar z naklado 5.000 izvodov.

Naklada knjig povprečno dosega okoli tisoč izvodov, ki so razprodani v enem letu, in sicer ne v lastni režiji (to je izjema), pač pa v državnih knjigarnah NDR.

Dvajset let že obstaja „Krožek prijateljev lužiškosrbske knjige“, preko katerega vsak mesec dobiva izbrane knjige po znižanih cenah 1009 abonentov.

Gotovo ste že slišali, da v NDR dostikrat zmanjka marsikaterega predmeta vsakdanje potrošnje. S tem blagom potem trgujejo pod prodajnim pultom. Edino pozitivno stran lahko pri tem trgovanju vidijo pisatelji, namreč tedaj, če njihove knjige spadajo k na ta način razširjenim in zaželenim artiklom. Lahko si predstavljate, kaj občuti **lužiškosrbski** pisec, če je njegova knjiga, ki mora računati z ozkim krogom bralcev, razprodana v nekaj tednih, ali pa kako se upravičeno čudi, če lužiškosrbski spadajo k tistim natisom, ki ne morejo zadovoljiti povpraševanja (sem spada na primer koledar „Křinja“).

Delovanje založbe v Budyšinu seveda subvencionira država, tako kot sploh celotno lužiškosrbsko kulturno življenje, kamor spadajo organizacije, pro-

Enakopravnost lužiških Srbov v Nemški demokratični republiki je uresničena tudi na področju poštne službe: dvojezičnost na znamki in žigu, ki sta bila izdana za življenjski jubilej lužiskosrbskega rodoljuba in znanstvenika

fesionalni ansambel, radijska redakcija z lastnim lužiskosrbskim programom in drugo.

Ni pa vse v najlepšem redu, kot bi se tukaj lahko zdelo. Še vedno imamo opraviti s posledicami lastne nepismenosti, predvsem pri starejši generaciji, ki ni imela možnosti, da bi se v šoli naučila brati in pisati v lastnem jeziku. Saški in predvsem pruski učitelji in duhovniki so natanko ubogali navodila svojih gospodarjev in skrbeli za to, da se lužiška srbščina le ne bi razvila poleg nemščine v ugledno komunikacij-

sko sredstvo. Ostala naj bi jezik dekel in delavcev v kamnolomih. Pruski notranji minister je oblastem v provincah Brandenburg in Šlezija leta 1896 naročil: „Težnje po oživitvi vendske narodnosti je treba skrbno opazovati in jih na noben način podpirati.“ Tudi književnost je sodelovala v bitki. Paul Keller v svojem t. i. lužiškem romanu „Stara krona“ („Die alte Krone“) piše pred prvo svetovno vojno: „Lužiški Srbi, ali — kot jih imenujejo Nemci — Vendi. Eno od ljudstev, ki obstajajo stoletja, ne da bi imela zgodovino, ki postanejo stara, ne da bi bila kdaj mlada, krvni sorodniki Čehov in sorodniki po usodi južnoslovaških plemen Slovencev in Hrvatov, ki so presanjali svoja stoletja na revnih kozjih pašnikih skalnatega Krasa... Njihova sled se je izgubila v pesku... Vendi so tisočletno ljudstvo, brez zgodovine, brez književnosti, brez likovne umetnosti, če izvezamo zarodke.“ K temu pravim samo to: Se ti zdi, Paul! „Reichsführer SS“ in „Reichskommissar za utrjevanje nemške narodnosti“ Himmler je v svoji spomenici o „ravnanju z narodnostno tujim na Vzhodu“ 15. maja 1940 v okviru načrtov o iztrebitvi celih narodov predlagal pregon lužiških Srbov v „generalni guberniji“. „Prebivalstvo generalnega gubernija bo potem nujno sestavljeno iz manjvrednega prebivalstva — pred tem je treba iz te kaše izločiti rasno kvaliteto,“ piše. „To prebivalstvo bo na razpolago kot delovna raja brez voditelja in bo dajalo Nemčiji vsako leto potujoče delavce in delavce za posebna dela (ceste, kamnolome, stavbe). Samo brez kulture bo poklicano, da pod strogim, doslednim in pravičnim vodstvom nemškega naroda sodeluje pri njegovih večnih kulturnih dejanjih in zgradbah in jih mogoče, kar se tiče količine težkega dela, šele omogoči... Za nemško prebivalstvo Vzhoda ne sme biti višjih šol od štirirazrednih ljudskih. Cilj te ljudske šole sme biti samo: enostavno računanje do največ 500, pod-

pis, nauk, da je božja zapoved, da si Nemcem poslušen ter pošten, marljiv in ubogljiv. Branje ne smatram za potrebno. Razen take šole na Vzhodu ne sme biti nobene druge.“

Tudi te načrte, ki so gotovo najbolj pošastni v naši zgodovini, je zadnji trenutek preprečila Rdeča armada in njena 1. ukrajinska fronta pod poveljstvom maršala Konjeva. Narobe pa bi bilo trditi, da so vsi ti ukrepi, omejitve, prepovedi (1937 je bila lužiška srbščina prepovedana, likvidirana v besedi in pisavi) šli mimo nas brez sledi. Ne, načeli so substanco in kdo bi to bolj občutil kot pisec, ki mora opazovati, kako moške in žene jemljejo v roke njegovo knjigo in jo z zanimanjem ogledujejo z vseh strani, konec koncev pa spet odložijo, ker je ne znajo brati.

In narobe bi se bilo delati, kot da je vsega kriva samo preteklost. Ne, tudi današnje procese, ki jih sproža industrializacija in tehnični napredek (premog in energija v Lužici), nujno spremlja naravna asimilacija, ki jo je komaj mogoče preprečiti.

Obstaja pa tudi še drug proces, ki je nasproten pravkar omenjenemu. Lužiškosrbski jezik in kultura v časopisih, knjigah, šolah in radiu, posredovanje znanja o zgodovini in sedanjosti že nekaj desetletij pomaga, da mnogi mladi lužiški Srbi najdejo sami sebe, se uza-vestijo in so končno to, kar lahko narodna skupnost s ponosom pokaže. Med drugim ravno na literarni naraščaj, ki zbujajo zaupanje v bodočnost.

Pisatelji, liriki, epiki, dramatik, scenaristi, ki pišejo v lužiški srbščini, so združeni v delovnem krožku lužiškosrbskih pisateljev. Ta delovni krožek ima status okrajne zveze Zveze pisateljev NDR, kar pomeni, da je lužiškosrbsko društvo pisateljev integrirani sestavni del poklicnega predstavništva dežele, ne da bi pri tem trpeli njegovi specifični interesi. Imamo svoje lastne delovne načrte, seminarje, diskusije, predavanja, izlete, posebne prireditve za li-

terarne talente itd., ki jih načrtujemo in izvajamo sami, v lastni režiji. Po drugi strani pa uživamo vse pravice društvenih članov, kamor spadajo npr. udeležba pri volitvah, materialne in socialne podpore. V našem delovnem krožku je 16 kolegov, ki so člani društva. Zraven pride okoli deset interesentov, ki sicer pišejo, vendar pa njihova literarna žetev še ne odgovarja pogojem za sprejem, h katerim predvsem spadata vsaj dva dokaza literarne kakovosti v knjižni obliki (oziroma dve gledališki deli, dva filma itd.).

O čem lužiškosrbski avtorji pišejo? Naša pesniška domovina je Lužica, seveda ne zemljepisna pokrajina (ali ne samo), temveč njena zgodovinskost (kar je več kot zgodovina), ki se ne zmeni za zgodovinske ali pokrajinske meje, to so pojavi prekrivanja in vplivanja več kulturnih krogov, predvsem pa germanskega in slovanskega, dežela in ljudje danes, navade, narodnost, enakopravnost, vedno znova ponovni začetek in vedno znova jezik. V pesmi Jurija Luščanskega, ki opisuje stvaritev človeka po predstavi pesnika, piše: „Das Gesicht. In das Runde schlage ich die zweite Wunde. Eins, zwei, drei, quer und tief — der Mund. Die Sprache.“

K našim posebnim temam, ki jih lahko izbere le lužiškosrbski pisec, spada jo obstoj in zgodovinsko predvidljiv konec neke etnične manjšine, konec v svobodi? (ogromna tema!), izjave in premišljevanja, v katerih ležita domovina in svet. Provinca se kaže kot dovolj plodna za literarna sporočila, ki imajo pomen za svet, ker vsebujejo razlago sveta.

Lužiškosrbske posebnosti iz mitologije, folklore, narave in zgodovine so poetično dvignjene s tem, da se pojavljajo v zvezah, ki so drugačne od znanih. V pesmi „Ptičja svatba“ („Vogelhochzeit“) Benedikta Dyrlicha star običaj dobi splošen sedanji pomen, v katerem zveni tudi staro slovansko praz-

novanje iz časa mnogoboštva. To povzroča produktivno razmejitev od tradicionalnega pesništva. Pokrajina je še naprej plodna, vendar pa se pisci istočasno bojijo njeno bogastvo sproščeno uporabljati. Ta disciplina in zadržanost prinašata s seboj nove poglede. Varčno, spreminjajoče, torej za naš čas uporabno ravnanje z lužiškosrbskimi folklorizmi in etnografizmi, ki so v prvi vrsti rabljeni kot metaforični instrumentarij, ščiti pred utesnjenim plišastim domačijskim pesnikovanjem. V tej zvezi naj opozorim na roman „Krabat – ali Sprememba sveta“ („Krabat – oder Die Verwandlung der Welt“) Jurija Brezana, ki je pri nas izšel pred enim letom in bil medtem preveden v več jezikov; dobil je tudi državno nagrado NDR. Jurij Brezan, najbolj znani lužiškosrbski pisatelj, podpredsednik društva in član Akademije umetnosti, v njem pripoveduje zgodbo, ki ni vezana na čas in prostor, o lužiškosrbskem čarodeju Krabatu (semantična razlaga imena vodi v „Hrvat“), ki bi rad svet obranil pred njegovim lastnim nenadzorovanim znanstvenim izbruhom, ker drugače ni mogoče izključiti

popolnega uničenja človeštva. Pravljичno osebo Krabata iz pravljic pozna vsak lužiškosrbski otrok. Brezanov prirojeni junak Krabat nosi v sebi skrb, radosti in odgovornost vsega današnjega človeštva in se izkaže s tem kot spremenljiv in uporaben tudi za literarne in filozofske zahteve sedanjosti.

Enako ravna nekaj mladih nadarjenih piscev. To ravnanje je osrečujoče slovo od tradicionalnega načina pisanja, ki je predolgo spominjal na zgradbo, spodobnost, pretirano sramežljivost, na hrepenenje po lažni harmoniji 19. in prejšnjih stoletij. Danes je v Dyrlichovi pesmi o mestu z vislicami, ki je obdano z miti, napisano: „...den Galgenberg stoß hoch ich dich von hinten“, kar bi morda še pred desetimi leti imeli za zaničevanje, sramotitev, žalitev narodnega dostojanstva, kar taka mitologija pri majhnih narodih gotovo predstavlja. Zdaj se čuti slovo od tega, ki vodi v središče resničnosti in ne pozna ozirov na lužiškosrbsko občutljivost; ta za določene stvari ne želi javnosti, predvsem pa ne literarne. In tako moderna lužiškosrbska pesniška umetnost dobiva spet novo zgodovinsko razsež-

Drugo srečanje pisateljev manjšinskih narodov leta 1980 na Obirskem, ki se ga je udeležil tudi lužiškosrbski književnik Jurij Koch (na sliki drugi od desne)

nost, ki jo vodi obogatena občutljivost. Ta razsežnost je lužiška, a odprta v svet. Mislim, da je v tej dialektiki sveta in domovine, univerzalnega in regionalnega, splošnega in posebnega, celotnosti in izseka, dobička in izgube, velikega in malega, tujine in domovine, daljave in bližine, drugačnosti in enakosti naša literarna priložnost. Mislim, da bomo le tedaj zanimivi za lastne in tuje bralce, pri čemer pa dialektika, ki je tudi v tem, spet sviri pred prevelikimi razlikami.

Seveda lužiški Srbi ne pišejo le o lužiških Srbih. Nekateri od nas pišejo kriminalke o po svetu potujočih tujih lopovih, ki jih ne uženejo lužiškosrbski kriminalisti. Eden se ukvarja z znanstveno fantastiko. Njegovi junaki so sicer tako kot on večinoma absolventi lužiškosrbske višje šole v Budyšinu, avanture pa doživljajo v Braziliji in Avstraliji. Nekoč bomo šteli k lužiškosrbski književnosti tudi knjige, katerih zgodbe so daleč stran od našega delčka domovine, ki se dogajajo na tujih planetih, v neznanih dušah, z ljudmi, ki ne vedo ničesar o narodnosti med Čornobohom (to je hrib v Zgornji Lužici) in Blati (Spreewald), knjige, katerih poetična fantastika prevladuje vse nacionalne značilnosti.

Lužiškosrbska književnost je več kot majhen izbor knjig, ki so pisane tudi v nemščini. Večina od nas piše lužiškosrbsko. Za nemške izdaje si mnogi poiščejo prevajalce, potem pa z njimi niso zadovoljni, prevajajo sami in končno pišejo v obeh jezikih enako dobro (ali slabo).

Kaj nas torej naredi to, kar smo? Jezik ne. Ne samo jezik. Morda neko nevidno tretje oko, ki ga imajo samo pisatelji narodnih manjšin. Namreč tretje oko, s katerim vidimo našo resničnost. Podobe, sestavljene s pomočjo tega dodatnega očesa, se v mnogočem razlikujejo od običajnih, uradnih, znanih, ponavljanih, vedno znova kot dokaz uporabljanih podob.

Lužiški Srb, ki so ga nekoč dvojno izkoriščali, namreč socialno in nacionalno, pač občuti tudi svobodo dvojno, ravno tako pa tudi kršitev te svobode. To je občutek, ki ga ima samo on. Ne navadno, hkrati pa prevzemajoče področje duše, ki sili k pesniški obdelavi.

Lužiški Srb opazuje npr. svoj jezik in vse, kar se z njim v javnosti dogaja ali pa ravno ne, s tretjim očesom. Budijo se mu obrambna čustva, če je zaradi nemarnosti kršena enakopravnost jezika, če so lužiškosrbska imena na krajevnih napisih zapisana tako napačno, da jih ne razvozla niti habilitiran lingvist, kadar ošabnost, pred katero nihče ni imun, posebno pa ne narodi, ki se jim v zgodovini ni bilo treba bati za obstoj, če ta ošabnost rodi ravnodušnost, omaloževanje, banaliziranje. To oko vidi več, kot je marsikomu ljubo. To oko zaznamuje spremembe, še preden se zgodijo. Opazuje vedenje z občutljivostjo, ki je obogatena z izkušnjami iz preteklosti. To oko se za književnost izplača uporabljati.

Če lužiški Srbi sedijo skupaj, ne traja dolgo in že imajo pogovorno snov: jezik. Vse, kar se pri nas narodnostno-političnega zgodi, je povezano z jezikom. Jezik, koliko ga ljudje obvladajo, koliko je znanstveno raziskan, število knjig v njem, število otrok, ki so jih starši prijaviли k uram lužiške srbščine, kakovost jezika v liriki, prozi in na odru, so merila, kakšen uspeh ima naš trud za ohranitev, pospeševanje in razvoj naše narodnosti.

Omenil sem že, da mnogi od nas znamo pisati v obeh jezikih, nemščini in lužiški srbščini. Ta prednost ima svoje znake. Vsak pisatelj se trudi, da bi bila njegova besedila dostopna čim širšemu občinstvu. Za nas je nemščina seveda korak v svet. Vsak od nas se bo torej trudil, da bi objavljval v nemščini. Nekateri od nas pišejo samo še nemško in potem prevajajo v lužiško srbščino. Vsak prevod pa je povezan z izgubami pri jeziku in estetiki.

Včasih se sprašujemo, če ne more obstajati tudi lužiškosrbska književnost lužiškosrbskih avtorjev, ki pišejo nemško. Ali pa bi bila taka moralna strpnost začetek konca, ko pa je pri narodni manjšini vse odvisno od jezika?

Objavljanje samo v lužiški srbščini ima tudi materialne posledice. Od naklade tisoč, včasih dva tisoč, včasih več izvodov nihče ne more živeti. Da lahko ustvarjaš lužiškosrbsko literaturo, potrebuješ najprej dostojen poklic, ki zagotavlja preživljanje. Lužiškosrbska literatura skoraj vedno nastaja ob strani, po končanem delu, konec tedna, na dopustu. Le nekateri od nas lahko poklicno pišejo. Tedaj pač, ko njihova dela izhajajo tudi v nemških založbah v višjih nakladah in ponatisih. V našem delovnem krožku od šestnajstih kolegov le trije opravljajo svobodni poklic pisatelja.

Neka knjiga pesmi mladega lužiškosrbskega pesnika, ki je prevedena tudi v nemščino, se imenuje „Zeleni poljubi“ („Grüne Küsse“). Pesnikov starejši kolega v spremni besedi piše: „Ali ni cvetenje kaktusov izredno redek dogodek, na katerega moramo pogosto dolgo čakati? In ali ta upornost spet

ne mine kot kaktusov rdeči cvet, ostane pa samo bodeči, neprestani vsakdan, toda zelenilo, ki hkrati pomeni rast, dihanje (asimilacijo rastlin) in življenje? Ravno to zelenilo ima zadosti časa, da obarva poljube ljubečih zeleno, kot znak obstoja, zvestobe in poštenosti edine, resnične ljubezni...“

Mi sami smo izredno redek pojav rdečih cvetov, na katerega je bilo treba dolgo čakati, ki rabi tla družbene ureditve, kot je naša. Mi sami smo minljiva upornost, ki upravičuje vprašanje: Koliko življenja in rasti smo mi, majhen narodič, dodali bodečemu, toda zimzelenemu vsakdanu? S čim lahko poljube ljubečih obarvamo zeleno, kot znamenje obstoja in poštenosti edine resnične ljubezni? Odgovor je lahko samo: Z nami samimi, s to izredno redko vsakdanjostjo, brez katere bi bil vsakdan moje dežele moten. K vedno zeleni vsakdanjosti štejem tudi malo lužiškosrbsko književnost, njeno več kot štiri-stoletno zgodovino, njeno lastno založbo, ki jo podpira NDR, njen delovni krožek pisateljev. Upam, da bo minljivi pojav cvetja še kak zgodovinski hipec trajal.

Jurij Koch

Udeleženci
jubilejne
10. likovne
kolonije
v Vuzenici

Zavezanost boju

Navzlic bremenu, ki se šibi pod njim, navzlic temnim barvam in mrakobnemu vzdušju, ki ga pričara s svojo govorico molka, ostaja pesnik Andrej Kokot vse-skozi angažiran pesnik, dostojanstveni bo-jevnik, ki je zbil svojo boleost predstavnika narodne manjšine, zanikane in zavržene, v težke, presunljive, uporne besede. Besede, ki preraščajo molke sprijaznjenja ali vdaje. Kamnita beseda pada kot svinec. Najsi sta ujetost in samota še tako naporni za človekovo dušo, telo in srce, bežati vanju, se pogrezati vanju — je umik. Pesnik zaznamovane narodne manjšine ne pristaja na to. Zanj sicer ni pesmi za radost in svetlobo. A je pesem, ki poje včeraj, danes, jutri. Ki se zaradi tega jutri zaveda svoje odgovornosti in poslanstva. Svoje izjemne odgovornosti, kajti konec koncev traja boj že stoletja; se mu bo izneveril pesnik, ki poje s srcem svojih rojakov, ki diha zrake svoje dežele? Poje v imenu svojih ljudi in svojega neba, poje svojo prezoreno pesem, to pesem ujetosti v vsiljeno stanje, kar je nečloveško, nevredno; in poje o izločenosti, ki je pogubna, zato se ji postavlja po robu. Živi zato, da se upira strupu, ki načenja in razjeda zdrav organizem počasi, a zanesljivo.

Saj pogrezati se v samoto in podleči molku — je vdaja. Molke je lahko samo nadomestilo za premalo učinkovito besedo, je lahko prezir in v svojem koncu smrt. Pesnik si ga je izvolil za izrazilo svojega boja, upora, zavezanosti veri v svetlobo, najsi včasih omahuje in dvomi, ker je napor prevelik.

Toda eno je nedvomno: ves ta pesnikov boj je izziv in klic. Je boj molčечеega napora, napovedan pristajanju na vse-enost, nemoč, klecanje. Kamniti molk vpije bolečino; prostost, življenje, ponos sme in mora imeti vsakdo, če pa mu jih odre-kajo, se bo bojeval po svoje.

Pesniška zbirka KAMEN MOLKA (izšla pri Cankarjevi založbi v Ljubljani 1979) je gotovo dozorlo in v pesnikovem razvoju najbolj žlahtno delo. Trda, izbrana, premišljena postavljena beseda, okleščena in zgovorna sama po sebi, s težo do-

umetja tistega, k čemur je v prvih zbirkah še tipal, s čimer se je pesnik šele spopadal. Nič ni samo sebi namen, vse ima svoj prostor, svoj izvor in svojo pot. Zato je to težka beseda, ki se zareže v srce, skopa, preprosta govorica, ki seže v globino. In zaboli; kdor jo želi sprejeti, se soočiti z resnico, mora sprejeti bolečino. In prav zaradi tega, ker je dognana in pretanjena, se vzdigne nad posamičen primer, ki bi ga lahko imenovali koroško vprašanje, in postavlja veliki vprašaj za vse enake usode in v zapisanosti brezdušni usodi, ki so jo skovali brezčutni politiki in njihovi podrepniki kjerkoli in kadarkoli. Beseda, ki sprašuje o temeljnem vprašanju, vprašanju človekovega in narodovega bivanja, ne pozna sprenevedanja, razglašeniosti, ker se je identificirala z življenjem samim, z ljudmi, ki jo govorijo.

Tako je v težkem kamnu molka skrit ogenj, ki žge in peče.

To je tisti ognjeni žar, ki poganja kolo življenja, odkar človek ve za sebe. Izjemen je sleherni boj proti uničevanju in poskusom izničenja, saj odvzema moč takim poskusom. Poje in greje ljudi, katerim je misel skrepenela in zamah zastal, gnev izgubil ostrino. Udarja z zamolklimi udarci čas in poraja močatost.

Tudi če poje obup in usihanje in nemoč in dvom, tudi če se zazira v smrt kot edino zanesljivo neogibnost, poje pesnik hkrati vero in moč, zaupanje v življenje. Ker pesnik poje iz ljudi in zanje, živeti pa je najvišji smoter. Živeti za naprej, ne pa stati na mestu in sprejemati, kar votli, ponižuje, ranjava, dokončno razvrednoti.

Pesnikov boj s stanjem, kakršno je, je boj za spremembo takega stanja. Ne z zgovornostjo, s povodnjio besed, pač pa z najnujnejšimi, kajti vse se skriva v njih, skopih, trdih, izbranih med številnimi, iztrganih iz srca v trenutkih najhujših obračunov s seboj in po sebi z drugimi, zagnanimi in nebržnimi, zazrtimi v bodočnost in zagodenimi samo v blagre bežnih sedanjih trenutkov.

Čeprav pesnika preveva slutnja, da bo prisiljen umreti nem kot riba, „vklešana v kamen molka“ (Nad mojo dušo), in da bo „moj svet (je) lep in tudi smrt bo tiha“, je že to zavedanje klic na boj.

Ne posameznik in ne narod s takšnim bogatim čustvovanjem, kot ga premore in potrjuje pričujoča pesniška zbirka, s takšnimi presunljivimi dognanji in modrostjo o svetu, kot jih v njunem imenu izpoveduje Andrej Kokot, si ne bo podpisal smrtnih obsodbe in se dovolil pretopiti v tuje plasti. Trenutki resignacije so človeški in razumljivi, pomenijo pa še močnejši zagon iz potopljenosti v mrak k svetlobi jutrišnjega dne. Pesnik ta zagon izpoje v pesmi **RESIGNACIJA** z verzji:

Pridi,
pesem rečnih sanj,
in položi name roko
svojih bledih lic,
da končam brezupni boj,
in se sprostijo maske srha,
uprte vame,
da za mano svetli dan spet vzide.

Noben boj ni zaman. Noben upor ne skopni kot sneg. Slednja bitka je potrditev dostojanstvenega in ponosnega kljubovanja.

To je sporočilo tudi miselno, besedno in slogovno dognane **IMPRESIJE**, pesmi, ki zgolj na videz skopo nakazuje, je pa zgostila v sebi orjaška spoznanja za življenje in o njem, skratka vse, kar vznemirja pesnika Andreja Kokota kot človeka, kot pesnika, kot koroškega Slovenca, kot Evropejca in prebivalca planeta, ki mu je ime Zemlja.

Andrej Kokot se je v letih ustvarjalnega zorenja preobražal od pesnika, včasih preozko zazrtega v koroško problematiko, v pesnika, ki zna premeriti obzorja in daljave, a prekletstvo usode svojega naroda in svoje lastne sprejeti kot izziv za boj proti izroditvam take vrste ne samo doma, pač pa kjerkoli. S tem se je spojil z bojem za svobodo nasploh in s tem je njegova poezija dobila tiste razsežnosti, ki ga uvrščajo med prizadete, angažirane pesnike slovenskega rodu, ki imajo povedati kaj tudi neslovenskim, katerimkoli bralcem, ki ne pristajajo na podcenjevanje, poniževanje, zapostavljanje kateregakoli naroda na rovaš drugega.

Pesniška zbirka **KAMEN MOLKA** se pne v dva loka, ki ju povezuje središčni del, cikel pesmi, posvečenih zanesljivosti in razumevanju, varnosti, katero zmore ustvariti sožitje dveh resničnih življenjskih sopotnikov in tovarišev, **PESMI ZA ŽENO**, ki jih je šest; to je trdna vez, ki razbija ukletost v bolnost samote in osamljenosti, izločenosti, ki uničuje čarovni krog nihanja med upanjem in brezupom, mrakom in svetlobo, besedo in tistim zlovesčim molkom, ki je zmožen zapečatiti pesniku usta in dovoliti, da zakoplje svoje misli globoko vase.

Zbirka ima torej svojo premišljeno zgradbo (**Ujetost — Samota in Kamen molka** sta prva dva cikla, **Pesmi za ženo** je središčni, **Zvestoba ter Mrtva zvezda** sta pa zadnja cikla). Doživljanje sveta in razmer, stanj in okoliščin je izpovedano umetniško, tako da pomeni **KAMEN MOLKA** obogatitev slovenske angažirane poezije, rojakom na Koroškem pa kaže, da je sleherno malodušje odveč, dokler bo zvenela pesnikova struna tako močnato, zrelo in dostojanstveno.

Spremno besedo je k zbirki prispeval dr. Matjaž Kmecl, opremo Matjaž Vipotnik.

Nada Gaborovič

To ni več pesem

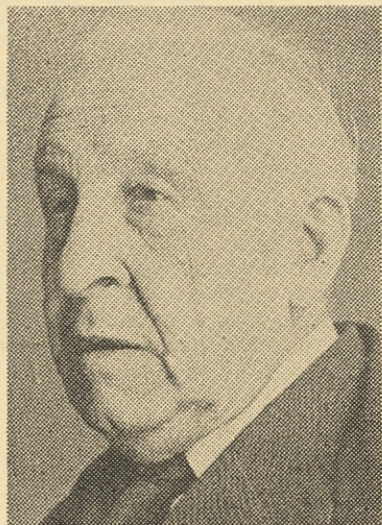
Ne,
to ni več pesem,
ne želja,
ne upor,
niti utrip srca.
To je brezglava čreda
pozabljenih besed,
umikajoč se
trudnim dnem spomina.

To je beg
osramočenih nuj srca.
To je začetek molka
in konec,
ki odpira svet tišine,
kjer odmevnost
samo v smrti se spozna.

Andrej Kokot

Franc Sušnik

(1898 - 1980)

Življenjsko delo doktorja Franca Sušnika je obrodilo velike in pomembne sadove, živo vtakane v razgibani utrip našega vsakdanjega življenja, vcepljene v miselnost in čustvovanje njegovih nekdanih dijakov. Široka so bila njegova obzorja in globoka njegova modrost, pridobljena z bogatimi življenjskimi izkušnjami. Moč njegove notranje vzravnane, človeško tople in odprte osebnosti je nepozabna, prav zato pa je tem globlja tudi vrzel, ki je zazevala med nami z njegovo smrtjo 21. februarja 1980.

Dr. Franc Sušnik se je rodil 14. novembra 1898 na Prevaljah. Otroštvo je preživel v revnem delavskem okolju, v dočela nemški osnovni šoli si je nabiral prvo znanje. Sla po študiju ga je gnala,

da se je vpisal na celovško gimnazijo. Že takrat je začel razvijati svoj literarni talent. Urejal je rokopisni dijaški list in ga pridno polnil s svojimi pesniškimi in proznimi sestavki. Po maturi je moral kot vojak na rusko fronto, ob koncu vojne pa se je pridružil koruškim borcem in kot član Narodnega sveta za Mežiško dolino pomagal vzpostaviti novo oblast v tej dolini.

V letih med obema vojnama je študiral germanistiko in slavistiko v Ljubljani in Zagrebu, nato pa kot vzoren profesor poučeval v Murski Soboti, Beogradu in Mariboru. Doktoriral je iz nemške književnosti.

Poleg pedagoškega dela je dr. Sušnik v teh letih deloval tudi kot znanstvenik, publicist, kritik, knjižničar in od-

ličen govornik. Zajetna je bibliografija njegovih del, raztresenih po časopisih in časnikih, objavljenih v samostojnih knjižnih izdajah: v Prekmurskih profilih (1929), Jugoslovanski književnosti (1930) in zlasti pomembnem Pregledu svetovne literature (1936), ki ga je zadnja leta dopolnjeval in preurejal za ponovni natis.

Med drugo svetovno vojno se je dr. Sušnik takoj in zlahka odločil za narodnoosvobodilno gibanje. Svojo zvestobo domovini in narodu pa je plačeval vsa leta okupacije. Konfiniran je bil in nato zaprt, najprej v Celovcu, nato v Dachauu.

Po osvoboditvi se je njegova ustvarjalnost znova razživila. Prvi sad njegovih dragocenih spodbud je bila popolna gimnazija na Ravnah.

Stotinam mladih iz vse Koroške krajine je široko odprla vrata v svet in življenje.

Ob gimnaziji je zasnoval delavski muzej, ki naj s svojimi zbirkami priča o težkem delu in življenju naših prednikov, da bi mlajši rodovi lahko ob njih nazorno opazali sadove napredka in pravično sodili rast svobodne dežele med Peco in Pohorjem.

Posebno skrb in ljubezen pa je dr. Sušnik posvečal Študijski knjižnici na Ravnah. Zamislil si jo je kot nepogrešljivo sestro dvojčico gimnazije. Znanja in lepe besede željnim naj bi pomagala uresničiti načrte in želje, vsaj vsa najvažnejša dela o Koroški naj bi zbrala v svojih zbirkah in vse, kar kakorkoli zadeva da-

našnjo Koroško krajino; do zadnjega, še tako samotnega zaselka raven-ske občine in med rojake v zamejski Koroški naj bi utrla pot lepi slovenski knjigi.

Ob Sušnikovi sedemdesetletnici (1968) je izšla njegova knjiga „In kaj so ljudje ko lesovi“. Velika avtorjeva ljubezen do Koroške in Korošcev veje iz besedil, napisanih v izbrušenem jeziku, v zgoščenem, poetičnem slogu, ki je značilen za vsa Sušnikova dela.

Deset let pozneje (1978) so njegovi knjižnični sodelavci izdali „Opomnje“, knjižico najznačilnejših odlomkov iz njegovih del in z izborom klenih napisov, sestavljenih za spomenike

in posvetila ob raznih priložnostih.

Kot rojak in osebni prijatelj Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca je dr. Sušnik raziskoval in temeljito spoznal življenje in delo velikega revolucionarja in pisatelja. Vrsto člankov in razprav je napisal o njem in njegovi ustvarjalnosti, postaja njegovega življenja v rodni Kotljah pa je opisal v brošuri Vorančeva pot.

Delo, ki ga je opravil dr. Franc Sušnik, zdaleč presega njegovo poklicno dolžnost. Opravil ga je lahko, ker sta ga k temu spodbujala ljubezen in zvestoba domačemu kraju, ožji in širši domovini, bližnjim in vsem svojim rojakom.

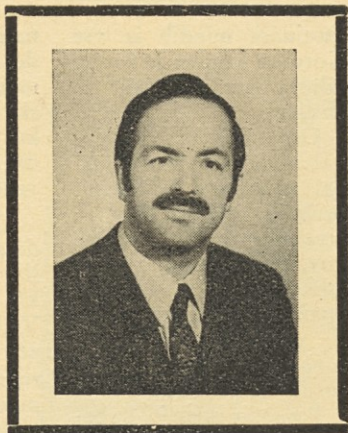
J. Mrdavišč

Franc Boštjan: Prežihova bajta

Leopold Suhodolčan

1928–1980

Suhodolčan je bil preprost, topel človek in zelo nadarjen pripovednik. Podarjeno mu ni bilo v življenju nič: začel je kot učitelj, doštudiral pedagoško akademijo, postal ravnatelj osnovne šole na Prevaljah, opravljal vrsto javnih funkcij, postal urednik revije in založbe.

Otroci in knjige so zaznamovali njegovo življenje. Seznamov tega, kar je kdaj napisal in objavil po vseh slovenskih revijah in časnikih in kar so mu prevedli v tuje jezike, kar so mu igrali po odrih, po radiu in televiziji, samo teh seznamov je za 80 strani debelo knjigo z naslovom „Bibliografija Leopolda Suhodolčana“. (Sestavila jo je njegova žena Marija, izdala študijska knjižnica na Ravnah.) Za otroke je napisal 34 del, ki so izšla v 49 izdajah (tri postumno) in 10 del za odrasle (eno postumno). Dvanajst njegovih knjig je bilo prevedenih v 16 jezikov in so izšle v 36 izdajah. To so spoštovanja vredne številke, ki pričajo o izredni ustvarjalni moči.

Ni preveč pomembno, koliko je k njegovi veliki naklonjenosti do otrok prispevalo dejstvo, da se je v tistih letih, ko mlad človek najgloblje sprejema vtise, učil, kako pončevati otroke. Naravno, da v učiteljsstvu vse teži k vzgoji dobrega, lepega in plemenitega v otrocih, in se vsak pravi učitelj zapiše tem naukom za vse življenje. Zato je imel Suhodolčan najprej poklicno veliko opraviti z otroki, kasneje pa je ta stik stalno ohranjal in krepil kot mladinski pisatelj.

Otroški svet se zdi svet najbolj naravnega optimizma. Če človek dolgo živi v

njem ter uspe ves čas ohraniti svojo plemenito pedagoško ljubezen, mu morda niti ni tako bistveno, da se otroci v razredih seveda vsako leto menjavajo, da najstarejši odhajajo v druge šole ali celo naravnost v življenje. Kajti zmeraj so za njimi novi obrazi, na novo lačni resnice o svetu, lačni lepim knjig — bodoči odrasli ljudje.

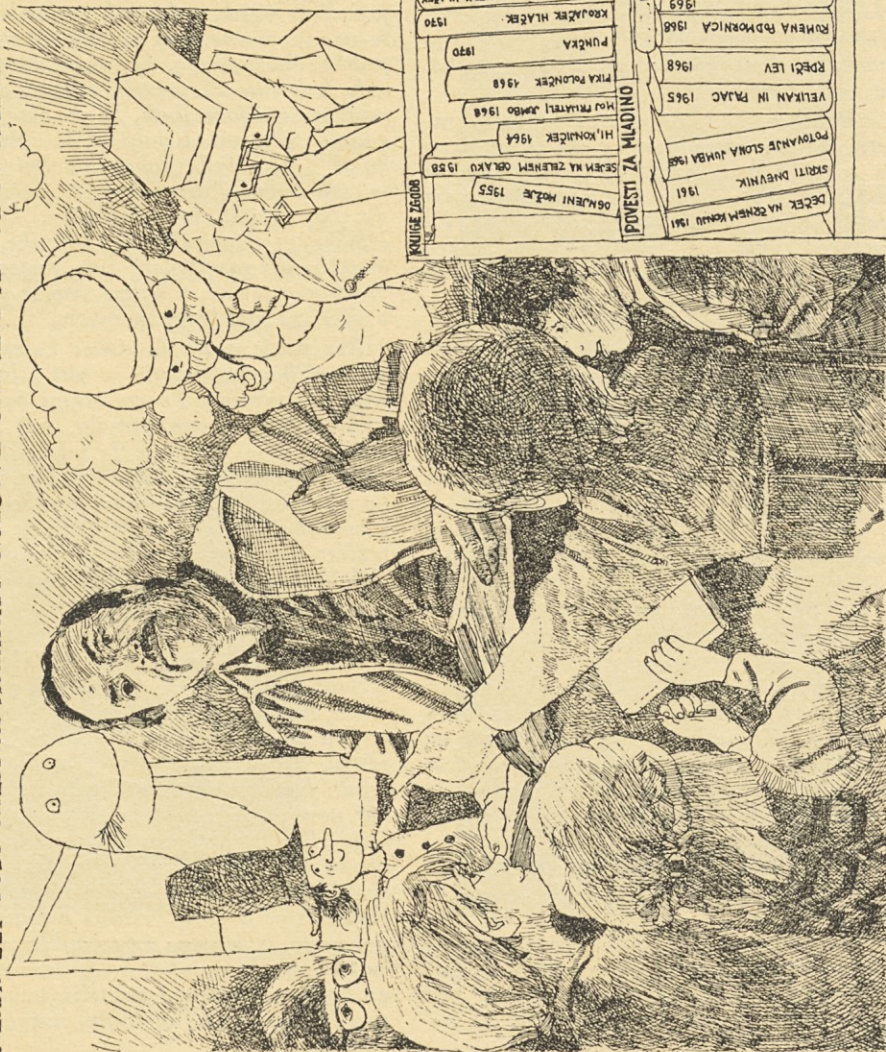
Suhodolčan jim je ostal zvest od svoje prve knjižice pravljic „Ognjeni možje“ (1955) naprej vse do „Pramatija ali Bučmana“. Otroci, ki so brali prve Suhodolčanove knjige, zdaj že dolgo sami imajo otroke, ki berejo Suhodolčana in brali ga bodo tudi njihovi otroci. On pa je pisal zanje, ko je bil star 30 pa 40 pa 50 let. Namenil jim je precej več kot polovico svojega pisateljskega dela.

Ponatisi in prevodi so običajno najboljše merilo za uspešnost kakšne knjige. Če ga uporabimo pri Suhodolčanu, vidimo, da otrokom najbolj ugajajo „Skriti dnevnik“, „Krojaček Hlaček“, „Naočnik in Očalnik“, „Deček na črnem konju“.

Suhodolčan je ob Bevku in Seliškarkju najboljši slovenski mladinski pisatelj. Poln humora in dobre volje je s tenkim občutkom za otrokovo dušo, odličen pripovednik, vendar nikdar svarilno ne žuga z učiteljskim prstom. Poln domislic je in dober stilist, ki ve, da otrok z zgodbo vred nehoti bogati tudi jezik.

Kadarkoli so otroci sami s seboj in svojjo domišljijo, ne pa sestavni del svojih družin, torej sveta odraslih, znajo ustvariti tisto srečno spojino resničnosti in fantazije, v kateri so oni sami hkrati igralci

V SPOMIN, PISATELJU LEOPOLDU SUHODOLČANU, NA PREŠERNOV DAN, 8. FEBRUARJA 1980, SE JE KONČALO PREKRATKO, TODA NADVSE PLODNO ŽIVLJENJE VELIKEGA PRIJATELJA OTROK, KI JE BIL NEKAJ LET TUDI UREDNIK KURIRKA. NJEGOVE ŠTEVILNE KNJIGE SO ŠELE ZACELE ZVETI.

IGRE

ČUDVEK NA ZIDU 1960
SVETLICE 1965
DOBRAKA BALADA 1966
BOŠ LUBEZNI 1968
SLEDJOVI MOLČEH 1970
NOMO ŽIVLJENJE 1972
HABDAJKA NOČ 1975
MED REKO IN ZEMLJO 1977
TRENUTNI IN LETA 1979

HEVETOR NA OBISKU IN
OPREKA ZAJOLO PRITVOD
1972
HABOSJE SVAKI V
MESTU PRITVBI 1973
NORČJE V GLEMLISCU
1979

KNJIGE ZGODOB

OGNJEVI MOŽJE 1955
SEZEN NA ZELEHOM OBLAKU 1958
HI, KONJICEK 1964
KOL PRILATNI JAMBO 1968
PIKA POLONČEK 1968
PUNKČKA 1970
KROJAŽEK HLAČEK 1970
KAM SE JE SKRIL KROJAŽEK HLAČEK 1974
DANAJST SLONOV 1976
NA KMETIJI 1976
KURIRČKOV DNEVNIK 1977
BILLOJE 6. APRILA 1978
PIKO DIMOZAVER 1978
MARKOV MAJ 1979
PETER NOS 1979
DEŠČA IN 1979
OMENJEKI IN 1979
DEŠČA IN 1979
LEVI IN DESNI KLOVNI 1980

POVESTI ZA MLADINO

DEČEK NA RŽNEM KOLU 1941
SKRITI DNEVNIK 1961
POTVANJE SLOVA JUMBA 1966
VELIKAN IN PALAC 1965
RDEČI LEV 1968
ROMENA RDMONICA 1968
VELIKI IN MALI KAPTAN 1969
HORNAR NA KOLESU 1973
NAČNIK IN OČALNIK 1973
NA VESELI S KROKODILOM 1976
STOPNIJE PO ZRAKO 1977

in gledalci, čarovniki in stvarniki, ki jih ne ovira niti resničnost časa in prostora niti zanje ne veljajo zakoni znanosti in logike. Življenje samo in njegovi posamezni deli so jim vedno znova skrivnost, ki jo je treba šele raziskati.

Seveda je tudi v tem zrcalnem svetu realnosti veliko zla — toda v kateri pravljici, stari ali moderni, ne zmaga na koncu zmeraj dobro nad zlim? Kje mali zvitež ne premaga močnejše nerode in kje se sme zgoditi, da bi na koncu igre ali zgodbe lačni ostali lačni, razžaljeni žalostni? Pač, zgodi se v pravem življenju in pri Cankarju. Zato otroci Cankarja morebiti spoštujejo kot velikega umetnika, a ga ne berejo radi.

Modri ve, da otroci sami od sebe rastejo v svet resničnosti in da je otroštvo z vsemi igrami vred torej generalka za življenje. Zato se smehlja njihovim igram in se igra z njimi. — Suhodolčan je bil mojster takih iger, zdel se je neizčrpen izumitelj zmeraj novih in lepih in bolj zabavnih.

Hkrati pa je bil seveda odrasel mož, ki je s pisateljsko občutljivostjo dojemal vse stiske in strahove našega časa. V njegovih delih za odrasle, v romanih in novelah, tu in tam res zazveni v pogovorih med junaki igriva šegavost otrok, toda odrasli pač ne znajo odrešiti svojih stisk na otroški način absolutno in do kraja.

Suhodolčan je zastavil svoje pisanje za odrasle precej široko. Zunanji okvir prvih del je Mežiška dolina po vojski, problemi pa so že v njih splošno človeški, in kasneje, posebno na koncu, se pisatelj sploh dvigne nad zemljepisno točno določen prostor. Kakor ga skraja privlači množica ljudi s svojimi usodami, se v zadnjem romanu „Trenutki in leta“ osredotoči na dvojico. In kakor je nekoč s pridom ustvaril dokaj jezikovnih novot, se je nazadnje začel vračati k preprostemu, klenemu izrazu.

Med prvim delom za odrasle „Človek na zidu“ (1960) in romanom „Svetlice“ je minilo pet let, a potem so v razmiku enega, dveh let izhajala nova in nova dela. Na prvi pogled pa je očitno, da Suhodolčan v knjigah za odrasle ni tisti nasmejani optimist kot v zgodbah in povestih za otroke.

Bil je sposoben bodisi balzacovsko ali prežihovsko popisati naš čas na Koroš-

kem ali širše. Imel je znanje, talent in pisateljsko moč. Poznal je življenje ljudi predvojne dobe, ki se po vojski niso več ujeli v korak s časom. Enako dobro je razumel svoje vrstnike po letih, odrasle po vojski, kmete, delavce, razumnike, tehniško inteligenco, karieriste, kulturnike, umetnike. Suhodolčan je bil človeško in pisateljsko odprt na vse strani.

Zato srečamo v njegovih delih premnoge značilnosti sebe in svojega časa. Ker pa naša doba nenehno pleše nad prepadom atomskega samoučičenja, ker je dovolj in preveč že vojsk, v katerih vsaka bojujoča se stran v imenu neke svoje obče veljavne pravice mori drugo, ker mora človek, ki sede h kosilu ali večerji, najprej odgnati misli na milijone ljudi, ki so obsojeni na gotovo smrt zaradi lakote, da sploh lahko je, zato seveda noben sodobni pisatelj in tudi Suhodolčan ni zmozel moči za to, da bi napisal tudi odraslim krojačke Hlačke pa Naočnike in Očalnike, ki bi nam znali razreševati vse svetovne in vsakdanje zagate, v katere smo se prignali v dirki za nenehnim razvojem.

Res pa je tudi, da danes balzacovsko ali prežihovsko pisanje ni niti zelo zaželeno niti cenjeno. Po eni strani pač velja v literaturi železno pravilo, naj pisatelj nikar ne piše, kakor je že kdaj kdo pred njim, da torej mora biti originalen za vsako ceno, na drugi pa danes družbene vede z znanstvenimi metodami zares že morejo razčleniti vsakega človeka psihološko, sociološko in medicinsko tako na drobno, da lahko pisatelj rezultatu samo še priki-ma — a se hkrati obrne proč.

Na tej točki matematične določenosti osebnih, družinskih in družbenih modelov danes bodisi teče ali pa je globoko zamrznjena pravda med znanstveniki in pisatelji, ali umetnik s svojimi čuti in z orodji besedne umetnosti še lahko odkrije kaj novega, lepega, tolažilnega, upa polnega ali sploh dobrega v človeku, v srečnih družbah dveh ljudi ali v večjih skupnostih, ali pa nam skoraj zagospodari računalnik in je torej besedna umetnost posej samo še lepota igrata, dokler tudi tu ne zavlada kompjuter, ki bo seveda mnogo hitreje od vsakega pisatelja ustvaril neskončno več različnih črtic, novel in romanov.

Suhodolčanova dela čakajo temeljitih obravnav in jih bodo nedvomno deležna.

Pri tem utegnejo biti v oporo tudi njegovi članki in razprave. Pisatelj njegovega ugleda je pač redno nastopal na različnih domačih in tujih literarnih shodih. Povsod je vneto razpravljal na primer o tem, da je mladinska književnost enakovredna vsaki drugi, o boju proti šundu, tudi proti umetnosti, ki je sama sebi zadostna, in še o mnogočem.

V svojem javnem delovanju pa je bil predvsem ambasador dobre knjige. Iskreno se je trudil, da otroci ob vseh pisanih skušnjavah sodobnih zabav — predvsem stripov in televizije — ne bi nehali brati. Zato je bil soustanovitelj bralnih značk v Sloveniji in kasneje glavni razširjevalec značkarstva. Neposnemljivo je število njegovih obiskov in nastopov po osnovnih šolah, na katerih je otrokom bral iz svojih del in se pogovarjal z njimi.

Nobena pot mu ni bila predolga in pretežka, če je šlo za to, da obišče svoje drage otroke in jim neti ljubezen do knjig. Po desetih, tridesetih, štiridesetih knjigah je bil vedno enako preprost in toplo človeški; pisatelj — garač.

Morda je prav zato tako hitro — prehitro izgorel.

Marjan Kolar

Tudi med našo mladino je razširil Leopold Suhodolčan Tekmovanje za bralne značke

Srečanje z Josefom Friedrichom Perkonigom

Spomin sem zapisal (1979) na pobudo dr. Ericha Nussbaumerja, urednika Perkonigovih izbranih del, za jubilejni zbornik, kar naj bi izšlo v nemškem prevodu.

Še ob koncu vojne sem na pisatelja Josefa Friedricha Perkoniga gledal s pomisleki — ob razmisleku na tisto, kar sem po naključjih zvedel o njegovi preteklosti. Mislim na tisto njegovo naravnost in dela, pa tudi na obdobje, ki ga je sam kasneje v svojih spominih *Im Morgenlicht* — Ob svitu (*Amandus Edition*, 1948, str. 66) takole ovrednotil:

„Že kot otrok sem najbrž slišal slovenske pesmi, sam nikoli nisem prepeval nobene in še danes se mi zdi, kakor da sem v svojem življenju bil za nekaj prikrajšan. Zaradi svojih zmot, ki so seveda izhajale tudi od lažnih prerokov in sploh po tuji krivdi sem se od-tujil drugi, drugačni nič manj lepi duši moje domovine. Vso mojo mladost mi je duh časa dopovedoval in jaz — bogu bodi potoženo — sem dopustil, da so me nagovorili, da ima odslej slovenščina v naši deželi samo še borno pravico gosta in da ji je določeno, da za gospodarjevo mizo molči in se zadovolji s prostovoljno darovano ljubeznijo zvestih privržencev. In bili so v drugem taboru — naj ne bo z nič manjšo bridkostjo potoženo — pametni, dobri ljudje, ki jim je prišepetaval drugi peklen-ski demon, da je nemški jezik prevzel že vse pravice v vseh slovenskih vežah“...

Seveda tistikrat pisatelja še nisem osebno poznal, pač pa sem dobil v roke že leta 1946 na Slovenski prosvetni zvezi v Celovcu (kjer sem tisti čas služboval) tipkopis pisateljevega eseja o Ivanu Cankarju; v tipkanem izvodu

so vnešeni popravki s pisateljovo roko (ne vem, po kakem naključju se je ta tipkopis ohranil pri meni).

Šele mnogo kasneje, leta 1954, ko sem študiral literaturo na ljubljanski fakulteti, sem na pobudo takratnega urednika Radia Ljubljana, Vlada Habjana, napisal neke vrste esej o pisatelju. V kolikor vem, so ga prebrali ob pisateljevem rojstnem dnevu (3. avg. 1954) Lojze Ude, pisatelj dopisovalec in kritik njegovega romana **Die Patrioten** (Novi svet, 1950), je opozoril pisatelja na moj prispevek.

Tako se mi je oglasil s pismom (1. 9. 1954) in zapisal, da ceni publiciteto v našem radiu, da se mi zahvaljuje in da ima v tem neko zadoščenje pri svojih prizadevanjih za prevajanje literatur jugoslovanskih narodov, posebej pa še slovenske književnosti v nemščino. Želi se spoznati z mano, je zapisal, in mi „stisniti roko“; to bo storil ob prvem obisku v Ljubljani. Tako se je začelo najino znanstvo in prišlo je do nekaj korespondence, menda z obeh strani 12 pisem, ki jih še hranim; do nekaj mojih osebnih srečanj in obiskov pri pisatelju na Koroškem; hkrati mi je pisatelj podaril nekaj svojih knjig, sam sem se mu oddolžil s svojim prvencem, z zbirko črtic **Zibelka** (izšlo v Celovcu leta 1953); prišlo pa je še do dogovora o prevodu njegovega romana **Honig-raub (Ugrabljena strd)**. Seveda sem za odločitve in pripravo za prevajanje prebral kar majhno biblioteko pisateljevih del. Všeč so mi bili njegovi spomini **Im Morgenlicht**; vendar eseji so manj bralna stvar.

Tiste čase sem napisal tudi nekaj informacij o avstrijski književnosti za radio. V pismih pa tudi v osebni sti-

ku sem se o dogajanju v avstrijski literaturi tudi pogovarjal. Na primer o Bayrovem eseju o provincializmu. Omenjal mi je tudi kot svetovljanskega pisca Lernet-Holenio, dalje Franza Nabla, literarnega nagrajenca v tistem letu. Seveda sva govorila tudi o Kafki in Musilu.

Obiskal sem ga menda dvakrat na njegovem stanovanju, pa ob Vrbskem jezeru v njegovi letni hiški v Došnjicah/Töschlingu, in se sestal z njim še v gostilni Longo v Celovcu.

Med zanimivostmi bi bilo vredno omeniti, kako mi je pripovedoval o svojem srečanju s snovjo iz našega Jadrana. Najprej je napisal za neki nemški časnik svoje vtise o letovanju v Dalmaciji, ko morja še videl ni, to je bilo na začetku pisateljstva. Pomagal si je s turističnimi vodiči, geografsko karto in domišljijo; za reportažo je prejel tako lep honorar, da se je kmalu napotil vzdolž Jadrana proti Dubrovniku in nekako pristal na otoku Lopudu. Kasneje je napisal roman Lopud Insel der Helden (1934/35).

Govorila sva tudi o Prežihu, ki ga je cenil. Pisatelj mi je povedal, da lahko bere slovensko, vendar pa ne bi se mogel dobro izražati pri pogovoru, čeprav se mu je ohranilo nekaj narečnega besedja.

Pokazal mi je, kako je v mnogih izdajah izšel njegov roman Bergseggen, ne spomnim se več koliko izdaj. Preseñnilo me je le-to, da je vsako izdajo posebej predelal. Razložil mi je, da je tako roman stilno izboljšal, tudi strnil glede na obseg.

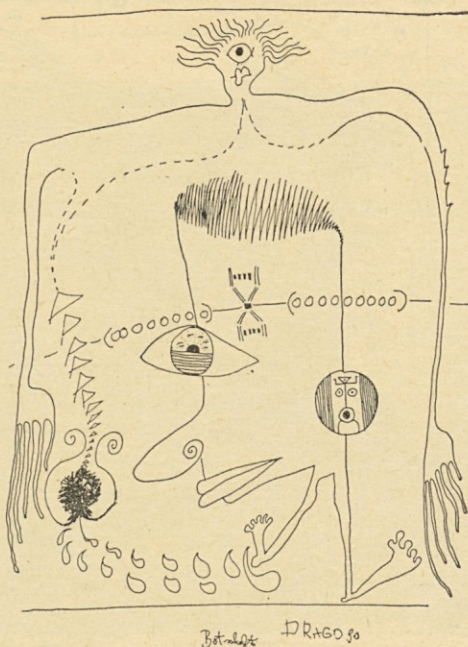
Stična točka za pogovor med nama je bila najina želja posredovati literaturi sosednih narodov na obe strani. Tako sem se lotil prevajanja.

Nisva se pogovarjala samo o kulturi, temveč tudi o razvoju, ki ga je dosegel, o njegovem odnosu do koroških Slovencev, saj je njegov oče bil Slovenec.

V gostilni Longo, ob potemnelih z lesom opaženih stenah, težkih robotih

mizah, sva popila nekega popoldne liter črnega južnotirolskega vina; takrat mi je pripovedoval, kako ga je med vojno poklical gestapo na Bled — sam Rösener. „Strah me je bilo, bil sem šibak, preplašen. Pravzaprav mi je ukazal, da naj na temelju policijskih poročil o Bandenbekämpfung napišem knjigo, roman. Obljubil sem. Nedavno sem srečal nekega človeka, ki je tudi bil takrat navzoč, nekakšen pravnik, seveda po sili. Rekel mi je: 'Storili ste nam veliko uslugo, da tiste knjige niste napisali.' Zavlačeval sem do leta 1944. Takrat me je gestapo spet poklical. Požugali so mi, da me bodo že pripravili do tega, da bom izpolnil njihovo naročilo.“ (To sem si zapisal po spominu; gre za približno ponovitev pisateljevih besed.)

Še danes ga vidim, kako zamišljeno je sedel v polmraku in končal: „Pomislite, kakšno napako bi storil, nepopravljivo, če bi takšno delo napisal in

bi ga popravljaj in priredil kakšen gestapovski specialist — izšlo pa bi pod mojim imenom.“

Seveda pa sva se znašla tudi sredi aktualnega dogajanja in sva si izmenjala poglede na takoimenovane akcije tistih, ki so ščuvali zoper dvojezično šolo. Ko sem mu napisal, kako je že davno Zola v Franciji povzdignil besedo „J'accuse“, v imenu človekovih pravic, mi je odgovoril takole:

„...zmeraj bodo ovire, ki nam nasprotujejo. Važno je le, da ohranjamo svojo smer in da nas spodrsljali ne premotijo. Srečujemo se pač z nepopolnim človekom in s časom, ki nam prepočasi poteka. Vaše misli o J'accuse (= obtožujem) mi nikakor niso tuje. Vendar nimam značaja Emila Zolaja

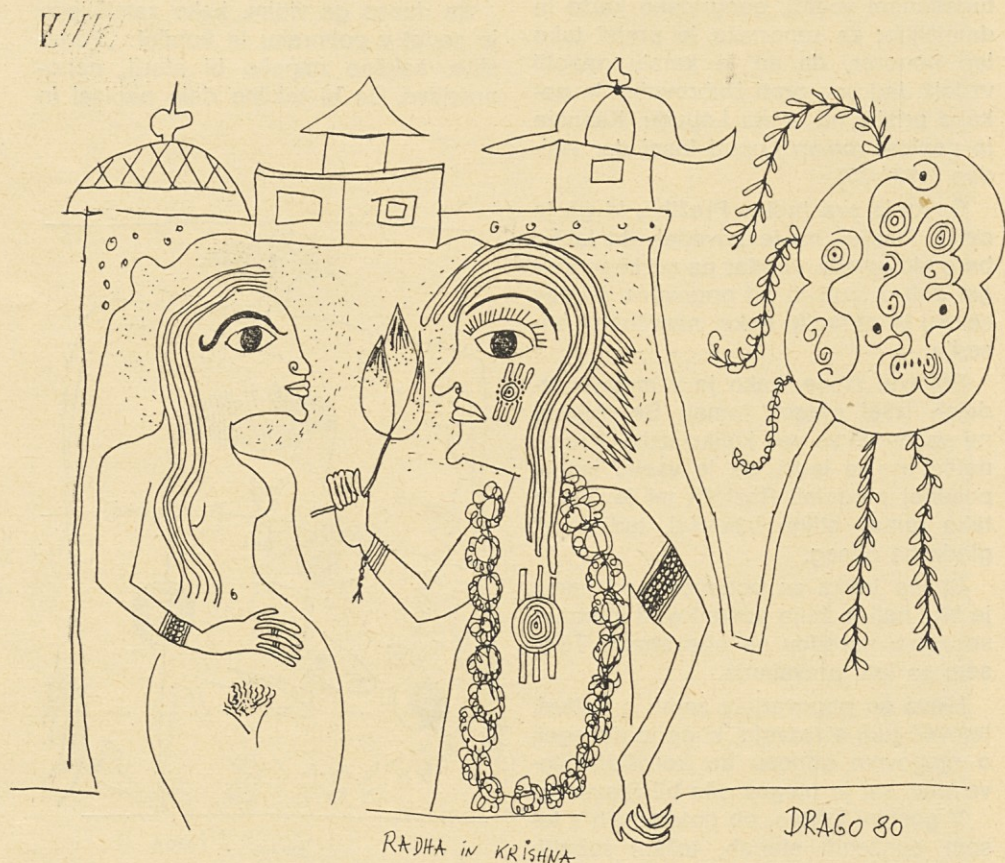
in je tudi danes druga doba, verjemite mi: z obzirnostjo lahko ljudi v marsičem spravimo naprej, bolj kakor s fanfarami. Bistveno je po mojem: ostati moramo zvesti sebi in svojemu prepričanju.“ (Perkonigovo pismo Dragu Druškoviču, 3. 1. 1955.)

Žal ni dočakal izida mojega prevoda svojega romana. Kasneje sem se še ukvarjal s primerjavo dveh romanov: Perkonigovega in Prežihovega, romanov s snovjo iz časov koroških bojev in plebiscita.

Mislim, da je pisatelj s svojo potjo in razvojem pokazal na možnosti še za marsikoga na Koroškem; sam pa je zapisal, da gre prav to zelo počasi.

V Ljubljani 10. 7. 1980

Drago Druškovič - Rok Arib

Tema in zarja jutra

(Odlomek iz knjige „Kje so tiste stezice“)

V sobi je bilo vroče.

Odpri lo okna na stežaj.

Besede odhajajočih so s ceste odmevale v hišo.

Pravična, goreča želja, da bi v deželi vsi priznavali slovensko govorico, jim je dajala pogum, da bodo spet dvignili svoj glas. Kolikokrat že ...

Ostali so spet posedli za mizo.

Starejši so obujali spomine na težke dni preteklosti. Sicer pa, le kdaj nam je bilo lahko, je pomislil Gašper, si zrahljal ovratnik srajce, kot bi mu bil pretesen, in odpel gumb.

Ozrl se je v lončeno posodo, napolnjeno s koroško zemljo, pripravljeno, da jo jutri ponese s cvetjem v Mauthausen. — Pozdrav žrtvam iz Koroške v boju proti nacizmu — je bilo napisano na njej.

„Da, jutri zjutraj se odpeljemo tja, zapeli bomo slovensko pesem in tudi francosko in nemško. — Kajne Tevži!“ Med njimi je bil rojak, ki dela v Franciji in preživlja doma svoj dopust. Nežno dekle, Francozinja, se je oprijelo njegove roke in navdušeno dejalo: „Grem tudi jaz.“

Gašper je pogledal v kot ob klopi, kjer sta sedela, in njima prijazno pokimal.

„Partizansko pesem bomo zapeli, ta bo za žrtve vseh narodnosti, ki so ljubile svobodo in človeka v njej, pa jih je pogoltnil mrak nasilne smrti, blodnje človeškega zla“.

Kar obmolknili so. Ni ga prevzel zanos. Globoko je občutil izrečene besede. Mirno je vzel iz listnice sliko svojega očeta, čigar ljubezen, nade in želje so v taborišču postale pepel.

„Da, njemu bomo zapeli še našo koroško ‚Kje so tiste stezice‘. Vsak dan jih moramo znova utrjevati. Ljudje smo kot bilke.“

Teta Zala si je z roko podprla glavo. Kot bi gledala skozi okno v gore.

„Življenje nas premetava in včasih nas ljudje tudi razočarajo. Jutri bodo nekateri praznovali plebiscitni dan. Za nas je to črn dan in najlažje ga bomo prenesli tam, kjer se brez besed odkriva resnica,“ je dejala pogumno in si pogladila že dokaj sive lase.

„Z vami bi šla, pa ne morem“. Preložila je nogo in se premaknila od bolečin. „Čas je, da ležemo k počitku.“

Greta ji je pristavila pručko. Ni je uporabila, vstala je vsa betežna in kar

Valentin Oman: AVTOPORTRET

naglo so se drug za drugim razšli na svoje domove. Pasje lajanje je sprem-ljalo odhajajoče, kmalu je vas utihnila. Noč je zagrnila vse težave.

Kot je bilo dogovorjeno, so se na-slednji dan zbrali na križišču cest v mestnem središču, od koder bi skupno nadaljevali pot do železniške postaje. Jutro je zasijalo v bleščeči belini.

„Da se umaknemo heimatdienstov-skemu natančevanju, ki kar žari ob ple-biscitem v preteklost ovitem slavju,“ je mirno dejal Folte, ko je prispel na križišče. Z očmi je ošinil Grego, ki je bil prvi.

Ta je resnobno odkimal. S hrbtom naslonjen ob steno hiše je ponovno trdneje zavezal vezalke na čevljih. Na-peto je od daleč opazoval množico, ki se je zbirala na nasprotni strani trga, zelen odsev njihovih noš, belino noga-vic, vse je hitelo k šovinistični proslavi, ki je v srcih slovenskih ljudi zarezala bolečino.

Folte je zrl v nasprotno stran. Od tam so prihajali še naši zamudniki. Čakali so le še Andreasa in Greto. Njima so sle-dili še trije.

„Dobro,“ je dejal Folte, „gremo“ in tlesknil z rokami. Pot je peljala mimo trga. Brez besed so šli ob pločniku, na vogalu počakali še na dva prijatelja, ki sta jim sledila z dolgimi koraki.

Bila sta Milena in Andrej, od daleč sta prišla. Kdo ju je le obvestil? Saj ju včeraj ni bilo pri teti Zali. Vse se izve po nevidnem traku, si je mislil dolgo-nogi Folte. Na kraju cestišča so se še enkrat ozrli.

Ob pogledu na trg z množico ljudi so bežno iskali znane obraze, pa jim je bila večina ljudi neznana. Verjetno so jih pripeljali iz severnih središč ali celo iz sosednje države. Gledali so, obrazi so bili večinoma neznani ...

Zrli so v te ljudi in Gašperju je bilo grenko ob misli, da to množico še ved-no vodijo posamezniki, ki ji vcepljajo sovražstvo do drugih narodnosti, do lju-di, ki jim je tod tekla zibelka iz roda

v rod že stoletja. Zgodovina piše strani resničnosti, vse drugo je le naključje, izkupiček raznih domen in okoliščin, je v sebi razmišljal Slavko, ki je nosil posodo s koroško zemljo. Podal jo je sosedu, da bi si prižgal cigareto. Nje-gove oči so bile ob pogledu na te ne-znane obraze na trgu otožne, hip nato pa skoraj besne.

Množica z zastavami vojnih vetera-nov — fürs Heimatland —, — povzdig-njena strast, — nur unser ist Südkärn-ten — še in še, in vsa široka paleta pro-pagande obrušeni gesel že davno po-kopanega časa. Obskurna miselna rev-ščina, tako oddaljena od demokratične misli o povezanosti vseh narodov, je tu na tem trgu slavila. — Mi in spet sa-mo mi, das Herrschervolk — je hladno zrla človeška slepota v sončen dan. Sonce pa ni moglo prodreti v srce te zastrupljene gmote.

Vsega tega naši popotniki niso pri-čakovali. Toliko zastav iz arzenala pre-teklosti se naši mladi prijatelji niso na-dejali. Kdo le ogroža „domovini zve-ste“, odkod ta megalomanska skrb za obrambo meja.

„Tu je demokracija zbolela za ra-kom,“ je menil fant valovitih dolgih las in bistrh oči, čigar deda so nacisti ob-glavili na Dunaju. In ta mučni spomin se je odbil kot preblisk krvave preteklo-sti, ki jo sam pozna le iz knjig.

Klic za obrambo meja, je tukaj tako bedast in hudoben, saj dežela ni bila nikoli napadena z juga, se je razjezil Anže in vsi so mu potrdili.

Tako se je sam v sebi razhudil, da je v dolgem vzdihu hlastnil za zrakom. Zamahnil je z roko, kot da je zanj stvar opravljena.

Z oddaljenega pročelja velike stavbe je z nasprotne strani trga odmeval strasten, grozeč glas govornika ... Wir Heimatreue ...

„To prekleto rjovenje in priseganje, komu, čemu,“ je siknil Anže in pljunil slino, nabrala se je v ustih od ogorče-nja.

Ali postaja naš svet spet nasilen, mu je brodilo v glavi, kdo le ogroža, ko za temi vsemogočnimi bojnimi zastavami stojijo še visoke gore, za njimi pa marljive čebelice utrjujejo satovje, v katerem so celice za vse narodnosti enake in bo bera pravšnja za vse, ki so pravičnih rok in hotenj. Ne mržnja in grožnje, strpnost in pravičnost klešeta čas. Tako je mislil Anže in ob tem stresel svojo kodrasto glavo, kot da bi zdirjal isker konjiček po zeleni trati.

„Gremo, gremo, fantje in dekleta, da ne zamudimo vlaka.“

Že so se oddaljili od trga, ko se jim je nenadoma izzivaje približala gruča moških in jim zastavila pot.

„Ne, ne, prav nič nimamo iskati tam,“ je odvrnil Gašper in hotel nadaljevati pot. Prišlek pa mu je zastavil nogo. Tega ni pričakoval. Spotaknil se je in posoda s koroško zemljo je padla na tla. Raztresena prst je kot žrtve, katerim je bila namenjena, nemočno ležala na tleh.

„To je naša zemlja, kot spomin našim žrtvam v taborišču, kamor smo namenjeni“ — je mirno in glasno pojansnil Tevž.

„Glej jih, preklete Čuše,“ se je zadril nekdo iz gruč.

„Čez Karavanke z njimi, sofort...“ in v trenutku se je dvignil barometer človeške strasti, žalitve, pogojene iz plebiscitnega slavlja, ki je odmevalo s trga, so se kot hudourniški plaz valile iz gruč napadalcev.

Vzgajali so jih v sovraštvu do vsega, kar ni po izpiljenem nazadnjaškem kopitu velikonemške gloriije. Kar ne klije in ne raste na njihovi njivi nasilja, je treba podcenjevati, s silo pokoriti.

„Mirujte, zakaj ste zaustavili našo pot?“ je vprašal Andreas.

„Pfuj, Verräter, izdajalec,“ ga je obllil val zasramovanj.

„Tisto, kar danes tu izražajo ti ljudje na tem trgu, je nasilje,“ jim je še vedno mirno odvrnil Tevž. Nekdo se je prerinil v ospredje.

„A, Matis, si prišel iz Francije, ti si bil že prej levičar, da, da, zdaj si gotovo evrokommunist“ in postavil se je tik ob njegovi desnici.

„Slovenec sem,“ ga je ta mirno in glasno zavrnil.

„Gibts nicht bei uns“ in izzivalen smeh je zanikal obstoj slovenske narodnosti na Koroškem. Tevž, močan, skrbno oblečen in dobrovoljen fant, se ni pustil izzvati. Seveda, spominjal se je Heinija še iz šole. Predrznega, nadutega sošolca, ki se je takrat Tevžu dobriklal pred vsako matematično nalogo. Nekaj časa sta sedela v isti klopi in kratkovidni Heini je napenjal, širil oči, da je lahko prepisoval.

„Nasilje praviš“ in Heini je dvignil roko.

„Da, nasilje,“ je spet potrdil Tevž. „Nasilje, strup v besedah, strup v krajevnih tablah, strup nestrpnosti, kamor se obrneš. Uradna prisila povsod. Ti si takoj dobil državno službo, meni so prošnjo zavrnil, da sem moral v tujino. Le kje je izpolnitev sedmega člena?

Strup v besedah, tvoj razum prerašča plevel.“

„Čuš, Sauschweine, hau drauf,“ se je zadržal fant s košatim čopičem na klobuku, ogrčavega obraza in se z lopastnimi rokami prerinil v sredino. S trga je prihitelo nekaj izzivajočih, strumno vzgojenih mladcev in jih obkobililo.

„Fuj,“ in potem je priklopelo. Nasilje je zmagalo. V trenutku so iz sosednega dvorišča prihiteli žandarji. Udarci so padali vseprek, vihteli so pendreke in močan udarec je zadel Gašperja in Tevža. Andreas je miril, fant mu je podstavil nogo, da je padel. Tevž se je hotel braniti, nekdo pa je zavihtel pendrek in močan udarec ga je zadel po glavi, čutil je, da polzi nekaj toplega ob sencih, preko ušesa, stegnilo se mu je, padel je. In spet je pest ali kamen obdeloval njegovo glavo, grozotna bolečina ga je prevzela, omamila. Potem je kot bi grmelo, še in še udarjalo, kot bi slap padal prek skal, šumenje kot roj čebel, ki je obkrožilo glavo, telo in njegove misli. Bil je in ni bil, plaval je in spet lahko hodil po zemlji koroški... brez srda in sovraštva, brez nasilja in ponižanja. Spet je v dvojezičnih šolah v vsakem kraju raslo spoštovanje do obeh narodnosti, slovensko in nemško so znali vsi, na sodišču mu je — Slovencu — dedno očetovo zapuščino prebral sodnik v slovenskem jeziku, življenje se je odvijalo v obeh jezikih na pošti, v bolnici, na davkarji in glej, zaplaval je mimo napisa 'Slovenska visoka ekonomska šola', od te visoke stopnice se je lahko spustil naprej po cesti v živžav kodrastih glav s kot jabolka rdečimi lički, ki so se z otroško radostjo vsule iz slovenskih vrtcev, da se bodo čez leta ponosno, enakopravno podali na poti življenja po tej lepi koroški zemlji. In čudno, nemške krajevne table so se pred njim zvižale ko kače in pogoltnile jih je zemlja, da so ob rdeči jutranji zarji spet svetile kot koroški usmerjevalni kažipoti krajev v slovenskem in nemškem napisu, in še in še...

Po prelepi slovenski avstrijski Koroški so se rokovali v človeškem toplem stisku roke in misli obeh narodnosti.

Nobene mržnje, nič sovraštva, nobene dvoličnosti, svet je bil tak, kot si ga je želel. Človek se je dvignil iz močvirja in resnično svobodno zaživel. Prečudovita lepota narave se je objela s kristalno čistimi jezeri, misel se je dvignila iz čistega srca. Objel je ves svet, a le za kratek čas...

Padel je v globok tolmun, nekje je zabobnelo, v telesu spet grozovita bolečina, ne more se dvigniti iz tolmun, misel mu je lomila telo in se razletela kot jedrska sila...

Prebudil se je v neznanem prostoru, ozkem, zatohlem, s sivih umazanih sten so gomazeli dolgonogi pajki, sivkaste pajčevine so visele na stropu do železne rešetke, zarjavelo okovje je okvirilo okence nekje nad njegovo otrplo glavo. Oči so mu polnile otekline, z velikim trudom in rezko bolečino jih je skušal razširiti, da bi zaznal svoje okolje.

— Kje sem? Kako, da sem tu, kaj se je zgodilo z menoj, kje so drugi?

Naprezal je spomin, zavrtelo se je vse, kar je mukoma dojemal, ni se mogel premakniti.

Na obrazu je skelelo, potipal je ličnici, občutil je strjeno kri. Počasi je skušal premakniti teža telesa, zastokal je od bolečine. Glava je ostala kot kamen in le počasi se je prebujal iz vračajoče se omotice, ki se je razlivala po njej curkoma, kot bi težke kaplje deževale nanjo, se je z vsako kapljo prebujal v resničnost.

Nemočno je ležal na podu celice, v zaporu. Ko se je docela zavedel, kje je in zakaj je tu, si je želel nazaj v svet sanj, svet, ki ga je obdajal prej, svet njegovih in tisočev globokih želja...

To je bila nezavest, ovita v sanje, zrasla iz srca v psihično uravnanost želje in naporov živeti v pravičnem svetu. Možganske celice so porajale iz telesnih bolečin rojene privide najlep-

Tantra DRAGO 80

šega sožitja ljudi na svetu. Sanje! Utopija! Pravljica iz devete dežele. To so bile misli naših očetov, mater, dedov in babic v enkratnem, neponovljivem maju petinštiridesetega leta, ga je prešinila misel, ki pa se je v trenutku razblinila.

Stegnil je roko, noge ni mogel dvigniti. Padel je nazaj na slamnjačo.

Koliko časa je od tistega dne, ko je padel na cestni tlak in so pendreki in pesti udarjali po njegovi glavi...

V zaporu sem...

Prekleto, le zakaj sem se prebudil v to težko soparo življenja.

In kot bi iz Vrbskega jezera zajemal kapljico za kapljico moči, se je počasi vračal v resničnost koroškega vsakdana.

Bil je vklenjen, a vstati ni mogel. Le zakaj so ga vklenili. Saj ni stenica, da bi zlezel skozi ključavnico.

Vračala se mu je moč in jasnila misli.

Med kriminalcem, hudodelcem ali človekom, ki želi vzidati vsaj eno stopničko na poti k večji pravičnosti sveta, v zaporu ni razlike. Ali povsod po svetu?

Spomnil se je besed svojega dedka, kako je pripovedoval o zaporu v minuli vojni.

„V kotu je stala kibla,“ je vedno začel svojo pripoved...

Glave še ni mogel dvigniti, „kiblo“ je tudi on zagledal v kotu pred seboj. Do tja ni mogel. V želodcu se mu je vzdigovalo, bruhal bi, spet se ga je lotevala omotica, s silo se je premagoval. Zakašljajal je. Sline v ustih je požiral in ponovno zakašljajal. Kmalu so se odprla vrata in spet zaprla. Se mu to le dozdeva? Poklical je, pa je bil njegov glas preslaboten, da bi preglasil rožljanje ključev na hodniku. Utihsnil je, bil je žalosten.

Spet je klical in zakašljajal. Slišal je prerekanje in vrata so se ob dolgem rožljanju ključev končno odprla. Vstopili so pazniki, kar trije so se motovili okoli njega. Vsak je imel svoje mnenje o njem. Z zaprtimi očmi je premaknil glavo, neznosne bolečine so se razlile po njej. Čutil je, da so mu sprostili zapestja.

„Armer Junge,“ in v tega ubogega mladeniča so se zapičile oči zrelega človeka, prijetnega obraza, predirljivih oči, lahko bi mu bil oče.

„Warum das alles?“ Ob tem vprašanju, zakaj vse to, mu je podal roko. Tevž pa svoje ni mogel dvigniti.

„Verfluchter Čuše, roter Dreck,“ je odrinil prvega paznika naslednji, razkrečil noge in vzdignil roke, kot bi hotel zadaviti leva, pred njim pa je ležal v telesu in duši razbolel človek, ki se ne bi mogel braniti.

Tretji paznik se je počasi približal iz ozadja, zvedavo pogledal na slamnjačo in presenečen obstal.

„Ti si, Tevž, kako, da so te privlekli sem v arest? V zapor... Gefängnis,“ je hitro popravil v nemščini in tako izpolnil predpis, da se na sodišču govori le v deželnem nemškem jeziku.

Nastala je mučna tišina in prva dva paznika sta odšla iz celice.

„Ja, Tevž, kdaj si se vrnil v domače kraje. Kako, da si prišel zdaj, ko pri nas strele letijo iz jasnega neba. Tevž, tu ni mira, vrni se! Vrni se, Tevž, v Francijo. Ali so te tam odpustili, brezposelnost je na pohodu že marsikje. Ne dihamo s polnimi pljuči. Tu je vča-

sih hudič. Semena niso presejali ob koncu vojne, preveč je ostalo ljulike in tista prekleta propaganda na vse strani. Svet se je okoli nas zadrnil. Vrv pa je spletena iz samih obljub.

Odkašljal se je jetniški paznik, odkašljal se je Tevž. V začetku je sledil gostobesednosti paznika, bil je iz njegove vasi, dobro ga je poznal, kruh je kruh in ob dvoličnosti si zamesiš lahko velik hleb kruha, tu na Koroškem prav gotovo. Tako si je mislil ob pogledu nanj, ki je zdaj korakal gor in dol po celici. Ob svoji zavzetosti ni opazil, da Tevž komaj sledi njegovim besedam. Prebučen se je zdel Tevžu in zato malo nezanesljiv.

Zdaj si je Tevža ogledal natančneje. Zabuhel obraz, modrice in izčrpanost so povedali svoje. Nič več ni spraševal. „Ta celica je že večkrat sprejela preganjane duše,“ je dejal glasneje.

Zdaj šele se je Tevž premaknil ob domači govorici in vprašujoče pogledal navzgor. Ali bi mu zaupal?

Medtem sta se vrnila oba paznika in zaupanje se je umaknilo v praznino.

— Ich werde ihm helfen — pomagal mu bom, je plaho dejal paznik obema v uradnem nemškem jeziku in spet sta odšla.

Dvignil je Tevža, da bi lahko sedel. Telo pa je padlo nazaj, slamnjača je zašumela, fant je zastokal.

„Preslab si, grem po zdravnika.“

Dolgo je trajalo, preden ga je našel. Dežurstvo je povezano tudi s kvartanjem in preden se partija preferansa ni izšla, ni mogel priti. Medtem je Tevž od izčrpanosti spet zaspal. Zdravniku se je mudilo nazaj h kartam in ne da bi zapornika pregledal, je odločil: „V bol-

nico z njim!“ S takimi hitrimi odločitvami si je sicer nakopal nejevoljo nadrejenih, toda v njem je ostalo nekaj naprednih misli iz dunajskih študentskih let, in vsakega človeka je imel rad. Bolje mu bo v bolnišnici in pokazal je svojo človeško humanost. Sovražil je težak vonj zaporov.

Tako se je Tevž srečal v mestni bolnišnici na rentgenu še z drugimi prijatelji, ki so v obrambi koroškega slovenskega človeka dobili svoj delež za nepokorščino.

Med njimi je srečal na hodniku tudi Andreasa, ki je v tem brezplodnem ozračju ogledoval svoje modrice na rokah in obrazu, desno nogo je imel do kolka v mavčni oblogi, v levi roki pa rentgenski izvid b. p. Podal mu ga je rentgenski tehnik in dodal:

„Kaj ste pa šli tja“ in razdelil še ostale izvide, vse b. p.

„Mislili smo, da ne znate našega jezika, šli smo na železniško postajo,“ je z izrazom začudenja dejal Hanže.

Rentgenski tehnik z modrimi očmi, rdečimi brčicami, svetlimi lasmi je jezo s treskom zaprl vrata. Tako so ostali na hodniku, le Tevž je ležal na nosilkah. Na koncu dolgega hodnika je čakala zaskrbljena mlada Francozinja.

Tako se je njihov rodoljubni namen, da počastijo s koroško domačo zemljo žrtve v taborišču, žalostno končal.

Na mestnem pločniku raztreseno zemljo izpod Obirja so številni škornji udeležencev plebiscitne slavnosti poteptali. V ranem jutru je očiščevalni cestni stroj vsrkal vase zadnje ostanke vernega odseva koroške slovenske svobode.

Pavla Rovar

Strah na nočni poti

Mrak. Poltiho govorjenje, ki se je kdaj pa kdaj spremenilo že v šepetanje, v klopeh dolgega avtobusa je motilo večerno razpoloženje. Široka, vijugasta cesta se je valila izpod avtomobila in se neprenehoma zgubljala za ovinki, ki so mi bili zoprni, ker so po mili volji obračali moj želodec. Nema lokrat sem že ves blede izstopil, da mi je svež zrak ublažil poželenje po bruhanju.

Še zadnji ovinek, potem pa se je tabla z napisom Eisenkappel zasvetila v luči avtobusnih žarometov. Prijel sem se za ročaj, da bi me ne vrglo v okno, pogledal na novo, mojo prvo uro in ugotovil, da smo se zakasnili. Sopotniki so vstajali in se podajali k izhodnim vratom, da bi se čimprej rešili zatohlega zraka in se predali svežini večernega mraka, ki je zajel majhen trg med strmimi hribi. Šofer je trudno izmrmrljal svoj „Letzte Station. Alles aussteigen!“ Smešna se mi je zdela beseda „alles“ in pomislil sem, če ne bi bilo bolj prav „alle“. Toda motila me ni. In ko sem zagledal staro, ki se je napeto pogovarjala s svojim psičkom, se mi je zdela tudi upravičena.

Precej nas je še preostalo v avtobusu in kar žvrgolelo je sedaj, ko se je avtobus ustavil. Kdaj pa kdaj se je med „aufwidersene“ pomešal tudi kakšen „nasvidenje“ ali pa „srečno“, toda ti so bili vedno bolj bojazljivi in tihi, tako, da so bili slišati le kot slabi, krhki in popačeni odmevi samozavestnih „aufwidersenov“. Počakal sem, da se je nekoliko izpraznilo, vzel kovček in se skobacal. Stopil sem po stopnicah na sveži zrak in se ogledoval naokoli. Nobenega ni bilo, ki bi čakal name. Potniki so se porazgubili za ovinki, za hišnimi vrati in v daljavi temne, asfaltirane ceste.

„Kako to, da nikogar ni?“ sem se vprašal, ko sem bil stoddstotno prepričan, da me res nihče ni pričakoval. Bil sem užaljen, kot bi me nekdo prevaral in spoznal sem, da nič ni samoumevnega na svetu.

Kovček sem predeval iz ene roke v drugo, ga postavljaj na cesto in se obotavljal, toda nič drugega mi ni preostalo, kot da sem se rad ali nerad podal na pot. Pet kilometrov peš res ni bila velika razdalja za mlade noge in že neštetokrat sem podnevi prehodil tole pot. Nikoli pa še ne sam ponoči in s kovčkom, ki je vseboval vse, kar človek potrebuje za mesec dni, razen hrane.

Zavil sem z glavne ceste, na belo in peščeno pot, polno lukenj, v katerih se je nabirala deževnica in jih večala, dokler jih ni občinski uslužbenec v rumenordečem suknjiču, s čudno kapo na glavi in z garami polnimi peska neusmiljeno zasul. Nastali so kupčki, kot nastanejo krtovci na polju in voda se je nabirala med njimi. Do konca svojega življenja se bo tisti prijazni možicelj boril s temi jamami, če ne bo prej spoznal, da zmagovalec na takšni cesti more biti le voda in bo za vedno odložil lopato pred občinska vrata ali pa jo osebno stisnil županu v roke.

Mimo prvih hiš, ki so bile na začetku ozke doline na gosto posejane, se mi nikamor ni mudilo. Prijetno mežikanje svetlobe skozi zagrnjena okna me je pomirjalo. Vedel sem, da so za temi stenami sami domači, prijazni in dobrohotni ljudje.

Toda hiše so postajale čedalje bolj redke, vedno večje razdalje so ležale med njimi in cesta, ki se je zgubljala in spet prikazovala za številnimi ovinki, je v temi odvrгла svojo nekdanjo domačnost. Star, napol razpadel mlin, domača kmečka elektrarna, v kateri je ropotalo nekaj kolesc in se je turbinica neenakomerno zaletavala, da je žarnica nad vhodom gorela le z daljšimi ali krajšimi presledki, in kup strohnelih hlobov so bile naslednje postaje, kjer sem postal za toliko, da sem kovček predal spočiti roki.

Skupina žarkov se je zasvetila na nebu in se počasi spuščala po hribu navzdol. Za ovinkom je postalo svetlo. Postavil sem kovček na rob ceste in upal, da je domačin. Počasi je prilezel okoli ride. V

pismu so mi starši pisali, da ima že pet ali šest vaščanov avtomobile. Takoj sem sklepal, da bi lahko bil eden od tistih, ker je tako počasen in da sigurno še ni vajen vožnje. Zazdelo se mi je, da bo ustavil. Res je postajal še počasnejši. Dvignil sem roko in pomahal. Toda vstric mene je pritisnil na plin in izginil za naslednjim ovinkom. Upanje je splahnelo. Postalo mi je tesno. Pograbil sem kovček in justamentno nadaljeval pot. V mislih sem bil že pred vhodnimi vrati domače hiše in le kovček, ki je postajal vedno težji in se je ob vsakem drugem koraku že dotikal ceste, me je opominjal, da leži pred menoj še precejšen del poti.

Strmi klanec je bil videti kot majhna, poševna gorska stena. Za njim se je skrivala bajta, v kateri sta živela starček in starka, ki sta na stara leta zapustila lepo sončno kmetijo sinu in se preselila v globino doline, ki jo je nepreračunljivi potok že tako poglobil. Odleglo mi je, ko sem zagledal luč. Ustavil sem se in se zazrl v slabotno svetlobo, ki je prodirala skozi zavese. Za stenami sem si predstavljal skromno, a okusno večerjo in dva stara človeka, ki dolgočasno zreta vanjo. Ne vem, kako dolgo sem strmel v to samotno bajto, obdano z drevesi. Zljubilo se mi je, da bi vstopil in ju pozdravil, kar tako, brez vsakega vzroka, toda spomnil sem se, kako daleč imam še domov in nadaljeval pot s pospešenim korakom.

Tam v daljavi sem zagledal nekaj rdečega, nič razburljivega a vendar skrivnostnega. V mislih sem se pošalil, da zgleda kot zadnjica rdeče pobarvane kresnice, toda še nasmehniti se nisem utegnil. Spreletel me je srh. Strah mi je zlezal v kosti. Predobro sem poznal to mojo, ne, našo dolino, da ne bi vedel za vsako podrobnost. „Kaj neki naj bi to pomenilo?“ sem pomislil. Nobenega smisla nisem mogel najti za to rdečkasto luč, ki mi je tako neusmiljeno pognala strah v kosti, ker je bila nenavadna in na najbolj neprimeren kraju, pod visokimi drevesi in nizkim olševjem. Tam nekje v bujni praproti.

Pravijo, da moraš žvižgati ali peti, če te je strah. Toda po resnici povedano, v tistem trenutku mi ni bilo do žvižganja, še manj do petja. Najraje bi se obrnil in šel nazaj. Že sem se namenil, da se vrnem, ko se izza ovinka prikaže močna avtomobilska žarnica. Zasenčil sem si oči. Še preden sem se zavedal, da moram pomahati, je avto zdrvel mimo. Rdeči zavorni luči sta se dvakrat posvetili, me za trenutek pustili v negotovosti, potem pa sta se izgubili za debelimi debli orjaških dreves. Ostal sem zopet sam. Strah, ki sem se ga za trenutek otresel, me je spet prevzel. Zbral sem vse sile in se premagal. S pogledom, obrnjenim vstran, sem šel naprej, mimo rdečega nečesa, v noč.

Toda naenkrat se je ta prijazna dolina, ki ima podnevi toliko zelenega čara, toliko lepota in svežine, spremenila v pekel. Teman, živ pekel. Za menoj sem zaslišal korake, ki so drseli po pesku. Nisem se upal ozreti. Trmasto sem zijal predse. Črni velikani so mi grozili in se posmehljivo majali. Pogledal sem vstran. Vse se je premikalo, šepetalo in mi žugalo. Čez cesto je nekaj skočilo. Obstal sem kot ohromel. Tisti trenutek so koraki za menoj utihnili in čakal sem, kdaj me bo nekdo zgrabil. Nič. V mesečini sem zagledal zajca, ki se je pognal v temo kot je prišel. Nekoliko mi je odleglo. V frati za ovinkom, nad mostom, ki je prežal name, sem zagledal grob. Polno sveč je bilo na njem. Pod mostom je v trenutku, ko sem stopil nanj, nekdo zacvilil. Bučanje vode ni moglo ubiti cviljenja. Obstal sem. Vse tihò. Le voda je monotono žuborela. Korak za korakom sem se potuhnjen, gledajoč predse in kar najbolj oprežno pomikal čez most. Spet je zacvililo, toda samo za trenutek. Zadržal sem sapo in jo šele po dolgih trenutkih groze segreto spustil skozi nosnice. Spustil sem se v tek. Kovček je opletal po mojih nogah, kdaj pa kdaj sem se opotekel in se komaj obdržal na nogah.

V daljavi sem zagledal hišo. Nerazsvetljena je bila a pomirjujoča. Nekoč smo mi stanovali v njej. Čeprav je bilo v njej tesno in neudobno, sem si v tistem trenutku zaželel, da bi še vedno stanovali v njej. Dosegel sem jo in se oddahnil. Obrišal sem si čelo in šele sedaj opazil, da mi je vroče. „Še kvečjemu dober kilometer,“ sem pomislil in pomirjen odšel naprej po cesti, ki se je v mesečini ločevala od okolja kot bela vrv na črnem papirju. Jeza na tistega, ki bi me moral čakati na postaji, se je ohladila. Pogumno sem se ozrl nazaj, kot bi me nikoli ne bilo strah, kot bi nikoli ne slišal za seboj korakov.

V senci na cesto sklonjenega drevesa

sem zagledal človeško postavo. „Kam pa tako drviš?“ me je vprašal mož in v njem sem spoznal soseda, ki je počival. Star je že bil in komaj so ga nesle noge. „Pozdravil bi že lahko, če greš mimo,“ me je pokaral in nikakor ni mogel skriti, da ve za moj strah. „Dober večer,“ sem odgovoril in se na tihem sramoval. „In nasvidenje, pa upajmo, da ne ponoči.“ Zavil sem na novo zorano pot proti domu. Domača hiša se mi je zdela kot razsvetljen grad sredi brega. Potrkal sem in počakal.

„Ja! Naprej!“ se je oglasil nekdo, pa ga nisem spoznal po glasu. Nalašč nisem vstopil in slišal sem, kako je mati vprašala: „A ni nekdo trkal?“

„Ah, kje pa,“ je dejal oče ob žvenketu zabašajočih žlic. „Se ti sanja?“

Še sem potrkal, tokrat močneje.

„Pa genau, da nekdo trka.“ Slišal sem, kako so otroci odložili žlice. Občutil sem, da jih je strah, odprl pa nisem.

„Pojdi pogledat, kdo se norčuje!“ je oče velel najstarejšemu.

„Zakaj pa jaz?“ se je ta branil.

Še tretjič sem potrkal. Napetost v kuhinji je rastle in dopadlo se mi je. Počasi sem pritisnil na kljuko, potem pa mahoma odprl vrata.

„Dober večer, strahopetneži.“

Nisem jim črnil niti besedice, kako me je bilo strah, toda že sama ura me je izdala. Oče je pogledal nanjo in se skoraj nevidno nasmehnil. Nenavadno hitro sem prehodil tistih pet kilometrov. Komaj pol ure sem potreboval. Meni pa se je zdelo, da bi se moralo že sčitati.

To je bilo nekako pred štirinajstimi leti. Sedaj se vozim mimo tistih hiš, razpadlih bajt, ki jih je vedno več, mimo mlinov in elektrarn, ki so že zdavnaj razpadli, ker so izgubili svoj namen in mimo križev, ki spominjajo na ljudi, ki so se ponesrečili

na tej cesti in ob katerih vedno bolj porredko svetijo luči skozi rdečkast, plastičen ovoj sveč, brez vsakršnega strahu. Skrivam se za močnimi žarnicami avtomobila. Pešci so postali na tej cesti redki, skoraj izumrli so. Tudi bela cesta je na več mestih že razširjena in asfaltirana in je postala last dežele. Tisti prijazni možicelj je bil premeščen v drugo dolino, kjer se še vedno vztrajno bori s cestnimi jamami, z vodo in dežjem.

Pred nedavnim pa se mi je sredi poti pokvaril avto. Tako lepo prigovarjanje kot tudi grožnje in zmerjanje ga niso spravili naprej. Z ženo sva izstopila in se peš odpravila naprej. Pripovedoval sem ji, kako me je bilo nekoč strah. Prijela me je za roko, se stisnila k meni in rekla: „Ne govori o tem, mene je strah.“

Šla sva mimo tistega mesta, kjer je takrat svetila rdečkasta luč, ki me je tako prestrašila.

„Vesel človek je bil, kajne?“ sem dejal.

„Kdo?“

„Janez, ki se je tukaj ponesrečil. Právijo, da je še precej časa živel in da se je samo zadušil, ker menda ni imel večjih poškodb. Traktor se je zvalil nanj in ga pokopal pod seboj. Kdo bi si mislil, da se kaj takšnega more zgoditi na tem nenevarnem kraju. Saj to sploh ni strmina.“

Nekje v bližini je zaskovikala sova. Daleč se je razlegal njen ostri glas. Mrzlo me je spreletelo po hrbtu in pomislil sem na starčka, ki mi je nekoč dejal, da sovino skovikanje nič dobrega ne pomeni. Právijo, da bo umrl človek, ki ga predobro poznamo in nam je blizu... „pa vendar ne ti“ sem kriknil, ko sem v megleni svetlobi zagledal njegov obraz.

Žena se me je še bolj trdo oprijela in prav mi je bilo...

Jože Blajs

Babica

(Naslov izvirnika: „GRANDMOTHER“)
Iz angleščine prevedel
IVAN DOLENC, Kanada

Bradati voznik je iznenada pretrgal pesem, ki si jo je mrmral sam zase. Hripavo je tlesnil z jezikom nad štor-kljajočima voloma, ko pa je lojtrski voz zaškripal in se ustavil na vrhu klanca, si je potisnil klobuk daleč nazaj na svoji kuštravi glavi in zaklical: „Sodražica!“

Moja mati in teta Meri sta bili spet doma. Po petnajstih letih Amerike sta se vrnili v svoj rojstni kraj.

Tam pod nami je ležala na robu planjave, trgajoče se iz gričevja, majhna vasica Sodražica, ki smo jo prišli gledat iz tolikšne daljave. Stiskala se je tiho med dvema potokoma, ki sta pritekala od nekod visoko v hribih. Volar je neprijazno zabrundal izpod svoje brade: „Menda ni kdove kako velika za vas Amerikance“.

Oči moje matere so se prilepile na majčkeno zidano hišo, ki se je stiskala ob breg, nedaleč od cerkve. Rekla ni besede, samo tiho je zajokala, ko jo je teta Meri prišla za roko.

Voznik je še nekaj zamrmral, nato je spet zarohnel nad voloma, da sta se puhaje in nevoljno nagnila naprej in jima je slina privrela iz žrela. Voz, na katerem smo se vozili ves dan do tega oddaljenega kotička Slovenije, je zdaj skoraj sam od sebe stekel proti zelenim poljem, tako lepo razporejenim na ravnici, da so se zdela kakor spojena s šivi.

Ko smo dospeli do cerkve, je voznik odkril svojo kuštravo glavo in se prekrizal s palcem desne roke. Moja mati in teta Meri sta se prekrizali na enak način, medtem pa sem jaz držal svojega brata Joeya, da ni padel z lojtrnika. Vola sta se okorno pomikala dalje, dokler ju ni voznik ustavil pred maičkeno zidano hišo, ki smo jo bili malo prej zagledali s klanca.

Tiho smo čakali.

Na pragu se je prikazala visoka že-

na. Stala je tam in se ni ganila, ko je srepela v nas, le oči si je zaščitila z rokami pred poznim soncem.

Teta Meri in moja mati sta splezali z voza na tla in odhiteli k molčeči ženi. S pritajenim krikom ju je prepoznala. Kmalu so jokale vse tri.

Voznik je dvignil Joeya in mene z voza. Ko sva pristala na tleh, naju je sloka žena, ki je bila najina teta Neža, globoko zakopala v svoj objem, potem pa naju z nežnimi, tihimi besedami zapeljala v hišo. Moja mati in teta Meri sta ji sledili zadnji; nenadoma sta se zdeli preplašeni.

V notranjosti hiše je bilo mračno in tiho med zazidanimi stenami. Moja mati se je zagledala v drugi konec sobe. Počasi smo se napotili tja, proti drobni starki, ki je sključena sedela na stolu. Njene roke so tako mirno počivale na krilu, ko da bi bile položene tja že pred davnim časom.

Moja mati in teta Meri sta padli na kolena pred to majceno postavo, dvignili sta njene drobne roke in si ju pritiskali na usta. Z nagubanih vek se je utrgala velika in počasna solza; potočila se je po licih, ki so imele barvo suhega listja. Glava je trznila in se zamajala, in nato je naša majcena babica

V Ameriki rojeni in v Avstraliji preminuli Frank Mlakar (1913—1967) je pred tridesetimi leti zaslovel v angleškem svetu s svojim romanom-bestsellerjem „He, the Father“ (Oče). Kolikor nam je doslej znano, je objavil, prav tako v New Yorku, še dve črtici, ki tudi pripovedujeta o slovenskih izseljencih in njihovi povezavi s staro domovino prek velike luže. „Moj stric Polde“ nam govori o tem, kaj pomeni pisatelju Amerika, pričujoča črtica „Babica“ pa o nagibih, ki so dali našim ljudem v svetu vzdržati pri težkem delu za tujce. V slovenščini se predstavlja Mlakar letos prvič; poglavje iz njegovega romana je objavila v Slovenskem koledarju Slovenske izseljenske matice Jerneja Petrič.

I. D.

znova in znova ponovila: „Moji mali deklici! Moji mali deklici!“

„Mamika! Mamika!“ sta zajokali moja mati in teta Meri.

Ko je babica zagledala Joeya in mene, je dvignila svoji štrenasti roki proti nama.

„Mala Amerikanca!“ Dvignila se je s stola. Takoj sem opazil, da babica ni večja od mene, jaz pa sem bil takrat star komaj devet let. Moje oči so bile v enaki višini z njenimi. Nekaj se je zganilo v meni in malo je manjkalo, da še sam nisem zajokal. Kako zelo stara je bila! Koža v kotičkih njenih ust in oči je bila vsa zgrbančena v zavoje gub. Še nikoli prej nisem videl tako stare ženice!

Moja mati ji je pomagala nazaj na stol in kmalu so vse štiri govorile nadenkrat. Babica in teta Neža sta hoteli zvedeti prav vse, kar se je bilo zgodilo s sestrama od takrat, ko sta odšli zdoma pred davnimi leti. Moje oči so se pasle po sobi, objemale so okraske na polici, ki je pokrivala najbolj oddaljeno steno, in veliko peč v kotu. Muha je brenčala pod nizkim stropom; gledal sem, kako se zaletava v šipe majhnega okna v zidu.

„Meri in jaz sva prišli iz Amerike, da ti kupiva to hišo, mamika,“ je rekla

moja mati. „To sva hoteli storiti že zdavnaj prej, vendar najina moža včasih nista nič zaslužila, potem pa so prišli še otroci. Zdaj bo tvoja, takoj ko mladi Pogorelec prepiše listine na tebe. Dopisovali sva si z njim.“

Babica je sprva mirno obsedela. Potem so se ji začele tresti ustnice. Nemóčno se je obračala od ene žene k drugi, in ker sem ji bil menda najbližji, je segla proti meni in me potegnila k sebi. Njen upadli obraz in štrenasti lasje so padli na moja ramena.

Ko je naposled spet dvignila glavo, ji je ta kinknila. Ni je mogla mirno zadržati. „Nikoli prej nismo lastovali zemlje,“ je zašepetala; potlej pa si je skorajda zapela: „Naša zemlja! Umrli bom na svoji zemlji!“

Razburjenje je bilo preveliko zanjo, zato se je teti Neži zdelo, da jo mora odvesti za roko do njene postelje. Tam je babica dolgo molila, in ko je končala, je njen obraz tako zelo žarel od sreče, da sta moja mati in teta Meri spet glasno zajokali.

Tisto prvo noč v Sloveniji sem pre-spal na veliki peči v kotu, ki je zavzemala skoraj celo četrtino sobe. Moja mati mi je postlala ležišče in mi vmes razkazala drobne svetnike in živali, ki jih je bila izrezljala za na steno kot

Jubilej
SPD Borovlje

majhno dekletce. Pogledal sem jo z novim začudenjem, saj nisem mogel verjeti, da je zmožna takšne umetnosti.

Naslednje jutro sem se prebudil, ko sem občutil, da me nekdo pokriva. Bila je babica. Vzpela se je bila na klop, ki je zakrivala dve stranici peči.

Strmela je kvišku k meni in mi šepnila: „Ali hočeš iti z menoj v cerkev?“ Vedel sem, da je še rano. V sobi je ždela modrikasta svetloba. Zahihitala se je, ko sem ji zaspano prikimal z glavo, potem mi je pomagala, da sem se umil in oblekel. Iz hiše sva se ukradla po prstih.

Zunaj na cesti je bilo že vse polno moških, žensk in otrok. Žene so bile oblečene v črno kakor babica, in njihove nevidne noge so se pregibale pod dolgimi, preprostimi krili. Moški so nosili vsakodnevno delovno obleko — po maši bodo odšli delat na svoja polja. Bosi otroci so povsod skakljali okrog naju, buljili so radovedno vame, dokler jih ni babica z nogo spodila stran.

V cerkvi je bilo slišati nenehno mrmanje, kot da bi se vsi istočasno šepetaje pogovarjali s svojimi najbližjimi sosedi. Toda glave so bile vse globoko sklonjene. Ženske so s palcem in kazalcem prebirale jagodo za jagodo na svojih rožnih vencih. Duhovnika še ni bilo. Cerkev je bila videti skromna, skoraj pusta; samo nekaj izrezljanih kipcev in rož je bilo na oltarju in nekaj slik na stenah. Sedeži so bili gladko oguljeni. Novi prišleki se niso dolgo ogledovali za sedežem, kar mimogrede so posedli na svojih mestih, ko da bi bila njihova že od otroštva.

Enkrat se me je babica dotaknila z roko, jaz pa sem ji odgovoril s smehljajem. Skoraj bi pozabil, da sem v cerkvi.

Nekje je pozvonil zvonček in pred oltar je prišel duhovnik. Babica se je dvignila na noge, z ostalimi farani vred, potem pa je ostala na kolenih do konca maše. Moral sem ji pomagati vstati, ko je prišel čas odhoda.

Domov sva stopala počasi. Babica je bila strašno utrujena.

Ko naju je zagledala teta Neža, nama je pritekla po cesti naproti in takoj začela oštevati babico. Babica jo je samo gledala in se lokavo muzala. Hudo nevoljna naju je teta Neža potegnili za seboj v hišo.

Vse jutro je bila babica nemirna in ni mogla sedeti pri miru. Ko je bila naprošena, da bi legla, je to odklonila. Njene oči so sijale in spet se je hihitala vase.

Ko pa se je popoldan začel iztekati, je pokazala neučakanost in je jezno udarila s svojo palico po podu: „Dajte, dajte,“ je končno spregovorila; „kdaj pride mladi Pogorelec, da podpiše papirje?“

„Mamika, papirje je treba pripraviti,“ je pojasnila moja mati. „Nakup zemlje je resna stvar, potrebnih je vse polno papirjev. Pogorelec pride najbrž še noč.“

Babica je bila razočarana. „Prav gotovo je župan vtaknil svoj nos v to zadevo, ker voha ameriški denar,“ je rekla, tresoč se od jeze in nestrpnosti. Nenadoma se je dvignila s svojega stola in mi rekla: „Pridi, sinček, ogledala si bova to našo zemljo.“

Moja mati jo je skušala pregovoriti, a je babica ni poslušala. Položila je svojo roko na moja ramena in tako sva, vtem ko je moja mati še vedno brezmočno ugovarjala, stopila na plano.

Grič za nama se je spuščal do kraja, kjer sva zdaj stala. Tu se je poglobil, da je bil kot široka ploščad, potem je zopet zdrknil v nižino. Babičina zemlja je bila skoraj vsa na tej ploščadi.

Njene oči so se zapičile v skupino dreves blizu naju; veje so bile trmoglavopognjene, kjer koli jih je tolkel veter. „Tamle“, je pokazala, „stopiva tja.“ In povedla me je prek ceste, ki je ločila hišo od sadovnjaka. Pogledal sem kvišku iznad sebe in se zagledal v upognjene veje, polne sliv. Takoj sem

se pogнал za eno in jo v hipu stlačil v usta.

„Uh!“ Izpljunil sem slivo, da je priletela na zemljo kot krogla... „Grenka je,“ je mirno pojasnila babica. „Vedno so takšne“. Pobralla je drugo slivo, ki je bila sama padla na zemljo, in jo drgnila v svoji roki, dokler se ni svetila kot dragulj, in njene oči so se smehljale od sreče. Vtaknila jo je v žep svojega predpasnika in pobralla drugo. Ko je to natančneje preiskala, je nevoljno kriknila. Njene roke so stiskale sad, dokler se ni razpočil. V njem se je skrival bled, zvijajoči se črv. Babica ga je neusmiljeno zmendrala med svojimi prsti in jezno ozmerjala drevo nad seboj.

Potem se je naslonila na moja rame in me tako vodila prek majčkene krpe zemlje, ki ni bila dosti večja od našega domačega dvorišča v Clevelandu, Ohio. Ko sem z njo ujel korak, sem imel za trenutek čuden občutek, da hodi divja drug skozi drugega. Bil sem prav tako zasopel kot ona. Skupaj sva nizko počenila in jela riti po mehki, črni zemlji. Babica jo je valjala med svojimi prsti. „Zdaj bo pripadala tistemu, ki jo

je obdeloval,“ je rekla. „Prvič, kar pomnim, bo last tistega, ki je delal na njej.“

Sedeč na svojih petah sem ji pogledal v oči. Babica mi je dala vedeti, kako močno ji je do tega, da bi jaz razumel, kaj čuti, pa čeprav sem Amerikanec in nikoli ne bom živel na tej zemlji. Ko sva vstala, me je prosila, naj še malo počivava. Obraz ji je pobledel in roki sta se ji tresli.

Končno me je le potegnila za roko. „Pridi, vrniva se.“ Bila je sila utrujena. Hodila sva mimo slivovih drev in se obrnila proti hiši. Nenadoma je babico streslo po vsem životu. Zahriplo je kriknila, se zamajala in omahnila na mojo stran. Za hip se je prikazal na njenem obrazu strah, ki ga je pa brž pregnala bolečina. Zaprla je oči in zastokala.

Zakričal sem, kolikor sem mogel glasno. Teta Meri in moja mati sta pritekli do naju.

„Oh, mamika!“ je vzdihnila moja mati. „Vedela sem, da ne bi smela oditi ven.“ S teto Meri sta jo dvignili v naročje in jo odnesli prek ceste in v hišo. Teta Neža je najprej predirno kriknila, nato je stekla po vaškega zdravnika.

Igro o izgubljenem sinu so zaigrali igralci SPD „Drabosnjak“ na Kostanjah

Sestri sta pripravili babico za v posteljo. Umili sta ji obraz in ji drgnili roke. Ležala je negibno, brez barve v licih. Ko se je teta Neža vrnila z zdravnikom, sem nestrpnost čakal pred babičino izbo. Ugibal sem, kaj se neki dogaja v skrivnostni tišini za vrati, in pekla me je vest, ker sem babici dovolil, da je tako dolgo ostala zunaj.

Naposled je prišla iz izbe moja mati. Srečal sem se z njenim pogledom.

„Babica bo umrla!“ sem zakričal.

Brž ko se je zdravnik poslovil, sem odhitel v babičino izbo. Babica je negibno ležala na veliki, široki postelji. Njeno majhno telo je bilo tako plosko, da se je na rjuhi komaj poznalo. Slabotno se mi je nasmehnila.

Potem se je teta Neža prikazala med vrati in nama pokimala. Za njo je stal župnijski duhovnik, resen mlad mož, ki je držal v roki okrogel, črn klobuk. Babičine oči so se široko odprle, ko so ga zagledale, vendar mu je vseeno dovolila, da je vstopil. Tiho smo zapustili izbo.

Mladi Pogorelec, lastnik zemlje, ki smo jo nameravali kupiti za babico, je sedel na klopi ob peči in čakal, s klobukom na kolenih in s svežnjem uradno oblikovanih papirjev v roki. Moja mati mu je zašepetala, naj se vrne naslednji dan, in potem je odšel.

Pozneje ta večer sem stopil k babici. Prikimala mi je, da naj pridem bliže k njej. Njen glas je bil zelo šibak in moral sem se skloniti tesno k njej, da sem jo lahko razumel.

„Ali je bil mladi Pogorelec tukaj?“ je koprneče vprašala.

Molče sem ji prikimal in povedal, da mu je bilo rečeno, naj pride spet jutri. Babičine oči so se utrujeno zaprle.

Drugo jutro je komaj pokusila kašo, ki ji jo je bila skuhala teta Neža. Z vzdihom je odložila žlico in z očmi poiskala mojo mater.

„Tončka, si uredila tisto stvar s Pogorelcem?“

Moja mati se ji je prisiljeno nasmeh-

nila. „Saj, saj, mamika,“ je odgovorila; „zdaj se ne smeš skrbeti zaradi tega.“ Pobožala je babičino roko in zapustila izbo, ne da bi rekla še kaj več.

Babičine oči so se plašno zapičile vame. Kaj naj to pomeni? Na pol se je privzdignila na postelji, nato je takoj omahnila nazaj na blazino. Stopil sem za materjo. Skril sem se v kot so-be. Vse tri sestre so se tako živo pogovarjale, da niso opazile mojega prihoda.

Njihovi glasovi so postajali vse glasnejši. Kaj jim je storiti? Zdaj, ko so babici štete ure? Prej so ji bile pripravljene kupiti hišo, pa čeprav so vedele, da ne bo v njej preživela več kot leto dni ali kaj takega; to se jim je zdelo vredno storiti — za njeno srečo. Zdaj pa, ko se zdi... Nakup hiše in zemlje ni bila enostavna stvar.

Teta Neža je vse skupaj še bolj zapletla s svojo izjavo, češ da če moja mati in teta Meri tudi kupita hišo, je ona noče zase po babičini smrti. Hotela je priti za nami v Ameriko.

Sestre so zakrilele z rokami in vzdihnile v zboru.

Zapustil sem svoje skrivališče v kotu in se postavil pred nje.

„Obljubile ste ji,“ sem rekel.

Moja mati je ostrmela.

Zasukal sem se na petah, odhitel nazaj v babičino izbo in položil glavo na njeno blazino. Babica je segla po moji roki. Ko sem dvignil glavo in ji pogledal v oči, me je razumela.

„Morda pa ni bilo usojeno,“ je pripomnila.

„Zgodilo se bo, babica!“ sem ji silovito šepnil. „Obljubile so, in midva jih bova prisilila, da obdržijo svojo besedo. Obljubile so, da boš umrla na svoji zemlji!“

Začutil sem, da je njena roka odrevenela v moji. „Obljubile so,“ je potrdila. Za hip se je zamislila, potem se mi je zvito nasmehnila in me pogladila po roki.

Tretji dan so se babičine ustnice

umaknile z brezzobih dlesen, njene roke pa niso imele več moči, da bi se same dvignile. Njeno shirano in zmučeno telo se je skrčilo pred našimi očmi v voz, da bi se trmoglavo obranilo bolečine. Moja mati in njeni sestri so ji nenehno stregle. Silili so jo, naj je, in potem je jedla; njih pogledi pa so se izogibali njenih oči, ki so zdaj nekam čudno žarele.

Ta čas sem že vedel, za kaj se je bila babica odločila.

Mladi Pogorelec je spet prišel in znova odšel.

Duhovnik je bil dolgo z babico, ona pa se ni veliko zmenila za njega. Slišali smo njegov glas skozi zaprta vrata, bil je nizek in proseč; sledil je njegov dolg vzdihljaj, potem je zapustil hišo, s svojim okroglim, črnim klobukom globoko poveznjenim na čelo.

Zdravnik je postal neprijazen v svojem obnašanju, ko je znova in znova obiskal babico; s prsti je živčno trgal po svoji bradi.

Četrti dan je Pogorelec izjavil, da se ne bo več vrnil.

Tri žene so šušljale in šušljale. Ljubi bog v nebesih — kaj je tu storiti? Moja mati in teta Meri sta se spomnili svojih žrtev v Ameriki, da sta prihranili denar za nakup zemlje in hiše. Ali naj gre zdaj ves v izgubo, ta težko prigranjeni denar?

Napeto sta opazovali babico.

Njo pa je spet trgala bolečina in je glasno stokala, njene ustnice pa so se vseeno ključevalno sklenile nad dlesnimi. Lica ji je zalila rahla rdečica. Zdravnik ni mogel razumeti, kaj se je bilo zgodilo z njo ali kaj ji še brani umreti.

„Mir, mir,“ je svetoval duhovnik in s prsti zatiskal veke nad njenimi očmi. Čez čas pa je prste umaknil in se zdrznil, ko se je srečal z babičinim ostrim in odločnim pogledom. Povesil je ramena in odšel iz izbe, kot bi hotel reči: „Kakšna sramota!“

Moja mati in njeni sestri so molile

dolge ure v cerkvi in se spraševale, kaj naj storijo.

Peti dan, po odhodu zdravnika, ki je na vratih samo nekaj zamomljal, sem stekel v babičino izbo in jo zalotil, da krčevito joka.

Zgrabila me je za roko in nato sva jokala skupaj.

Potem sem naenkrat planil v drugo sobo.

„Kupite hišo in dajte babici umreti!“ sem zatulil.

Tri sestre so sedele v krogu; niso se ozrle vame, ki sem stal pred njimi.

Moja mati me je skušala potegniti v svoj objem, jaz pa sem se je otesel.

„Sinček,“ se je izgovorila in mi položila na roko nekaj uradno zloženih papirjev. „Babica je zdaj lastnica hiše in zemlje.“

Teta Neža me je prosila, da bi odnesel lastniške papirje k babici.

Ona pa je očitno že pričakovala to novico. Ustnice so se ji privzdignile v rahel smehljaj. Besede so kar lile iz mene in zdelo se je, da me posluša. Položil sem njeno roko na papirje in zapustil izbo.

Tisti večer se je duhovnik spet povrnil. Prižgal je sveče okrog njene postelje in dolgo časa molil.

Zjutraj je babica umrla. Njeno truplo so položili v borovo rakev, ki jo je bil vaški tesar izdelal zanjo. Ob njeno stran so položili blagoslovljeno vodo, v majhni posodi, kjer je bila tudi palmova vejica. Potem so dva dni vaščani Sodražice prihajali molit in kropit.

Prvi obredni dan sem odhitel sam v babičin sadovnjak s slivovimi drevesi in skrbno izbral eno slivo; in pozno tisti večer, ko me nihče ni videl, sem se ukradel v babičino izbo in skril slivo pod njenim truplom, še prej pa sem sad dolgo drgnil v svojih rokah, da je bil goreče škrlatne barve.

Frank Mlakar

Karavanški tihotapci

Z nastankom državne meje na Karavankah po prvi svetovni vojni se je začelo razvijati tihotapstvo. Gospodarska kriza v tridesetih letih je to po zakonu prepovedano dejavnost le še pospeševala. Nešteto tihotapskih poti je bilo v Karavankah, tudi takih za zimske prehode. V zahodni Košuti je ena teh zimskih poti vodila preko Žerjavove planine, planine Korošice in naprej čez skalnati greben Macesna proti Matizovcu pod Kofcami. Poletnih prehodov je bilo seveda precej več. Znana tihotapska pot je šla skozi Meli, to je pod vzhodno steno Tolste Košute in naprej čez Dolgo njivo. Prav tako znana pot je držala čez Škrbino, to je nekako v sredini deset kilometrov dolge skalnate verige Košute. Ali čez sedlo Baba, ki leži med Hudim turnom in Košutico, naprej v smeri Podljubelj ali kar levo čez Hudi turen.

V obmejnih krajih skoraj ni bilo hiše, pri kateri se vsaj en član ne bi bavil s tihotapstvom. Ponavadi so to združili z divjim lovom. Da so hišne preiskave bile na dnevnem redu, je razumljivo — če že ni šlo za tihotapstvo, pa je bil gotovo vmes divji lov. Grofovi lovski čuvaji in cariniki so kuhali cd jeze, ko so zasledovali pretkane grešnike, v večini primerov brez uspeha.

Pretežni del ljudi v teh krajih je na ta način preskrboval številčno močne družine. Iz sosednje Jugoslavije so tovorili moko, slanino, kavo, čaj in obutev. Med tihotapci so bili tudi taki, ki so se s temi posli bavili poklicno in so služili težke denarje. V Jugoslavijo so nosili saharin in naboje za pištole. Po potrebi so tihotapski poglavarji najeli celo nosače in jih prav dobro plačali. Med temi „gazdami“ pa je prihajalo do trenj zaradi konkurence in tudi do medsebojnih obračunavanj.

Do takega obračuna je prišlo tudi med Jožem in Matevžem. Oba sta bila kmečka sinova, prava hrusta, a precej skregana z delom. Samo tu in tam sta malo podrvarila, to pa je bilo tudi že vse. Kot strokovnjaka za tihotapstvo in divji lov pa sta bila pri oblasteh zapisana v črnih bukvah, vendar jima do živega ni bilo mogoče priti.

Matevž, močan in na videz neustrašen, je bil v resnici šleva in je na debelo jezikoval, da mu je večkrat bilo v škodo. Pretepal se je rad, a vedno le s slabšim, kjer je že vnaprej vedel, da bo zmagal. Korajžen pa je bil v skalomu — to mu je bilo treba priznati — in je neštetokrat preplezal prepadno severno ostenje Košute, če se mu shojena pot zaradi graničarjev ni zdela dosti varna. Zanj nobena pot ni bila pretežka in predolga. Drugače pa je bil precej primitiven in neotesan.

Joža je bil pravi hrust, odločen in zabit. Z delom je bil zmeraj navzkriž, brezhiben pa je bil v tihotapstvu, divjem lovu in vlomu. Njegov mrki pogled je dal vsakomur slutiti, da bo podivjal že za vsako malenkost. Tako je bil vsakdo vesel, da z njim ni imel kakega opravka.

Na videz sta se Matevž in Joža kar dobro razumela, na skrivaj pa sta drug drugega sovražila. Ko so po vlomu v neko banko Joža zaprli, mu je Matevž to iz srca privoščil, češ, bo vsaj za nekaj časa mir pred tekmečem. Vendar je bilo veselja kmalu konec, kajti Joža jo je popihal iz zapora in izginil neznanokam. Matevž pa je hodil po starih poteh, prenašal tovore saharina in večal svoj kapital.

Kot hudič hoče, sta se neke noči znašla na isti poti in jo potem skupaj nadaljevala. Klepetavi Matevž pa o tem srečanju seveda ni mogel molčati,

glasno je mislil, preglasno. Joža je videl, da mu preti nevarnost, da ga na vsem lepem zagrabijo, ker to teslo ne more držati gobca. Začel je kovati načrte, kako bi tega tepca spravil s poti. Na kaj hujšega v začetku sicer ni mislil, le pošteno ga bo treba prestrašiti, pa bo mir. Vendar je načrt kmalu zavrgel, saj to bi bilo tveganje: kaj pa, če Matevž to obesi na veliki zvon in bo zadeva še bolj kočljiva. Prišel je do zaključka, da bo najbolje, če ga pošlje pod rušo.

Nekega večera vzame seboj svojega pajdaša in šla sta vasedo. Dobro mu je bilo znano, da se bo Matevž vračal po tej poti. Stisnjena za ruševim grmom čakata svojo žrtev. V Joževi roki je nabit revolver, s pogledom napadalne kače preži na pot. V notranjosti ga nekaj

tišči in mu venomer šepeče: Ne postani morilec! V tem pa se zaslišijo rahli koraki in trkljanje kamenja po melišču; bliža se postava, zelo nerazločna je v poznem mraku. Ne postani morilec! ga svari notranji glas, vendar Joža besen stisne zobe: Danes ali nikoli! — in pritisne na petelina. Kovinski zvok — in naboj zataji. Iz teme zarjove skoraj nečloveški glas:

„Ne streljaj, jaz nikomur nočem nič žalega, vračam se z božje poti!“ Bil je namreč pobožen možakar Tomaž, ki se je pozno vračal z Brezij domov.

Mrzel pot obide Joža. Dobro, da ni počilo, padel bi bil nedolžni. Kaj pa bi bilo, če bi bil to Matevž? Na ta prokleti revolver se ne moreš zanesti! Treba bo nekaj drugega ukreniti, pravi svojemu pajdašu. Tukaj se bova usedla in

Na oknu glej obrazek bled

Na oknu glej obrazek bled,
na licih grenkih solzic sled.
Zakaj pa dekle komaj
dvajsetih let,
tak žalostno gledaš v svet?

Odšel je v hribe dragi moj,
s fašisti bije težek boj;
mogoče je v krvi obležal
nocoj,
ko branil je narod svoj.

Preženi slutnje iz srca,
ne delaj sama si gorja,
ne boj se, da fant se ne
vrne z gora,
ne toči nikar solza!

Dekle, saj ni več daleč dan,
ko bo pregnan s sveta tiran.
Povrne iz boja se tvoj
partizan,
junak vsemu svetu znan.

Mitja Ribičič

Valentin Oman: KOMPOZICIJA

čakala, dokler ne pride. Izgledalo bo kakor bi počivala in potem bomo skupaj nadaljevali pot. Ti boš hodil pred njim, jaz pa bom zadnji. Šli bomo po tisti poti skozi grmovje, kjer sva pustila kramp. Ko ga bom podrl na tla, priskoči takoj na pomoč, streljal ne bom, ker se na revolver ne moreš zanesti.

Tako sta sedeč ob stezi čakala dolgo časa. Ko se jima po stezi prav previdno bliža postava, Joža posveti z žepno baterijo.

„Pozdravljen, Matevž!“ spregovori Joža. „Sva že mislila, da gre financar.“

Matevž, ves trd od strahu, stopi bliže, spozna Joža in njegovega pajdaša.

„Pozdravljena! Kam pa vidva?“

„Domov se vračava, pa sva se malo odpočila. Hodili bomo skupaj, saj imamo skupno pot, kajne?“

„Seveda, seveda,“ pritrdi Matevž nekam preplašeno.

Potem se je pomikala ta čudna trojica skozi temni samotni gozd. Matevža je nekaj stiskalo pri srcu. V spremstvu te družčine je imel občutek, kakor bi hodil v samotni grobnici. Hodili so počasi kot za pogrebom, nobeden ni črhniti niti besede. Matevžu je šlo hladno po hrbtu in imelo ga je, da bi z enim samim skokom izginil v temi. Ni pa hotel biti strahopetec. Joža je hodil tesno za njim kot potepuški pes za onemoglo srno.

Bližali so se usodnemu kraju. V Jožu se je spet oglasilo: Ne ubijaj, saj človek ni muha! Danes ali nikoli! Dve močni taci kot klešče zgrabita Matevža za grlo in ga potegneta na tla. Tisoč zvezd mu zapleše pred očmi, kot ranjen medved se začne otepati napadalca. Praska, grize in brca. Ko pa se vrže nanj še Jožev pajdaš, Matevž spozna, da je zanj vse izgubljeno. Zarjul bi, ko bi vsaj prišel do sape, pa kaj bi pomagalo, saj ure daleč ni žive duše. Moči mu popuščajo, samo za trenutke še pride k zavesti. Napadalec ga trdo drži okoli

vratu. Šele ko se Matevževo telo popolnoma umiri, ga izpusti. S tem je bil tekmeč za vedno odstranjen. Potegnila sta ga v bližnjo goščavo. Pajdaš stopi po kramp, ki sta ga imela že pripravljene v ta namen. Ob svetlobi žepne svetilke naglo naredita plitvo jamo in vržeta vanjo mrtvega Matevža. Lepo zravната grob in ga obložita z rušo, navrh še nekaj suhljadi — in zaključena je bila Matevževa kariera. Kar se je dalo hitro sta morilca zapustila kraj zločina in odhitela vsak na svojo stran.

Minilo je že nekaj dni, Matevž pa se še ni vrnil. Domači so si začeli delati skrbi, če z njim morda ni kaj narobe. Začelo se je povpraševanje in iskanje, a oboje je bilo brez uspeha. Ljudje so ugibali, kam neki bi mogel izginiti Matevž. Samo nekateri, ki so poznali razmere, so šušljali stvari, ki so bile prav blizu resnici. Glasno pa se seveda nihče ni upal kaj črhniti — saj se ne ve, kakšne bi bile posledice.

Bližali so se slabi časi, druga svetovna vojna je bila takorekoč že pred vrati. Bilo je dosti vsakdanjih skrbi in tako je zadeva počasi prišla v pozabo. Vendar pa morilca od takrat nista imela več mirnega trenutka. V spanju je okrog njiju stalno lažil mrtvi Matevž, nosil poln nahrbtnik saharina in ju obtoževal storjenega zločina. Postala sta še bolj zoprna kakor sta že bila. Začela se je vojna in konec je bilo tihotapstva. Joža je preresetal rafal nemške brzostrelke in ga odrešil bednega življenja. Njegov pajdaš se je prebijal skozi vojno viхро in že skoraj pozabil na tisto usodno noč.

Po končani vojni, ko so se stvari spet uredile, je bila v tistem kraju najdena človeška lobanja. Ko je bilo strokovno ugotovljeno, da izvira iz predvojnega časa, se je spet začelo marsikaj šušljati ...

Franč Kropivnik

Umrl je Jozef Miklavčič

starosta slovenskih planincev na Koroškem

„V črno sem žalost zakopan, pa se ozrem v gorenjsko stran, in glej — planine so visoke kakor prej“. S temi besedami se je v najtežjem času zgodovine Slovencev tolažil veliki slovenski pesnik Oton Župančič nad strašnim časom, ki ga je povzročil fašizem Slovincem in celi Evropi.

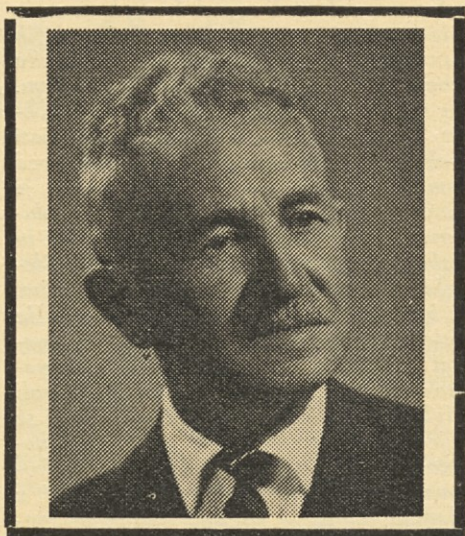
Podobno smo se ob težki izgubi Jozeja Miklavčiča, staroste slovenskih planincev na Koroškem, gospodarja prve slovenske zamejske planinske postojanke in podpredsednika Slovenskega planinskega društva Celovec, tolažil tudi mi slovenski planinci na Koroškem.

Zgubili smo človeka, ki ga ni mogoče nadomestiti, človeka, ki je v zadnjih dveh desetletjih izgoreval v ognju planinske dejavnosti. Planine in gore, ki jih je pokojni Jozef tako rad obiskoval in jim posvečal toliko pažnje, nas danes povezujejo preko mrtvega tovariša, ki počiva na šentjakobskem pokopališču.

Kar verjeti ne moremo, da Jozeja ni več, da je konec naših planinskih doživetij, številnih planinskih srečanj, delovnih akcij in vsega tistega, kar je v zvezi s planinstvom. Njegove zadnje besede — bile so tako tihe, da sem jih še komaj dovel — so bile: „Kaj pa je na Bleščeči novega?“ S tem je dovolj jasno povedano, da je bil v svojem smrtnem boju v mislih na Bleščeči planini pod Jeko, kjer stoji planinska postojanka „Koča nad Arihovo pečjo“, katere gospodar je bil z dušo in telesom.

Luč sveta je Jozef Miklavčič zagledal pri Oriču v Gorinčicah pri Šentjakobu v Rožu. Kot šolarja ljudske šole v Šentpetru pri Šentjakobu ga je za planine navdušil učitelj Bürger, doma iz Škofič. Le-ta je nekoč peljal svoje učence na izlet na Golico. Tam je Jozef prvič videl prelepe Julijske Alpe, ki so ga tako navdušile, da je začel hoditi v gore in jim ostal zvest do smrti. Ker je bil Jozef zelo nadarjen, so ga dali v gimnazijo. Po četrtem razredu pa se je šel učiti za črkostavca.

Leta 1913 je pristopil k tedanji slovenski planinski organizaciji, celovski podružnici Slovenskega planinskega društva

— predhodnici današnje slovenske planinske organizacije na Koroškem. Bil je poslednji izmed redkih članov naše predhodne planinske organizacije in zato tudi z velikim ponosom poudarjamo, da je bil rajni Jozef starosta slovenskih planincev, kar smatramo za najbolj časten naslov, ki ga je kdaj dosegel kak slovenski koroški planinec v 80 letih obstoja organiziranega slovenskega planinstva na Koroškem.

V mladih letih pa Jozef ni bil samo planinec, temveč tudi navdušen prosvetaš in združnik. V času Hitlerjeve strahovlade je moral tudi on z družino v pregnanstvo. Po vrnitvi iz izseljenštva se je z vsemi silami posvetil obnovi razdejane domačije in obnovi našega po nacistih uničenega narodnega doma.

Leta 1953 smo mladi slovenski planinci ustanovili oziroma obnovili slovensko planinsko organizacijo. Kmalu po ustanovitvi sem se povezal z Jozijem Miklavčičem. Postal je član obnovljene planinske organizacije in aktiven planinski organizator. Pri gradnji naše planinske postojanke pa je pokazal takešno aktivnost in skrb za novo kočo, da smo ga soglasno izvolili za gospodarja te prve slovenske zamejske planinske postojanke. Za njegovo požrtvovalnost pri gradnji koče in prizadevanje za slovensko planinstvo mu je Planinska zveza Slovenije podelila najvišje priznanje — zlato odličje.

Jozef pa ni bil samo odličen gospodar

koče, marveč tudi navdušen planinec, s katerim sva, po navadi v okviru naših planinskih izletov, prelezla veliko število vrhov. S 77 leti je bil zadnjič na Triglavu. Na vsak način je hotel še na Großglockner, vendar počasi so se začeli pojavljati znaki starosti in nazadnje še bolezni. Pred tremi leti — v zimi 1978-79 — ga je pljučnica zelo zdelala. Ko sem ga obiskoval, so mu večkrat prišle solze v oči in z obupanim glasom mi je potožil, da Bleščeče ne bo več videl. Stavil sem z njim, da bova še šla na Bleščečo. In res sva šla naslednjo pomlad v enem tednu kar dva-krat gor. Bil je zopet stari Jozej, poln načrtov za kočo, kako bi jo naredili še bolj privlačno. Na delovni akciji, zadnji, ki se je udeležil poleti 1979, je s svojim nečakom Tončijem podiral od snega poškodovane smreke in macesne in se šalil z mladino, ki ga je izredno ljubila in spoštovala. Takrat nihče ni mislil, da bo leto dni kasneje že počival na šentjakobskem pokopališču.

Kot je pod Triglavom kraljeval in gospodaril župnik Aljaž, tako podobno se je udeleževal pod našo Jeko Jozej Miklavčič. On je bil tisti, ki je markiral že zapuščena pota; on je bil tisti, ki je z 78 leti skupaj s Koflerjem Jozejem in Jožo Kunčičem speljal „plezalno“ pot od bivšega partizanskega bunkerja preko strmega pragu do vznožja Arihove peči. Ker je poznal svet pod Jeko kot svoj lastni žep, se je spomnil, da je bil pred več desetletji pod grebenom vzhodno od Komnice studenček, ki so ga domačini imenovali Vodica. Po tolikih letih je na nekdanji studenček spominjalo le še vlažno listje. Vendar neumorni Jozej je kopal in čistil tako dolgo tisto mesto, da je prišel do žile. Namestil je žleb in žejni planinci, ki so šli tam mimo, so hvaležno gasili svojo žejo. K studenčku je namestil tablici „Vodica“ in „Lebensquelle“. Ko sem ga vprašal, od kod ima to nemško ime, mi je povedal, da si ga je sam izmislil samo zato, da ne bi kdo odstranil oziroma uničil slovenskega napisa. Kmalu potem, ko smo spet enkrat prišli k naši „Vodici“, ni bilo več slovenskega napisa, ostal je samo še nemški „Lebensquelle“. Takrat mi je z žalostjo v srcu potožil: „Vidiš, kako sem bil nespameten, da sem še sam pomagal ponemčiti naše domače izvorno slovensko ime.“

Jozej Miklavčič je bil inteligenten in odločen mož. Ti dve lastnosti sta zelo koristno služili tudi našim narodnoobrambnim planinskim interesom in to zlasti takrat, ko so hoteli novi najemniki (iz Vrbe) pastirske koče na Rožci le-to „prekrstiti“ na Veldner Hütte in pozneje Bildsteinhütte. Na zborovanju pašniške zadruge Šentjakob, kamor je pripadala koča, je Jozej nastopil proti tej nameri. Citiral je dr. Julija Kugyja, svetovno znanega planinca in pisatelja, ki se je štel za Nemca, pa je v svojih delih vedno naglašal, da je treba izvirna (slovenska) gorska oziroma ledinska imena spoštovati in čuvati, da ne pridejo v pozabo (Kugyjeve opis Julijskih Alp še danes služi za podlago slovenskim znanstvenikom in turistom). Zbrana množica na zborovanju ga je nagradila z burnim aplavzom in tako Vrbljanom ni uspelo, da bi dosegli svoj namen.

Na Miklavčičevo pobudo smo tudi obnovili in markirali že zelo zapuščeno pot (začrtana v zemljevidih) z Bleščeče preko Sedlišča in Gračenice v Svatne. Na to akcijo smo bili zelo ponosni; v njej smo videli plemenito dejavnost v prid planincem in turistom. Popolnoma nasprotnega mnenja pa je bil lastnik gozda princ Liechtenstein: očitno pod vplivom sramotnega „tafelsturma“ je dal odstraniti vse kažipote in markacije. Jozej Miklavčič, ki se je dobro razumel s princem, je bil nad tem dejanjem tako užaljen, da ga ni več pogledal. Kolikokrat se je jezil nad princem in dejal: Če bi odstranil kažipote ob kakšni drugi priložnosti, mu niti ne bi zameril, ker vem, da bi rad imel v gmajni mir, da bi mu planinci ne plašili gamsov in druge divjadi; ker pa je to storil ravno ob času proslulega „tafelsturma“, mu tega nikdar ne odpustim.

Takšen je bil Jozej Miklavčič, borben in plemenit in ves predan naši planinski organizaciji, kateri je s svojimi bogatimi izkušnjami in dejanji dal tisto, na kar smo lahko ponosni: da nas slovenska javnost na Koroškem spoštuje in ima za društvo idealistov.

Planinca Jozeja Miklavčiča, „koroškega Aljaža“, bomo ohranili v častnem in nepozabnem spominu. Oba velika slovenska sinova počivata nedaleč narazen ob vznožju Karavank in gledata proti jugu v njune gore, kjer sta delovala in izgorela v tem plemenitem delu.

Lubo Urbajs

Prvo desetletje Slovenskega atletskega kluba

Šport je že od nekdaj del družbenega in kulturnega življenja vseh ljudstev in narodov. Telesno usposabljanje mladine in ljudstva, prijateljske in tovariške tekme so v razvoju športa dajale pečat vsem športnim panogam. V okviru slovenske narodne skupnosti na Koroškem se je važnost športnega udeleževanja mnogokrat vse preveč podcenjevala.

Slovenski atletske klub (SAK) je bil pred desetimi leti ustanovljen z namenom, da goji med slovensko mladino na Koroškem športno dejavnost in tako utrjuje narodno zavest med mladimi in najmlajšimi. Torej je že deset let, odkar Slovenski atletske klub zastopa našo narodno skupnost v koroškem športu na nogometnem področju.

Slovenski atletske klub je moral začeti pod zelo težkimi pogoji. Edina občina, ki je bila pripravljena dati Slovenskemu atletske klubu sedež in s tem „domovinsko pravico“, je bila takratna občina Radiše z županom Ludvikom Ogrisom na čelu. S tem, da je dobil SAK svoj sedež na Radišah, pa težav še ni bilo konec, marveč so se šele začele. Od ustanoviteljev predvideno igrišče na Radišah ni ustrezalo predpisom Koroške nogometne zveze in zato je bil SAK od vsega začetka „obsojen“ na to, da „gostuje“ na tujih igriščih.

Kljub temu pa je v prvem desetletju svojega delovanja beležil izredne uspehe. Medtem ko je v prvem letu svojega obstoja in tekmovanja v 2. razredu dosegel 5. mesto, je v letih do sezone 1975-76 zasedal na prvenstveni lestvici 2. mesto. Takrat je postal v svojem razredu prvak in je vstopil v 1. tekmo-

valni razred. V tem razredu si je priboril SAK naslov prvaka v tekmovalni sezoni 1978-79 in od takrat naprej zastopa svoje barve v Koroški podligi.

S tem pa še niso našteje vse aktivnosti kluba, kajti SAK predstavljajo na nogometnem področju tudi še moštvo pod 23, mladinsko moštvo in od tekoče sezone naprej še moštvo šolarjev.

Spričo dejstva, da deluje Slovenski atletske klub na območju, kjer živita dva naroda, si je v preteklosti in si bo tudi v bodoče prizadeval ustvarjati med športniki obeh narodnosti v deželi ozračje prijateljstva, razumevanja in medsebojnega spoštovanja. Saj šport je mednarodna vez — z njim je treba gojiti mednarodne stike in odnose. Tako je Slovenski atletske klub navezal

stike tudi z različnimi klubi v matični Sloveniji. Naj omenim v tej zvezi le to, da sta se SAK in NK Olimpija Ljubljana (1. zvezna liga Jugoslavije) že pred štirimi leti pobratila in vse od takrat obstajajo med pobratenima kluboma tesni stiki. SAK dobiva od NK Olimpije vsestransko pomoč, prav tako pa prejema podporo tudi od Zveze telesnokulturnih organizacij Slovenije, od Telesnokulturne skupnosti Ljubljana in od različnih podjetij v Sloveniji.

Sredstva, ki so potrebna za delovanje, pa prejema SAK predvsem od Zveze slovenskih organizacij na Koroškem, Narodnega sveta koroških Slovencev, Slovenske športne zveze in od različnih slovenskih obrtnikov in podjetnikov. Prav tako financira SAK svoje delovanje z vstopnicami in s članarino. Omeniti je treba, da prireja SAK letno nogometne turnirje in tudi mednarodna srečanja. Prav z mednarodnimi turnirji dosega SAK velike športne uspehe; z njimi smo koroški Slovenci ogromno pridobili na ugledu in prodrli takorekoč iz obrobne položaja v središče zanimanja.

Šport ima danes važen pomen v vsem družbenem življenju, še zlasti pa

za mladino, ki se hoče uveljavljati in zato upravičeno zahteva tudi ustrezne pogoje. Tudi koroški Slovenci smo spoznali potrebo športne dejavnosti; zavedamo se, da moramo biti vsepovsod prisotni in moramo našega mladega človeka obdržati v lastnem krogu, če nočemo, da bo ob pomanjkanju lastnih športnih društev in lastnega športnega udejstvovanja iskal priložnosti in možnosti za svoje športno izživeljanje drugod, izven svojega narodnega okolja.

Mnogo športne discipline, človeške angažiranosti in mladinskega idealizma je bilo potrebno, da si je Slovenski atletski klub priboril priznano mesto v koroškem športnem dogajanju. V športu se je treba vedno znova boriti za uspehe, za večje uspehe. Treba pa se je boriti tudi za odpravo nestrpnosti, za izboljšanje medsebojnega razumevanja v korist mirnega sožitja obeh narodov v deželi.

Z uspehi, ki smo jih dosegli v minulem desetletju, je rasla naša zavest in volja. Ti uspehi pa so nam obenem tudi obveznost, da naše delo nadaljujemo tudi v bodoče.

Valter Gutovnik
predsednik SAK

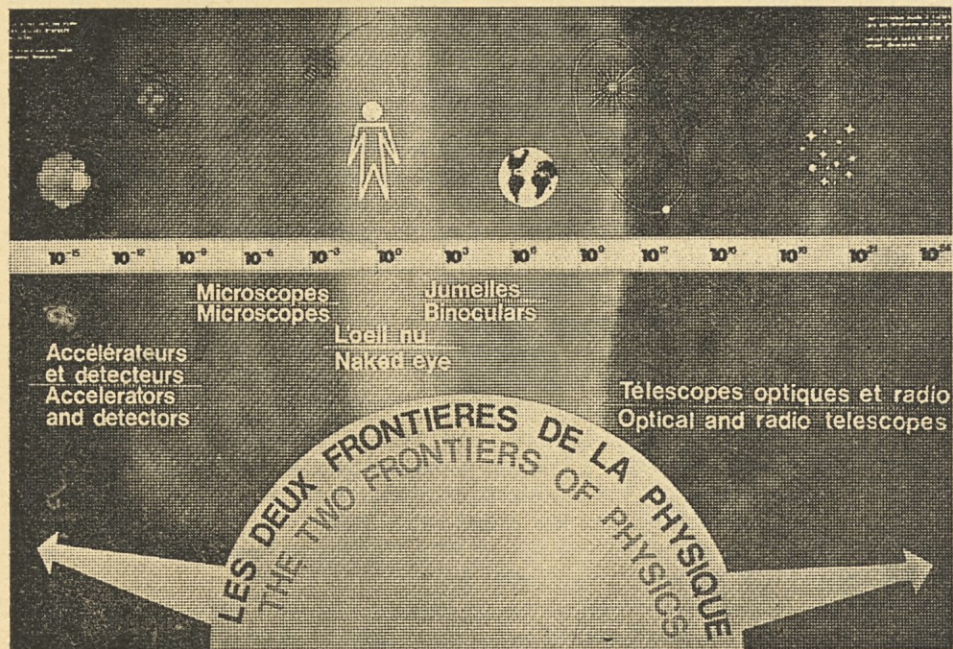
**Seminar
slovenskih
športnikov**

Svet elementarnih delcev

UVOD

Svet, v katerem se človek giblje in ki ga dojemamo s svojimi čuti, imenujemo vsakdanji svet. Razen tega sveta, ki smo se ga bolj ali manj navadili, ki ga tako rekoč razumemo, je v zadnjih stoletjih in desetletjih človeku uspelo prodreti s pomočjo znanstvenega raziskovanja v dotlej neznani veliki svet planetov, sonc in galaksij, in v mali svet živih celic, molekul, atomov, jeder in elementarnih delcev. Na prvi sliki so na kratko šematizirani mali, vsakdanji in veliki svet, kakor tudi različni stroji in aparati, ki jih potrebujemo, da bi dojemali veliki in mali svet, ki nista direktno dostopna našim čutom. Na drugi sliki je bolj detajlirano razčlenjen mali svet. Razni elementarni delci bivajo v njem, nekateri so razsežni in „mehki“ (npr. proton in nevtron), drugi pa nimajo razsežnosti — so takorekoč točke (npr. elektron in kvark).

Sistematiziranje sveta po razsežnostih seveda ni edino po možnosti ali koristnosti. Drugi aspekti so npr. hitrost, masa, temperatura, gostota itd. Zaradi visokih temperatur in ker je temperatura drugo merilo za energijo, imenujemo fiziko elementarnih delcev tudi fiziko visokih energij. Drug važen aspekt pri gledanju na naravne pojave je kompleksnost — z enostavnimi pojavi na eni strani in s kompliciranimi na drugi. V tej zvezi so elementarni delci enostavni, ker jih

— vsaj doslej — ni mogoče razdeliti na še bolj elementarne, tudi ne, kadar so razsežni in „mehki“; v nasprotju k tej situaciji pa so živi organizmi precej složni po notranji strukturi.

Svet elementarnih delcev se razlikuje od vsakdanjega sveta. Zato je tudi „vsakdanji“ jezik neuporaben za bolj natančno razlaganje — potreben je matematični jezik in nekaj čisto novih pojmov. Kljub temu pa vsakdanji jezik zadostuje, kadar je treba prikazati (na približen način) le nekaj glavnih potez. Včasih, kadar so rezultati raziskovanja praktičnega pomena, ta mali svet lahko preko tehnike prodira v vsakdanje življenje.

RAZISKOVANJE MALEGA SVETA PRED PETDESETIMI LETI (ATOMSKA FIZIKA)

Pred petdesetimi in šestdesetimi leti so znanstveniki, ki so se zanimali za mali svet, merili elektromagnetne spektre raznih atomov (t. j. kompozicijo luči, ki jo izžarevajo atomi) in jih začeli razumevati s pomočjo formalizma kvantne mehanike. Kvantna mehanika je bistveno revolucionirala dotedanje poglede na mali svet, in danes tvori podlago za skoraj vse novejša tehnična vede, kot so to npr. metalurgija, kemične vede, elektrotehnika ...

Današnja tehnika sloni na kvantni mehaniki in je tako tesno povezana z njo, da bi jo mnogi v novejših tehničnih vedah zaposleni inženirji v najkrajšem času spet na novo odkrili, če bi komu uspelo izbrisati znanje o njej. Zaradi tega izrednega pomena so mnogi pedagogi začeli razmišljati, kako bi bilo mogoče tolmačiti kvantne pojave širši publiki. V kolikor sem obveščen, taki projekti še niso bili uspešni niti ni bilo možno uspešno poučevati kvantno mehaniko študentom fizike na začetku študija. Mogoče bo ta naloga lažja, ko bodo tipični kvantni fenomeni začeli prodirati v vsakdanji svet. Npr. razumevanje za foto-efekt: luči ne uspe izbiti elektronov iz materije, kadar frekvenca ni zadostna, čeprav bolj in bolj povišamo intenziteto.

Tako imenovane fotocelice pogosto uporabljajo kot „svetlobne pregrade“ v straniščih in garažah kakor tudi kot solarne celice za produciranje električne energije iz sončne. Vendar je v teh primerih težko videti kvantno mehaniko na delu. Kvantni efekti v vsakdanjem merilu (t. j. direktno dostopni našim čutom) pa so supraprevodniki in supratekočine: pri zelo nizkih temperaturah tečeta električni tok in supratekoči helij brez ovire, kar si lahko vsakdo ogleda z lastnimi očmi. Supraprevodnike že začenjajo uporabljati v novejši tehnologiji za učinkovitejši transport električnega toka.

Bistvo kvantne mehanike je, na kratko povedano, da vsak delec, npr. atomsko jedro in elektron, predstavlja tudi valovni fenomen, in obratno so valovi, npr. luč in zvok, delci. Frekvenca valovnega fenomena in energija delca pa sta povezani preko enostavne formule. Kadar je frekvenca nižja, je tudi energija nižja. Zato luči nizke frekvence (t. j. rdeči luči) ne uspe izbiti elektrona iz materije, niti tedaj ne, kadar povišamo intenziteto, t. j. kadar povišamo število delcev luči („fotonov“). Delcem zvoka („fononom“) pa pri nizkih temperaturah ne uspe ovirati električnega toka v supraprevodnikih, niti supratekoči helij. Pri supraprevodnikih je energija, ki jo potrebujemo za hlajenje, manjša kot izguba energije (zaradi produciranja toplote) pri normalnih prevodnikih.

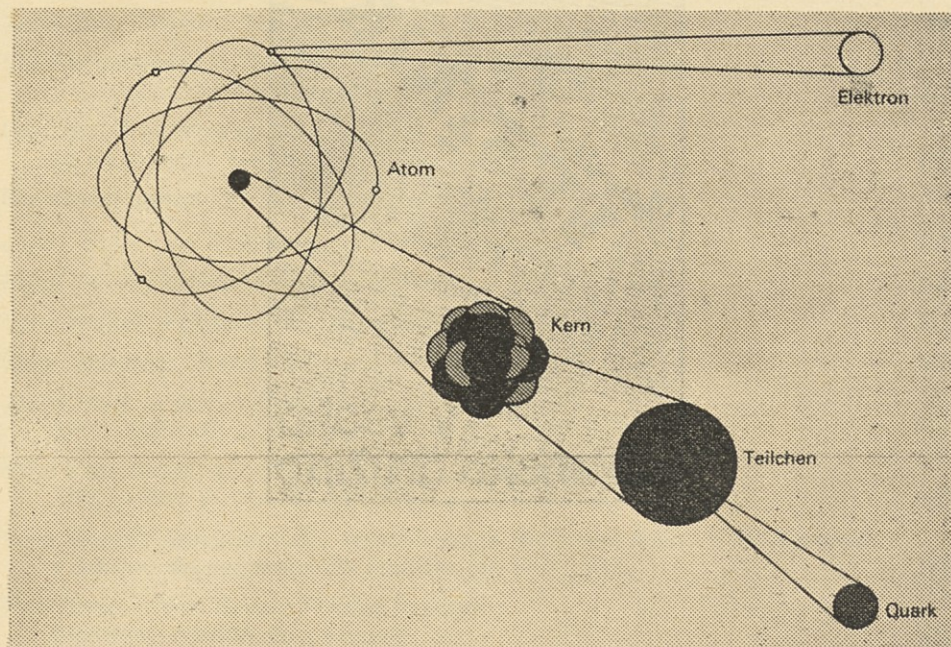
Supraprevodniki in supratekočine so seveda drastični primeri, kjer vidimo kvantno mehaniko „na delu“. Razen teh obstaja cela vrsta fenomenov na prehodu

med kvantnim in „vsakdanjim“ svetom, bodisi v trdih telesih ali tekočinah, plinih in plazmah. Kvantna mehanika je torej koristna tudi za boljše razumevanje „vsakdanjega“ sveta. Predstavljati si morem, da bodo nekaj v prihodnosti šteli tiste za „analfabete“, ki je ne poznajo.

DANAŠNJE RAZISKOVANJE MALEGA SVETA (JEDRSKA FIZIKA IN FIZIKA ELEMENTARNIH DELCEV)

Potem ko je leta 1938 prvič uspelo razbiti posamezna atomska jedra urana in pri tem sprostiti precej energije, so leta 1942 v Chicagu skonstruirali prvi reaktor, to je neke vrste „peč“, v kateri nevtroni iz razpada posameznih jeder povzročajo razpad nadaljnjih (veržna reakcija), seveda na kontroliran način, tako da se reaktor „kuri“ počasi in da ne eksplodira. Nato so se odločili, da bi skonstruirali atomsko bombo. Potrebovali so velike količine „kurljivega“ urana, ki ga je treba sfiltrirati iz normalnega, ki pride iz rudnikov. Za vse te naloge so sklicali v Los Alamosu kakih 150 znanstvenikov in tehnikov. Rezultati tedanjih naporov so dobro znani: uporaba jedrske energije v elektrarnah in za bombe.

Prvič v zgodovini znanosti se je udeleževalo več kot sto ljudi pri istem projektu. Za tak stil raziskovanja so tvorili besedo „big science“ — velika znanost, ki je bolj podobna velikemu industrijskemu projektu kot pa nekdanjemu raziskovanju po majhnih laboratorijih, z dvemi ali tremi znanstveniki. Danes v velikem laboratoriju, kakor je to npr. CERN v Ženevi, deluje približno tri tisoč tehnikov in kakih petsto fizikov. Po vsej zahodni Evropi je približno dva tisoč eksperimentalnih fizikov, ki sodelujejo s Cernom. Današnji projekti za raziskovanje malega sveta so preveč obsežni za posamezne države, tako tehnološko kakor tudi finančno, in sodelovanje je nujno potrebno. V Cernu je združenih dvanajst evropskih držav.

Letni proračun znaša približno 600 milijonov švicarskih frankov (od teh plača Avstrija približno 130 milijonov), to je približno 4,5 milijarde avstrijskih šilingov. Polovica denarja se porabi za plače, druga polovica pa za inštrumentacijo.

Laboratorije s takšnim obsegom, kot je CERN, si morejo privoščiti le še velesile, Sovjetska zveza v Serpuhovu pri Moskvi in Amerika v Bataviji blizu Chicaga. Razen velikih centrov je še kakih deset manjših in kljub temu pomembnih inštitucij, ki se bavijo s fiziko elementarnih delcev.

Skupno število znanstvenikov, ki se danes „bori“ z malim svetom, je približno stokrat višje kot pred petdesetimi leti, vendar si nihče ne more predstavljati, kako bi v tehniki uporabili rezultate teh raziskovanj. Seveda ni mogoče popolnoma zanikati neko indirektno povezavo z nuklearno industrijo, kjer se poslužujejo marsikaterih inštrumentov, ki jih je bilo treba razviti za kak eksperiment z elementarnimi delci. Kljub temu je fizika elementarnih delcev v bistvu bolj kulturno udejstvovanje, in rezultati so vsakomur na razpolago, absolutno ničesar ni tajnega. Gotovo se je ta delovni stil porodil iz tehnološkega zanosa, kakor tudi iz relativnega ekonomskega procvita, ne nazadnje pa tudi iz želje po mednarodnem sodelovanju.

Joško Strauss

	stran
Koledarski del	1—30
✓ Ob štiridesetletnici vstaje slovenskega naroda	31
Drago Košmrlj: Tito — velikan naše dobe	33
✓ Pavle Žaucer-Matjaž: Izgorel je v delu in boju . . . (Ob smrti Karla Prušnika-Gašperja)	39
Dipl. inž. Feliks Wieser: Izkušnje iz preteklosti morajo oplajati naše delo danes in v bodoče	46
✓ Rado Janežič: „Slovenski vestnik“ že 35 let izpolnjuje svojo odgovorno nalogo	53
Janko Pleterski: Pomen koroške preteklosti od srednjega veka do prve svetovne vojne	59
Teodor Domej: Drobec iz zgodovine narodnostne strukture na Koroškem	73
Andrej Vovko: Koroško vprašanje med obema vojnama v luči letnih skupščin „Družbe sv. Cirila in Metoda“	78
Dr. Avguštin Malle: Šolstvo v coni A v času jugoslovanske uprave	90
Dr. Anton Svetina: Nekaj spominov na koroški plebiscit	105
Tone Zorn: Vinzenz Schumy in nacisti leta 1933	116
Stockhammer-Parin: Koroško manjšinsko vprašanje v luči ugotovitev švicarskega znanstvenika	121
✓ Ivan Jan: Prve iskre upora so na Koroško prinesli borci Kokrškega odreda	127
✓ Spominski pohod „Po poteh Domnove čete“ na Komelj	139
✓ Janez Wutte-Luc: Zločin na severni strani Drave	140
Pavel Zdovc: Zvestoba pred velikovškimi vrati	143
Tone Roblek: Folklorna kolonija v Predddvoru	152
Šimej Martinjak: Kako smo „osvajali“ Slovenijo	155
Jožko Hudl: Iz pestre dejavnosti SPD „Edinost“ v Pliberku	161
Miha Kap: Utrinki iz zgodovine SPD „Vinko Poljanec“ v Škocijanu	163
Vera Klopčič: Nekateri vidiki uresničevanja Helsinške listine v SR Sloveniji v odnosu do narodnostnih manjšin (po letu 1978)	166
Folti Sima — Alan Stivell: Položaj in težnje bretonske narodnosti v Franciji	172
	223

Jurij Koch: Književnost lužiških Srbov	178
Nada Gaborovič: Zavezanost boju	186
J. Mrdavšič: Franc Sušnik (1898—1980)	188
Marjan Kolar: Leopold Suhodolčan 1928—1980	190
Drago Druškovič — Rok Arih: Srečanje z Josefom Friedrichom Perkonigom	194
Pavla Rovnan: Tema in zarja jutra (Odlomek iz knjige „Kje so tiste stezice“)	197
Jože Blajs: Strah na nočni poti	203
Frank Mlakar: Babica	206
Franc Kropivnik: Karavanški tihotapci	212
Lubo Urbajs: Umrli je Jozej Miklavčič	215
Valter Gutovnik: Prvo desetletje SAK	217
Joško Strauss: Svet elementarnih delcev	219

P E S M I

Miha Klinar: Na mrtvi straži	32
Andrej Kokot:	
Ob smrti tovariša Gašperja	44
To ni več pesem	187
Jozi Turk:	
Življenje teče	89
Svetle zvezde-temni dnevi	115
Tok besede	177
France Kosmač: Naša vojska	142
Mitja Ribičič: Na oknu glej obrazek bled	213

Slika na ovitku

Hanzi Weiss: Večerna zarja na Gurah	
Umetniške ilustracije: Hanzi Reichmann, Valentin Oman in Drago Druškovič ml.	

KOROŠKI KOLEDAR, izdala in založila Slovenska prosvetna zveza v Celovcu, uredil Rado Janežič, za vsebino odgovarja Andrej Kokot, Celovec, Gasometerg. 10; tisk Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava, Celovec-Borovlje.

Posojilnica Dobrla vas

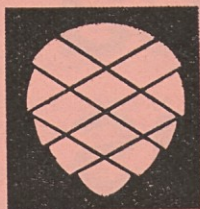
PLIBERŠKA CESTA 6

TELEFON (0 42 36) 20 76

Poslovalnica v Šentprimožu

SE PRIPOROČA ZA OPRAVILO
VSEH DENARNIH IN BANČNIH POSLOV

Gorenjka

HOTELI „GORENJKA“
KRANJSKA GORA IN
JESENICE
TER
ŽIČNICE V KRANJSKI GORI

PRIPOROČAJO
SVOJE USLUGE

VSE BANČNE POSLE OPRAVLJA
ZA VAS

Posojilnica Ločilo^v

r. z. z n. j.

(W U R Z E N P A S S G R I L L)

Zglasite se pri nas, ko se peljete čez Koren ali v Italijo!

inex adria airways

INEX ADRIA AVIOPROMET LJUBLJANA

Ob Novem letu 1981 želi Inex Adria

aviopromet vsem koroškim Slovencem

obilo zadovoljstva in zdravja z željo,

da se poslužujejo letalskih uslug, ki jih

nudi to podjetje tako v domačem kot

tudi inozemskem prometu.

LETALA DC-9 SO GARANT UDOBNOСТИ, HITROSTI IN VARNOSTI

Inex Adria aviopromet, Ljubljana, Titova 48, tel. 061/313-366

Vaš partner pri blagovni izmenjavi s sosednjimi
deželami

intrade

zunanjetrgovinska organizacija

ZA LES
SUROVINE
IN
KOVINE

9020 KLAGENFURT / CELOVEC
PARADEISERGASSE 9/II

TELEFON (0 42 22) 71 9 81
TELEX 42 3 04 intra

Mercator-Velepiskrba

n. sub. o.

TOZD

SPECTRUM

n. sub. o.

PROIZVODNJA — INŽENIRING

61000 LJUBLJANA, CELOVŠKA 275

TOZD „SPECTRUM“ — PROIZVODNJA, INŽENIRING

prevzema v projektiranje in izvajanje z lašnimi obrati in kooperanti
vsa investicijska dela, povezana z vgrajevanjem stekla,
keramike in drugo:

aluminijske fasade (plošče peskane, prešane, matirane itd.)

zasteklitve: termopan, termorefleksijska in varnostna stekla

zasteklitve poslopij (pritličja), kristalna, float stekla d=do 15 mm,
obešana stekla sistema HAHN, Frankfurt

ostale zasteklitve, steklena vrata, avtomatska vrata, sendviči ...

bazokislinske keramične obloge, tlaki ...

plavalni bazeni pokriti in odprti, naprave za čiščenje ter ogrevanje
vode, stenske in talne obloge, predelne stene, dekorativne ploskve
(talne in stenske ploskve), svetlobne kupole, obešeni stropi

JUGOTEKSTIL IMPEX

**JUGOTEKSTIL IMPEX
LJUBLJANA**

Titova 1-3

Telefon: 23-942 do 23-949

Telegram: Slovtext, Ljubljana

Telex: 31393 YU JTX LJ

POB: 237 A

Dejavnost: I. Izvozno - uvozni posli v tekstilni industriji, posebno za:
tekstilne surovine, polproizvode, finalne proizvode,
barve, laki, kemikalije, kavčuk,
usnje in usnjeni izdelki,
papir in papirna konfekcija,
medicinski in farmacevtski proizvodi ter medicinski
instrumenti,
oprema za rudarstvo in gradbeništvo,
strojno, železno in drugo industrijo.

II. Posredovanje v zunanjetrgovinskem prometu

III. Zastopstvo inozemskih firm

IV. Trgovina na veliko z neprehrambenimi proizvodi

Predstavništva: 11000 Beograd, Topličin venac 3/I, tel. 623-790
41000 Zagreb, Savska 41/IX, tel. 511-607
51000 Reka, Dositej Obradoviča 14/II, tel. 22-015
71000 Sarajevo, Boriše Kovačevića 14/II, tel. 37-686
91000 Skopje, Gradski zid blok V, tel. 21-125
Praga, ČSR
Nairobi, Kenija

SLOVENSKE ŽELEZARNE

1895 tovarna vijakov

plamen kropa s.p.o.

pošta: 64245 kropa

telefon: 70-137, 70-168

brzjav: plamen kropa

žiroračun: 51540-601-11784 sdk radovljica

telex: yu plamen 34524

železniška postaja podnart

TOZD Ilirija

hoteli, gostinstvo, n. sub. o.

Trg prekomorskih brigad 4

61000 LJUBLJANA

PRIPOROČAMO SE Z NAŠIMI GOSTINSKIMI PONUDBAMI

**lip
bled**

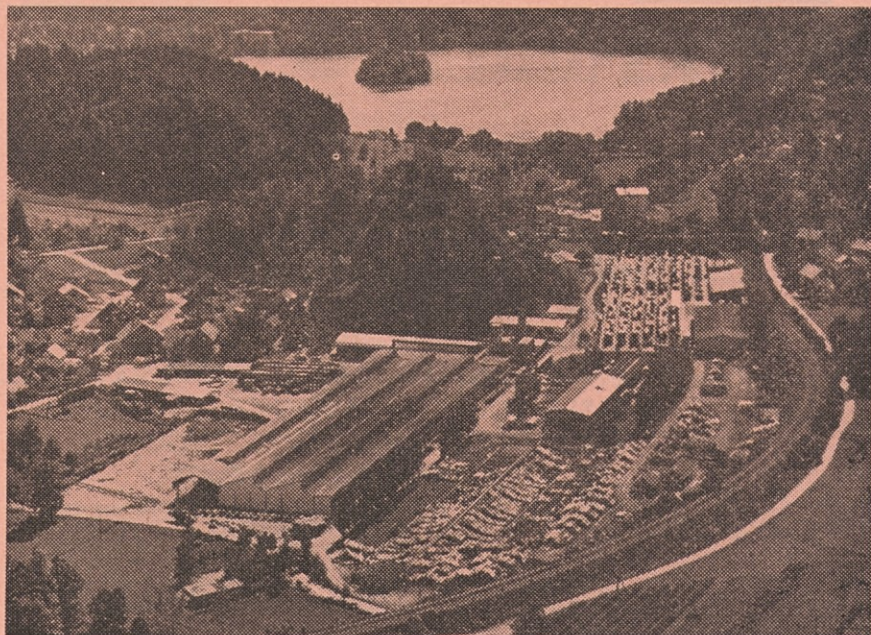
lesna industrija

64 260 bled ljubljanska c.32

telefon: 064-77 3 84

telegram: lip bled

telex: 34 525 yu lipex

Proizvodni program:

- VRATA
- OBLOGE
- ISO-SPAN
- OPAŽNE PLOŠČE
- POHIŠTVO

**lahko
gradiš,
če imaš
vse
pri roki**

Kdor kupuje izdelke LIP Bled, ta varčuje,
gradi hitreje in ceneje.

IZBRANA

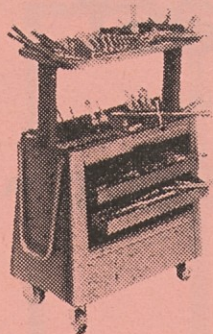

PONUDBA

KUHINJSKE OMARE IN OMARICE,
MINI KUHINJE, MIZE, STOLI IN KLOPI,
MLADINSKO, GARDEROBNO IN
KOPALNIŠKO POHIŠTVO, MONTAŽNE
STANOVANJSKE HIŠE, OTROŠKI VRTCI,
JASLI, ŠOLE, TELOVADNICE, DVORANE,
BOLNIŠNICE, AMBULANTE, TRGOVINE,
GOSTIŠČA, UPRAVNE PA DRUGE
MONTAŽNE POSLOVNE STAVBE

**LESNA, STAVBNA IN
POHIŠTVENA INDUSTRIJA n. sol. o.**
62000 MARIBOR, JUGOSLAVIJA

**ORODJE
S TRILETNO
GARANCIJO!**

 UNIOR EXTRA

,UNIOR' KOVAŠKA INDUSTRIJA ZREČE

O B I Š Č I T E

**GRAND
HOTEL UNION**

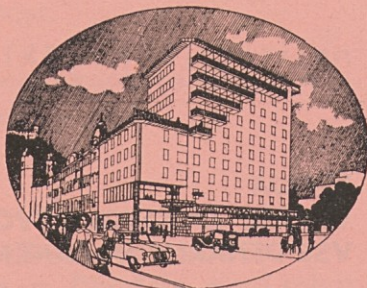
L J U B L J A N A
MIKLOŠIČEVA 1

telex: 31 295

tel.: 20 707, 20 750, 24 507

Njegove dejavnosti:

- HOTEL
- HOLIDAY INN
- RESTAVRACIJA
- KLETNA RESTAVRACIJA
- VRTNA RESTAVRACIJA
- KAVARNA
- SMREKARJEV HRAM
- TAVČARJEV HRAM

Slikoplast

Obrtno sobo-črkoslikarsko in
pleskarsko podjetje

66000 KOPER, INDUSTRIJSKA CONA

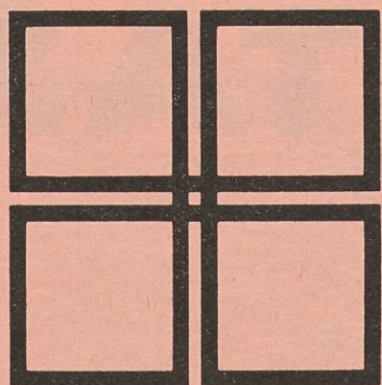
Nudi:

polaganje parketa, plastičnih tlakov, podolita in linoleja,
gume, vinil azbesta in tapet; soboslikarske in pleskarske
usluge, izdelavo plastičnih svetlobnih napisov in črkosli-
karske usluge

Posojilnica Šentjakob v Rožu

najstarejši kmečki kreditni zavod v Avstriji

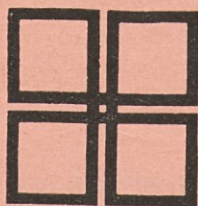
**IZVAJA
V VAŠE ZADOVOLJSTVO
VSE DENARNE IN BANČNE POSLE**

induplati

V Induplati smo ponosni na razvoj vedno novih in zahtevnih izdelkov. Prizadevamo si slediti okusu potrošnikov na področju zaves, prtov in garnitur. Stalno izpopolnjujemo svoj program turističnih šotorov. Naše zračne hale, koridorji in drugi tehnični izdelki so plod nenehnega strokovnega dela.

Naša prednost so naše 54-letne izkušnje — in naša fleksibilnost.

Stalen razvoj je pogoj konkurenčnosti in tako je pri Induplati — Jarše

induplati

Industrija platnenih izdelkov
INDUPLATI, Jarše, p. Domžale, n.sol.sub.o.

ITAS

INDUSTRIJA TRANSPORTNIH
SREDSTEV IN OPREME
n. sol. o. Kočevje

Slovenija - Jugoslavija

Telefon: h. c. 061/851-511
Generalni direktor: 061/851-297
Kom. direktor: 061/851-526
Telex: 31 147 YU ITAS
Telegram: „ITAS“

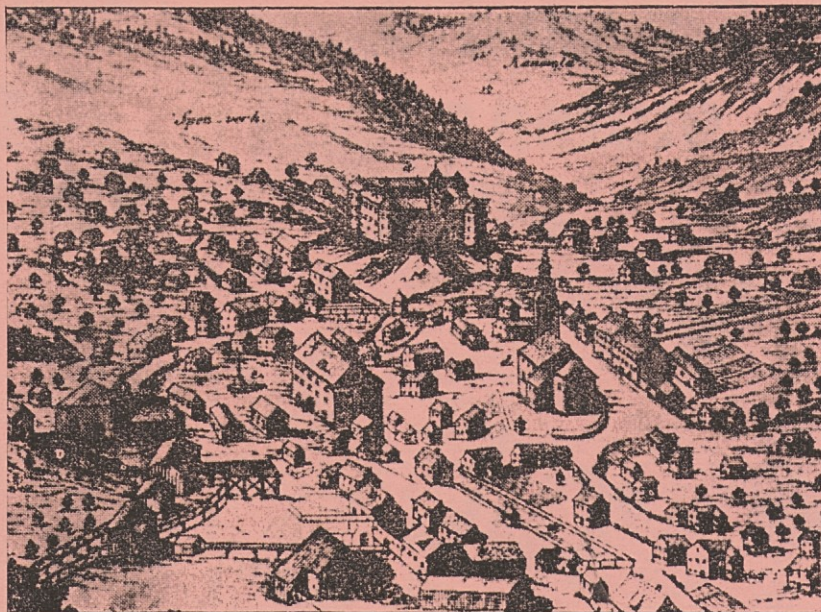
REŠKA CESTA 13
61330 KOČEVJE

PROIZVODNI PROGRAM:

- prikolice in polprikolice
- kiper prikolice in polprikolice
- polprikolice za prevoz kontejnerjev
- avtomešalci za prevoz betona
- cisterne za prevoz materialov v razsutem stanju
- betonarne
- oprema za prevoz in vskladiščenje živinske krme
- stabilni silosi za žitarice in druge materiale v razsutem stanju
- pretovorne postaje za materiale v razsutem stanju
- kompletna oprema za pnevmatski transport materialov v razsutem stanju
- kontejner-cisterne za prevoz materialov v razsutem stanju

PREDSTAVNIŠTVA:

11000 BEOGRAD, Zmaj Jovina 7, telefon: 011/636-821; 637-946
41000 ZAGREB, Mrazovičeva 5, telefon: 041/441-727
61000 LJUBLJANA, Trg komandanta Staneta 4, telefon: 061/557-512
78000 BANJA LUKA, Branka Radičevića 20, telefon: 078/32-745

Idrija po risbi Hacqueta iz leta 1781

RUDARJI RUDNIKA ŽIVEGA SREBRA IDRIJA
ŽELIJO
VSEM BRALCEM
KOROŠKEGA KOLEDARJA
IN ČLANOM
SLOVENSKE PROSVETNE ZVEZE
MNOGO DELOVNIH USPEHOV TER SREČE V LETU 1981!

V VSEH DENARNIH POSLIH
IN PRI MENJAVI VALUT
VAM JE VEDNO
NA RAZPOLAGO

*Posojilnica
Šmihel
pri Pliberku*

tel. (0 42 35) 25 17

IN SE VAM PRIPOROČA

PENZION IN GOSTIŠČE

Janez Wutte - Luc

V E S E L E

OB ZABLATNIŠKEM JEZERU

se priporoča za vse gostinske usluge

Z NAJBOLJŠIMI ŽELJAMI OB NOVEM LETU

Vas vljudno vabimo
v naše gostišče,
da ohranimo naše stare,
dobre odnose.

Nasledniki Jožefa Malleja

**ŠT. LENART V BRODEH / ST. LEONHARD IM LOIBLTAL
9163 UNTERBERGEN / PODGORA**

TRGOVINA ● GOSTILNA ● BENCINSKA ČRPALKA
● LASTNI PARKIRNI PROSTOR ● POSTREŽBA V SLO-
VENŠČINI ● PRODAJAMO TUDI ZA DINARJE

RADIO-TELEVIZIJA LJUBLJANA

TOZD ZALOŽBA KASET IN PLOŠČ

NUDIMO VAM ŠIROK IZBOR PROGRAMOV NA GRAMO-
FONSKIH PLOŠČAH IN KASETAH

- PEVSKI ZBORI
 - NARODNA IN NOVA NARODNA GLASBA
 - ZABAVNA GLASBA
 - ROCK
 - JAZZ
 - KLASIČNA IN SODOBNA GLASBA
 - OPERA, OPERETA
-

GORENJSKA OBLAČILA KRANJ

KRANJ,
CESTA JLA 24a

PODJETJE ZA PROIZVODNJO
ŽENSKÉ KONFEKCIJE

n. sol. o.

proizvaja

v svojih
temeljnih organizacijah
združenega dela

v Kranju
in na Jesenicah

ŽENSKO MODNO KONFEKCIJO

DOMAČIM IN TUJIM GOSTOM
SE PRIPOROČAJO

● AVTOBUSNO PODJETJE

Linde-Reisen

V PEČAH

● GOSTIŠČE S TUJSKIMI
SOBAMI IN RESTAVRACIJO
V PEČAH

● GOSTIŠČE NA TROMEJI
Z IZVRSTNIMI SMUČIŠČI

Peče-Pöckau
pri Podkloštru-Arnoldstein

telefon (0 42 55) 373 in 374

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR o. sub. o.

temeljna organizacija združenega dela MATICA
MARIBOR, GOSPOSKA 3

● zalaga in izdaja knjige sodobne slovenske književnosti,
● znanstveno in strokovno literaturo, ● učbenike in priročnike, ● prevode iz svetovne književnosti, ● vodnike po slovenskih naravnih in kulturnih spomenikih. ● Delovna enota Tovarna gramofonskih plošč HELIDON v Ljubljani zalaga in izdaja plošče in kasete vseh zvrsti domače in svetovne glasbe.

KNJIGE IN PLOŠČE ZALOŽBE OBZORJA MARIBOR USTREŽEJO VSEM LJUBITELJEM PISANE BESEDE IN GLASBE.

emona posavje brežice

CESTA PRVIH BORCEV 35

Kolektiv trgovsko trgovinskega podjetja na veliko in malo EMONA POSAVJE Brežice vabi cenjene potrošnike k nakupu vseh vrst trgovskega blaga v dobro založenih skladiščih, poslovalnicah v Brežicah in okolici.

V Turist hotelu in drugih gostiščih priporoča gostinske usluge, kjer boste vedno kulturno postreženi po konkurenčnih cenah.

P r i p o r o č a s e k o l e k t i v

KDOR POTUJE Z OMNIBUSOM, SE ZAUPA SIENČNIKU

N u d i m o V a m :

- vodstvo v domačem jeziku
- mednarodne izkušnje
- ugodne cene
- moderne avtobuse
- prijetno domačnost

Zato se bomo vsepovsod vozili samo z

A V T O P O D J E T J E M

Sienčnik

9 1 4 1 D O B R L A V A S

in se
udeležili potovanj s tem podjetjem z dolgoletno tradicijo

ELIM

ELEKTROINDUSTRIJSKA
MONTAŽA

HRUŠICA - JESENICE, TEL. 82-181

I z v a j a m o

- vsa elektromontažna dela na visoko-nizko-napetostnih napravah
- elektroinstalacije v gradbeništvu
- instalacije za centralno ogrevanje
- proizvodni program kovinskih omar razdelilno-stikalne tehnike

Elektrotehniško podjetje

KRANJ, Koroška c. 53c

projektira
proizvaja
instalira
prodaja
servisira

- **Projektira** in **instalira** vsa elektromontažna dela jakega in šibkega toka.
- **Izdeluje** električne razdelilce serijsko in po naročilu, opremlja obdelovalne in druge naprave.
- **Prodaja** elektrotehnični material na debelo in drobno.
- **Servisira** izdelke priznanih firm: Iskra, Tiki, Ei, Riz, Candy, Elind, Čajavec, Grundig, Fein in Ransburg.

TOZD predelava Vipava

priporoča priznana vipavska vina:

Rebula Merlot

Barbera VIPAVEC

G O S T I Š Č E

JUENA

ALOJZ IN LENKA GREGORIČ

ČEPIČE - GLOBASNICA

TELEFON (0 42 36) 21 05 05

Sodobno opremljeno
gostišče v osrčju Podjune

- Dobra jedila
- izbrane pijače
- avtomatsko kegljišče

ALFRED KUNZ & CO.

Beton-, Kies- und Fertigteilwerk
9 2 4 1 F Ö D E R L A C H
Telefon (0 42 52) 22 40, 22 52

liefert für Ihren Bau:

Kies — Schalsteine — Hohlblock-
steine — Europaziegel — Fertigteil-
decken — Plattendecken — Dach-
ziegel — Rasen-, Böschungssteine
— Grenzsteine — Klär- und Sicker-
anlagen — Fertigbeton — Wasch-
beton- und Gartenplatten — Fertig-
teilaragen mit Montage

Zustellung mit Kranwagen
Angebote kostenlos!

SKOZI VSE LETO SE VAM PRIPOROČA

POSOJILNICA CELOVEC z menjalnico

r. z. z n. j.

BAHNHOFSTRASSE 1 V CELOVCU (PRIESTERHAUS)

telefon: (0 42 22) 82 1 29

telex: 42075 po cel a

- ugodna menjava
- hranilne vloge, krediti, posojila
- nasveti v vseh denarnih zadevah

D O B R O D O Š L I !

Državna Založba Slovenije

LJUBLJANA, MESTNI TRG 26

FRANCE KIDRIČ: PREŠERNOV ALBUM

Ob 180-letnici pesnikovega rojstva je DZS ponatisnila Prešernov album, ki ga je leta 1949 uredil eden naših največjih prešernoslovcev, pokojni akademik dr. France Kidrič. V prvem delu knjige so predstavljeni Prešernovi kraji, listine in sodobniki, v drugem pa likovna upodobitev pesnikovega življenja, njegovih pesnitev in pomena. Delo je opremljeno z izčrpnimi opombami, na posebni prilogi pa je dodan še pesnikov rodovnik.

338 strani velikega formata z ilustracijami, pl. 980.— din

ZDRAVILIŠČE ROGAŠKA SLATINA

ROGAŠKA SLATINA ponudi dnevno tržišću tisoče steklenic dveh bistveno različnih vod:

- **DONAT Mg** zdravilna, po bogastvu magnezija (1237 miligramov na liter) brez primere v Evropi.
(Ni primerna za mešanje z vini, kajti zaradi velike količine mineralnih snovi vino potemni.)
- **TEMPEL** namizna, prijetnega okusa, odlična za mešanje z vini in drugimi pijačami; vsebuje nadpovprečne količine magnezija (127 mg/l), kalcija in drugih koristnih mineralov.

Obe mineralni vodi iz Rogaške Slatine sta bakteriološko popolnoma čisti!

Dokazano je delovanje magnezijeve naravne mineralne vode DONAT Mg:

DONAT Mg krepi sposobnost jeter, da nevtralizirajo strupene snovi v organizmu. Pospešuje obnavljanje toksično poškodovanih jeter.

DONAT Mg pospešuje zdravljenje posledic kroničnega alkoholizma.

DONAT Mg uspešno zdravi bolezni žolčnika, kronično vnetje, atonijo in diskinezijo.

DONAT Mg zaradi bogastva magnezija pomirjujoče deluje na živčni sistem. Preventivno deluje proti krčem, ki jih povzroča pomanjkanje magnezija (spazmofilija)!

Pitje **Donata Mg**

ne koristi samo bolnikom, temveč tudi zdravim ljudem.

Hotel OBIR

ŽELEZNA KAPLA

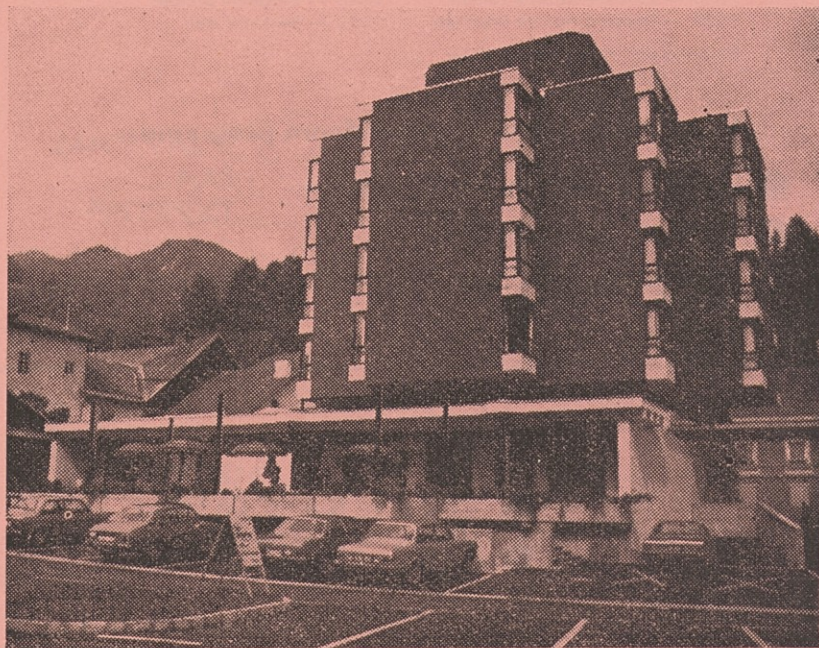
Kam ob koncu tedna?

Kje preživeti zaslužen počitek?

Kje pogostiti vaše goste in poslovne partnerje?

Vabimo vas v Železno Kaplo.

*Sprejeli vas bomo v **HOTELU OBIR**.*

Postregli vam bomo z domačimi in tujimi specialitetami v sodobno opremljeni restavraciji ob dobrem vinu iz dobro založene kleti.

Hotel razpolaga s 100 ležišči v komfortno opremljenih sobah (tuš, wc, telefon). Na voljo so vam primerni prostori za najrazličnejše kulturne prireditve, poslovne sestanke, seminarje, praznovanje jubilejev ter za svatbe in veselice.

*Zvečer se lahko sprostite v **DISCO BARU** ob zvokih zabavne glasbe.*

Pridite! Hotel Obir vas pričakuje.

*Informacije: **HOTEL OBIR***

*A-9135 Eisenkappel/Železna Kapla
telefon (0 42 38) 381 ali 382*

Industrijski kombinat za izdelavo in predelavo usnja,
gume in plastičnih mas

 PLANIKA

KRANJ, SAVSKA LOKA 21

TOZD — Tovarna obutve Kranj
TOZD — Tovarna obutve Turnišče
TOZD — Tovarna obutve Tolmin
TOZD — Tovarna obutve Breznica

TOZD — Tovarna obutve Mojca — Lukovica
TOZD — Trgovska mreža
TOZD — Blagovni promet
TOZD — Sestavni deli

Delovna skupnost skupnih služb

Vam nudi v svojem proizvodnem programu

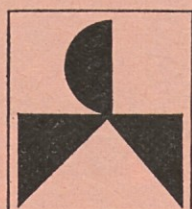
- modno žensko in moško obutev
- športno obutev ADIDAS
- poliuretan, gumijaste in termoplastične podplate

- Trgovina z lesom
- Podjetje z žago

Štefan TRAMPUSCH

PLIBERK/BLEIBURG

NONČA VAS/EINERSDORF

Mohorjeva družba v Celju

ZIDANŠKOVA 7, p. p. 36, 63000 CELJE
NAJSTAREJŠA SLOVENSKA ZALOŽBA

ZAHTEVAJTE
NAŠ
PROSPEKT

O B I Š Č I T E N A S !

BIROSTROJ p. o.

podjetje za mehanografske in tehnične storitve ter zastopanje inozemskih firm — Maribor

Telefon h. c. (062) 23-771

Brzjav: Birostroj Maribor

Telex: 33262 yu biromb

Generalno zastopstvo za SFRJ:

ROBOTRON EXPORT-IMPORT, CSZ — Computer Systeme NDR	und Zubehör — ZRN
BÖSSINGER — ZRN	KERN — ŠVICA
BDT — ZRN	HÄNEL — ZRN
CEM — ITALIJA	KÖTTGEN — ZRN

**Zdrava in
osvežujoča**

metalka

Trgovsko in proizvodno
podjetje

Metalka n. sol. o.

61000 Ljubljana,
Dalmatinova 2

Gorenje

Trgovsko podjetje z gospodinjskimi aparati
Direkcija, Skladišče, Service
Lagerstraße C (Südbahnhof)
1 1 0 0 W I E N

Gorenje

Tovarna kuhinj
4 2 9 3 G U T A U 1 4 6

K U P U J T E I Z D E L K E G O R E N J A !

jamstvo federacije za hranilne vloge v devizah

Devizni račun in devizno hranilno knjižico lahko ustanovi v Ljubljanski banki vsak jugoslovanski državljan, ki ima stalno prebivališče v Jugoslaviji ali je na začasnem delu v tujini, pa tudi vsak jugoslovanski izseljenec ali izseljenec-povratnik. Postopek ustanovitve deviznega računa ali devizne hranilne knjižice je hiter in preprost.

Hranilne vloge se glasijo na ime, imetnik pa lahko s pisnim pooblastilom prenese pravico do uporabe deviznih sredstev tudi na zakonca, otroke, starše, brate ali sestre.

Vplačila in nakazila na devizni račun ali devizno hranilno knjižico v konvertibilnih valutah so neomejena, kar velja tudi za izplačila pri vseh enotah temeljnih bank, združenih v Ljubljansko banko na območju SFRJ. Da bi banka pravočasno zagotovila tudi izplačilo večjega zneska v želeni efektivni valuti, je priporočljivo, da se občan o takem nameravanem dvigu deviz predhodno dogovori z enoto, ki vodi njegovo devizno hranilno vlogo. Devizno hranilno knjižico občan lahko uporablja tudi pri vseh enotah drugih jugoslovanskih bank in dviga

prihranke do zneska 250 \$ dnevno, preračunano v ustrezno valuto.

Ljubljanska banka obračunava obresti od sredstev na deviznih računih in deviznih hranilnih knjižicah v devizah, in sicer: pri navadnih vlogah na vpogled po 7,5% obrestni meri, pri vlogah, vezanih na 13 mesecev po 9% obrestni meri ter pri vlogah, vezanih na 24 mesecev in več po 10% obrestni meri. Obresti se obračunavajo od dneva vplačila dalje, pripisujejo pa se letno za vsako vrsto deviz posebej.

ljubljska banka

Združena banka, Ljubljana
n. sub. o.

založba borec
ljubljana
miklošičeva 28

- Izdaja knjige s tematiko narodnoosvobodilne vojne ter sodobnih in osvobodilnih gibanj v svetu, revijo Borec, revijo Kurirček in časopis TV-15.
- Nudi usluge na področju ekonomske propagande, v svojih poslovalnicah v Ljubljani, Titova 17 in Stari trg 15 ter Mariboru, Partizanska c. 3–5.
- Nudimo vam tudi keramične izdelke, izdelke iz stekla in lesa ter izdelke domače in umetne obrti.

ILIRIJA-VEDROG

Ljubljana, n. sol. o.

tovarna kozmetičnih in kemičnih izdelkov

Tržaška 32

poštni predal: 258

telefon h. c.: (061) 266-461

telex: 31 154 YU ILIRIJA

ILIRIJA-VEDROG je danes ena od vodilnih jugoslovanskih proizvajalcev kozmetičnih in kemičnih sredstev, ki obstaja že več kot 70 let in uspešno deluje. Ta OZD se je razvila iz majhne obrtne delavnice, danes pa zaposluje preko 900 delavcev. Izredno obsežen proizvodni program je razdeljen na tri proizvodne TOZD in sicer:

TOZD Narta — kozmetika za nego las (šamponi, regeneratorji, utrjevalci, laki, barve za lase itd.)

TOZD Ilirija — kemična sredstva za čiščenje in nego obutve, sredstva za gospodinjstvo, sveče itd.

TOZD Vedrog — kozmetika za nego obraza (negovalna, dekorativna, zobne paste, deodoranti itd.)

Poleg teh treh TOZD ima v sklopu delovne organizacije posebno mesto **TOZD Marketing**, ki opravlja zanje vrsto delovnih nalog.

Delavci Ilirije so prepričani, da je odločilni dejavnik v delovni sredini človek, ki je trdno povezan z vso delovno skupnostjo in se zaveda stremljenj in naporov širše družbene skupnosti ter istočasne graditve samoupravnega socializma.

Ilirija-Vedrog posveča veliko skrb tudi družbenemu standardu delavcev — na področju stanovanjske problematike, družbene prehrane, zdravstvenega varstva, počitniškega oddiha, otroškega varstva ter prav tako na kulturnem področju.

Stopnja, kakršno je delovna organizacija Ilirija-Vedrog dosegla z dolgoletnim razvojem, se kaže tudi v tem, da je danes po bruto produktu druga največja delovna organizacija v ljubljanski občini Vič-Rudnik.

KEMIČNA INDUSTRIJA MEDVODE

DONIT

TELEFON: 71 106

TELEX: 31 365

TOZD „FILTRI“

filtri za gorivo, zrak in olje za motorje z notranjim izgorevanjem in industrijski filtri

TOZD „TESNIT“

tesnilni materiali

TOZD „TESNILA“

kovinsko plastična tesnila za motorno in drugo industrijo

TOZD „KEMOSTIK“

lepila in tekoča plastika v gradbeništvu, polirne in brusne paste, čistilna sredstva

TOZD „SVIT“

elektroinstalacijski vozli in razdelilne omarice za elektrodistribucijo in individualno gradnjo, elektroinstalacijski material iz porcelana, okrasna keramika

TOZD „TRIVAL“

armirani poliesterski proizvodi za elektroindustrijo, elektroimpregnacijski materiali, antene, gumbi

TOZD „PLETILNICA“

žične in plastične tkanine in pletiva

TOZD „PLASTOR“

poliesterski laminati

TOZD „LAMINATI“

tehnični laminati

TOZD „FENOLIT“

sintetične smole, mase za stiskanje, odpreski iz plastičnih mas in frikcijskih materialov, servirni pladnji

**Damit Sie auch morgen
den Strom sicher
im Haus haben**

kelag
KÄRNTNER ELEKTRIZITÄTS-AG.

commerce

ljubljana, jugoslavija

n.sol.o.

ZASTOPSTVA
IZVOZ-UVOZ
SERVISI
KONSIGNACIJE
PROIZVODNJA

ZASTOPAMO TUJE PROIZVAJALCE:
strojev za obdelavo kovin ● gradbene me-
hanizacije ● birotehnične opreme ● ke-
mikalij ● tekstila ● gum ● plastičnih
mas ● agrokemikalij

PROIZVAJAMO IN KONFEKCIONIRAMO:
pogonska jermena in transportne trakove

61109 LJUBLJANA

Einspielerjeva 6 ● p.p. 98 ● tel. (061) 322-241 ● tlx: 31337

Iskra

Iskra danes:

KREATIVNOST, DINAMIKA, NAPREDEK

SOZD Iskra sodi tako po svoji velikosti kot po proizvodnih in poslovnih rezultatih v sam vrh jugoslovanske elektronske in elektro industrije. Sestavlja jo 13 delovnih organizacij, ki združujejo 81 temeljnih organizacij združenega dela in 11 delovnih skupnosti. Proizvodnja obsega področja telekomunikacij, računalništva, avtomatike, elektronskih in elektromehanskih elementov, avtoelektrike, izdelkov široke potrošnje, kondenzatorjev, baterij.

Za uspešen razvoj Iskre je gotovo zelo pomembno, da se je vključila v izredno hiter razvoj na področju elektronike. Z močno razvojno in raziskovalno dejavnostjo, torej z lastnimi strokovnjaki, ki jih je danes že skoraj 2000, pa tudi s pomočjo naših znanstvenih institucij in s sodelovanjem s tujimi partnerji, je Iskra pričela osvajati tudi področje zahtevnih sistemskih nalog. Telekomunikacijski in računalniški sistemi, avtomatizacija v industriji, elektroenergetiki so dosežki, ki zagotavljajo uspešen nadaljnji razvoj.

HOTELI

PICAL	A kategorije
DIAMANT	B kategorije
KRISTAL	B kategorije
RUBIN	B kategorije
ZAGREB	B kategorije
LUNA	B kategorije
RIVIERA	B kategorije
NEPTUN	B kategorije
POREČ	B kategorije
ISTARSKE TOPLICE	B kategorije
KAŠTEL MOTOVUN	B kategorije
PINUS	B kategorije
TAMARIX	B kategorije
UNEDO	B kategorije
IRIS	B kategorije

APARTMANI

DIAMANT
PICAL
LUNA
LANTERNA

BUNGALOVCI — PAVILIONI

OTOK SV. NIKOLA
FKK SOLARIS

AUTOKAMPOVI

LANTERNACAMP
NATURIST SOLARIS
NATURIST ISTRA FUNTANA
TURIST AUTOKAMP VRŠAR

R. O. „Riviera“ Poreč raspolaže sa 9500 kreveta u hotelima, apartmanima i bungalovima, te 20 000 mjesta u autokampovima.

U jednom danu
za vrijeme sezone ugošćuje
30 000 gostiju.
TELEX 25 123 yu rivier
TELEFON
053/31-433, 31-871, 31-020

RIVIERA
poreč jugoslavija

Sestavljena organizacija združenega dela „ELKOM“

se poslovno usmerja, da postane v sferi obstoječih proizvodnih programov članic nosilka razvoja ne le na področju SR Slovenije, marveč tudi na širšem jugoslovanskem teritoriju.

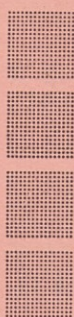
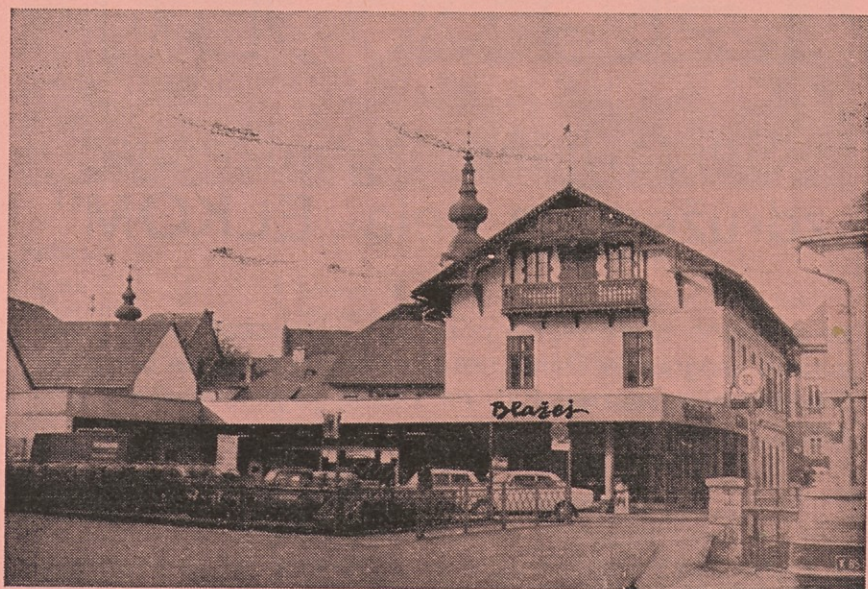
V zasnovi in razvojnih načrtih SOZD ELKOM se njeni cilji razširjajo na področje inženiringa:

- elektrokovinskih kompleksov
- industrije za jaki tok in elektroenergetiko
- integralnega transporta in skladiščne tehnike
- procesne industrije
- opremljanje poslovnih, trgovskih, turističnih, zdravstvenih in industrijskih objektov

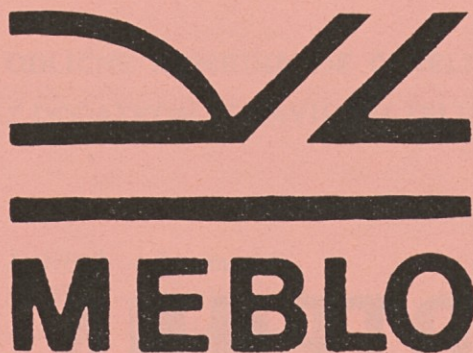
SOZD E L K O M 62000 MARIBOR - JUGOSLAVIJA, PREŠERNOVA 14

SUPERMARKET **Blažej**

A-9150 PLIBERK tel: (04235) 2194

**velika izbira
nizke cene
postrežba v
domačem jeziku**

industrija pohištva in notranje opreme

Proizvodni program :

- sistemsko in garniturno ploskovno pohištvo,
- kolonialno in rustikalno pohištvo,
- drobno kosovno pohištvo
- JOGI vzmetnice, JOGI postelje, JOGI vzglavniki, JOGI blazine,
- oblazinjeno pohištvo
- stoječa, mizna, stenska in stropna dekorativna svetlobna telesa iz pleksistekla
- deli kopalniške opreme
- oprema iz plastičnih mas — mize, stoli, cvetličnjaki in drugi artikli za opremo interjerov, eksterjerov in športnih objektov
- sobna oprema za predšolsko in šolsko mladino
- vertikalno cestno — prometna signalizacija iz poliestra, ojačanega s steklenimi vlakni, z odbojno folijo
- izdelki iz masivnega lesa
- iverne plošče, oplemenitene in oplaščene plošče,
- montažno-demontažne predelne stene
- stenske in stropne obloge
- industrijska vata in vata iz sintetičnih vlaken
- oprema za javne objekte po naročilu (hoteli, kinodvorane...)

telefon (065) 22 611

telex 34316 yu meblo

KOVINOTEHNA

- VELEPRODAJA
- ZUNANJA TRGOVINA
- INŽENIRING
- MALOPRODAJA

Celje, Mariborska 7

**ODLIČNE KOMBINACIJE ČEBELJIH PRIDELKOV
Z DODATKOM ZDRAVILNIH ZELIŠČ V APIFITIH**

Apifit 1 — krategus
Apifit 2 — timijan
Apifit 3 — valerijana
Apifit 4 — frangula

Priporočamo:
slehernemu, zlasti pa
vsem, ki bi radi storili
kaj koristnega
za svoj organizem.

hp

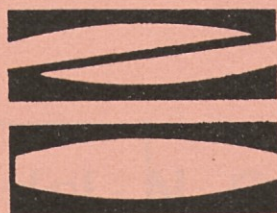

medex

export-import, p.o.
Ljubljana, jugoslavija

MODERNO
KVALITETNO
IZVIRNO

ZLATARNE-CELJE

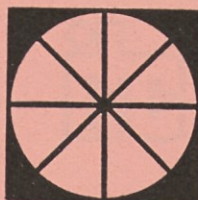
Obdarite svoje najdražje z darilom trajne vrednosti

ZLATIM NAKITOM — ZLATARNE-CELJE

Dobite ga v vseh prodajalnah Zlatarne in v večjih trgovskih
hišah v Jugoslaviji.

Proizvodnja zlatega in srebrnega nakita, predelava plemenitih kovin, rafinacija, izdelava zobnega zlata, export-import, konsignacija, zastopanje tujih firm,

trgovina na veliko in malo.

TEKSTILINDUS KRAJN

proizvaja
bogat asortiman tiskanih, pestrotiskanih in
enobarvnih tkanin

- ☐ ŽENSKE OBLEKE
- ☐ MOŠKE SRAJCE
- ☐ LETNO IN ZIMSKO PERILO
- ☐ POSTELJNINA IN DEKORACIJA
- ☐ JERSEY

Obiščite naš **INFORMATIVNO PRO-
DAJNI CENTER** v hotelu **CREINA**
V KRANJU, KOROŠKA CESTA 6

Prepričajte se o bogati izbiri tkanin
iz našega proizvodnega programa

Odlična postrežba in tovarniške cene
tkanin bodo še povečale vaše
presenečenje

V vseh denarnih poslih
Vam je vedno na uslugo

Vaša

Posojilnica Bilčovs

tel. (0 42 28) 22 25

in se Vam priporoča

OB VAŠEM
IZLETU V KORTE
OBIŠČITE TUDI

G O S T I L N O „FRANCL“

KJER VAS ČAKAJO ● PRIJETNA DOMAČNOST
● SOLIDNA POSTREŽBA IN
● ZMERNE CENE

Prešernova družba Ljubljana

REDNA KNJIŽNA ZBIRKA

Prešernove družbe

V letu 1980 je Prešernova družba za svoje člane in druge naročnike izdala naslednje knjige:

1. Prešernov koledar za leto 1981

z vsakomur dobrodošlim mesečnim koledarskim delom, opremljenim z barvnimi reprodukcijami slik Ivane Kobilice. Poleg tega so v knjigi, ki je velikega formata in obsega okrog 200 strani, zanimivi zgodovinski, zunanje politični in drugi članki, pa pesmi in krajša proza vidnih slovenskih pisateljev, vrsta drobnih informacij in še marsikaj zanimivega. Primerno branje za vse leto.

2. **Slovenske otroške pesmi** je knjiga tistih ljudskih in umetnih pesmi, ki jih otrok najprej sliši iz materinih ust, izbral jih je Janez Menart, ilustrirala pa Marlenka Stupica.

3. **Delovni dan sestre Marje** je nadvse prodorna, odkrita pripoved, ki jo je za Prešernovo družbo napisal ANTON INGOLIČ, govori pa o življenju medicinske sestre in njenem srečevanju s problemi sodobnega mestnega življenja.

4. **Velika zmeda** srbskega avtorja Stevana Jakovljeviča je kronistično natančno, zanimivo delo, ki obravnava razpad kraljevske Jugoslavije, razpad, ki je bil tako tragičen za naše ljudstvo. Večji format.

5. **Zdravje v družini** je naslov poljudno pisane knjige prof. dr. Mihe Likarja, knjige, ki prinaša dobrodošle nasvete za vsakogar, od otrok do starejših ljudi. Ilustr.

Broširano zbirko z večbarvnimi, plastificiranimi platnicami lahko dobite za vsega 190.— dinarjev, v platno vezano in tiskano na brezlesnem papirju (pri tem je broširan samo koledar) pa za 240.— dinarjev. Če želite, da vam jo pošljemo v Avstrijo, boste plačali za broširano zbirko 180 šilingov, za vezano pa 230 šilingov. Poština je vračunana v ceni. Vse navedene knjige so izšle konec novembra 1980.

Knjige lahko naročite na naslov:

PREŠERNOVA DRUŽBA. BORSETOVA 27, 61000 LJUBLJANA

TITAN

TOVARNA KOVINSKIH IZDELKOV IN LIVARNA n.sol.o.

K A M N I K

proizvaja:

- fitinge črne in pocinkane
- ključavnice navadne in cilindrične
- obešanke navadne in cilindrične
- vezi „Tyrolia“ za smuči
- motorne mesoreznice in kavne mline
- ulitke iz temprane litine za avtomobilsko, strojno in elektro industrijo
- TKM ventile za enocevni sistem centralnega ogrevanja

CENJENIM KUPCEM PRIPOROČAMO
NAKUP NAŠIH KVALITETNIH PROIZVODOV

SGP GADBINEC

n. sol. o. KRANJ, Nazorjeva 1

- izvaja vse vrste visokih, nizkih in hidrotehničnih gradenj
- izdeluje investicijske elaborate, projektira, izdeluje tehnično dokumentacijo in inženiringe (izvajalski in investitorski)
- opravlja strojne storitve, prevoze in Transporte vseh vrst, izvaja ključavničarska, kleparska in mizarska dela
- proizvaja vse vrste gradbenega materiala, polizdelke, izdelke in elemente
- prodaja na debelo in drobno gramozne agregate vseh vrst
- opravlja strojne storitve, prevoze in Transporte vseh vrst, izvaja za lastne potrebe in tretje osebe

Kmečko gospodarska zadruga Brnca

krije vse potrebe
v gospodarstvu
in gospodinjstvu

ter Vam je
s svojimi uslugami
vedno na razpolago

Sava Kranj

industrija gumijevih, usnjenih in kemičnih izdelkov

izdeluje avtomobilске plašče **SAVARADIAL-JET**, ki so že postali pojem visoke kvalitete.

Laboratorijski in praktični preizkusi so dokazali njih

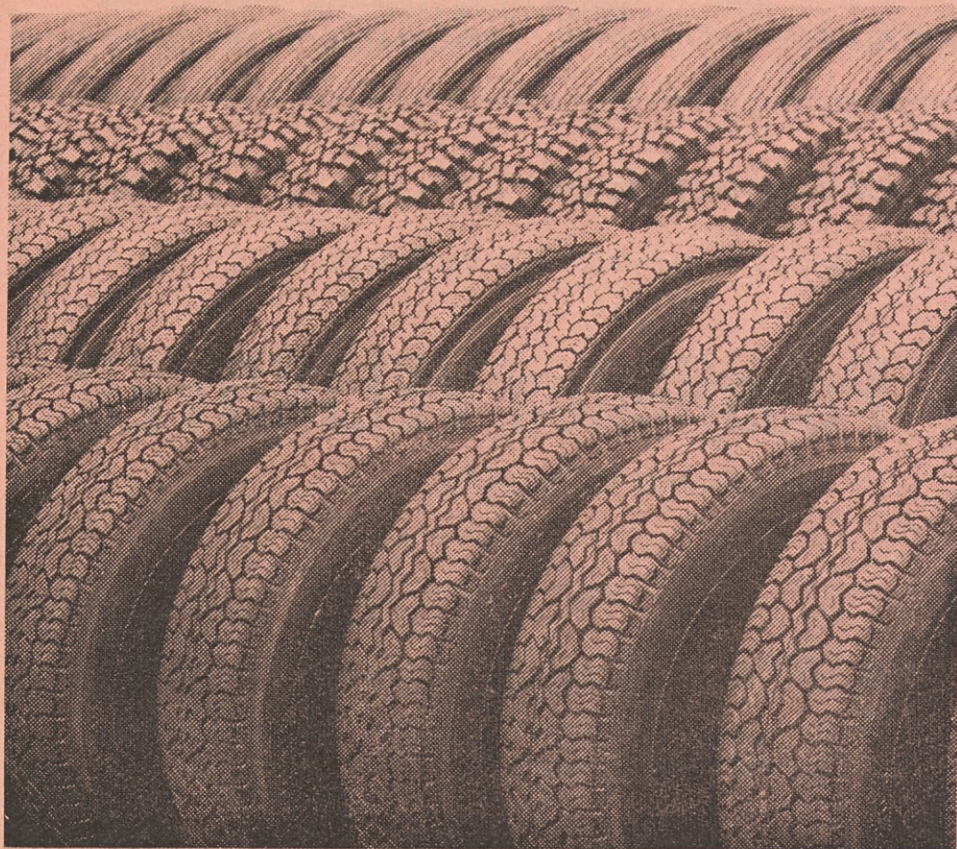
- varno in udobno vožnjo v vseh pogojih,
- daljšo življenjsko dobo — vzdržljivost in
- občutno manjšo porabo goriva!

Na stotisoče avtomobilskih plaščev **SAVA RADIAL-JET** gre z naših transportnih trakov — na domače in tuje tržišče.

Vam najbližji trgovini sta

Prodajalna SAVA v Mariboru,
Trg revolucije 6

Prodajalna SAVA Kranj,
Koroška 2

NORRER REPRO TISK

OFSET
IN
SITOTISK

REPRO - FILMI
IN
KLIŠEJI

LOIBNEGGER & MIKSCHÉ
9020 KLAGENFURT/CELOVEC • LINSENGASSE 59 • TEL.(04222) 86 0 96

OB 90-LETNICI OBSTOJA

se priporoča za izvedbo vseh bančnih poslov

Posojilnica VELIKOVEC

S POSLOVALNICO NA DJEKŠAH

- Obiščite nas v prenovljenih in povečanih prostorih.
- V blagovnem prometu vam nudimo razne pijače po izredno nizkih cenah.

TRGOVSKO PODJETJE

ISTRA BENZ
K O P E R

se priporoča s solidno postrežbo
na bencinskih servisih
in pri ostalih storitvah

H V A L A Z A Z A U P A N J E

Jetzt oder nie . . .

. . . umsteigen auf BELARUS-Traktoren

- Sie erhalten **jetzt mehr Geld** für Ihren gebrauchten Traktor und
- **zahlen jetzt weniger** für den neuen BELARUS — bei der großen Herbsteintauschaktion der Fa. A. GRIESSER.
- Sie stellen Ihr altes Modell hin — und
- Sie nehmen den neuen BELARUS mit.

FOLGENDE BELARUS-MODELLE SIND SOFORT LIEFERBAR:

60 PS, ohne Allrad, mit OCDE-geprüfter Komfortkabine	S 195.000.—
60 PS, mit Allrad, ohne Kabine	S 195.000.—
60 PS, mit Allrad, mit Komfortkabine	S 230.000.—
80 PS, mit Allrad, mit Waldkabine	S 250.000.—
80 PS, mit Allrad, mit Komfortkabine	S 295.000.—
165 PS, mit Allrad, mit Komfortkabine	S 650.000.—

(Preise o. MwSt.)

Jeder Traktor ist mit mehr als 40 serienmäßigen Extras ausgestattet.

Ersatzteile kein Problem — die Fa. A. GRIESSER hat als Generalimporteur das größte Ersatzteillager für BELARUS in Österreich.

AUF UNSERE LEUTE IST VERLASS!

Das geschulte Personal in unserem Fachbetrieb repariert außerdem **Traktoren aller Fabrikate** prompt u. zuverlässig.

Fa. A. GRIESSER

Generalrepräsentant für BELARUS-AUSTRIA

Peter-Mitterhofer-Gasse 33 - 9020 Klagenfurt

Telefon (0 42 22) 41 7 10 - Telex 04 2383

Posojilnica Pliberk

TELEFON
(0 42 35) 25 83

SE
V
NOVIH
PROSTORIH
PRIPOROČA
ZA
VSE

denarne posle
ter
menjavo valut

Vsem somišljenikom, znancem, prijateljem,
gostom in odjemalcem želim, da se Vam v
novem letu 1981 izpolnijo vse Vaše želje,
posebno pa naša skupna želja, da bi nas naši
sodeželani končno priznali kot enakopravne
sodeželane.

TRGOVINA IN GOSTILNA

JANKO OGRIS

9072 BILČOVS - TEL. ŠT. (0 42 28) 22 49

Janez in Franci P r e t n a r

RADOVLJICA, GRADIŠKA 7

-
- Izdelovanje turističnih spominkov,
 - značk, kolajn in plaket
-

ZA VSA VAŠA POTOVANJA
IN DRUGE TURISTIČNE INFORMACIJE
VPRAŠAJTE ZA PONUDBE

POTOVALNI URAD

YUGOTOURS

CELOVEC / KLAGENFURT

Pfarrplatz 5/II — Telefon (0 42 22) 80 5 63 ali 80 5 64

*NE OBUPUJTE! V ČASOVNI STISKI VAM LAHKO POMAGAMO,
VSE NAVEDENE USLUGE VAM OPRAVIMO SKORAJ TAKOJ!*

*FOTOKOPIRAMO V FORMATIH DO A-3, RAZMNOŽUJEMO, TIS-
KAMO V OFSET TEHNIKI, SORTIRAMO IN VEŽEMO, STAVIMO
BESEDILA, LETRASETIRAMO, IZDELKE PO ŽELJI OBLIKUJEMO
IN SVETUJEMO IZVEDBO, IZVRŠUJEMO NAROČILA ZA OBLIKO-
VANJE IN IZVEDBO PUBLIKACIJ, OKRASNIH, DARILNIH IN
REKLAMNIH PREDMETOV*

**BIROGRAFIKA
BORI**

61109 Ljubljana, Titova 64
Telefon: 312 047

*BIROGRAFIKA „BORI“ LJUBLJANA, TITOVA 64, TEL. 312-047
KOPIRNICI TITOVA 64, TEL. 327-655, OFSET TISK TEL. 327-648,
ODDELEK ZA OBLIKOVANJE IN IZVEDBO, LINHARTOVA 1/III,
TEL. 312-298, 324-378, RAČUNALNIŠTVO TEL. 324-378, 324-379*

Posojilnica Železna Kapla

se priporoča za vse denarne in bančne posle, kot so

- tekoči bančni računi
- prenakazila
- hitri in ugodni krediti
- izplačila pokojnin,
penzij in plač
- trajni nalogi za plačila stanarin
in drugih rednih gospodinjskih
plačil

V s e n a l o g e i z v e d e m o z a u p n o

- Kopiranje
- Razmnoževanje
- Tiskanje
- Telekopiranje
- Barvno kopiranje
- Obdelava besedil
- Copyservice
- Kakovostni papirji

RANK XEROX

RANK XEROX AUSTRIA

Gesellschaft m.b.H.

A-9020 Klagenfurt/Celovec

Gasometergasse 4a

Tel. (0 42 22) 32 4 53

400 LET KOBILARNE LIPICA

Kobilarna Lipica

Vzreja konj lipicanske pasme
Predstave dresurnega jahanja
Turistično jahanje - Sola jahanja
Vožnja s kočijo

Turistične in gostinske usluge

Hotel Maestoso
Klub hotel Lipica

Informacije

Kobilarna Lipica
66 210 Sežana, Jugoslavija
tel 067/ 73 361 - 73 009 - 73 781
telex 34 217 YU Hotels Sežana

DESIGN MAK KOPER

CARIMPEX

UVOZ IN
VELETRGOVINA
S POHIŠTVOM

CELOVEC - KLAGENFURT
GABELSBERGERSTRASSE 24 - TEL. (0 42 22) 82 4 98

KRASOPREMA
TOVARNA POHIŠTVA
DUTOVLJE

Tovarna pohištva KRASOPREMA
DUTOVLJE je proizvajalec ploskovnega
pohištva, specializirana za izdelavo
kvalitetnih spalnic

Priporočamo svoje izdelke

KRKA TOVARNA ZDRAVIL NOVO MESTO TOZD ZDRAVILIŠČA

ZDRAVILIŠČE ŠMARJEŠKE TOPLICE

Termalni vrelci v Šmarjeških Toplicah so bili znani že v srednjem veku. Temperatura vode je od 32 do 34° C in je priznana za zdravljenje kroničnih živčnih in srčnih obolenj. Prosti CO₂, ki se nahaja v vodi, širi ožilje, pospešuje prekrvavitev perifernih delov organizma in omogoča zdravljenje tudi revmatičnim bolnikom ter bolnikom s poškodbami lokomotornega trakta.

Zdravstvena služba v Zdravilišču Šmarješke Toplice zagotavlja vsakemu gostu uspešno zdravljenje. Razen kopanja v termalni vodi, je med drugo terapijo na razpolago tudi hidromasaža, razgibavanje v vodi, ročna masaža in elektromasaža. Kot specialna terapija pa je blokokrožna masaža proti nespečnosti in za relaksacijo izčrpanosti.

Indikacije: kronične bolezni na srcu in ožilju, stanje po srčnem infarktu, angina pectoris, povečan krvni pritisk, nevrovegetativni znaki v kronični obliki, rehabilitacija po večjih poškodbah, operacijah ali boleznih, menagerske bolezni.

V Zdravilišču Šmarješke Toplice je tudi kozmetični salon, pekura in zdravljenje z akupunkturo. Za rekreacijo so na voljo bazeni na prostem, trim steza, namizni tenis in balinišča.

Informacije: Zdravilišče Šmarješke Toplice, telefon 068/84-900

ZDRAVILIŠČE DOLENJSKE TOPLICE

Zdravilišče Dolenjske Toplice ima izredno kvalitetno termalno vodo (od 36 do 38° C), bogato s CO₂ in kalcijem, ki je odlična za rehabilitacijo, rekreacijo in rekonvalescenço.

Zdravstvena služba v Zdravilišču Dolenjske Toplice nudi pacientu popolno zdravniško nego (laboratorij, RTG, EKG) in fizikalno terapijo z vso sodobno medicinsko opremo (popolna elektromasaža, ročna masaža, razgibavanje, obsevanje, parafinske obloge, telovadba v vodi in na suhem, globoka elektromasaža proti nespečnosti).

Indikacije: primarni kronični revmatizem, degenerativna obolenja sklepov, hrbtenice in ostalega vezivnega tkiva, okvare živčnega sistema, stanja po poškodbah in operacijah na lokomotornem aparatu.

Vse sobe imajo v kopalnicah termalno vodo. Zdravilišče ima dva notranja bazena, za rekreacijo pa športni bazen in trim stezo.

Informacije: Zdravilišče Dolenjske Toplice, telefon 068/85-730

POSLOVNO PRIREDITVENI CENTER

Gorenjski sejem Kranj p.o.

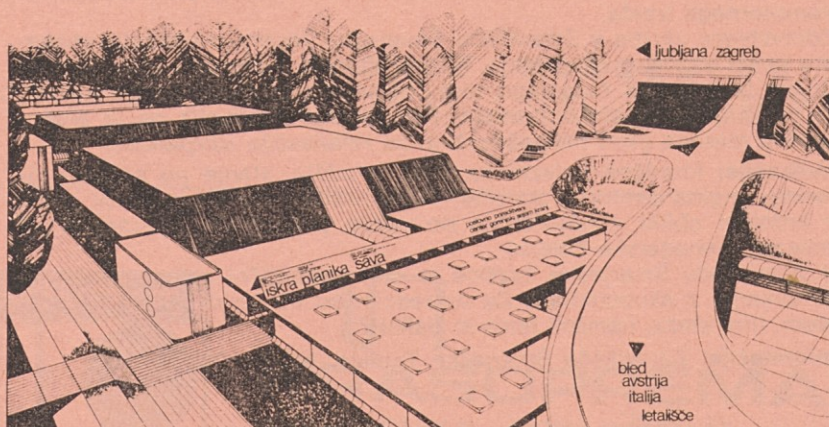
telefon:

uprava: 21 575, 21 580

komerciala: 22 234

telegram: sejem Kranj

telex: 34-657 YU GS-KR

- 20. KMETIJSKI IN GOZDARSKI SEJEM
od 10. do 20. APRILA
- 6. SEJEM MALEGA GOSPODARSTVA
od 15. do 20. MAJA
- 9. SEJEM OPREME IN SREDSTEV CIVILNE ZAŠČITE
od 1. do 5. JUNIJA
- 31. GORENJSKI SEJEM
od 14. do 24. AVGUSTA
- 14. SEJEM OPREME
od 16. do 23. OKTOBRA
- 22. NOVOLETNI SEJEM
od 12. do 20. DECEMBRA

nama

- ZA SODOBNO DRUŽINO,
- ZA UREJEN DOM,
- ZA PRIJETEN VSAKDAN:

VSE BLAGO
V ENI HIŠI

- OBLAČILA, OBUTEV IN
MODNI DODATKI
- STANOVANJSKA
OPREMA
- PREDMETI
DNEVNE PORABE
- POTREBŠČINE ZA ŠPORT
IN RAZVEDRILO

VELEBLAGOVNICE

nama

LJUBLJANA
ŠKOFJA LOKA in CERKNO
KOČEVJE
VELENJE
SLOVENJ GRADEC
RAVNE NA KOROŠKEM
ŽALEC

SO ZNANO IME ZA USPEŠEN, HITER IN DOBER NAKUP

gorenje - *Tiki*

ELEKTRO STROJNO PODJETJE p.o.
61000 Ljubljana VII
Magistrova ul. 1, p.p. 80

Izdelujemo:

- ELEKTRIČNE IN PLINSKE GRELNIKE VODE,
- PLINSKE PEČI ZA ETAŽNE CENTRALNE KURJAVE PO LICENCI „JUNKERS“,
- PREZRAČEVALNIKE ZA SANITARNE PROSTORE

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE
TRŽIČ

IMOS - SGP TRŽIČ
p. o.

TRŽIČ — Blejska cesta 8 — Tel. 50-448
50-288
50-345
ARHITEKT BIRO KRANJ 21-638

IZVAJA IN PROJEKTIRA VSE VRSTE VISOKIH GRADENJ!

s o z d

slovenija avto

trgovina, servisi, izvoz-uvoz o.o.

Ljubljana, Celovška 150

Ein Begriff für Qualität und Leistung

**VULKANISIERBETRIEB — HYDRAULIKSCHLÄUCHE
RUNDERNEUERUNGEN — KEILRIEMENGROSSHANDEL
FELGEN**

VÖLKERMARKT

Klagenfurter Straße, Telefon 344

WOLFSBERG

Grazer Straße, Telefon 25 97

KLAGENFURT

Rosentaler Straße 110, Telefon 21 6 97

WIR BERATEN SIE GERNE!

Podjetje za električne instalacije vseh vrst in izdelavo modernih stikalnih naprav

**STROKOVNA
ELEKTROTRGOVINA**

Ing.

T. Schlapper

ŠT. JAKOB V ROŽU

tel. (0 42 53) 216

Projektiranje in izvedba vseh električnih kurjav

1796

DIETRICH & DIETRICH

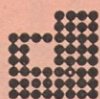
**Speditions- und Lagerhaus-
Gesellschaft m. b. H.**

9021 KLAGENFURT, Südring 244
☎ (0 42 22) 31 6 13 - Telex 042-482

9500 VILLACH, R.-Wagner-Straße 9a
☎ (0 42 42) 26 2 75 - Telex 045-507

9800 SPITAL/Drau, Frachtenbahnhof
☎ (0 47 62) 31 41 - Telex 048-196

**Intern. Lkw-Verkehr, Lagerhäuser,
Zollabteilung, Möbeltransporte,
Luftfracht — IATA-Agent,
Eilsammelverkehre**

ČGP DELO

ČASOPISNO IN GRAFIČNO PODJETJE DELO

TOZD Tisk časopisov in revij
TOZD Grafična priprava
TOZD Knjižni in komercialni tisk
TOZD Grafična dodelava

61000 LJUBLJANA, TITOVA CESTA 35

P.p. 29

Telefon (061) 315-366

Telex: 31291 yu dtlj

Predstavništvo Beograd:

Moše Pijade 12

Telefon (011) 336-094 in 335-089

Dejavnost TOZD:

- stavljenje (foto, lino, mono) izdelava enobarvnih in večbarvnih filmov in klišejev
- roto-ofset časopisni in revijalni tisk
- ofset in knjigotisk (eno in večbarvni)
- grafična dodelava (knjigoveznica)

slovenska obala

76 ljubljanska banka
splošna banka koper

TISKARNA DRAVA

ZALOŽNIŠKE IN TISKARSKE DRUŽBE z o. j.

9170 BOROVLJE

Dollichgasse 4

Telefon (0 42 27) 22 50, 22 32

Vam tiska in dobavi:

vse vrste poslovnih
in osebnih tiskovin
v najkrajšem dobavnem
roku

NAŠA KNJIGA

CELOVEC, Paulitschgasse 5-7 — Telefon 86 1 06

Ljubitelje slovenske knjige vabimo, da nas obiščejo v novih,
sodobno urejenih prostorih

Na izbiro so:

- slovenske leposlovne knjige
- strokovna literatura
- knjige slovenskih pisateljev in pesnikov
- izbrana dela klasikov
- mladinske slikanice in pripovedke
- najboljša dela iz svetovne književnosti

- gramofonske plošče in kasete klasične, narodne in zabavne glasbe

Po naročilu priskrbimo:

- vsako drugo knjigo v nemškem in drugih jezikih
- vse domače in inozemske časopise in revije

**Individualna in hitra postrežba —
ugodne cene!**

Študijska knjižnica

DZ 05
KOROŠKI
1981

059(436.5=163.6)

1093814

KOROŠKA OSREDNJA KNJIŽNICA
RANJE

COBISS 8